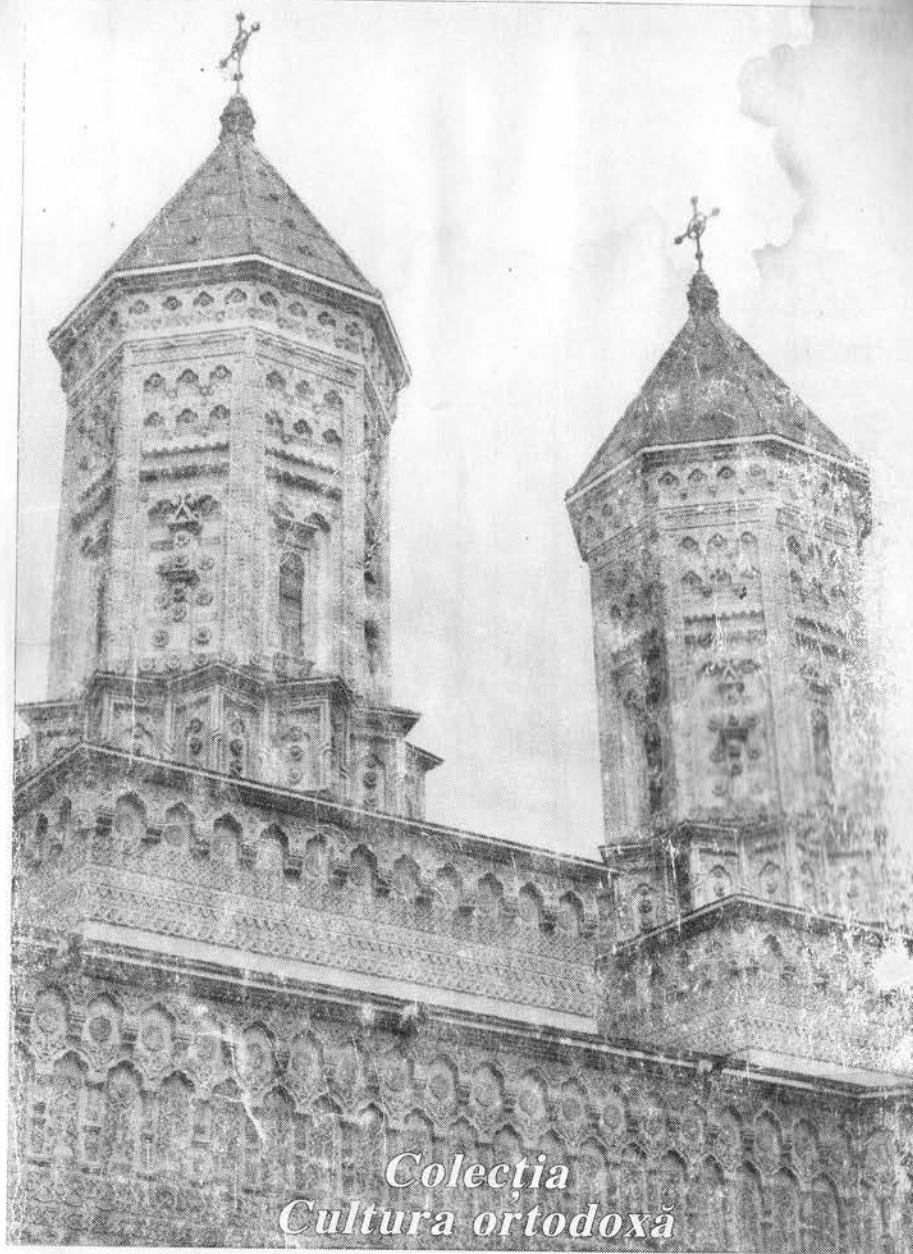

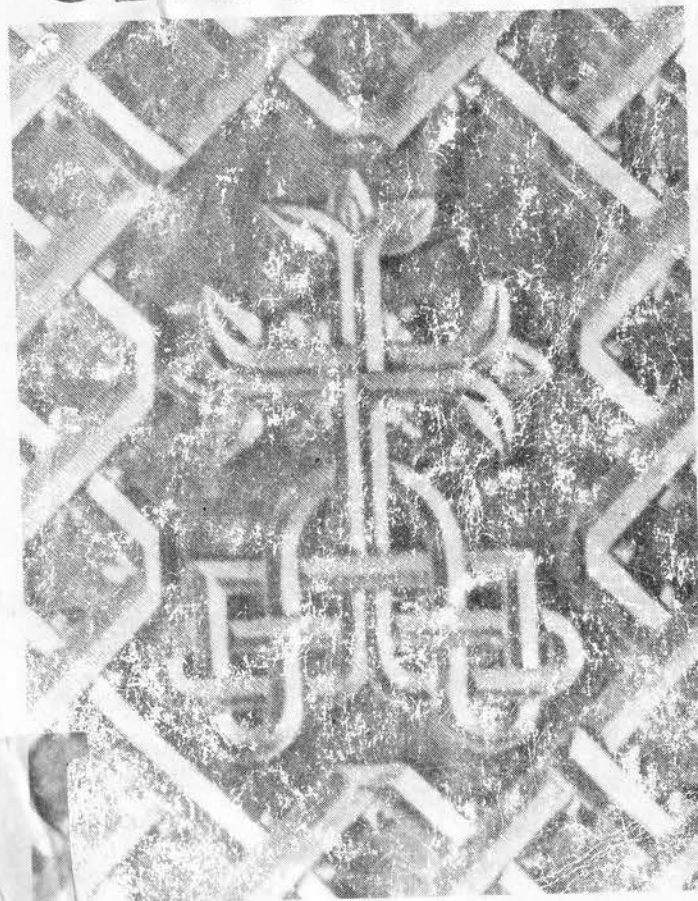
*Colecția
Cultura ortodoxă*

ISBN 973-95323-4-9

PREȚ: 4000 lei

DAN CIACHIR

CRONICA ORTODOXĂ

DAN CIACHIR

**CRONICA
ORTODOXĂ**

EDITURA TIMPUL
IAȘI - 1994

Foto coperta I-IV - **C. MATEI**
I - Biserica Trei Ierarhi - detaliu
IV - Biserica Trei Ierarhi - vedere parțială

MENTALITATEA RĂSĂRITEANĂ

ISBN 973-95323-4-9

© Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
editurii **TIMPUL**, România - Iași, Bd. Copou, nr. 3-5
Tel/fax: 032/145884

MENTALITATEA RĂSĂRITEANĂ

I

Cel mai adesea recurg la noțiunea de balcanism și la epitetul *balcanic* oamenii instruiți, intelectualii, pentru a desemna astfel haosul, neglijența, delăsarea în contrast cu ordinea, promptitudinea și corectitudinea apuseană; lipsa de acțiune cu inițiativa constructivă; deriziunea cinică cu seriozitatea și responsabilitatea... Oamenii aceștia suferă sincer în mediul în care trăiesc și au nostalgia lucrului bine întocmit, a cuvântului dat și respectat, în fine, a ceea ce Ion Barbu a numit „ritm, rigoare și măsură”. De aceea ei se și simt surghiuniți la Gurile Dunării, unde, după expresia lui Poincaré, totul e luat în bășcălie.

Oamenii respectivi sînt la curent cu ideile și cărțile vremii lor pe care le citesc adesea în original, unii sînt chiar a la page și ar face față cercurilor cele mai pretențioase dintr-o capitală europeană, așa cum s-a întîmplat cu numeroși compatrioți de-ai noștri, numai că:

Un asemenea om convins de europenitatea lui și de balcanismul semenilor, îți dă întîlnire la orele 18,00 și sosește - în cel mai fericit caz - după două ceasuri;

Promite ferm că se va prezenta, în ziua cutare, la redacție, cu un eseu și ți-l aduce peste o săptămînă, peste o lună, sau nu-l mai aduce deloc;

Te roagă să-i scrii dar nu răspunde la scrisori;
Îți povestește subiectul unui roman dar nu-l începe sau
se oprește la pagina a zecea;

Se plînge de lipsa de timp dar se lungește cu plăcere
în discuții care durează de cu seară și pînă în zori;

E plin de proiecte dar nu le pune în aplicare... Și aici
se cuvine citat un personaj din *Huliganii* lui Eliade: „Nu vezi cît
se opintesc oamenii de la noi ca să facă ceva ? Sînt obsedați
de acțiune și totuși nu fac nimic.”

Nu cred că există o prăpastie structurală, în România,
între oamenii obișnuiți și cei subțiri. Mahalagioaică nu este în
mod obligatoriu femeia care locuiește în Colentina sau în
Pantelimon, ci aceea care bîrfește cu răutate și criticism
veninos, indiferent dacă o face în limbaj neaoș sau prin
eufemisme savant dozate.

Sf. Isaac Sirul spune că cine se cunoaște pe sine e
mai mare decît omul care învie morții. Și cred că dacă anumiți
oameni de la noi s-ar scruta cu sinceritate, ar rămîne surprinși
cît de multe asemănări există între ei și aceia pe care îi
numesc „balcanici”. Ar rămîne surprinși dar poate și înduioșați
de faptul că, ne place sau nu, toți sîntem legați printr-o
comunitate de destin care cel mai adesea ne scapă. Pentru
asta e însă nevoie de a trece peste prejudecată și vanitate.

De ce să te rușinezi că ai un unchi portar sau frizer ?

La noi prevalează mentalitatea și felul de a fi
răsăritean. Marea noastră majoritate sîntem ortodocși fără să
o știm, purtînd în spate veacuri de valorificare orientală a
existenței. Tot așa cum ateul olandez e tot un protestant sau
indiferent italian un catolic. Numai pornind de la o evaluare
detașată a realităților, putem evolua.

Noțiunea de balcanism a făcut carieră chiar și în
estetică și în istoria literară, dar e improprie, pentru că

Balcanii nu sînt altceva decît parte din întreg - raportați la
Răsărit. Noi ne aflăm la răscrucea dintre două lumi și
pendulăm între ele: nici nu am asimilat integral Răsăritul, nici
nu am făcut pasul hotărîtor peste vad. În loc să asmuțim cele
două tendințe între ele, cele două contrarii, nu ar fi mai bine
să le echilibrăm ? Dar pentru asta e nevoie de franchețe și de
luciditate. „Celula generatoare” a multor trăsături ale noastre,
pentru care îi acuzăm pe turci, pe fanarioți sau pe alți
„străini”, se află în ethosul răsăritean; în Orientul creștin. Iată
de ce voi căuta să vorbesc, în vreo două-trei articole, despre
atitudinea și mentalitatea răsăriteană. Și pentru că am amintit
de nepunctualitate și lipsă de promptitudine, voi începe cu
dimensiunea Timpului. Așa cum s-a constituit, cum s-a
plămădit ea în cadrele Orientului și-ale Ortodoxiei. Adică acolo
unde nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să spună că „timpul
înseamnă bani”.

II

În *Predica de pe munte* a Mîntuitorului există
următoarea recomandare: „Deci, nu duceți grijă, spunînd: Ce
vom mîncă, ori ce vom bea, ori cu ce ne vom îmbrăca ? // Că
după toate acestea se străduiesc neamurile; știe doar Tatăl
vostru Cel ceresc că aveți nevoie de ele. // Căutați mai întîi
împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se
vor adăuga vouă. // Nu vă îngrijiți de ziua de mîine, căci ziua
de mîine se va îngriji de ale sale. Ajunge zilei răutatea ei.”
(Mt. 6, 32-34).

Răsăritul a luat în serios acest îndemn. Era în spiritul
lui, orientat spre cele de dincolo de veac, spre interiorizare și
conform convingerii că Regatul divin nu se poate constitui pe

pământ. E drept că adesea pasivitatea a mers pînă la apatie și nesimțire. Să corelăm însă toate acestea cu retragerea în pustie a călugărilor, cu isihasmul și cu acel benedictinism oriental care ne-a dat o patristică splendidă. Apoi, Bizanțul, deși s-a vrut a doua Romă, pe lângă centralismul roman - elementul definitor - și-a asociat alte trei: ortodoxia, elenismul și orientalismul. Bizanțul e o sinteză, cum a spus Iorga; una în care trăsătura romană ametano-catolică și o vor valorifica, estompat. O vor regăsi romano-catolicii și o vor valorifica, încă din primul mileniu creștin, pentru că actul de la 1054, ruptura, constituie numai oficializarea unui proces îndelung.

Mefiența aceasta față de veac trebuie corelată cu concepția despre om: Răsăritul nu-l vede ca pe un demiurg capabil să mute munții din loc, ca pe un mag plin de voință și de energie, ci ca pe o biată făptură ciobită de păcat și de năravurile firii, lucruri pentru care el trebuie nu condamnat, ci tolerat și compătimit; înțeleș. Aici își au sursa - elasticitatea noastră în materie de norme și de evaluare, rezerva față de rigorism, ca și toleranța, care e tot iubire. Balcanii creștini au devenit un butoi de pulbere abia în secolul trecut și sub influența istoriografiei romantice occidentale. Pînă atunci, creștinii din zonă își apărau identitatea etnică apărîndu-și-o pe cea spirituală mai întii. Pentru că naționalismul exacerbă pe o formă de prozelitism *mutatis mutandis*, o sugestie de-a deplasa centrul de greutate de pe Împărăția divină pe domeniul Cezarului. Ideologia apuseană a infiltrat un pigment dinamic fondului contemplativ care pînă atunci nu era sensibil decît dacă îi era periclitată legea (credința). Războaiele voievozilor noștri au fost în primul rînd războaie spirituale; „ideologice”, și prin asta deveneau și naționale. Noi ne-am obișnuit însă a judeca trecutul prin prisma actualității. La fel Rusia nu a prezentat un pericol pentru noi pînă cînd a devenit

petrinică, adică atîta vreme cît a fost pravoslavnică. De la Petru încolo a calchiat însă mentalitatea apuseană, prozelitistă și expansionistă, iar falimentul acestei grefe a devenit astăzi mai evident ca oricînd, ca și falimentul pastîșei „faustice” - tehnologizarea. De fapt, a încercat să copieze: pentru că mentalitățile nu se pot trage la indigo. Orice proces împotriva firii ajunge la inevitabila scadență.

Așadar, în acest Răsărit unde omul e convins că Dumnezeu îl îmbracă și-l hrănește și-l scoate din încurcătură, e firesc să nu existe o cursă contra cronometru iar timpul să nu fie o „categorie”. Timpul aici nu e fizic și dacă un poet ca Ungaretti a scris un volum intitulat „Sentimentul timpului”, e pentru că s-a născut și a petrecut primii 20 de ani de viață în Egipt.

Părintele Stăniloae, pe urmele lui Sextil Pușcariu, într-un eseu interbelic, *Ortodoxie și latinătate*, a făcut observația că în limba română noi avem dubletul timp/vreme. Avem adică o măsurătoare a timpului fizic, desemnată printr-un cuvînt de origine latină și avem un „sentiment”, o dimensiune afectivă a duratei: vremea. Care e un termen provenit din slavă.

Timpul nu e ceva abstract și neutru pentru răsăritean și asta s-a văzut la noi în anul 1924 cînd s-a modificat calendarul, adăugîndu-se cele 13 zile - consecință a măsurătorii inițiale ușor eronate. A fost atunci prilej de răzmeriță, cînd Sinodul a adoptat calendarul cel nou. Pentru că răbojul țaranului era unul afectiv și concret: în cutare zi, în care se prăznuia un anume sfînt la sinaxar, înflorea o anumită floare sau se coceau cireșele. După noul calendar, data nu mai coincidea cu fenomenul respectiv. Mai există și azi comunități de stilști, adică de oameni care țin măsurătoarea temporală cea veche.

Nu cred că e întâmplător faptul că cel mai mare poet român a exclamat: „Mi-e sete de repaos”. Răsăritul are nostalgia odihnei: simbolul său nu e zelosul și dinamicul Apostol Petru, ci Ioan care își rezema tîmpla pe pieptul Mintuitorului. Ortodoxul nu se simte în timp și în spațiu ca animalul în cușcă, ci la largul lui, iar hotarul dintre temporalitate și veșnicie nu-l înspăimîntă: e vorba de o punte și-atîta tot. Numai un monah din Orient putea să spună că „vrea să se ducă voios către Domnul”. Rar vom găsi între răsăriteni oameni care mor cu remușcarea că nu au mai adăugat un volum propriei opere.

În Răsărit și în filozofia sa existențială se află originea faptului că ni se pare firesc să întârziem la o întâlnire, să abandonăm un proiect sau să ne lungim în discuții interminabile. Numai la noi putea să fie scris un roman precum *Craii de Curte-Veche* - veritabil anti-roman - al cărui autor are senzația că vremea își încetinește mersul. În loc să... surmonteze obstacolele, cum le stă bine personajelor de roman, eroii lui Mateiu I. Caragiale, nu fac nimic, zilele, săptămînile, lunile sînt petrecute în plimbări, petreceri și discuții... Ei s-au ridicat deasupra temporalității încă de-aici, de pe pămînt, unde viața nu li se pare altceva decît surghiun.

III

Istoricilor noștri mai vechi sau mai noi le place să spună că împrejurările vitrege prin care am trecut ne-au împiedicat să fim „monumentali”. Întîi, nu știu, în Europa, popoare care să fi cunoscut lungi epoci de beatitudine; popoare fericite. Pretutindeni au existat războaie și năvăliri.

Cît privește monumentalitatea, grandiosul, și ele țin de o anumite mentalitate.

Am văzut că răsăriteanul, ortodoxul, se socotește o ființă estropiată de păcat, una cu smerenie autentică, aplecată mai degrabă spre lăuntric și sceptică în ce privește frumusețile expuse în vitrina lumii acesteia. Iar în timp, el se cufundă ca într-un fotoliu. Atunci, de ce, spațial vorbind, ar dovedi inconsecvență?

Trăirea credinței, a mentalității ortodoxe, presupune intimitate, discreție și netrufie. Biserica trebuie să oglindească toate acestea. Și casa. A existat Sf. Sofia, e drept, însă cînd aceasta a fost construită ca și alte edificii din Constantinopol, amintirea Romei încă era proaspătă în Bizanț. Există și marile catedrale rusești. Dar aceste fenomene nu sînt tipice și reflectă mai mult Statul decît Biserica. Am mai spus-o: Vatra Ortodoxiei e mînăstirea. Ea putea fi supradimensionată, putea reuni sute și chiar mii de călugări și o lavră ca Neamțul adunase aproape o mie în secolul XVIII, dar adevărata biserică pravoslavnică este aceea unde te poți reculege în mod autentic, departe de ochii și de grijile lumii. Hala, stadionul eclezial nu sînt fenomene răsăritene, ci tipice altor mentalități confesionale. Energiile deslănțuite au putut să se descătușeze în lumea asta, să se exprime deplin în magnificiența elansată a goticului, care a împrumutat admirabile sugestii și mînăstirilor noastre din Moldova.

Aspirația către interiorizare și hieratism, nostalgia „dreptei socotințe” intră în conflict cu gigantonomia. Oribila pagodă de pe malul drept al Dîmboviței ofensează tocmai dimensiunile și volumele cu care am fost secole obișnuiți, care ne sînt consubstanțiale. Disonant și butucănos se întinde pe cerul blînd, meditativ, al Bucureștilor și Casa Scînteii, în vreme ce, privită de jos, de la o sută de metri, biserica

Kretzulescu sugerează armonia unui chivot. Este la ea acasă sub raportul proporțiilor.

Să revenim la om; la răsăriteanul care nu s-a împăcat niciodată cu imperialismul și universalismul roman și nici cu prozelitismul. Pentru el Dumnezeu e înainte de toate persoană și nu concept, iar teologia bizantină și, mai apoi, cea rusă au insistat asupra caracterului personal al divinității, reprezentat prin Sfânta Treime. „Treimea, pentru Biserica ortodoxă, este temelia de nezdruncinat a întregii gândiri religioase, a întregii pietăți, a oricărei vieți spirituale, a oricărei experiențe. Pe Ea o căutăm, atunci când îl căutăm pe Dumnezeu, când căutăm plenitudinea ființei, sensul și scopul existenței noastre.” (VI. Lossky).

De aici și caracterul palpabil, concret al persoanei umane, care nu poate să devină concept, categorie, abstractizare; ca și absența intelectualizării raporturilor. Am mai spus că în Răsărit cultura orală primează asupra celei scrise, că tipicul magisterial, al „transmiterii de cunoștințe - în colegii, universități - nu a prins aici pînă în secolul trecut; că contactele umane eficiente s-au stabilit „față către față”. De aici și caracterul comunitar, sobornicesc, al celor ce mărturisesc Ortodoxia. Persoana simte nevoia comuniunii și are un sentiment obștesc foarte pronunțat: cuvîntul rostit are înțietate asupra celui scris. Iar acesta din urmă e tălcut de liturg. În paranteză fie spus, mă întreb dacă cineva care s-ar apuca să întocmească o fenomenologie a zvonului - care pe mine mă obsedează - nu de aici ar trebui să pornească. Există un fel de resort care îi împinge pe oamenii simpli spre cele mai neașteptate „interpretări”; un fel de hermeneutică naivă, o pasiune paradoxală a descifrării. Ea trebuie legată, desigur, în privința zvonului, și de setea de miracol a răsăriteanului care,

în cea mai bună tradiție ortodoxă, nu desparte divinitatea de creația sa (fapt reținut și de Mircea Vulcănescu).

Aspectul acesta comunitar și comunionar al persoanei, reiese și sub o altă formă în mentalitatea răsăriteană însetată de participare și de concret: corelat cu preeminența cuvîntului rostit asupra semnului scris, apare și apetența pentru formele colective de cultură.

Nae Ionescu a arătat că, în Răsărit, iubirea nu este izvor de fapte, ci de sinteze. Celebrul vers al lui Dante „l'amor che muove il sol e l'altre stelle” nu se putea naște aici, unde iubirea nu are nimic eroic și dinamic. A iubi înseamnă a înțelege și-a tolera; a compătimi. Mila nu e caritate planificată în limba din care ne provine (milii; milaia), ci iubirea concretă. De aceea, în Răsărit, caritatea n-a cunoscut instituționalizarea. Milostenia era un lucru firesc, la care toată lumea era chemată să răspundă; după puteri. Pentru că omul mai avut se consideră că are disponibilitate materială nu atît datorită propriilor eforturi, ci din darul lui Dumnezeu.

IV

Am căutat să arunc o privire, foarte sumară, asupra dimensiunii existențiale a Răsăritului frământat de Ortodoxie, de etica și de ontologia pe care și le-a plămădit. Rămăsesem la opoziția dintre abstract și concret. Răsăritul ortodox nu are noțiunea generică a ființei - preluată și reactualizată de teologii catolici. El vorbește de om, de făptură, de aproapele și de semen. Generalizările nu i-au fost la îndemînă. Abia tîrziu, de vreo sută de ani, teologia ortodoxă a recurs și ea, constrînsă de vremuri, la limbajul conceptual. Idei, esențe,

cetegorii - dar nu se simte în largul ei între ele, deși mulți autori patristici - Sf. Trei Ierarhi în primul rând, care simbolizează cultura în Ortodoxie - fuseseră inițial formați în spiritul filozofiei eline și al limbajului ei.

Ca să fie perceput, binele sau frumosul, trebuie concretizat: un om bun; o clădire frumoasă. Iar frumusețea e mai degrabă etică decât estetică, pentru că în aceasta se recunoaște mai ușor lucrarea lui Dumnezeu, tot așa cum mîna Creației se străvede într-un răsărit de soare sau într-un peisaj. Omul se mulțumește să se bucure de opera lui Dumnezeu și s-o slăvească și e reticent față de adăugirile lutului. Reticent și chiar sceptic în Răsărit, unde, cum ar spune cu fericita lui sintagmă Andrei Pleșu, talentul moral, trece înaintea talentului estetic. Acesta din urmă nu e decât un smerit acompaniator. El ține isonul făptuirii divine: în calitate de imnograf sau de zugrav care traduce în imagini Scriptura, Întruparea și Dogma. Muzica, la rîndul ei, trebuie să fie cuvioasă (pustnicii socoteau cîntărie sminteli mirenești), ca și tămîia sau smirna - mirese anume alese pentru că nu incită simțurile noastre ticăloase, ci mai degrabă le amortesc.

Eul creator al artistului ? Obsesiile sau himerele care-l bîntuie ?!... Nu există așa ceva. Artistul e un slujitor (diakonia) care nu ar îndrăzni să adauge de la sine. Dealtfel Erminia lui Dionisie din Furna prevede pictorului cît spațiu să întrebuițeze pentru fiecare sfînt sau pericopă evanghelică: chingile dogmei sînt măsurile adevărului și flexibilitatea nu ar fi decât erezie. Pentru că această drămuire ierarhică constituie esența limbajului simbolic ale cărui urme, ca și ale ritualului, le găsim în faptul că înainte de a pune mîna pe furculiță sau pe pahar, musafirul refuză formal de cîteva ori.

Omul acesta, răsăritean creștin, cum a spus un filozof, nu stăpînește Universul, ci se află în interiorul lui și-l

pătimește. Împărăția Cezarului - bună sau rea - e de la Dumnezeu. Dacă este excesivă, e din cauza păcatelor noastre. Năpasta nu-l revoltă, nici fatalitatea, ci și-o asumă. Și încă în ce măsură ne-o arată textul bocetelor intitulate „**Ale mortului**” - din Gorj, culese de Brăiloiu, și socotite de unii, nu fără teme, superioare Mioriței.

A căutat un venerabil profesor - venerabil și protocronist - „elemente renașcentiste” în **Învățăturile lui Neagoe Basarab**, care e un breviar de dogmatică mai întîi; o carte al cărui principe-autor cugetă la deșertăciunea celor lumești și la soarta ingrătă a Adamului izgonit din rai. Ce poate fi comun între Neagoe și Lorenzo de Medici ? Între elogiul hedonist al clipei și meditația hrisostomică asupra gropii care ne va înghite deopotrivă, pe toți, indiferent dacă e vorba de împărat sau de rob ?!... Este adevărat că autorul parenetic n-a ezitat să se descotorosească violent de niște rivali la domnie, dar asta ține deja de școala politică a Bizanțului care - cum a demonstrat Iorga - i-a învățat pe turci cu mîta și uneltirile (și nu invers) inițiind un popor tînar și categoric în arcele decadenței și ale moleșelii. Căci, trebuie să o recunoaștem, Răsăritul nu i-a dat numai pe Sf. Ioan Gură de Aur și pe Roman Melodul, ci și dezbinările dogmatice și ereziile din Bizanț și chiar un „sinod tîlhăresc”, după cum a rămas în istoriografia bisericească.

Noica vorbea de „maladiile ființei”, de superioritatea virtualului asupra realului... Și originea lor este răsăriteană, trecută însă prin filtrul sensibilității românești și valorificată ca atare. Răsăriteanul ar face, ar trece la acțiune, dar preferă capitalul de virtualități, așa cum un depunător preferă să își știe banii în bancă decât să-i investească și astfel să riște.

În aluatul nostru, în felul de a reacționa și a trăi, eu recunosc multe trăsături de creștinism oriental. Acolo se află

originea multor atitudini și fenomene. Ele au fost adesea contrabalansate ori estompate în ultimii 150 de ani de istorie, de contactul cu Europa, de o anume citadinizare, iar Ardealul, Banatul, Bucovina și-au făcut resimțită adierea lor neîmbălsită de obscurantism și fatalism podgorean. Cred că Transilvania poate fi o sugestie, dacă nu chiar un exemplu, de felul în care Ortodoxia se poate cumpăni foarte bine cu Europa. Dacă prin Europa înțelegem dinamism, inițiativă, mai puțină temere de viitor și de necunoscut și mai multă seninătate.

G. M. Cantacuzino spunea, cu referire la un ispravnic de lucrări al lui Brâncoveanu, pe nume Drăghici, că acesta, lărgind ancadramentele ferestrelor și ușilor unor biserici și palate a făcut să pătrundă în ele lumina latină. Și cu toate acestea Mogoșoaia și Horezul nu sînt, așa cum ne apar azi, cu nimic mai puțin răsăritene și românești. Dimpotrivă.

(1990)

ORTODOXIE ȘI CULTURĂ

În tratatul său *Ortodoxia*, Pavel Evdokimov scrie: „Originea culturii este greco-romană. Principiul său este principiul formei desăvîrșite în limitat. Dacă creștinismul, la început, a învins cultura, aceasta la rîndul ei l-a înfrînt adînc, însă cele două elemente rămîn ireductibile. Acesta deoarece cultura, atît în expresia ei clasică cît și în cea romantică, se opune eshatologiei, apocalipsei. Prin repulsia și aversiunea ei față de moarte, cultura se opune sfîrșitului, principiul ei fiind dăinuirea în istorie.”

Am reflectat adesea asupra acestei afirmații a marelui teolog rus. Ea este conformă cu spiritul ortodoxiei, care pune accentul pe trăire și, natural, cu spiritul Evangheliei. Este, de

asemenea, în deplină concordanță cu tradiția monahală răsăriteană: călugărul, ca și credinciosul mirean de altfel, intră sub ascultarea unui părinte duhovnicesc și trebuie să țină seamă de cuvintele, de recomandările sale, ca și cum acestea ar ieși din gura lui Dumnezeu. Părintele duhovnicesc este autoritatea cea mai înaltă, chiar dacă ucenicul citește, cum e firesc, Scriptura și textele patristice. Aceasta pentru că la ortodocși cuvîntul divin se *îlcuiește* în Biserică, spre deosebire, de pildă, de protestanți, unde credinciosul citește Biblia ca pe un roman. Atitudinea protestantă este individualistă, calea urmată de ortodox este a smereniei, fără ca personalitatea omului să fie știrbită; personalitatea și, implicit, libertatea sa. De aceea noi nu am cunoscut respectul literal față de carte - text sacru sau laic - și de aceea Cartea (majusculizată) nu a frămîntat, pînă în zorii erei moderne, viața națiunii noastre. Liturgul avea întîietate: adică spiritul trecea înaintea literei. Este motivul pentru care, pînă azi, oamenii care au avut o înfrîurire asupra națiunii, chiar scriitori fiind, au avut-o prin cuvînt. Iorga este exemplul cel mai la îndemînă. Atît la universitate cît și în straturi de oameni cu nivel mai modest. La rîndul lor, Părvan și Nae Ionescu au exercitat o mare influență, tot prin mijloace orale: cursuri, conferințe, cuvîntări. În România, dacă vrei să te impui, fie masei, fie unei categorii sociale sau profesionale, trebuie să fii un bun vorbitor și să ai acel dar aparte al comunicării nemediate. Oratorul va prevala întotdeauna la noi asupra scriitorului, oricît de substanțial sau rafinat stilistic. Aceasta pentru că actul de valorizare culturală este unul intim, individual, ca o rugăciune particulară. Poporul nostru fiind însă ortodox păstrează o profundă trăsătură *sobornicească*. El poate fi captat, sugestionat, influențat în primul rînd în comunitate și în comuniune; liturgic aș îndrăzni să spun. Dar adevărul acesta

se verifică și la un nivel superior. Nu era G. Călinescu mult mai frecventat de studenți, la curs, decât austerul și substanțialul Tudor Vianu care nu iubea butadele și nici „expresiile fericite”?! Lucrurile se petreceau așa tocmai pentru că sîntem ortodocși iar ortodoxia este prin excelență comunitară.

Această prevalență a cuvîntului asupra textului are rădăcini certe și ușor de identificat: în însăși activitatea Mîntuitorului, care a vorbit, a povățuit, s-a exprimat în pilde și parabole însă niciodată n-a scris. Alții, evangheliștii, i-au consemnat spusele. Puterea cuvîntului rostit nu este o figură de stil. Și nu întîmplător protestanții, popoarele respective, și-au întemeiat civilizațiile și morala nu atît pe Noul cît pe Vechiul Testament. Și iarăși nu întîmplător, în comparație cu răsăritenii contemplativi, aceste popoare au fost „active” în istorie iar pe plan spiritual au dat dovadă de prozelitism.

Așa încît, încă o dată: în România, ca și în orice altă țară de religie majoritar ortodoxă, dacă vrei să ai înrîurire, fie pe tărîm spiritual, fie politic, trebuie să ai darul cuvîntului nemijlocit, al oratoriei. La noi mulți scriitori au fost și sînt citați pentru că au făcut o bună impresie ca vorbitori și ca „prezențe” (în public, la radio, la televiziune) sau ca gazetari. Nu întîmplător au adoptat metoda socratică. Mefiența, indiferența lui Nae Ionescu față de scrierea de cărți, care a părut atît de excentrică, ar putea fi reexaminată și din acest unghi.

Să revenim însă la citatul din Evdokimov. Eu nu cred că sursa culturii este greco-latină; au existat culturi precedente. Iar instinctul artistic, instinctul estetic, propensiunea spre frumos au fost sădite în om de Dumnezeu: există artă din paleolitic și neolitic, există folclor. Și arta se subsumează culturii.

În al doilea rînd, nu cultura în sine, sau emanațiile ei se opun eshatologiei, ci atitudinea autorului. Pot să creez din orgoliu („exegi monumentum”) dar pot foarte bine să mă și desprind de vanitatea paternității, de fructul faptei, în mentalitatea cea mai răsăriteană. Au existat atîția care nu și-au semnat operele sau au preferat un pseudonim. Și apoi, au existat nenumărați sfinți care au scris - chiar și poezii, nu numai pagini de duhovnicie - și chiar au și semnat. Îmi amintesc că Cioran, în *De l'inconvenient d'être ne*, îi ironiza pe sfinții scriitori spunînd că „Dumnezeu nu citește”. Dar citim noi, oamenii. Și cred că tocmai cultura creștină îi poate fi de mare folos omului din ziua de azi și cu precădere unei categorii anume: intelectualilor. Îndeosebi celor tineri. Evident, cultura creștină nu poate da credință, dar poate s-o întărească, să o șlefuiască în felul în care unui scriitor începător îi este necesară, ba chiar imperioasă, frecventarea măștrilor.

Studentul, intelectualul - cu unele excepții - trecuți prin experiența comunismului, a statului ateu, nu au avut un contact firesc cu Biserica. Ei nu au putut mai întîi să trăiască și apoi să și înțeleagă sensul tainelor, al dogmei, într-un cuvînt al învățăturii creștine. Avînd un orizont de cunoaștere aparte, nu le poți cere să fie pietști necondiționați. Iar credința are toate temeiurile raționale. Credința creștină este o cale a libertății iar întruparea, produsă în istorie, este mereu actuală.

Fără să neglijeze canoanele Bisericii și temelia ei liturgică, intelectualul de azi poate ajunge la ele, la trăirea creștină **dinspre** cultură, sau pe calea culturii. El trebuie numai să consimtă la acel sacrificiu, care-i smerenia, în sensul de a recunoaște că realitatea nu se oprește la realitatea sensibilă, experiența nu se mărginește la experiența empirică a simțurilor iar Dumnezeu se află deasupra „logicii” sau a

aşa-ziselor legi fizice. Adică să pună credinţa deasupra cărturăriei şi pe Dumnezeu înaintea „ştiinţei”. Asta înseamnă *credo quia absurdum*. Asta e o mărturisire de intelectual.

Viaţa creştină nu se împotrivesc culturii. Înşişi călugării citeau - sau mai cu seamă călugării - paterice, limonarii, lavsaicoane, biografii de sfinţi. Chiar şi oamenii modeşti şi smeriţi citesc pagini pe măsura lor: pagini în care accentul cade pe sentiment, pe afect, pe „căldura inimii”. Totul e ca lectura să nu devină un scop în sine, să nu se preschimbe în erudiţie sterilă, în alexandristică mistic. Începutul e greu pentru că minţile noastre sînt deprinse cu calapodul cauzalităţii, dedate aproape mecanic cu operaţii logice, excesiv de antrenate conceptual, în vreme ce filozofia sfinţilor şi scriitorilor patristici e limpede, curată, complexă fără a fi complicată, e simplă ca smerenia şi tocmai prin aceasta autentică. Ea nu are limbajul filozofiei eline (chiar dacă îl cunoaşte) şi nici pe acela al categoriilor kantiene. Catolicii, protestanţii au încercat să „traducă” învăţătura creştină în limba raţiunii logice, să facă din ea obiect de studiu în universităţi. Pe de altă parte au crezut că pot fi mai atrăgători apropiindu-se de limbajul şi de costumele veacului, al „clientului”. Ortodoxia nu a acceptat denaturarea. Nu e mai firesc să urce credinciosul spre vîrfurile ei ? Şi atunci va înţelege, treptat, raţiunea dogmei ca şi lucruri de importanţă secundară: motivul pentru care veşmintele preoţilor nu s-au schimbat de mai bine de o mie de ani; de pildă. Sau temeiurile aceluia proces pe care din necunoaştere îl numeşte „ritual”. Şi vine vremea cînd pricepe că ortodoxia nu poate să se schimbe sau să se „acomodeze” în fundamentele ei. Aşa încît intelectualul poate reface puntea, poate umple golurile lipsei de contact firesc cu Biserica şi prin cultură, prin intermediul lecturii. Poate că e paradoxal ce spun, dar lucrurile mi se par

mai complicate pentru omul simplu, pentru acela care a pierdut - sau întrerupt - calea credinţei naturale.

Mai important este pentru un poet să creadă în Dumnezeu şi să urmeze Biserica decît să scrie versuri cu sfinţi, după părerea mea. Dar cultura nu se împotrivesc credinţei decît atunci cînd se semeţeşte. Cît îl priveşte pe intelectual, prin natura, prin înclinaţia sa pentru „cămara de taină” a reflexiei şi a meditaţiei, el poate întovărăşi rugăciunea cu lectura.

Ortodoxia nu numai că nu se împotrivesc culturii, dar în ziua de azi a doua îi poate fi de mare folos celei dintîi. Dacă nu ar fi scris sfinţii pe care îi ironiza Cioran am fi fost azi în mare lipsă. Iar pentru cei bîntuiţi, ca Nae Ionescu odinioară, de spaima că actul de cultură ar fi mai degrabă vecin cu căderea decît cu mîntuirea, reproduc următorul pasaj al părintelui Stăniloae: „Dacă poezia este exprimarea concentrată a infinitei şi supremei minuni a existenţei, ea este o formă foarte potrivită şi pentru faptul că taina lui Dumnezeu este de nedefinit în termeni direcţi, raţionali, marginali, şi de aceea trebuie să se folosească pentru exprimarea ei metaforele, luate din lumea văzută, dar văzute într-o dimensiune infinită şi spiritualizate.”

(1990)

DOUĂ TIPURI DE IUBIRE

I

Preceptul iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi este binecunoscut şi este socotit ca emblemă a creştinismului - religia dragostei. Chiar şi atei sau oameni neangajaţi

duhovnicește s-au mărturisit cucerii de el. Acest îndemn fusese însă cuprins și-n Vechiul Testament (Deut. 6,5), iar Hristos n-a făcut decît să-l reconfirme și să-l întărească.

Acest imperativ arată că trebuie să-l tratăm pe semen cu aceeași grijă pe care ne-o acordăm nouă înșine. Iar dacă eu nu mă vatăm pe mine, nu-i voi face rău nici fratelui meu și în consecință, supunîndu-mă poruncii, deschid o largă perspectivă spre pace și înțelegere. Mai mult: ceea ce socotesc bun pentru mine, caut să-i insuflu și aproapelui și astfel, spunea Nae Ionescu, poarta către prozelitism s-a și insinuat. Preceptul acesta are o rezonanță și o valoare politică și nu întîmplător l-au îmbrățișat cu ardoare catolicii, protestanții și neoprotestanții. Și îl mai adoptă, conștient sau nu, toți oamenii care ar dori ca biserica să constituie un factor de echilibru social și moral, să joace un rol de temperanță și mediere acolo unde se ivesc conflictul, marasmul sau violența. Oamenii aceștia vor să lege biserica de pămînt pentru că nu o pot percepe decît printr-o optică pămîntească (socială și politică). Vădește biserica însușiri - indiferent de confesiune - sub acest aspect - e bună și folositoare !; nu are asemenea calități - atunci e anacronică și inoperantă. Cu atît mai mult cu cît nesocotește o poruncă scripturistică de prim ordin...

Numai că domeniul evanghelic al dragostei e mai vast și mai nuanțat și nu se reduce la îndemnul pe care și l-au apropiat ramurile pragmatice ale creștinismului. Răsăritul a ales iubirea tragică; dragostea care se jertfește pe sine, iar în alt plan - dragostea care alină și odihnește, iubirea-fuziune despre care am mai pomenit. Nu întîmplător Dostoievski a pus să i se scrie pe mormînt un verset (12, 24) din Evanghelia lui Ioan în care se spune: „...dacă grăuntele de grîu, cînd cade în pămînt, nu va muri, rămîne singur; iar dacă va muri, aduce

multă roadă.” Prin această afirmație, rostită în limbaj simbolic, Mîntuitorul își vestea moartea și învierea.

Evanghelia Sfîntului Ioan, socotită și a iubirii, este preferată în Răsărit și chiar există o afinitate aparte între spiritul ei și spiritul Răsăritului; afinitate pe care o caracterizează cuvintele Sf. Ioan Botezătorul: „Acela trebuie să crească, iar eu să mă micșorez.” Acesta este sensul iubirii - e și titlul unei cărți a lui Vladimir Soloviev - pentru Ortodoxie și pentru Răsărit. Este, deci, mult mai mult decît să nu-i faci rău semenului, să nu-l tulburi și să îți împarți cu el îmbrăcămintea și hrana. Există o dragoste altruistă și una jertfelnicească. Prima poate asigura, chiar aici, pe pămînt, liniște, înțelegere și-o îndulcire a existenței. Al doilea tip de dragoste e însă mai profund și mai fecund.

Jertfire nu înseamnă numai sacrificiul total - Biserica nici nu-l recomandă decît în cazuri extreme - iar creștinismul este o religie a vieții. Jertfire înseamnă și renunțare, smerenie, estompare voită și tăinuită, subțiere a eului propriu... Adică însușirea cuvintelor Sf. Pavel privitoare la iubire; cuvinte și ele dragi Răsăritului: „Dragostea îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufeste.(...)// Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește...” Antinomie totală, deci, între iubire și simț critic. Să nu uităm că Răsăritul așează centrul de greutate ontologic pe inimă, nu pe rațiune; că tinde să unească mintea cu inima subordonînd-o pe prima celei din urmă. Mintea trebuie purificată și împlînită, pentru că ea și nu trupul este sediul tuturor relelor și răutăților - corpul nefiind decît un vasal obedient. Păcatul sau ispita pătrund în noi cerebral și nu epidemic. Căderea corupe mai întîi spiritul și tocmai asta e grav, pentru că: „Duhul este cel ce dă viață; trupul nu folosește la nimic.” Iar cînd păcatul - vom vedea - este

acoperit de inimă, înfășurat în iubire, e ca și iertat. Așadar, scopul învățaturii răsăritene este să-l aducă pe om în starea de a gândi cu inima.

Expresiile, nuanțele acestui tip de iubire proprii omului care își tocește deliberat vanitatea, restrângându-se pe sine, le întâlnim des la noi. E tipic părintelui să se împlinească prin copii - mai ales în familiile țărănești - și să se jertfească, să se micșoreze tocmai pentru ca aceștia să se ridice; există, la femei, mai degrabă o predilecție pentru ratat decât pentru învingător; după cum există o simpatie generală pentru izbînzile unui compatriot... În paranteză fie spus, aplicarea poruncii iubește pe aproapele tău... se traduce la noi prin simpatia pentru victimă, păcătos și nepăstuit, răsăriteanul socotindu-se astfel pe sine.

II

În limba română, noțiunile principale din vocabularul afectiv poartă pecetea Răsăritului: **dragoste, iubire, milă, prietenie**. Încercările de-a introduce artificial sinonime latine a eșuat (amor, pietate, amic); în mare măsură și cu concursul lui Caragiale. Și e frapant să constăți cum un om ca Maiorescu, format în instituții apusene și reputat ca o persoană distantă și rece, a afirmat într-un aforism: „Cînd omul se află în momentele hotărîtoare ale vieții, nu-l mai conduce mintea; ea arată numai alternativele. Direcția finală o dă inima. Există în noi urme de plămadă răsăriteană pe care încercăm în zadar să le ignorăm.

Am spus odată că, în Orient - și, implicit, și la porțile lui - echivalentul Beatricei nu poate fi decât o Pena Corcodușa, „floarea de maidan”, femeia ajunsă nebună din dragoste.

Garanția autenticității unei iubiri constă în tragismul ei. Pe de altă parte, iubirea nu poate conviețui cu orgoliul sau cu suficiența, și, în mod paradoxal - o știm din **Pateric** - e mai bine să te smerească păcatul decât să te pîndească mîndria. Și încă ceva și mai paradoxal: cine iubește mult e mereu expus curselor păcatului, direct proporțional cu energia și cu bogăția sa afectivă. O spune însuși Mîntuitorul, adresîndu-i-se unui nedumerit: „De aceea îți zic: Iertate sînt păcatele ei cele multe, căci mult a iubit. Iar cui se iartă puțin, puțin iubește.” (Luca, 7,47). Nu trebuie trasă însă de aici concluzia aberantă - cum au făcut Rasputin sau niște sectanți prăpăstioși - că trebuie să păcătuiești cu bună știință, consecvent și metodic - pentru a avea ulterior prilej de remușcare și de căință. Aspectul acesta nu mai este răsăritean, ci tipic rusesc, rușii fiind obsedați în aceeași măsură de păcat și de puritate. Problema a pus-o, cu uriașele sale mijloace artistice, Dostoievski. Și continui să cred că viața Mariei Egipteanca - tenacea prostituată care se pocăiește și primește apoi attributele sfințeniei (găsim motivul și-n Răsturnica lui Ion Barbu) -, a fost o lectură preferată a scriitorului. Îi recunosc umbra în personaje feminine dostoevskiene notorii ca Sonia și Grușenka. Și dacă am adus vorba despre ele e și pentru a spune că Răsăritul nu putea da Hermione și Andromache, necum o Beatrice, sau - mai tîrziu - feministe. Aici iubirea nu e dilematică, nu se intelectualizează și nici nu se însoțește cu eroismul. Tropii asediului - femeia comparată cu o cetate ce trebuie cucerită -, cavalerismul, nu au legătură cu spațiul acesta și nici cu duhul său. În memoriile lui N. Carandino am găsit observația unei răsăritence și o transcriu pentru că mi se pare definitorie: „Femeile europene nu știu să iubească. Ele au vanități, orgolii, ambiții, pretenții. Noi, cînd iubim, sîntem sclave(...) Cine iubește cu adevărat simte voluptatea

umilinței." (s.n.) Chiar și păcatul, în Răsărit are dialectica sa proprie și nu seamănă întru nimic cu desfrînarea metodică și rece, tipică - să zicem - eroilor lui Maupassant.

Timpul acesta de iubire se răsfrînge și pe alte planuri. În Răsărit, femeia, mai ales cea „simplă” și tocmai prin asta neruptă de organic, nu caută egalitatea juridică cu bărbatul. Ea, care decide afectiv, știe că această egalitate nu poate fi decît formală și iluzorie. Cît privește conflictul iubire-datorie, iubire-onoare, iubire-putere, aceasta apare mai rar și atenuat iar primul termen are întîietate. Un medic francez observa cu amărăciune că oamenii din ziua de azi pun împlinirea profesională („realizarea”) deasupra celei afective și din această cauză identitatea lor are de suferit.

Ori iubirea se opune tocmai notorietății. În fizionomia ei răsăriteană, iubirea nu este nici „creatoare” și nici constructivă - e statică și este sinteză; fuziune spirituală. Își este sieși suficientă și continuă să existe dincolo de durată în care s-a consumat. Rilke, care era tot un răsăritean (morav), a spus că a fi iubit înseamnă a trece, numai faptul de a iubi nu e supus perisabilității, acesta dăinuie; rămîne.

Cît privește limbajul acestei iubiri scutit de tirade, monologuri, declarații și „argumente”, el e simbolic. Cine citește scrisorile lui Cehov către Lika Mizinova cu greu își dă seama că e vorba de scrisori de dragoste. La fel și „Cîntarea cîntărilor”, abordată în literă, pare un poem foarte senzual, în vreme ce textul e un mesaj alegoric care prefigurează iubirea dintre Hristos și Biserica Sa; iubirea tragică și jertfelnicească proprie Răsăritului. Mirele și mireasa sînt simboluri mistice, ca și nunta care e una dintre cele șapte taine operate de Biserică. (1991)

„BRAȚELE PĂRINTEȘTI”

Dintre cărțile mele de teologie ortodoxă lipsește una devenită relativ rară pentru că nu a mai fost retipărită din 1951: *Rînduielele călugăriei*. Mi-ar place s-o răsfoiesc din cînd în cînd. Inițial am citit-o la Mînăstirea Bistrița din Moldova unde am asistat pentru prima dată în viață la o călugărire, sau, cum i se mai spune, la o tundere în monahism.

O împrejurare de neuitat, solemnă dar și profund răscolitoare datorită atît tipicului cît și acelei melodii, a cîntecului *Brațele părintești* care crește gradat în vreme ce viitorul monah este adus dinspre pridvorul ori pronaosul bisericii, învelit în mantia nașului de călugărie, pînă dinaintea Ușilor Împărătești. Melodia și cuvintele cîntării sugerează viața risipită - și reușesc să o facă în mod copleșitor - pînă atunci de omul care pătrunde în cin. Părinții, frații de mînăstire și credincioșii țin în mînă făclii aprinse. Nu pot uita cuvintele unei bătrîne: „Maică, dacă cineva nu are lumînare pe patul de moarte dar a ținut una la o călugărie, i se socotește ca și cum ar fi avut!”.

Apoi, sub catapeteasmă, în genunchi și cu capul în pămînt, viitorul monah răspunde întrebărilor rituale, amintindu-i-se că: „Iată, Hristos e de față!” și abia la sfîrșit starețul îi taie literalmente cu foarfeca din păr. Odată încheiată călugărirea, prin fața celui abia tuns în monahism se perindă toți cei aflați în biserică și el, tot cu o făclie în mînă, în mantie, cu camilavcă și paraman, la întrebarea „Cum te cheamă, frate?”, răspunde invariabil: „Maxim păcătosul!”, sau Climent, ori Gherontie; după cum îi este numele cel nou.

Răscolitoare ceremonie. Pentru că în decursul ei nu poți să nu te gîndești tu însuși la momentele irosite din existență - și nu e om care să nu fi risipit o parte din ea. Asta

pe de o parte. Iar pe de alta, să nu încerci un amestec de admirație și inferioritate față de omul care își închină viața lui Hristos. Puțini călugări se apropie de desăvârșire, au și ei slăbiciunile lor, dar când este să-i osîndim, am putea să ne amintim că în România, la o populație de 23 de milioane, există azi vreo 700 de monahi și 2-3000 de călugărițe. Ar fi fost mai mulți dacă împrejurările ar fi îngăduit-o, dar cîți? Cîți ar fi consimțit la acest sacrificiu al ruperii de lume?! Pentru că nu e așa de simplu să stai sub ascultare, într-o mînăstire, pînă la sfîrșitul vieții și chiar vîrstnic fiind să nu ieși din incinta ei, fie și pentru o zi, decît cu bilet de voie, întocmai ca un elev sau un soldat.

De aici și intuiția omului din popor care artă o evlavie aparte pentru mînăstire și pentru călugări. Își cinstește preotul său de parohie, se duce la el la biserică, dar acel al șaselea simț îl mîna spre treapta mai înaltă a chinoviei pentru a pune pomelnicul în mîna monahului care slujește în lăcașul cu icoană făcătoare de minuni sau cu moaște de sfinți.

Vatra Ortodoxiei e mînăstirea. Însă puțini reușesc să o cunoască. Oamenii trec pe la mînăstire, în majoritatea lor, și cum mînăstirile noastre sînt și monumente, mai cu seamă în nordul țării, le admiră frumusețea, simetria arhitectonică, frescele, zugrăveala a cărei semnificație canonică cel mai adesea le scapă dacă nu sînt istorici de artă ori erudiți. Chiar și scriitorii care se duceau la Agapia sau la Văratec o făceau pentru liniște și ciripit de păsărele: își luau cu ei un manuscris și lucrau, întrerupîndu-se pentru a merge la masă ori pentru o plimbare. Intrau, desigur, să aprindă o lumînare, să murmure o rugăciune, să stea de față la o slujbă chiar. Dar cam atît.

Am mai fost de față la o călugărire, la Mînăstirea Cernica, și nu-i pot uita pe părinții bătrîni care lăcrimau, ori plîngeau de-a dreptul amintindu-și de începuturile lor: vieți

întregi trăite în chinovie, fără masă de dimineață, cu program strict, cu slujbe și privegheri - prelungite în post - și, evident, cu participarea zilnică la Sf. Liturghie. Existențe smerite și anonime, tulburate de mici vanități, de dezamăgiri ori de răni inerente viețuirii îndelungi în comun. Totul neschimbat de sute de ani, din vremea primului mileniu creștin, cînd aceia care își afieroseau viața lui Hristos se duceau la marile lavre, sau, dacă erau mai sporți, deveneau pustnici. Și au existat la noi pustnici nu numai pe vremea lui Ștefan cel Mare, ci și în secolul nostru. Tot așa cum, unică în întreaga lume ortodoxă - cu excepția Muntelui Athos - este mînăstirea Frăsinei, întemeiată de Sf. Calinic de la Cernica, unde nu este îngăduit accesul femeilor și unde nu se mănîncă, sub nici un motiv, carne. Faptul că Frăsineiul și-a păstrat tipicul neștirbit și în toți anii de comunism prin care am trecut, mi se pare o minune.

În anii '80 am văzut un lucru impresionant pe locurile fostei mînăstiri Războieni - ridicată de Ștefan cel Mare chiar peste osemintele soldaților morți în celebra bătălie. Mînăstirea fusese desființată prin decretul 410 din 1959 care a lovit puternic monahismul românesc. Biserica devenise biserică de parohie iar chiliile fuseseră în parte distruse. Două sau trei maici nu părăsiseră încă locul și nici portul monahal. Ele rămăseseră în continuare călugărițe și nimeni nu reușise să le strămute.

Pentru că monahismul e vocație. Poți deveni călugăr și din dezamăgiri sentimentale ori dezgust de viață - și stareții au grijă să nu încurajeze asemenea naufragiați -, însă cel mai adesea e vorba de chemare; ca-n artă. Viața monahală are frumusețile ei. Ea este expresia maximalismului ortodox (cele trei voturi: ascultarea, castitatea, sărăcia). Protestanții nu au călugări și cu atît mai puțin neprotestanții.

Cînd citim sau recitim „Frații Karamazov” și îl întîlnim pe starețul Zosima e bine să ne gîndim că personajul care l-a inspirat pe Dostoievski - starețul mînăstirii Optina - e un paisiot, o consecință vie a marelui proces de înnoire ortodoxă început și desfășurat pe pămînt românesc, în a doua jumătate a sec. XVIII, de Paisie Velicikovski, care, vreme de trei decenii, a condus succesiv mînăstirile Dragomirna, Secu și Neamț.

Pulsul unei Biserici naționale îl dau călugării. Aceștia sînt chezașii dreptei credințe și transmitătorii ei. Pentru marele public, stareții, călugării constituie aspectul mai puțin văzut al Bisericii. Dar aspectul fundamental.

(1991)

SPIRITUL PATERICULUI

I

Am vorbit, în urmă cu trei săptămîni, despre monahism, luînd în considerare mai cu seamă aspectul său românesc. Călugării noștri, organizați de Cuviosul Nicodim cel sfințit, întemeietorul Vodiței și al Tismanei, urmau - și urmează - fără abateri un tipic ale cărui rădăcini coboară pînă în secolele III - IV, îmbogățit de experiența acumulată în pustiu în primul mileniu creștin, respectiv de experiența athonită.

A existat și o asceză păgînă și există călugări de altă natură decît cei creștini - budiștii, de pildă. - Asceza creștină este însă o urmare a lui Hristos, a preceptului „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta”; o formă de maximalism. Monahul abandonează lumea nu pentru că ar fi mizantrop, ci pentru a se feri de ispitele ei și a-și putea consacra astfel existența

activității spirituale: rugăciunile pe care le înalță, privațiunile pe care le cunoaște nu au în vedere numai eul său, ci lumea însăși, Cosmosul și oamenii știrbiți în aceeași măsură de păcatul originar.

Există un monahism eremitic - solitudine desăvîrșită - întemeiat de Sf. Antonie cel Mare și unul cenobitic, sau „de obște”, întemeiat de Sf. Pahomie. Prima formă presupune trecerea prin obște și un părinte duhovnicesc care asigură inițierea.

Mînăstirile noastre, ca și sihăstriile, au fost întemeiate în locuri foarte frumoase din punct de vedere natural: îndeosebi în munte sau în apropierea munților; fără ca aceasta să fie regulă. Oricum, în locuri izolate, cît mai departe de sate ori de țîrguri, dar cu o natură atrăgătoare și generoasă. Spațiul monahismului inițial este însă pustiul, mai cu seamă deșertul Nilului superior; de aici și numele de „călugări egipteni”. Însuși Mîntuitorul Hristos, înainte de a-și începe activitatea publică, s-a retras în pustiu. Numai prin analogie putem avea o idee despre pustiu. Astfel, Arghezi, el însuși fost monah, spunea că „Pămîntul Dobrogei seamănă cu al Palestinei. Cred că Iisus Hristos trebuie să fi umblat pe aici”. La rîndul său, arhitectul și rafinatul scriitor G. M. Cantacuzino susținea că Dobrogea aparține Orientului. Cantacuzino străbătuse el însuși deșertul și jurnalul său de drum, *Pătrar de veghe*, este o carte unică la noi. Aș adăuga, ca pe o intuiție aparte, eseul IPS Nicolae Corneanu, *Farmecul pustiului*, o adevărată bijuterie stilistică, din care desprind: „În deșert simțurile cad toropite sub sulilele discului înroșit ce atîrnă pe bolta cerului, deseori voalât de o perdea de praf. Trupul se topește de căldură ori se scaldă în rîurile de transpirație ce se scurg din porii prea dilatați. Numai sufletul rămîne intact, mereu treaz, ca o antenă ce captează spațiile. Ne-o spune un călător care străbătînd Sahara afirmă

că a auzit suspinul deșertului după un pic de umezeală și că a înțeles atunci și suspinul ființei după o viață desăvârșită."

Aici, în deșertul Nilului, a înflorit o filozofie de tip sapiențial, o cugetare subtilă și vie; lapidară. Maxime, reflexii, apologuri consemnate și apoi reunite în **Pateric**. El se subsumează, bineînțeles, culturii patristice, dar are o natură aparte: una, înainte de toate, practică. Nu vom găsi, ca în cealaltă antologie - **Filocalia** (întocmită în sec. XVIII de Macarie din Corint și Nicodim Aghioritul) - demonstrații dogmatice, chiar polemici. Mai degrabă spiritul **Patericului** îl vom reîntâlni adesea în **Filocalie**, ca și în literatura aghiografică. Pe de altă parte, **Patericul** este - a fost și a rămas - abecedarul călugărului. Chiar și un intelectual mirean dornic să se apropie de spiritualitatea creștină, trebuie să înceapă lecturile cu **Patericul**. Apoi **Filocalia**. Există, de altfel, și un **Matericon**, cu reflexii și „cuvinte de folos” datorate călugărițelor.

Limbajul **Patericului** e îndeobște simbolic și sugestiv, întocmai ca spiritul evanghelic (parabole, pilde) și ca arta creștină. Și e totodată abisal, dar tot în sens practic, palpabil, dincolo de speculații și teorii. Uneori, o sentință („Zis-a un bătrîn..."); altădată un apolog; de cele mai multe ori dialogul dintre părintele duhovnicesc și ucenic:

— Este bine a lăuda pe aproapele ?

— Mai bine este a tăcea."

Patericul pomenește - a bon entendeur, salut ! - despre Avva (părintele) Spiridon, episcop care, „pentru netrufia cea multă, aproape de Episcopie, păștea oile."

Întrucât monahii socotesc smerenia cea mai înaltă virtute, ea este, în **Pateric**, una dintre temele majore. „Și-a zis un bătrîn: Voiesc să fiu biruit și să am smerenie, decât să fiu biruitor și să am mândrie." Este paradoxul sfințeniei și-al

omului „moral” în genere, al aceluia care nu are nimic să își reproșeze: cel cu datoria împlinită e pîndit de suficiență, de orgoliu sau „slavă deșartă” cum spun monahii; de trufie, în vreme ce omul care a păcătuit sau a greșit are cugetul umilit. Același lucru îl susținea și Pascal: „Nu există decât două categorii de oameni: unii dreapți, care se cred cu păcate; alții păcătoși, care se cred dreapți."

Smerenia, potrivit Sf. Antonie cel Mare, nu e numai virtute cardinală, ci și soluția mîntuirii: „Zis-a Avva Antonie: Am văzut toate cursele vrăjmașului (= diavolului) întinse pre pămînt și suspinînd am zis: oare cine poate să le treacă pre acestea ? Și am auzit un glas zicîndu-mi: Smerenia." Iată și observația altui părinte: „Dacă cel ce a făcut cerul și pămîntul, s-a smerit pentru noi, dar noi cari suntem tină și țărînă pentru ce să ne înălțăm ?"

Patericul nu evită absolut nici un tip de ispită; nimic din ceea ce este omenesc. O dovadă - capitolul intitulat „Pentru multe feluri de patimi și răsboaie ale curviei..." Vom cita de aici o probă din ceea ce părintele Stăniloae a numit **delicatețea sfinților**: „Spuneau părinții de un bătrîn, care mergînd pe un drum, a văzut urme de femeie pe nisip lîngă drum. Iar el mergînd, tot astupa cu piciorul acele urme zicînd: «Ca nu cumva să le vază vreun frate neputincios și din vederea acestora să înceapă a-l supăra pre el gîndurile și războiul curviei»."

II

Patericul, ca și **Filocalia**, de altfel, ca și o altă serie de scrieri aghiografice reflectă dîhul, mentalitatea răsăriteană: interiorizată, contemplativă, sceptică față de prozelitism;

străină tumultului și zvîrcolelilor sufletești proprii - să zicem - Fericitului Augustin. Există chiar o deosebire de timbru între meditația răsăriteană și cea apuseană și mă gîndesc la capodopera fără seamăn care se numește **Urmarea lui Hristos** (De imitationem Christi). Autorul ei, care și-a tăinuit din umilință paternitatea, are un alt ton, alt registru muzical: unul care îl înrudește cu marea poezie contemporană, cu Rilke, cu Saint-John Perse. Translucidul său e din altă familie de spirite. Dar să revenim la părinții pustiei egiptean și la celebrarea smereniei: „Cel ce ține a fi nebăgat în seamă cu cunoștință = deliberat), săvîrșește toată Scriptura.” Și în alt loc: „Fiilor, să știți că smerenia pre mulți fără nici o osteneală i-a mîntuit și mărturisesc aceasta vameșul și fiul cel curvar, cari puține cuvinte au grăit către Dumnezeu și s-au mîntuit; iar osteneala și faptele bune ale omului îl pierd, dacă nu va avea smerenie, căci osteneala și faptele cele bune pre mulți i-au tras la mîndrie și au pierit, precum fariseul acela, care se lăuda cu faptele lui cele bune și se mîndrea.” (s.n.).

Inițiativa, potrivit acestei mentalități, expune: la suficientă, la orgoliu, la lipsă de măsură. Fapta conține în ea însăși un risc... Mai bine lipsă ! Felul acesta de a raționa parcă nu ne este așa străin. El vine de mult mai departe decît ne imaginăm. Numai că istoricii literari și folcloriști nu citesc patristică.

În apus însă balanța a înclinat în favoarea faptei, a sfinților întemeietori și întreprinzători, a cruciaților, a prozelitismului, a ascezei normate, precise, exprimate în termeni de manual (Exercițiile spirituale ale Sf. Ignățiu de Loyola). Mistica aceasta, cu pagini de poezie pură, ca la Sf. Tereza d' Avilla sau Sf. Ioan al Crucii, e mai degrabă „citadină” în comparație cu franchețea Patericului. Mie poezia lui Bacovia, monodică și smerită, îmi sugerează, peste

veacuri, acești călugări ai pustiei egiptene strămutați în orașe butaforice. Bacovia însuși a fost un fel de pusnict surghiunit într-o mahala sau la bloc.

Și apoi, rămînînd la periferia faptei, rămii bogat în virtualitate, dolda de posibil, cum preconiza Noica: în pofida elogiului adus culturii majusculizate, filozoful nostru era un răsăritean. Singurul nostru intelectual mare cu adevărat faustic a fost Iorga, care, într-o cugetare se definește antinomic tocmai în raport cu sfinții: „Ciudată idee de a fi plăcut lui Dumnezeu numai pe cale negativă: nelucrînd duminică, nemîncînd în posturi, neubind toată viața, cum fac călugării, netrîind.” Lucrurile nu stau deloc așa în privința asceților răsăriteni (dinamismul lor fiind interior) și istoricul se apropie de adevăr într-o altă maximă: „Ca în zbor, sufletul se poate ridica mai presus de oameni în două feluri: fiind mai ușor decît viața prin rasa schimnicului și mai greu decît dînsa prin bărbăția voinicului.” Iată frumos caracterizate cele două mentalități și atitudini existențiale: răsăriteană, respectiv, apuseană. Ar fi o greșeală să ne închipuim că ele se găsesc în stare pură. Nu, interferează, iar noi ne găsim la răsăpîntia lor.

Meditația, introspecția, atenta și îndelunga scrutare a sinelui în Răsărit își au obîrșia. O să citez în acest sens din Avva Dorotei, scriitor patristic din Filocalie, dar nu mai puțin marcat de Pateric, de spiritul lui: „Căci fiecare se vatămă sau se folosește din pricina stării sale. Pentru că nimenea nu vatămă pe altul.(...)// Să vă dau o pildă, ca să vedeți că așa este. Se întîmplă ca cineva să stea noaptea într-un loc oarecare; nu zic călugăr, ci cineva din oraș. Și trec pe lîngă el trei oameni. Unul socotește că acela așteaptă pe cineva ca să meargă să curvească împreună; altul socotește că e un hoț; iar al treilea socotește că l-a chemat vreun prieten al lui, din

casa vecină, și-l așteaptă să iasă și să meargă undeva împreună la rugăciune."

Patericul este un depozit de bogății spirituale ale Răsăritului, nu numai o carte pentru călugări. Monahii noștri l-au citit mai întâi în manuscrise. Prima ediție românească datează din 1828: de aici și parfumul stilistic aparte. Valoarea Patericului nu constă însă, decît secundar, în formulările și sintaxa arhaică. Textul imprimat inițial în 1828 a fost transliterat cu litere latine în 1913 de către episcopul Antim Petrescu. Următoarea ediție a apărut la Rm. Vâlcea, în 1930.

În anii de comunism, regimul evita sistematic, deliberat, cărțile de asceză și mistică, de trăire duhovnicească și, cu atît mai mult Patericul care este cartea de căpătîi a călugărului ortodox. Pentru a tipări Cursul de mistică al părintelui Stăniloae (în 1981), I.P.S. Nestor, Mitropolitul Olteniei, a recurs la un subterfugiu inteligent și eficient. La rîndul său, PS Calnic, Episcopul Argeșului, pentru a imprima rînduiala mînăstirească a Stareșului Gheorghe de la Cernica (în 1988), s-a prefăcut că face istorie literară, restituind astfel pagini capitale de duhovnicie românească. În urmă cu cîteva săptămîni, Episcopul de Alba-Iulia, PS Andrei, a imprimat, după 60 de ani, o nouă ediție a Patericului. (1990)

MARIA EGIPTEANCA

Am avut de gînd să scriu despre Maria Egipteanca în Postul Mare. Pentru că viața ei este cuprinsă în Triod, adică într-o „culegere”, i-am zice azi, de slujbe și lecturi destinate Păresimilor. O fac acum.

În urmă cu vreo doi ani, cînd am ajuns să citesc biografia Cuvioasei Maria Egipteanca, pe la mijlocul lecturii,

am exclamat: Trebuie să o fi citit și Dostoievski ! El avea o înțelegere neegalată de nici un alt scriitor, nu numai a naturii umane, dar și a naturii, speciale i-aș zice, a femeii.

Cine este Maria Egipteanca ? O prostituată care după 17 ani de „meserie” temeinică suferă un proces de conversiune: se retrage în pustiu, unde își plînge și își ispășește păcatele printr-o viață de severă asceză. Nu se va împărtăși decît o singură dată, în ajunul morții, cînd, părintele care îi narează biografia va observa la ea - se ridică un metru deasupra pămîntului - atributele de netăgăduit ale sfințeniei, și va mărturisi lucrul acesta.

Noi știm că Dumnezeu îl reprimește oricînd pe fiul risipitor: chiar și în ultima clipă, cum s-a întîmplat cu tilharul din dreapta, de pe cruce. Și că se bucură mult de aflarea oii rătăcite. E mesajul, mai degrabă concret decît simbolic, al biografiei Marie Egipteanca. Încă o verigă la un lanț de asemenea dovezi. Însă în această povestire adevărată, pe mine alte două elemente m-au frapat.

1. Părintele din pustie care este îndemnat în vis să meargă să o cunoască pe Maria Egipteanca este un om curat, un fel de „vas ales” care a îndeplinit toate prescripțiile duhovnicești și care se simte, potrivit cuvintelor sale, cam plictisit de propria-i sfințenie. Cioran a pus în circulație sintagma **sfinț blazat**. I s-ar potrivi nevoitorului nostru. Care, găsind-o pe Maria Egipteanca, înțelege cît e de primejdios confortul „datorie îndeplinite”, vecin cu suficiență ascetică. Cu mîndria. Și nevoitorul se smerește. Asemenea pilde, sau mai bine spus, pilde din această categorie mai există în Viețile Sfinților, în Pateric sau în Limonariu.

2. Ceea ce mi se pare însă fără precedent în Viața Cuvioasei Maria Egipteanca, voi arăta îndată, transcriind un scurt pasaj. Ea se află la prima întîlnire cu pustnicul, în deșert,

și își povestește existența: „Timp de mai bine de șaptesprezece ani, iartă-mă, i-am petrecut în dragoste publică, supusă fiind destrăbălării. Și pe adevăr mă jur, nu luam plată, căci n-am luat nimic de la cei care de multe ori voiau să mă plătească. Acest chip - de a-mi satisface dorința în dar - l-am născocit pentru a face să atrag luarea aminte a câtor mai mulți asupra mea.” (s.n.).

Precum se vede, nu e vorba nici de o femeie, cum să-i spunem? - „rea de muscă” -, nici de un interes material. În limbajul contemporan, faptul de a fi cunoscut de cât mai multă lume, de-a atrage atenția asupra ta, poartă numele de **succes**. Adesea, succesul sau gloria (treaptă superioară a acestuia), vin de la sine. Alteori e nevoie de o manoperă deliberată, chiar de o tehnică, pentru ca semenii, să ia act de noi. Mijloacele nu importă. N-a dat foc Erostrat templului Dianei numai pentru ca să se vorbească despre el? La rîndu-i, Maria Egipteanca, cea dinainte de conversiune, a găsit o anume cale. Una care ne sugerează o strînsă legătură între **desfrîu** și **notorietate**. Comentariul s-ar putea opri aici.

Însă mai intervine, cred, un fapt. Maria Egiptanca nu a obținut succesul lumesc sau acest succes nu i-a dat satisfacție. A urmat conversiunea, care, evident, s-a operat prin har. Au urmat anii de aspră penitență, trimiterea pustnicului care, a doua oară o va împărtăși, îngropînd-o acolo în deșert, în groapa scobită de ghearele unui leu... În locul slavei oamenilor - succesul - Maria Egipteanca primise slava lui Dumnezeu - sfințenia - la capătul unui cortegiu de mortificări și smeriri. Și interpretarea s-ar putea încheia rotund ca o predică. Însă rămîne o întrebare: Maria Egipteanca din prima fază năzuia spre o formă nematerială de notorietate („... mă jur că nu luam plată”), spre un succes pur. Asta mă

determină să fiu mai atent cu osîndirea celor ce caută pur și simplu gloria.

Oare nu cumva caută ei altceva?

(1990)

REALISMUL CREȘTIN

Aceia care nu cunosc deloc, sau numai foarte vag, Biserica și învățătura creștină, au impresia că domeniul lor se reduce la fum de tămîie și psalmodiere, la un ritual straniu rupt de cele lumești, la un lung șir de texte care a pierdut orice legătură cu realitatea și cu actualitatea...

Negreșit, Biserica, prin menirea ei declarată, este orientată spre lumea de-apoi, spre Ierusalimul ceresc, cu o nestrămutată convingere. (Mîntuirea este țelul ei). Pentru că și această lume cerească constituie o realitate: una pe care nu numai preotul, dar și omul care crede o simte ca atare sau o intuiește; cu poticnirile și îndoielile inerente. Împărăția cerească e scop și finalitate. În vederea cuceririi ei îl pregătește Biserica pe om, ținînd cont de firea lui și de faptul că are mai întîi de străbătut o existență pămîntească, existență pe care nu o neglijează deloc. Mai mult - o abordează cu cel mai franc realism. Omul este prevenit și pregătit asupra avatarurilor sale terestre fără menajamente și fără ipocrizie. Paginile Vechiului Testament - și nu numai ele - sînt peremptorii în acest sens.

Dacă Rousseau susținea că omul este bun de la natură însă societatea îl pervertește, Biserica susține contrariul - după cum reiese din Scriptură -, fără a aluneca însă pe panta deznădejdiei. Așadar, specia noastră poartă dangaua păcatului și, în consecință: „cugetul omului se apleacă la rău din

tinerețele lui" (Fac. 8,21); „orice om e o făptură stricată”, care „bea păcatul ca apa” (Iov, 15,14-16;25). La rîndul său, Ecclésiastul spune: „Nu este om drept pe pămînt, care să facă binele și să nu păcătuiască.” (7,20).

Viziunea creștină asupra omului este, așadar, profund realistă și nefățarnică. Ea nu alunecă în optimismul idealist, dar nici în pesimismul deznădejdiei, întrucît omul poate fi restaurat iar buna sa conduită poate conlucra cu harul a cărui acțiune este decisivă, întrucît omul nu se mîntuiește prin sine însuși, dar nici nu este predestinat, cum consideră protestanții. Într-un articol recent, Petru Dumitriu formula o observație sintetică și judicioasă, spunînd că omul e ambivalent, că este și bun și rău. De aceea creștinismul nu este o doctrină sau o „filozofie” pe cît este o cale, o soluție existențială a cărei finalitate este restaurarea făpturii umane. Terapeutica, „metodele” sînt variate, infinite, paradoxale și adesea antinomice. Faptul acesta reiese, de exemplu, din lectura *Patericului*, care nu este exclusiv o carte pentru călugări, deși ea s-a constituit în mediu monahal și reflectă experiența monahismului răsăritean. Că nu este creștinismul o simplă doctrină, reiese și din următorul aspect: cartea, lectura, meditația nu sînt suficiente - trebuie adăugat părintele duhovnicesc sub ascultarea căruia se află penitentul și, evident, înainte de toate - Tainele și comuniunea Bisericii. Duhovnicul corectează părerile personale ale credinciosului care se poate rătăci sau poate fi ispitit - iar urmările încrederii nețărmarite în tine însuși pot fi fatale.

Pînă la un punct, tocmai datorită realismului ei și mai cu seamă textelor Vechiului Testament, Biblia poate fi o carte de orientare în viața de aici, un ghid nu numai spiritual, dar și pragmatic. Mulți au ales cu predilecție aspectul pămîntesc al învățăturii ori l-au exagerat ca însemnătate (iezuïții,

protestanții, neoprotestanții). Au fost societăți care s-au format în litera respectivă iar mentalitatea occidentală e puternic marcată în sensul acesta.

Așadar, Biblia poate fi, dacă nu o „artă de a reuși în viață”, atunci un dreptar nu numai relist, dar și eficient, concret, al orientării noastre pămîntești. Biblia nu este ruptă de tribulațiile și avatarurile vieții terestre, de mizeriile și de năpastele ei, ci le înfruntă direct și dincolo de orice prejudecată. Deci ea poate fi și trebuie citită și-n acest sens în care poate fi utilă atât credinciosului cît și scepticului sau omului care nu s-a definit încă în raport cu Absolutul. Iar din această ultimă categorie există, din nefericire, mulți oameni azi: sînt cei ce n-au curajul unei răfuieli metafizice cu ei înșiși: cunctatorii spirituali.

S-ar ivi o întrebare: de ce la noi nu e notoriu aspectul realist - pragmatic al Scripturii? Pentru că Ortodoxia e îndreptată cu predilecție spre cele duhovnicești; într-acolo se simte atrasă, acolo se află comoara ei. Pe de altă parte, la noi Biblia s-a tîlcuit în Biserică și accentul alegerii a căzut pe elementul nepămîntesc. Omul din zilele noastre secularizante se poate apropia însă de Biserică și prin Scriptură; îndeosebi intelectualul. Sau poate completa, cum e firesc, participarea sa la viața comunitară, cu lectura textelor sacre. Dacă e începător, deci hărțuit de necazuri și aporii lumești, va rămîne surprins constatînd că există răspunsuri, soluții la ele acolo unde nu se aștepta.

(1991)

RAPORTUL ORTODOXIE - DEMOCRAȚIE

În gândirea ultimilor două sute de ani - filozofie care credea că „progresul” e infinit - ideea că biserica este o piedică, o frână, un impediment, a fost un loc comun. Și a rămas ca atare, în zonele mediocre și superficiale ale intelectului. Cum ideologia aceasta, luministă în trăsăturile ei generale, avea în vedere biserica catolică, impactul ei s-a transferat și asupra ortodoxiei, care, trebuie să o reamintim, nu a cunoscut fenomenul clericalismului și nici n-a împărtășit gafele catolicismului: inchiziție, vînătoare de vrăjitoare, prigonirea descoperirilor științifice... Cînd biserica apuseană a înțeles că adversitățile a trezit prin imixtiunile sale în viața laică, mai întîi a redus viteza, iar ulterior a recurs la fenomenul de acomodare („aggiornamento”).

Ortodocșii au rulat însă de-a lungul timpului constant și au păstrat ceea ce în termeni rutieri s-ar numi - distanță legală. Biserică înainte de toate spirituală, orientată spre Ierusalimul ceresc și întărită de o asceză pe măsură, ea nu s-a amestecat în afacerile seculare. Vladimir Soloviev, teolog rus care a sfîrșit prin a trece la catolicism, spunea, schematizînd, dar în spiritul adevărului, că, **tipologic**, ortodocșii se identifică cu Sf. Apostol și Evanghelist Ioan, catolicii cu Sf. Apostol Petru, iar protestanții cu Sf. Apostol Pavel... Sf. Ioan, apologet al iubirii și al contemplației - deosebit ca fire de zelosul și volitivul Petru, ca și de marele misionar Pavel -, era ucenicul preferat care își odihnea tîmpla pe pieptul Mîntuitorului. Negreșit că și ortodocșii au dat oameni de acțiune și misionari, dar a prevalat la ei contemplația și lucrarea mistică. Ortodoxia a ținut cu orice preț să păstreze puritatea dogmatică a învățăturii creștine din teama firească de alunecare în erezie și a reușit lucrul acesta. Să spunem în

paranteză că unii teologi susțin că acel filioque catolic ar fi apărut dintr-un exces de claritate, dintr-un soi de cartezianism **avant la lettre**.

Există domenii - cel dogmatic - unde nu pot fi acceptate concesii. Și ortodocșii nu le-au acceptat. La fel în planul cultului, al tipicului, al rînduielilor mînăstirești și chiar al costumului preoțesc sau al picturii canonice. Este aceasta o atitudine conservatoare? Poate că este. Dar este și întemeiată. De aici a decurs, e drept, o reticență în privința moravurilor, a artei, a ideilor... Dar nu mai mult decît o rezervă. Pentru că ortodoxia e prea preocupată de **spiritual ca să își irosească puterile în lupta cu înnoirile sociale, politice, economice etc.**; e prea orientată spre cele veșnice pentru a se război cu morile de vînt ale lucrurilor trecătoare... Ea, ortodoxia, înainte de toate e duhovnicească, și n-o ispitește perspectiva de a deveni morală socială sau o filozofie mai mult sau mai puțin „**liberatoare**”.

Dacă te dezinteresezi de un plan sau îl ai în vedere numai secundar nu decurge de aici că îi ești și ostil. Numai spiritele și ideologiile totalitare susțin că cine nu e cu noi e împotriva noastră. Punînd în practică acest precept, Ortodoxia a mai făcut și dovada unei discreții care îi este proprie.

„lubește și fă ce vrei...”, a spus Fericitul Augustin. Adică din momentul în care ai ajuns să îndeplinești cea mai de seamă poruncă evanghelică, ești cu adevărat liber; te-ai ridicat deasupra multor ispite și păcate. Cam acesta este și raportul Ortodoxiei cu democrația. Mai cu seamă cînd nu e vorba de o pseudo-democrație: de regimurile și ideologiile ateiste.

Adesea însă democratul - nu democrația - nu se mulțumește cu atîta: el vrea să afle în Ortodoxie un aliat și un tovarăș de drum în acțiunile și revendicările sale; eventual și

un gir... E ca și cum i-ai cere ortodoxului să spună: iartă-mă, Doamne, dar azi n-am vreme de rugăciune pentru că trebuie să mă duc la întrunire... Ortodoxia nu te oprește să te duci, dar numai după ce ți-ai făcut pravila și separînd dajdiile: impozitul laic de cel spiritual.

Ortodoxia nu se opune nici civilizației: carul cu boi nu este un corelativ al pavoslaviei decît în mentalitatea unui Nichifor Crainic; și nici opaițul. Pot fi ortodox și în Mercedes dacă reușesc să îmi păstrez buna cuviință și să-mi văd lungul nasului, după cum pot fi rău și vanitos în droșcă.

Nu atît democratul real, cît surtucarul egalitarist ar vrea ca preotul să umble ca și el în tricouri sau în pantaloni de catifea, lepădînd reverenda sau rantia. De ce ? Pentru că în felul acesta i-ar veni mai la îndemînă să se bată pe burtă cu reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt, neînțelegînd că harul înseamnă *ascendent spiritual*. Dar deja aspectul acesta cred că e mai degrabă balcanic decît democratic.

(1991)

RAPORTUL ORTODOXIE - EUROPA

Am căutat să arăt mai demult că Ortodoxia nu se opune democrației. E adevărat că această democrație nu a ajuns să fie tilcuită, fie și elementar, omului din popor în epoca în care ea a fost o relitate de drept (dacă nu de fapt) în România, adică între anii 1866-1948. Întrebat de profesorul Stahl, cu prilejul unei anchete sociologice, care a fost cel mai rău guvern și de ce, un țaran i-a răspuns: „Guvernul Averescu ! Pentru că în timpul lui a bătut grindina de două ori și nu s-au făcut bucate...” Cunoaștem și părerile personajelor din *Moromeții* referitoare la parlamentarism.

E oare vina ortodoxiei, a mentalității răsăritene, necunoașterea principiilor democratice ? Nu e cumva vina școlii și-a oamenilor politici care n-au fost în stare să le prezinte *adecvat* masei țărănești și să le facă operante în împrejurări specifice ?! Istoria s-ar putea să se repete. Deja se conturează o discrepanță între mentalitatea citadină și cea rurală; între omul cu carte și muncitorul agricol sau manual.

Modelul de viață - și mai cu seamă cel de inițiativă și muncă - european prevalează. E singura nădejde și perspectivă. Să vedem în ce raport se află el cu religia răsăriteană, implicit cu această mentalitate; și să vedem dacă se poate răspunde afirmativ la întrebarea: poți fi ortodox și european ?

Intellectualii, oamenii politici de la noi care au studiat în secolul trecut în Apus și care au copiat, adesea cu indigo, instituțiile și dreptul european (dreptul roman), erau atașați de ideile secularizante. Nu-i prevedeau nici un fel de viitor religiei iar în Ortodoxie vedeau un obstacol care barează calea „progresului” (în fapt: a civilizației). Au existat însă între ei și oameni realiști, ca Spiru Haret, care au recunoscut rolul și însemnătatea Bisericii fie numai și sub aspect „moral”. Majoritatea aveau însă asupra religiei ortodoxe, a datinilor și a mentalității țărănești și țigovești optica pe care o au anumiți greco-catolici din zilele noastre. Ar mai trebui adăugat ceva: oamenii politici, de orice nuanță, arareori sînt credincioși: ei sînt prea legați de aici și acum, de momentul istoric și de conexiunile sale, pentru a se mai gîndi și la cele de dincolo de veac. Împărăția omului politic se află pe pămînt; este imperiul Cezarului.

Revenind la raportul Ortodoxie - spirit european: Tot niște intelectuali ne-au demonstrat, în epoca interbelică, că nu este incompatibil. Nu le mai înșir numele; sînt arhicunoscute.

Poți fi „faustic” în orizonturi, poți fi un întreprinzător, un deschizător de drumuri și nu mai puțin smerit în lăuntrul tău. Iar V. Voiculescu, Mircea Vulcănescu, Sandu Tudor ori Haig Acterian au dus credincioșia pînă la martiraj. Oamenii aceștia mi se par mai europeni decît G. Călinescu care visa catedrale și foruri în Ilfov dar care a sfîrșit înjugat la carul de triumf al „socialismului biruitor”. Pentru că Europa nu înseamnă numai baroc și rococo, ci înseamnă, după definiția lui Iorga, un pămînt „al crucii și-al culturii”.

Spititul european, catolic și protestant, vine în conflict cu un aspect definitoriu al Ortodoxiei și al mentalității răsăritene: cu sobornicitatea, care înseamnă unanimitate. Aceasta subînțelege, pe de o parte, un fel de „nivelare”, iar pe de alta, un anume scepticism față de spiritul de inițiativă și înnoire. Un om înstărit este un exemplu de gospodăru. Un om prea înstărit (fie și prin mijloacele cele mai oneste), sare în ochi, iese din tipic și din tipar... Spre deosebire de normele europene, concurența, inițiativa, emulația trebuie să se producă între anumite limite. Noi nu am dat mari industriasi, negustori, întreprinzători, nu atît pentru că ar fi acaparat aceste sectoare străinii, cît pentru că potrivit aceleiași optici răsăritene, riscul, inițiativa spectaculoasă contrazice „dreapta socotință”; cum o contrazice și acel patos al acumulării tipic protestant (Max Weber leagă strîns dezvoltarea capitalismului de protestantism).

Unde mai vin în conflict lumea și forma mentis răsăriteană cu spiritul european, este în planul concretului. O inițiativă, o soluție nu pot pătrunde aici conceptual. Arată-i omului planul unei biserici - nu va pricepe nimic și nu-ți va da crezare. Arată-i în schimb fundația și lucrătorii și te va înțelege, ba chiar se va entuziasma. La fel cu un obiect. Nu ajunge să-i faci reclamă. Trebuie mai întîi să fie văzut la

Gheorghe, apoi la Vasile pentru ca produsul respectiv să devină o normă și chiar o modă. În aceeași categorie a contactului concret intra eficientul obicei al politicienilor interbelici de a-și vizita partizanii locali, de a se așeza la masă cu ei și de-a le boteza copiii. Ortodoxia, nu trebuie uitat, este comunitară și cutumiară: acolo unde sfîrșesc rudeniile de sînge, încep cele spirituale. Pe răsăritean trebuie să-l tratezi ca pe o persoană, nu ca „individ”; să-i vorbești față către față, nu prin radio sau televiziune ori prin „programe”. Sînt lucruri care le scapă nu numai intelectualilor, ci și proaspeților noștri oameni politici.

Principial, Ortodoxia nu se opune deschis nici democrației, nici spiritului european (Grecia e-o țară deopotrivă ortodoxă și europeană, adică membră în NATO și în Piața Comună). Ele trebuiesc însă ținute, așa cum de sute de ani preotul i-a tălmăcit credinciosului Scriptura în Biserică. Și mai trebuie folosit un limbaj adecvat; pentru că există și-o limbă de lemn raționalistă. Să nu uităm că în Răsărit întotdeauna inima trece înaintea creierului și simțirea înaintea logicii.

(1991)

TÎLCUITORII

Nicăieri nu a fost mai prețuit cărturarul ca în Răsărit iar astăzi aceia care desconsideră cel mai tare Orientul și spiritul său sînt tocmai intelectualii.

În Răsărit cultura a avut și încă mai păstrează un nimb harismatic. Apropierea care se face între cultură și cult nu e un simplu joc de cuvinte. Nu erau preoții odată și învățători? Separația între cele două domenii s-a produs la noi tîrziu, în

zorii erei moderne, după modelul Apusului unde universitatea se despărțise de biserică încă din Renaștere.

Pentru omul simplu, preotul nu era numai reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, ci și tălmăciul, interpretul, „hermeneutul” Lui, iar această perspectivă a extins-o ulterior și asupra intelectualului laic. Pentru că creștinul răsăritean avea smerenia să nu își tâlcuiască pravila singur, intuind pericolul deformării și al ereziei, ci s-o primească în toată integritatea garantată de Biserică. Fără să o spună explicit, el consimțea sacrificiului intelectual - piatră de poticnire, mai ales azi, pentru cărturar.

Pentru Isus Sirah, intelectualul este omul care privește realitatea global și structural. Ceilalți i se consacră părții, în vreme ce cărturarul are acces la întreg și chemare pentru el: „De ce înțelepciune se va umple cel care ține plugul și se fălește cu mînuirea boldului, // Cel care mîină boii și-și trece viața cu ei și vorba lui este numai despre viței ?/.../ La fel cel care sapă săpături de peceti; gîndul lui este cum să schimbe chipurile. /.../ Toți aceștia întru mîinile lor nădăjduiesc și fiecare în meșteșugul lui este înțelegător. // Fără de aceștia nu se zidește cetatea, nici vor locui, nici vor umbla cei din cetate. // Dar la adunare nu vor trece mai sus; și așezămîntul judecății nu este pentru ei, nici vor arăta dreptatea și judecata. // Și în pilde nu se vor pricepe. // Ci ei întăresc zidurile veacului și pofta lor este lucrarea meșteșugului. // Altfel este cel care își închină sufletul său și cugetă în legea Celui Preaînalt.”

Să reținem întîi admirația adîncă pentru cărturar și trăsătura harismatică atribuită în Răsărit înțelepciunii. Actul de cultură e individual, presupune concentrare și reculegere benedictină, chiar asceză, dar are și un revers colectiv, comunar. De aceea intelectualii noștri cei mai notorii au

fost aceia care n-au ocolit oralitatea și contactul nemijlocit cu publicul, ipostaza de tîlcuitori. Să luăm două exemple tipice și foarte diferite între ele.

N. Iorga, căruia i s-a reproșat că i-a plăcut să vorbească prea mult, cunoscător profund al lumii noastre, știa că aici cuvîntul este mai adecvat și mai eficient decît litera sau decît „opera”. Iorga nu numai că n-a ocolit să se exprime în public, dar a știut să-i capteze pe tîlcuitorii micilor comunități - preotul, învățătorul, profesorul -, să le acorde atenție și să păstreze legătura cu ei. Cît de actuală mi se pare metoda lui ! Nu de mult, în revista 22, un intelectual din provincie arăta că oamenii de cultură notorii ar trebui să se gîndească și la colegii lor mai modești care nu publică cărți, nu vorbesc la radio, nu semnează în presa din Capitală... Să nu le lase sentimentul că sînt izolați, uitați ori părăsiți. Observația mi se pare de mare însemnătate. Pentru că neglijată sau abandonată, această categorie poate aluneca lesne în brațe gen defunctul cenaclu „Flacăra”.

Demersul lui Iorga a fost erodat de didacticism și de teză, dar abstracția de cabinet e contraproductivă în Răsărit, unde pigmentul afectiv și comunar are o mare greutate. Adevăr pe care l-a sesizat și fructificat Noica - pe urmele lui Nae Ionescu - într-o variantă modernizată. Tipul de tîlcuitor pe care l-a ilustrat el a fost diferit.

Retras la Păltiniș, într-un decor cochet eremitic, Noica pare o contopire de Kierkegaard și Daniel Sihu. De la primul a adoptat arsenalul seducției, iar de la schimnic disponibilitatea confesională. Pentru că Noica știa să-i asculte pe oameni - și aceasta e trăsătura duhovnicului. După cum știa și să mustre într-o manieră care plăcea, atrăgea, întocmai ca și artificul său: el nu spunea „Veniți la mine !”, ca orice seducător răsuflat, ci: „Fugiți, lăsați-mă singur !” iar lumea cu

atît mai tare dădea năvală, pentru că e receptivă față de paradox.

Evident că nu toți oamenii care i-au admirat pe Iorga și pe Noica i-au și citit. De existența celui dintîi știau și țărani din Moromeții. Dar impactul lor a fost real și benefic, pentru că a întreținut imaginea și autoritatea intelectualului. Din școala lui Noica au ieșit oameni străluciți, de mîna întîi - o școală tot răsăriteană - însă filozoful nu s-a dat în lături să primească studenți ori pe un tînăr chitarist și să stea de vorbă cu ei. Și aceștia au ținut minte faptul că Noica s-a întreținut nemijlocit cu ei, pentru că în Răsărit, o întîlnire „față către față” valorează mai mult decît o sută de apariții la televiziune. Intelectualul trebuie să fie și puțin duhovnic pe aceste meleaguri ale noastre și să nu se mărginească numai la bibliografie.

Iorga, Nae Ionescu sau Noica cunoșteau limbajul răsăritean și l-au folosit tocmai pentru eficiența și specificul lui. Au dovedit supunere la obiect și au mai arătat că opera scrisă și cuvîntul rostit nu numai că nu se exclud reciproc, dar se și echilibrează. Demersul lor e foarte actual pentru că, în vremuri diferite, a dat roade. Și le va da oricînd în Răsăritul acesta care se încăpățînează să rămînă socratic.

(1991)

TEOLOGIA RUSĂ

Teologia rusă nu e cunoscută la noi decît de specialiști, deși spațiul românesc e implicat în renașterea ei, prin starețul Vasilie de la Poiana Mărului și prin Paisie Velickovski, tot așa cum elementul românesc e implicat, prin Antioh Cantemir, în apariția poeziei moderne rusești. Aș

îndrăzni să spun că nici literatura rusă nu e cunoscută la noi în felul în care e cunoscută literatura franceză sau cea italiană. Și e, dacă nu firesc, atunci explicabil să fie așa. Pentru că noi ne-am despărțit printr-un act de voință de Răsărit încă de la mijlocul secolului trecut, cînd cultura și oamenii noștri politici au ales să privească irevocabil spre Apus. Încercările ulterioare de a reface această punte (fie că erau inspirate de Iorga, Nae Ionescu ori Nichifor Crainic) n-au depășit stadiul de inițiativă și tentativă. De aceea scriitorii noștri creștini, în felul lui Papini, Péguy sau Maurras sînt de număr pe degetele mîinii (Mateiu I. Caragiale, Ion Barbu, V. Voiculescu, Șt. Aug. Doinaș, Daniel Turcea). Interesul lui Eminescu pentru Ortodoxie a fost mai degrabă filologic. Diaspora ne-a dat un singur scriitor creștin: pe Vintilă Horia. Literatura, cultura noastră modernă au fost marcate decisiv de estetica și de ideologia europeană. Nu are rost să ne îmbătăm cu apă rece; Mircea Vulcănescu e o excepție.

În Rusia lucrurile au stat altfel. Aici atît viața concretă cît și teologia și mînăstirea au păstrat o strînsă legătură cu mișcarea literară și, în genere, cu cultura. Dostoievski e un exemplu prea la îndemînă, Gogol - care era ucrainian - la fel. Cartea lui Berdiaev, *Ideea rusă*, lasă să se vadă cît de impregnate de viața duhovnicească erau literatura propriu-zisă și ceea ce am numi azi eseistica. Peremptoriu în acest sens este și volumul intitulat de Evdokimov, *Hristos în gîndirea rusă*. Iar în prefața la o altă lucrare, *Duhul și libertatea*. Berdiaev mărturisește că îi este străin limbajul filozofic conceptual, așa cum s-a consolidat el în Europa; limbajul realităților logice. Și asta spune foarte mult: mistica răsăriteană se exprimă într-un grai concret, dezintelectualizat. Merge mîna în mîna lucrul acesta, după părerea mea, cu dezinteresul scriitorilor ruși pentru înnoirile formale din artă.

Există o mare asemănare între acele „raskaz” al căror protagonist este pelerinul religios rus și povestirea ca gen literar. Nu mai vorbesc de obsesia păcatului sau de aceea a demonicului la scriitorii ruși. Sau de problema suferinței și-a morții. Teme pe care le va relua Soljenițin - în *Pavilionul canceroșilor*, de pildă. - Teme pe care mai întâi societatea, iar apoi literatura europeană au căutat - și în bună măsură au reușit - să le izgonească, să le abstractizeze ori să le substituie cu mituri clasice sau moderne.

Părinții ruși nu au fost cunoscuți decât în mediile noastre bisericești și remindesc că Filocalia rusă (*Dobrotoliubie*) a fost redactată pe pământ și cu ajutor intelectual românesc. La sfârșitul secolului trecut se mai citeau și se imprimau la noi pagini de aghiografie rusă iar câteva decenii mai târziu apăreau numeroasele traduceri împănate de regionalisme ale lui Nicodim Munteanu, viitorul patriarh. Dar între cele două războaie s-a tălmăcit relativ puțin din opera teologilor ruși din exil. Între cei dintâi care le-a solicitat colaborarea, dându-și seama de valoarea lor, și a obținut-o, după cum arată singurul număr apărut din revista *Logos*, a fost Nae Ionescu.

Această teologie rusă în exil, care a început să se manifeste în anii '20 și care este și astăzi plină de vitalitate, reprezintă o ramură vie din arborele spiritual al Răsăritului. Vântul ateist și secularizant, sau cel marxist, binecunoscut Occidentului, n-au afectat-o. Teologia rusă din exil a adus un freamăt de credințioșie și duhovnicie care nu i-a lăsat indiferenți pe teologii catolici și protestanți și care i-a pus pe gânduri chiar pe unii intelectuali laici. Impulsul acesta poate fi pus în paralel cu trezirea Ortodoxiei - prin regăsirea surselor originare -, prin Paisie, în celălalt veac ateu și desacralizant: al optprezecelea.

O parte din acești teologi exilați, preoți sau profesori, au început să scrie direct în franceză, cum s-a întâmplat cu Vladimir Lossky, binecunoscut pentru *Essai sur la théologie mystique de L'Église d'Orient*, sau chiar cu Pavel Evdokimov, autor al unor meditații de profundă trăire spirituală admirabile și sub aspectul expresiei. Opera sa e și vastă, cuprinzând tratatul *Ortodoxia*, volumele *Vîrstele vieții spirituale*, *Femeia sau mîntuirea lumii*, *Taina căsătoriei*, cartea despre icoană... Evdokimov reactualizează o sintagmă a Sf. Serafim de Sarov, „călugării în alb”, care desemnează pe oamenii din viața de toate zilele; dintr-o viață sărăcită spiritual, desacralizată și agresată...

Știu că există la noi destui intelectuali, artiști, scriitori care i-au citit pe acești teologi - sau pe Șestov, Șmemann ori Florovski -, în colecția îngrijită de Olivier Clement; un francez trecut la Ortodoxie. Ar merita, aceste cărți, și chiar și altele semnate de teologi ruși din exil, să fie cunoscute unui public mai larg; unul care începe să se contureze. Editura „Humanitas” a promis ceva în acest sens, însă traduceri trebuie făcute după originalul rusesc - cînd autorii n-au scris direct în franceză sau în engleză - și nu prin intermediar. Pentru că altminteri s-ar pierde enorm. Ar trebui, de asemenea, văzut ce și cît s-a tradus în românește din *Patericul Lavrei Pecerska*, respectiv din *Povestirea unui pelerin rus*, eventual reîntregit și reeditat. Și pentru că am pomenit de patristica rusă, nici Nil Sorki, Sf. Serafim de Sarov ori starețul din secolul XX Silvan nu ar trebui uitați.

În exil fiind, teologii ruși puteau gândi și scrie slobod. Lucru pe care nu-l puteau face compatrioții lor, după cum nu-l puteau face nici oamenii Bisericii noastre. Mare parte dintre aceste cărți nu sînt scrise pentru specialiști, ci pentru credincioși, iar unele texte sînt de-o evlavie și de-o frumusețe

copleșitoare. Și, amănunt esențial, autorii lor fiind ortodocși, ne sînt mai apropiați decît Papini ori Bossuet sau decît semidocția neoprotestantă care a scos deja capul pe tarabe.

(1991)

ÎN ORAȘUL LUI CONSTANTIN

După edictul de la Milan (313) prin care, practic, se pune capăt persecuției creștinilor, Constantin cel Mare întemeiază, în anul 330, pe locul obscurului orașel Bizanț, Constantinopolul - noua Romă și capitală a noii și universalei religii. Roma inițială era excedată de păgînism, de marasm spiritual și de un centralism cezaric care ulterior va fi regăsit. În jurul Constantinopolului, pe ambele maluri ale Bosforului și pe țărmul asiatic al mării de Marmara se va constitui nu un oraș ci un univers, o lume cu fizionomie proprie; bizantină. Elementului roman i se adaugă altele trei într-o organică osmoză: Ortodoxia, elenismul și pigmentul oriental. Noua împărăție este o ecumenie iar statul devine teocratic. Simbolul său este Aghia Sophia, Biserica divinei înțelepciuni, catedrala în care slujește episcopul Constantinopolului, care-i și patriarh și în care Împăratul pătrunde în sfîntul altar prin Ușile Împărătești; obicei care la noi s-a păstrat pînă în 1947 - și o spun pentru că am fost singura țară ortodoxă care a conservat această practică consacrată canonic.

Sf. Sofia rezumă și azi, simbolic, Bizanțul, și am înțeles la fața locului de ce lorga, în 1906, cînd face o călătorie la Constantinopol, consemnată într-o carte fără pereche, își începe pelerinajul cu această biserică pe care turcii o transformaseră în moschee, resemnîndu-se apoi să

facă din ea un muzeu. Anterior, în secolul XVI, îi dăduseră o „replică” prin Moscheea albastră, construită la cîteva sute de metri distanță, flancată de șase minarete, mai zveltă și mai bine pusă spațial în valoare. Îmbinarea de bolți și cupole arată sursa motivului original, însă culoarea exteriorului amintind-o pe aceea a mării aflate în apropiere și-o mlădiere aproape senzuală a volumelor adaugă o notă de hieratism oriental. Pentru că Sf. Sofia nu „impune”, privită din apropiere și sufocată de zidurile incintei: ea devine cu adevărat o capodoperă a proporțiilor numai prin mijlocirea perspectivei (secret arhitectonic grecesc) și mai ales contemplată de pe mare. Însă nici atunci nu „izbucnește” violentînd cîmpul vizual, ca așezămintele gotice, ci sugerează privitorului o magnificență calmă și relaxată; una care odihnește și înseninează pînă la duioșie. Fenomenul e definit de G. M. Cantacuzino care a iubit și cunoscut Răsăritul: „Intimitatea în monumental și uman în măreție sunt însușirile de seamă ale întregului Orient...”

Intimitatea aceasta și căldura mistică inițială o mai comunică și azi biserica în care a slujit și predicat Fotie, cu toate că i-au fost jupuite de pe pereți chipurile de sfinți și locul Pantocratorului a fost acoperit de bidinea. A rămas însă pe o boltă care se va fi aflat deasupra altarului Maica Domnului cu Pruncul în brațe. Imaginea asta care ne e atît de familiară recheamă duhul ortodox al locului și resoarbe strîngerea de inimă pe care o încerci, la intrare, pe una din galerii unde stau adunate în stivă dreptunghiuri de mozaic cu frînturi de sfinți atît de bizantin înfățișați de artist. Cupola e pace, răgaz sufletesc și vitraliile cern odihnă prin sita lor protectoare. Sînt trăsăturile oricărei biserici ortodoxe și am înțeles afirmația unei prietene care îmi povestea cu ani în urmă, cum, întorcîndu-se da la Teheran și oprindu-se la

Atena, a fost de ajuns să intre în prima biserică și să se simtă acasă. Pentru că există și un „acasă” pnevmatic, spiritual, nu numai spațial. Acum un an, în Malta, intrasem cu doi intelectuali polonezi într-o catedrală catolică: ei se simțeau în elementul și în largul lor, eu încercam sentimentul penibil că nu pot să mă reculeg. De aceea nu-mi venea să plec din Sf. Sofia, odată așezat pe o bordură de piatră. Am înțeles cât de reale sînt cuvintele rugăciunii: „În biserica slavei Tale stînd, în cer ne pare a sta, Născătoare de Dumnezeu” !

Pe malul asiatic al Constantinopolului, e fostul Kalcedon, udat de apele Mării Marmara - mare cu miros viril, viu, ca și cînd te-ai afla la Constanța. Eu am luat-o însoară în direcția opusă, cu mașina, apoi cu vaporul, înaintînd vreo 30 de kilometri de-a lungul Bosforului. Nu știu de ce chiparoșii li s-au părut „funbri” scriitorilor care au trecut pe aici. Mie mi-au transmis un duh de discreție, deopotrivă cu rășina pinilor maritimi care aromesc a tămîie. Frumusețea locurilor e neostentativă, strălucirea nu orbește ci penetrează iradiind. Chiar în Constantinopol, vacarmul, vîlmășeala, agitația nu se insinuează în tine, ci devin mai degrabă un stimulent pentru reculegere și meditație, pentru libertatea și bucuria lăuntrică. La Constantinopol nu stînjenești pe nimeni și nici nu ești stînjinit. Orientul nu se dezmințe.

(1991)

REGĂSIREA PERSOANEI

Secolul nostru ne-a oferit spectacolul unei supralicitări duse pînă la isterie a masei și a variantei sale triviale: strada. Ambele laturi ale totalitarismului s-au sprijinit pe masă. Iar de pe urma acestui fenomen a suferit, cum era de așteptat,

persoana. Asistăm la o slăbănogire a omului concret, care, cum intuieră Eliade și Vulcănescu în urmă cu vreo cincizeci de ani, nu își mai poate împlini destinul. Imperativele societății silesc un tînăr să se îndrepte nu către profesia care îl atrage și pentru care simte chemare, ci spre meseria disponibilă.

Prevalența cantității constituie un paradox al democrației. Faptul în sine l-a sesizat Berdiaev în eseu *Spre un nou ev mediu*. Dar el este și o consecință a protestantismului, care, supralicitînd individualismul, a sfîrșit prin a reduce persoana la... individ; la stadiul de recrut social integrat în turmă. Nivelarea produsă de televiziune, de reclame, de formulele stereotipe nu este observată numai de noi, ca și eclipsa unor forme de viață regională... Cred că e o criză de identitate, o criză a persoanei s-a manifestat și în epoca de crepuscul a antichității, pentru că deviza „pîine și circ” sugerează multe în acest sens.

Și vremea noastră e una de crepuscul, de toropeală și bîjbială. Ne-o indică sincretismul din artă, alexandrinismul și prefixul *post* (în 1970 Evdokimov folosea chiar expresia „postcreștin”) atît de des întîlnit. Oamenii formați în mentalitatea progresului și a evoluției nu au crezut că linia ferată pe care marge trenul lor poate să aibe și un punct terminus. Lumea, existența noastră terestră sînt finite, nicidecum nesfîrșite, iar năruirea zidurilor spațio-temporale nu se produce decît dincolo de veac.

Realitatea actuală îl îmbie pe om la smerenie, lucru greu de acceptat din cauza orgoliului său care începe, totuși, să cedeze. Un semn nu numai utilitarist, dar și spiritual, îl constituie îngrijorările și inițiativele ecologice. Oamenii constată că lumea zidită de Dumnezeu este aceea de care au nevoie și că „transformarea naturii” a însemnat pentru ei eșec și pagubă.

Alt semn îl constituie vizibilul eșec al supralicitării istoriei, ideologiei, a politicului și a masei... Omul politic nu cunoaște individualul, particularul, ci numai generalul. Asistăm la un suspin al persoanei, tocmai pentru că politicul e lipsit de metafizică. Problema „timpului liber”, care i-a preocupat pe politicieni atât în Apus cât și în Răsărit, nu este una socială, pe cât este de spirituală. Ea reflectă o criză de identitate a persoanei și, concomitent, una de relație: raportul persoană-comunitate s-a degradat într-un raport abstract: individ - colectivitate.

Noi ispășim în prezent două ratări orgolioase și implicit anticreștine:

1. tentativa de a reduce nevoile omenești la economic, sau, în termeni scripturistici, „prefacerea pietrelor în pîini”; tentativă începută mai de mult dar dusă la apogeu și la dezastru de marxiști.

2. Nesocotirea persoanei, a întregului neluat în seamă ca atare ci ca „parte din întreg”. Mai pe românește: nimicirea copacilor prin exaltarea pădurii.

Hristos, după o memorabilă expresie, a venit pe pământ să restaureze omul; omul concret, adică **persoana** și, prin persoană, comunitatea care este altceva decît „masă”, „colectivitate” ori „clasă”. Soluția divină pe care ne-a comunicat-o a fost și rămîne soluția iubirii.

Dintre toate ramurile creștinismului, Ortodoxia, care a păstrat intacte predaniile, a conservat și respectul față de persoană. Azi se vede cât i-a costat pe catolici ispita lor numerică; ațîțarea cantitativă.

Spre deosebire de protestantism, prețuind persoana și respectînd-o, Ortodoxia nu a exaltat-o, ferind-o de primejdia individualismului. Pentru că, sleit și excedat de propriu-i efort, individualistul adoarme somnul amorf al masei. Ortodoxia a

ținut cumpăna între om și comunitate, între rugăciunea individuală și cea colectivă, între reculegere și participare obștească. A conservat taina persoanei umane care este unică, inconfundabilă, irepetabilă... Calea împărătească este alternativa echilibrului; a drumului lung la care nu se pleacă oricum.

Și cum tămăduirile recurg la antidot, pe rana sîngerîndă a eșecului colectivist avem a pune regăsirea, revalorificarea persoanei care nu poate fi dezintegrată în masă deîndată ce Dumnezeu n-a creat omul după chipul și asemănarea grămezii, ci după chipul și asemănarea Lui.

(1991)

IUBIRE ȘI LIBERTATE

Știm cu toții că iubirea este fundamentul religiei creștine, dar sîntem departe de a-i percepe adîncurile și complexitatea, atît de bine sintetizate în maxima augustiniană **lubește și fă ce vrei**. Omul care s-a ridicat pînă la iubirea adevărată, care s-a eliberat de patimi și de strînsoarea instinctelor, nu mai are ce porunci să îplinească. El a devenit liber: constrîngerile morale, opreliștile, piedicile, normele au fost depășite de el. Depășite, evident, nu prin nesocotire, ci prin respectare. Există o corelație puternică între dragoste și desăvîrșire; între dragoste și libertate.

Însă pentru a putea deveni liber, sau numai pentru a te apropia de veritabila libertate, trebuie să respecti libertatea semenilor. Și lucrul acesta e foarte dificil, mai ales din cauza concepției noastre despre iubire. Un mare număr de oameni așează sub egida dragostei simple și banale manifestări de egoism sau chiar de tiranie. Pronumele și adjectivele posesive,

pronunțat apăsător, întăresc această realitate. Omul își iubește copilul pentru că este al său; soția pentru că este a sa; profesia ori automobilul pentru că sînt ale sale. Accentul apăsător posesiv ne dă măsura discriminării, a suficienței și a orgoliului. De aici și manifestările de exclusivism: ceea ce se plasează în afara gusturilor, opțiunilor și preferințelor noastre, ori nu există, ori devine subiect de dispreț sau combatere.

Prima treaptă pe scara iubirii e toleranța, înțelegerea față de celălalt, acceptarea nuanțelor, a bogăției și a diversității sub care se înfățișează realitatea. Un om e cu atît mai complex cu cît reușește să cuprindă mai mult în sfera sa cognitivă și afectivă. De aceea cu dreptate s-a spus că trebuie să ne temem de omul unei singure cărți, respectiv de omul unei singure idei. Este emblema intoleranței, a exclusivismului de la care nu mai e decît un pas pînă la fanatism. În plan strict personal, aceasta e drama omului îngrădit de propriile sale bariere.

De aceea toleranța nu e slăbiciune - decît atunci cînd dă cale liberă răului sau cînd celălalt caută să o exploreze prin abuz. Oricît ar părea de paradoxal, omul tolerant e puternic și, mai ales, e liber. Prozelitism cu anasina ortodocșii nu au făcut, nu din indolență sau din nepricepere, ci pentru că respectau libertatea. Iubeau. Pe de altă parte, evitînd conflictul și disputa, au putut să se concentreze asupra credinței lor, s-o adîncească și s-o valorifice, în loc să își risipească energia în exterior. Și apoi, libertatea celui alt este o garanție pentru libertatea proprie.

Iubirea, în Răsăritul ortodox, a reușit nu să dilueze autoritatea, ideea de autoritate, ci să facă din ea tot o formă a dragostei. Spre deosebire de moștenitorii tradiției romane - unde autoritatea e de natură monarhică, centrală -, aici ea se constituie sinodal (colegialitatea). Dar și dojana sau interdicția

nu mai sînt privite juridicist, punitiv, ci la modul părintesc. Trecerea de la Vechiul Legământ la cel nou, e doar trecerea de la starea de slugă la aceea de prieten al Marelui. Omul e restaurat prin iubire. Mai mult, teologii ortodocși - sau măcar unii dintre ei - socotesc opreliștea protopărinților, interdicția de a se apropia de pom, nu ca pe o amenințare de genul: dacă vă prind, vă aplic legea ! Ci în felul în care am preveni pe cineva să nu se joace cu revolverul că riscă să și-l descarce în piept.

Fără echivoc, în Ortodoxie, dreptul canonic recunoaște primatul iubirii și îl socotește o garanție a libertății, corelînd cele două elemente: „Unde nu este dragoste nu este libertate adevărată, oricît ar fi ea de măiestrit legiferată, iar unde este dragoste, acolo libertatea n-are nevoie să fie legiferată, ea este respectată de la sine.” (Preot dr. Liviu Stan, *Mirenii din biserică*, Sibiu 1938, p.41).

În Apusul creștin, îndeosebi în cel protestant, prin regresii spre Vechiul Testament, prin laicizare și raționalism rău înțeles, dragostea a pierdut din puritate și importanță, fiindu-i preferată etica. În plan creștin, aceasta fiind o încercare de-a altoi dragostea cu legea, rezultatul a fost un hibrid pipernicit. E ca și cum ai pune un jurist să reformuleze acel primat absolut și acel elogiu paulin al iubirii din Epistola către corinteni.

Și problema ne privește pentru că spiritul lumii actuale nu mai este cel catolic, după ce sute de ani, prin Bizanț, fusese cel ortodox. Duhul lumii actuale e protestant și neoprotestant. Duh sărac, spelb și frigid.

(1992)

DOUĂ MODURI DE CONSTRUCȚIE

Noi, cînd mergem în străinătate - în Occident, bineînțeles - admirăm cu precădere edificii, instituții și obiecte. Și sîntem îndreptățiti să o facem. Însă sîntem mai puțin încîntați de oamenii cu care venim în contact, decît de șosele și de magazine. În schimb, apusenii care ne cercetează, și asta nu de ieri, de azi, chiar dacă deplîng incuria și nepunctualitatea și lipsa de confort, rețin cu precădere oamenii, persoane concrete și nu-i uită ușor. Mai toți oaspeții noștri ar vrea parcă să își risipească o nedumerire care pentru ei constituie un paradox, o problemă insolubilă: „Cum se face că oamenii aceștia inteligenți și cumsecade pot trăi în condiții precare sau de-a dreptul mizere ?!”

Dicotomia Apus-Răsărit nu trebuie absolutizată, însă ea constituie o realitate. Găsim excepții de ambele părți, însă luăm în considerare media și regula și cred că se poate vorbi de două mentalități, sau chiar de două forme de edificare: una preponderent lăuntrică, cealaltă accentuat exterioară.

Apusul a urmat mai degrabă Vechiul Testament, atmosfera sa de efervescență constructivă, mobilitatea sa și a înțeles să acumuleze. O boare de tenacitate și hărnicie, o febră a zidirii și a deplasării suflă peste Europa Occidentală de la Renaștere încôace iar protestantismul nu a făcut decît să o întetească. Omul acestei zone se exprimă prin fapte și opere: îl vezi în ceea ce a întreprins și te minunezi. Amprenta lui e incontestabilă, ca și dinamismul care îl va slei și melancoliza periodic: Barocul reflectă poezia tragică a limitei, dezabuzarea produsă de neîmplinirea atîtor proiecte; înserarea sufletească pe care nădăjduise s-o alunge prin frenezia creatoare. Atunci pare că murmură și el: „Mane nobiscum, Domine/ Quoniam advesperacit/ El inclinavit dies.”

Răsăriteanul a ales construcția lăuntrică, curățirea blidului pe dinăuntru, indiferent la înfățișarea exterioară a acestuia. Grijă sufletului primează la el, însă nu în sens individualist, pentru că știe că de aproapele depinde mîntuirea sa. De aici excesul de generozitate, de fericită risipă și tot de aici recursul la milostenie, la dărnicie, atît de des întîlnit în patristică. Un părinte își întreabă ucenicii ce-au făcut în răstimp de cîțiva ani. „Am învățat pe dinafară Noul Testament” (ca Julien Sorel), spune el. „Ai umplut văzduhul de vorbe”, îi răspunde bătrînul. Cînd al doilea îi mărturisește că a copiat întreaga Scriptură, replica nu întîrzie: „Ai astupat fereastra cu hîrtii.” Și amîndoi sînt muștrați că n-au făcut milostenie, că n-au arătat iubire de străini, că n-au întreprins nimic concret pentru semenii... De cîmpul concretului nu se vor despărți niciodată răsăritenii. Abstractul, conceptualul nu au valoare pentru ei. Și nici speculația. Acelea constituie smochinul neroditor.

S-a vorbit cu ostentație în vremea comunismului de omenia și de ospitalitatea românească. Ele sînt însă consecința trăirii învățăturii creștine răsăritene, trecute, bineînțeles, printr-un filtru etnic. Însă generozitatea e un aspect oriental: mă bucur în măsura în care am putut face pentru celălalt ceva. Prepoziția întru de care a tot pomenit Noica e o consecință a creștinismului oriental, a iubirii jertfelnicești. E risipa cea bună, pentru a-i împrumuta o formulă; risipa roditoare. Or, cînd vrei să fii fericit sau mulțumit întru celălalt, nu prea poți să și acumulezi: desfaci băierile pungii cu plăcere.

Și iarăși, dacă e totul aproapele, dacă primează comuniunea, un Rastigniac nu poate fi decît o anomalie în spațiul unei asemenea morale. În loc să te retragi la masa de scris, lași orele să treacă în voroave cu comilitonii și amii

punerea în practică a proiectului, uneori *sine die*. De aici și obsesia ratării, venită prin contaminare cu mentalitatea apuseană, din romanele noastre. Gherea spunea, într-o scrisoare către Korolenko, că I. L. Caragiale nu pusese pe hîrtie decît a suta parte din talentul pe care i-l dăduse Dumnezeu. La noi, trecerea de la virtualitate la actualitate e mai rară, omul nu se încrîncenează și nu suferă pentru „realizarea” sa. Dar asta și pentru că împlinirea lui se produce în comuniune. Între spirit și literă alege pe cel dintîi.

Răsăriteanul își șlefuește sinele prin reculegere și abstragere, pe de o parte, iar plinătatea dobîndită astfel o „risipește” în comuniune. Iubirea, prietenia, părtășia cu semenul sînt „construcții” inefabile; sînt bucuriile sau „activitățile” aparent neproductive ale Mariei, care ascultă cuvintele Mîntuitorului, spre deosebire de harnica Martă care trebăluiește la bucătărie. Cum știm din Evanghelie, avem nevoie de ambele tipuri de valorificare a existenței. Se cuvine să le privim complementar.

(1991)

GROZAVUL PARADOX

Pe la mijlocul lui ianuarie 1990 reintram din nou, după mulți ani, în casa lui Alexandru Paleologu de pe strada Armenească. Era la primele ore ale dimineții, scriitorul, care se trezise de mult, trebuia să răspundă la numeroasele apeluri telefonice și în consecință conversația se fragmenta. Însă pauzele în care ambasadorul nostru la Paris vorbea febricitat în receptor, mai degrabă îmi conveneau datorită melancoliei care mă invadase. Eram oare în aceeași încăpere în care pătrunsesem pentru prima dată în toamna lui 1970, an în care

terminasem liceul, și în care aveam să intru încă trei-patru ani ?! Mobilele erau aceleași ? O mai exista vechea mașină de scris, a soției pentru care se întorsese, să-i fie alături în ultimele clipe, nesocotind astfel îndemnul și sprijinul lui Cioran de a rămîne la Paris... ? Mașină la care nu mă lăsase să bat un interviu dictat și trebuise să o aduc pe a mea de acasă...

Într-unul din aceste intervale am observat două fotografii, așezate parcă pe o noptieră. De la distanță și în semiîntunericul dimineții de iarnă am crezut că sînt ale lui Zarifopol, lucru explicabil dată fiind admirația lui Al. Paleologu pentru autorul ideilor gingașe și dată fiind îmbrăcămintea sobră, butonată, rigidă, „pârvaniană” în care apare ginerele lui Gherea într-un clasic clișeu. Apropiindu-mă am deslușit însă un chip smead și supt (un fel de „Sfînt trup și hrană sieși Hagi rupea din el”) în port monahal.

- E Steinhardt ?..., am întrebat după ce Al. Paleologu a pus iarăși receptorul în furcă.

- Da, Nicu Steinhardt.

Era prima dată cînd îi vedeam chipul. Trecuseră 19 ani de cînd, poate tot într-un ianuarie, dar în cel din anul 1971. Al. Paleologu, știindu-mă tînăr și strîmtorat, îmi dăduse sarcina - remunerată - de a întocmi o bibliografie Steinhardt dintr-o revistă economică, condusă de Gigurtu, respectiv din numerele apărute din Fundațiile Regale în primii ani de după război. Pentru asta m-am dus la sala III, numită și „Fondul special”, de la Biblioteca Academiei și țin minte că am profitat de prilej să citesc și niște articole ale lui Virgil Ierunca despre existențialism. Mi-a ajuns o jumătate de zi să-l „bibliografiez” pe N. Steinhardt. Indicele îi era necesar pentru intrarea în Uniunea Scriitorilor, mi-a explicat Al. Paleologu cînd i l-am adus bătut conștiincios la mașină. Însă pe autorul articolelor nu l-am văzut niciodată și cred că îi uitasem și numele.

Asociația de idei s-a produs foarte târziu, în anii '80, când am aflat - chiar așa ?! - că un scriitor, un ovrei, s-a călugărit; unul cu numele de N. Steinhardt. Nu era un eres, de îndată ce însuși părintele Stăniloae îmi confirma faptul, vorbind despre el cu simpatie, dar rectificând legenda care începuse să circule, cum că el l-ar fi botezat în închisoare.

Am început să-l citesc. Nu în volum, pentru că nu apucasem niciunul, ci în „Steaua”, de pildă, dar mai ales în „Telegraful” - câteva meditații scurte, publicate rar, smerite și profunde; apoi, în niște pagini de mare, de boierească profunzime răsăriteană, scrise în urma unei călătorii la Paris: un Paris pe care îl căina cu blindețe și pudoare - asta în „Revista de istorie și teorie literară”, adică în aceeași publicație în care apăruse scrisoarea lui Cioran către Vulcănescu, scrisoare în care autorul ei mărturisea că repetându-și refrenul cu „neantul valah” și adăugînd - la argumente - faptul că noi nu am „dat” nici un sfînt, Mircea Vulcănescu i-a replicat: „Ar fi trebuit să vezi pe baba pe care am cunoscut-o într-un sat îndepărtat, ai cărei genunchi lăsaseră urme pe pămîntul colibei, de atîtea mătăanii ce făcuse”.

Măreția lui Steinhardt s-a văzut însă după moartea sa și după dispariția comunismului, odată cu Jurnalul fericirii. Măreție frămîntată cu smerenie, de adevărat călugăr. Pînă atunci, pentru aceia care nu l-au cunoscut personal, existaseră vestiri, semne înainte mergătoare. Aș așeza în categoria lor și impresia pe care i-a lăsat-o unui om negrabnic la mister și miracol, ca Adrian Marino, Nicolae de la Rohia odată pristăvit.

În literatură există cazuri de precocitate, și în artă în general, însă mistici, trăitori, nevoitori imberbi renumiți n-au existat și nici nu pot exista. Sarea monahismului o constituie

bătrînul frumos, kalogeros. Ascensiunea sa e lungă și începe cu o disidență, cu ruperea de lume. Călugărul ilustrează, cum a spus părintele Benedict Ghiuș, „Grozavul paradox evanghelic de a fi prezent în lume fără a fi pe lume.”

Dar pînă la această disidență, în ceea ce-l privește pe N. Steinhardt, mai există altele, numeroase, în fascinanta lui biografie. Prima ruptură o evocă într-o meditație prea puțin cunoscută și nu știu dacă și retipărită, apărută în volumul lui Ioanichie Bălan, *Convorbiri duhovnicești II*, unde părintele Nicolae a mai publicat alte două texte splendide. Iată începutul acestui mare Cuvînt de folos intitulat Ce-i datorez eu lui Hristos: „Există în ritualul iudaic o ruigăciune alcătuită dintr-un șirag de mulțumiri aduse lui Dumnezeu pentru toate binefacerile hărăzite poporului Său Israil. Ca refren ori stih intercalat după fiecare dar pomenit figurează vorbele dai lanu, ce se tălmăcesc: de ajuns nouă. De n-ar fi decît că Domnul ne-a scos din pămîntul Egiptului, destul spre a-L binecuvînta și a-L aduce slavă. De n-ar fi decît că a prefăcut marea în uscat, destul e spre a-L blagoslovi și a nu înceta să-L mulțumim. De n-ar fi decît că ne-a hrănit în pustie... Și așa mai departe. Fiecare faptă a Divinității, fiecare minune ajunge spre a stîrni recunoștința norodului și a-i provoca exclamația: dai lanu !!! Tot astfel, gîndesc, orice evreu trecut prin Sfînta Taină a Botezului, căruia Domnul i S-a revelat și care, acum, se numără printre iudeii care au crezut în El poate de asemenea striga: de ajuns făcut-ai, Hristoase, Dumnezeule, pentru mine !!! Pentru a fi desprins solzii care-mi acopereau ochii. Îți mulțumesc din toată inima, din tot sufletul, din tot cugetul și toată virtutea mea. Doar atît de ai fi făcut după ce ai luat aminte la mine, cu vrednicie și cu dreptate este să strig cu lacrimi: dai li ! (...)//. Pentru a-mi fi îngăduit să Te pot ruga,

să Te iubesc și să mă închin Ție, de ajuns, prea de ajuns ca să binecuvîntez Sfînt Numele Tău."

Imnul din care am citat - pentru că este un imn - nu are numai frumusețea inegalabilă a autenticității, dar parcă deschide, parcă vestește o restaurare a poeziei de slavă într-o lume care a uitat de doxologie și care chiar dacă recurge la rugăciunea de cerere, îi ignoră sau îi vitregește corelativul: rugăciunea de mulțumire. De la Ion Barbu încoace, de la el pînă la Daniel Turcea, parcă nu știu să mai fi lăudat altcineva la fel de frumos pe Dumnezeu; să-L fi lăudat mulțumindu-l.

Vremea noastră în care un domn Goe universal bate din picior, contestînd, pretinzînd, reclamînd, e astfel luminată de raza grațitudinii și a slavei. Jurnalul fericirii, mai mult implicit decît explicit, prin asta a surprins și a cucerit: prin puterea transfigurării. Steinhardt îl preamărește pe Dumnezeu prin însăși existența sa. Cum să nu-l placă atunci atît de mult pe Mateiu I. Caragiale care a creat-o pe Pena Corcodușă, „femeia care fusese nebună din iubire (și care) părea să fi murit fericită ?...

O disidență a fost pentru N. Steinhardt - botezul; o alta - călugăria. Aceasta din urmă presupune ruperea de lume, traversarea ispitelor, a încercărilor - și ele nu au lipsit în cazul lui Nicolae de la Rohia -, smerenia și răbdarea. Dar între cele două disidențe, mai există una și mesajul ei mi se pare cel mai fecund și cel mai eficient, pentru că Steinhardt nu s-a rupt numai de lume, ci și - mai întîi - de mentalitatea unei fișii din această lume.

Steinhardt s-a rupt de suficiența sterilă a raționalismului contemporan, de „progresul infinit”, de pășunea cauzalității și de toate slăbiciunile belferilor. S-a rupt de orgoliul și de vanitatea acelor care au crezut că firea poate fi „transformată”; s-a rupt de complexul celor care

șoptesc că e un blestem să te naști în Răsărit și să trăiești în România, care nu înțeleg Biserica Răsăritului și-o socotesc „inferioară” alteia, sau care cred că etica trebuie pusă mai presus de iubirea creștină...

Mesajul lui Steinhardt se adresează, se impune, nu atît țăranilor maramureșeni despre care a scris pagini așa frumoase și care nu-i împart pe călugări în „culți” și „inculți”, cît intelectualilor, în fine, oamenilor subțiri, cu pretenții, bine îmbrăcați, scriitorilor din a căror tagmă s-a desprins pentru a se duce la mînăstire și a lua îngerescul chip. Și dacă nu greșesc, de la Sandu Tudor și pînă azi, nu mai știu cazul altui scriitor care să se fi afierosit lui Hristos luînd drumul chinoviei. Arghezi, Damian Stănoiu au părăsit-o, tot așa cum a lăsat Ion Luca preoția. Intelectualilor, deci, ca să nu spună că n-au știut.

De aceea am greși dacă l-am reduce pe N. Steinhardt la Jurnalul fericirii, la articolele și eseurile de critică literară, într-un cuvînt: la „operă”. Ar fi ceva analog cu a echivala credința cu o doctrină, sau cu a uita că viața creștină nu-i nici ideologie, nici „tehnică spirituală”, nici „spiritualitate”, ci e asumare, mărturisire a lui Hristos. Mai importantă decît cultura care s-a făcut în mînăstiri a fost și a rămas rugăciunea, respectiv Liturgia. Cultura e o componentă. De aceea opera lui Steinhardt nu-l epuizează pe autorul ei și de aceea trebuie să fie o punte spre perceperea sa integrală. Deosebirea dintre Mircea Eliade și Nicolae de la Rohia constă în faptul că numai ultimul s-a călugărit. (De scris, au scris amîndoi).

(1992)

DEOSEBIRI DE LIMBAJ

Limbajul lumii noastre e un amestec de spectacol și propagandă. E graiul omului politic din țările democrate, dar și al negustorului care te trage de mîneacă în prăvălie și își laudă în gura mare marfa. Și cu cît e mai îndoielnică marfa, cu atît are nevoie mai mare de publicitate. Cît privește ritmul în care trăim, acesta nu mai este de mult cel organic, firesc, ci unul accelerat. Întocmai ca revizorul lui Gogol, am dori ca bolnavii să se însănătoșească peste noapte. Și mai este un aspect care ne-a marcat: declinul misterului, al tainei pe care în loc să o protejăm, o hăituim. Și asta în dauna noastră. Mare adevăr a formulat Cioran spunînd că pornografia este impotență organizată !

De fapt, setea aceasta de „cunoaștere” și dezvoltare nu constituie o noutate, atîta doar că noi am exacerbat-o. Ecclesiastul spunea că ochiul nu se satură să vadă și urechea să asculte, iar Noul Testament pomenește de **pofta ochilor**. Una e să contempli, însă, realitatea, și alta s-o dezbraci agresiv.

Consecință a temperamentului și a devierilor noastre, limbajul ne este persuasiv și **explicit**. El îmbină seducția cu reclama. E idiomul lucrurilor care se **văd** ostentativ și care uneori reușește să convingă ori să sugereze că realitatea se oprește aici: la strada principală și la vitrină.

A atrage, în mod deliberat și chiar potrivit unei tehnici, nu înseamnă altceva decît a ispiti. Ofertantul, dotat cu fler, vine în întîmpinarea dorințelor și necesităților unei categorii mai largi sau mai restrînse. Pentru că, așa cum am mai spus, negustorul sau omul politic (care adesea e un negustor de ideologii) nu cunoaște particularul, persoana concretă, ci categoria; generalul. Și cînd semenii noștri mărturisesc că

Biserica ar trebui să se **vadă** și să **atrage**, ei își dau pe față slăbiciunile de femeie care poate fi sedusă ușor - prin cîteva complimente și fraze anodine.

Numai că Biserica nu ispitește și nici nu fletează. Între spiritual și politic rămîne separația dintre lumesc și divin (Împărăția Cezarului, respectiv a lui Dumnezeu). De cîte ori o biserică a vrut să facă curte, să își accentueze aspectul de instituție, să adopte mesajul trompetei, a avut motive să se căiască ulterior. O concesie cheamă alta. De aici și oroarea Ortodoxiei de „**inovații**” - pentru că ele nu sînt decît abdicări. Las la o parte faptul că iubirea și adevărul nu pot recurge la manopere specioase. **Scopul** scuză mijloacele s-a dovedit o deviză falimentară chiar și în plan politic, nu numai spiritual. Mai există apoi și raportul dintre iubire și libertate pe care cei mai mulți dintre noi îl nesocotim flagrant.

Raportul omului cu Dumnezeu nu este unul social, ci **individual** (chiar dacă implică corelativul obștesc; comuniunea). Așa încît limbajul politic nu poate fi folosit pe tărîm spiritual. Mi se poate răspunde că s-au făcut și încreștinări cu toptanul. Desigur. Dar primele convertiri - și nu numai acelea - au fost individuale. Aceia care se botezau sesizau implicitul.

Dacă e să propovăduim Ortodoxia, nu o putem face decît în spiritul și în litera Ei, a propriului limbaj. Care este unul al iubirii, al discreției și-al interiorizării pe care omul zilelor noastre a cam pierdut-o. Limbajul acesta e preponderent liturgic. Ne unim cu Dumnezeu - vorbesc de ortodocși - nu în sala de conferințe sau în atenee, ci pe loc sacru și sfințit de prezența harismatică a preotului - în biserică. Desigur, putem prelungi - și chiar se cuvine să o facem - comunitatea ortodoxă în societate, îmbogățind-o cu lecturi sau cu acțiuni para-duhovnicești, dar asta nu înseamnă să ne transformăm

în agenți electorali ortodocși. Limba mesajului divin e una pentru toate timpurile. Cît privește edificarea spirituală, ea presupune un proces complicat iar statisticile nu încap aici unde duhul omului numai ei și-l cunoaște.

Într-o duminică din decembrie am văzut vreo 20 de copii de 7-8 ani aduși la Liturghie, fiecare luînd de la pangar o luminare și un pomelnic. La momentul rînduit, preotul a împărtășit pe doi sau trei dintre ei. Iată limbajul potrivit, m-am gîndit. Și cea mai eficientă lecție de religie.

Ideea că a propovădui înseamnă a ambala frumos, nu este numai lumească, ori negustorească, ci și invalidată adesea de realitate. În decurs de două decenii muzicologul Iosif Sava a format un public devotat muzicii simfonice, tocmai pentru că n-a recurs absolut niciodată la paliative ori subterfugii. A avut încredere că Bach, Mozart sau Beethoven vor fi înțeleși ca atare de oameni și n-a turnat apă în vin. De ce am turna noi ?

(1991)

DEMONOLOGIE

I

Mare parte din teologii contemporani au considerat că rezolvă explicarea răului definindu-l - lipsă ontologică - absență a binelui și nimic mai mult. Cîtă deosebire între ei și călugării din pustie care duceau un război „nevăzut”, dar nu mai puțin concret, cu duhurile rele și care își preveneau ucenicii asupra vicleșugurilor și stratagemelor acestora ! Exista pe atunci, ne-o mărturisesc îndreptările ascetice, chiar un dialog polemic între monahi și demoni, sau chiar un

comportament cavaleresc al acestora din urmă: cazuri de tartori care încheiau cu ostașii Domnului armistiții pe care le respectau ori își recunoșteau bărbătește înfrîngerea.

Tot ca pe o realitate palpabilă îl percepeau pe „Vrăjmaș” și țărani. Ernest Bernea, în *Cadre ale gîndirii populare românești*, arată că ei erau convinși că există locuri sau momente temporale impregnate de malefic. Sau oameni. A ajuns pînă la noi expresia „locuit de diavol”, adică îndrăcit.

Să fie toate acestea superstiții barbare ? Eseuri datorate lipsei de cultură sau de „cunoaștere” ?!... Atunci cum se face că teologia leagă manifestările demonice nu de ignoranță și de analfabetism ci tocmai de prea multă știință și perspicacitate ?

În lucrarea teologului Alexandr Schmemman, consacrată tainei botezului și exorcismelor pe care le implică, *Din apă și duh*, există o amplă paranteză demonologică din care citez: „Diavolul este într-adevăr absent din concepția modernă despre religie: pentru omul contemporan el aparține superstiției medievale și răsfrînge o mentalitate primitivă. (...) Or, elementul demoniac și, într-un sens mai larg, răul, constituie tocmai realitatea iraționalismului. Așa se face că el nu este pur și simplu absență a dragostei; ura e forța tenebroasă care poate fi extrem de activă, inteligentă și chiar creatoare. Și ura nu este în mod cert consecința ignoranței. Putem să cunoaștem și în același timp să urîm. (...) Originea răului ar fi așadar nu ignoranța sau imperfecțiunea, ci, dimpotrivă, cunoașterea și un grad de desăvîrșire care face posibilă ispita orgoliului. Orice s-ar spune, Diavolul este una dintre cele mai desăvîrșite creații ale lui Dumnezeu. El este, ca să spunem așa, îndeajuns de perfect, de inteligent, de puetnic și chiar îndeajuns de divin pentru a-L cunoaște pe Dumnezeu și de a nu-l ceda, pentru a-L cunoaște și cu toate

acestea a fi împotriva Lui, dorind să existe în afară de Dumnezeu. Și cum libertatea îi este imposibilă întru dragostea și lumina care duc inevitabil spre Dumnezeu și te îndeamnă să i te consacrî în mod liber, ea - libertatea demonului - nu se poate împlini decît în negație, ură și revoltă."

Există o vastă literatură ascetică a cărei temă e tocmai deosebirea duhurilor, adică a gîndurilor care ne împresoară și care sînt dintre cele mai contradictorii. Acolo, în mintea, în intimitatea noastră spirituală trebuie să identificăm impulsul malefic și să-l înăbușim. După cum este imperios să discernem îmbierea negativă cu care ne ispitesc lumea ori semenii noștri. Pentru asta însă e nevoie de multă luciditate și de realism.

Remarcabile sînt, în acest sens, observațiile din celebra carte a Sf. Ignatie de Loyola, **Exerciții spirituale**. Duhul cel bun, arată Sf. Ignatie într-una din regulile sale, are obiceiul să ne atingă mintea discret, suav și delicat, întocmai ca o picătură de apă care cade într-un burete; în vreme ce duhul rău e, dimpotrivă, brutal și violent, penetrează în gîndul omului cu zarvă și agitație, ca o picătură de apă care se izbește de o piatră. Și tot Sf. Ignatie scrie: „Este propriu lui Dumnezeu și îngerilor Lui, dacă acționează asupra sufletului nostru, să alunge de-acolo tulburarea și tristețea pe care vrăjmașul se silește să le strecoare în noi și să răspîndească adevărata veselie și bucurie duhovnicească.// E propriu vrăjmașului să combată această bucurie și această mîngiere lăuntrică, prin suspiciuni aparente, subtilități și neîntrerupte înșelăciuni."

Vrăjmașul poate lua, mai ales cînd e vorba de călugări, și chip de înger luminos și îi poate flata și, implicit, ispiti în felul acesta pe nevoitori. Nu puțini au căzut în capcană și analele ascetice sînt pline de exemple peremptorii. E motivul

pentru care Sf. Antonie cel Mare, din principiu, respingea apropierea oricărui duh, indiferent de înfățișarea acestuia. Dacă e diavol, zicea sfîntul, am scăpat de un dușman; dacă e înger, știe de ce l-am alungat.

Consecvent, creștinismul ne previne că existența terestră e mereu pîndită de curse și de seducții. Pe de altă parte, oamenii constată la tot pasul realitatea răului, susțin că sînt consternați și excedați de el, dar numai puțini își pun problema originilor și, mai ales, a combaterii sale. Pentru că răul trebuie ocolit, sau, la rigoare - înfruntat. Și cu aceasta mă întorc la Alexandr Schmemmann și la definiția pe care o dă el exorcizării: „A te lepăda de Satana nu înseamnă a te lepăda de o creatură mitologică discreditată, ci de o concepție despre lume întemeiată pe suficiență și disperare."

II

Observațiile Sf. Ignatie de Loyola în privința deosebirii duhurilor sînt concise, scilicet, necruțătoare, iar recomandările - foarte eficiente. **Exercițiile** sale confirmă, mai ales omului din ziua de azi, adagiul potrivit căruia drumul spre iad este pardosit cu bune intenții pentru că, spune la un moment dat sfîntul: „Îi este propriu îngerului cel rău să ia chip de lumină, vîrîndu-se mai întîi în simțămintele sufletului cucernic, și să sfîrșească prin a și le infiltra pe ale sale. Astfel, el începe prin a-i sugera acestui suflet gînduri cuvicioase și sfinte; apoi, încet-încet, caută să-l atragă în cursele sale și să-l determine să accepte vinovatele sale planuri."

Cultivînd o virtute, ne pîndește primejdia excesului, pericolul unui „zel indiscret, al devoțiunii prost înțelese" și aici părintele iezuiților se apropie pînă la identitate de Talleyrand,

care, cînd trimitea oameni în misiuni diplomatice, le punea în vedere să nu facă risipă de rîvnă.

Teologia bizantină are o noțiune pentru detașare - **diastema** - și o recomandă la rîndu-i. Evitarea ardorii, a patimii, nu înseamnă lipsă de căldură în acțiuni, lipsă de afectivitate, ci un corelat al căii împărătești și al dreptei măsuri.

Nu toate edițiile din **Exerciții** includ, din păcate, textul celor două scrisori trimise de Sf. Ignatie unei călugărițe din Veneția care se plînge de capcanele insidioase ale Vrăjmașului. Paginile acelea sînt cu adevărat antologice în materie de demonologie și aș aminti de compararea diavolului cu femeia. Asemenea ei, la început, vrăjmașul e mîeros, pîsicos, în tentativa de a-și valida intențiile, dar dacă cel vizat nu e chiar slab de înger și îi rezistă, atunci trece la agresivitate și amenințări; cu alte cuvinte - întoarce foaia. Desigur, toate acestea se petrec în mintea celui ales spre a fi ispitit. Și, în acest sens, nu putem decît da dreptate unui răsăritean, Nicodim Aghioritul, care susținea că **memoria și imaginația** sînt cei mai mari dușmani ai noștri. Mai ales ai călugărului pe care duhurile rele îl mînesc întruna cu amintiri din părăsita stare de mirenîe, iar închipuirea se silește să le exacerbeze.

E interesant că în limba română diavolul este poreclit „sfîntulețul” (aghiuță) și că Iuliu Zanne, colecționîndu-ne proverbele, a constatat că înțelepciunea noastră populară socotește că nu e bine ca... femeia să rămînă fără drac. Să fie acestea reminiscențe bogomilice? Nu pot să spun. Dar demnă de reținut mi se pare afirmația unui mare ascet ca Sf. Ioan Scărarul, care spune: „Domnul cel bun arată multă purtare de grijă față de noi și prin aceea că înfrînează pe femeie cu frîul rușinii. Căci dacă ea s-ar năpusti spre bărbat, nu s-ar mai mîntui nici un trup.” Se confirmă astfel cuvintele lui Petre

Țuțea care a zis că lumea noastră - aceea în care trăim - a ieșit... din dialogul Evei cu dracul.

Consecința receptivității față de diavol este păcatul. Îndemnul, sugestia insidioasă pătrund mental, dar se transformă în acțiune. De aceea sfinți răsăriteni precum Grigorie de Nyssa ori Maxim Mărturisitorul arată atenție mai ales laturii fizice a păcatului. Sf. Ioan Damaschin a lăsat o pagină celebră consacrată **Cele opt duhuri ale răutății**.

O dimensiune a malefității demnă să ne pună pe gînduri, este aceea semnalată de Sf. Serafim de Sarov privitoare la demoni, citată de Vladimir Lossky: „... ei sînt hidoși; rezistența lor conștientă opusă harului divin i-a transformat în îngeri ai întinericului și ai ororilor inimaginabile. Creaturi îngerești, ei posedă o putere imensă. Cel mai mic dintre ei ar putea distruge pămîntul, dacă harul divin nu ar face neputincioasă ura lor contra creației lui Dumnezeu. Ei încearcă deci să distrugă creatura din lăuntru ei, înclinînd libertatea umană către rău.” Seriozitatea, chiar gravitatea cu care pune problema răului Sf. Serafim de Sarov ni-l reamintește pe teologul contemporan Schmemmann din care am citat. Răsăritenii sînt mai conștienți de prezența maleficului în viața noastră - prezență concretă - . Numai că pentru omul contemporan, care adesea bagatelizează ori abstractizează răul, acesta constituie adesea o fascinație. Nu trebuie să uităm că în fiecare dintre noi există și acționează trei voințe: cea divină, cea omenească și aceea demonică. Fiecare persoană constituie o răscruce și este dotată cu libertatea alegerii.

(1992)

MAREA

Poate că începutul acesta abia perceptibil de toamnă îmi trezește nostalgia mării. Ea este strâns legată -- în mod concret, dar și simbolic - de creștinism, de apariția și de răspîndirea lui. Ce pondere are acvaticul în noua religie ne-o arată botezul pe care l-am primit la naștere după modelul Mîntuitorului care Însuși s-a botezat în Iordan. Apa baptesimală curăță, șterge păcatul original al firii. Cît privește biserica, forma ei de navă sugerează călătoria spre mîntuire și viața de apoi.

Creștinismul primar se împletește cu marea, care, așa cum arată un psalm, vorbește omului despre măreția și complexitatea creației divine: „Cei ce se pogoară la mare cu vase, făcînd lucrare în ape multe, aceștia au văzut faptele Domnului și minunile lor întru adînc.” - La malul mării s-a dus și Hristos pentru a-și alege apostolii și pentru a-i transforma din pescari obișnuiți în „pescari de oameni”. Aceștia aveau să-L vadă umblînd cu piciorul pe mare și potolind vînturile care o dezlănțuiseră. Ihtis, peștele, e un simbol paleocreștin foarte răspîndit iar alimentul respectiv are o semnificație cu totul aparte, asemănătoare cu a vinului și a pîinii, pentru cei ce-L mărturisesc pe Hristos.

În raporturile sale cu creștinismul, marea reflectă universalitatea noii credințe: Sf. Ap. Pavel - și nu numai el - se îmbarcă pe corabie pentru a călători la Roma, sau în Grecia, în vederea propovăduirii învățăturii lui Hristos și a întemeierii primelor comunități creștine. Urmașii apostolilor vor proceda la fel, ducînd „vestea cea bună” (Evanghelia) în cele patru colțuri ale lumii. Dar și monahismul cu lavrele sale, și marile școli teologice tot în apropierea mării vor înflori (Constantinopole, Alexandria, Antiohia); în apropierea mării și

în spațiul acestui Răsărit unde, cum spunea Nichifor Teotoche: „Au odrăslit toate lucrurile mîntuirii.”

Pe o insulă, Patmos, a scris Sf. Evanghelist Ioan **Apocalipsa**, iar mai tîrziu, în decursul celui dintîi mileniu creștin, Bizanțul va fi, după expresia lui Iorga, o thalassocrație. Capitala sa e așezată în apropierea a trei mări și tot Iorga numește Propontida - Marea de Marmara - „Marea Albă, marea bizantinilor”. Pe malurile ei s-au ținut primele sinoade ecumenice care au consacrat dogma.

Motivul mării este larg răspîndit în literatura patristică și în imnografia creștină. Iată-l, de pildă, în poezia Sf. Efrem Sirul, **Perla**: „Eu sînt fiică a mării, a mării fără margini./ De la marea din care am ieșit am puternica bogăție de mister/ Ce o închide pieptul meu./ Caută în afara mării, dar nu căuta în afara Domnului mării.”

Pe noi, românii, raportul creștinismului cu marea ne interesează în mod aparte pentru că ne implică. Evanghelia a venit și aici pe mare, pătrunzînd prin acea poartă - Dobrogea - care a fost încă din vechime deschisă marilor valori universale. Pe acolo a penetrat civilizația greacă, cu cîteva secole înainte de Hristos - cetățile pontice eline - apoi aceea romană. Există o tradiție potrivit căreia Sf. Apostol Andrei ar fi propovăduit Evanghelia în Scitia Mică; dar e numai o tradiție, înregistrată ca atare de Eusebiu în **Istoria bisericească**. Cert este că creștinismul a fost răspîndit de soldați și coloniști romani într-o vreme în care nu apăruseră încă coloraturile „bizantină” și „latină”. Unii istorici consideră că pînă la sinodul calcedonian am fi depins canonicitatea de Roma iar de atunci am fi trecut sub jurisdicția Bizanțului. Important este ceea ce sîntem; ortodocși. Oricum, în primele veacuri creștine, exista un scaun de episcop la Tomis și ierarhul locului a luat parte în anul 381 la al doilea Sobor

ecumenic. Și tot prin Dobrogea, în secolele III-IV a pătruns și monahismul ale cărui surse erau: Bizanțul, Capadocia, Siria și Țara Sfântă. Negreșit că nici Roma nu a lipsit atunci, dar să nu uităm că de la Tomis la Constantinopole, pe mare, sînt numai vreo trei sute de kilometri, iar pînă la cetatea latină de vreo șase ori pe atît... Însă basilicile creștine atît de numeroase în Dobrogea, martirii din vremea persecuțiilor, ierarhii și „călugării știți” - printre aceștia existînd cîteva personalități teologale remarcabile - sînt dovezile unei efervescențe paleocreștine în Dobrogea pe care nu e nevoie să o umflăm retoric.

Dobrogea are o aromă aparte; o mireasmă de Răsărit și totodată una de universalitate. În romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* - prost tradus în românește, din păcate - Vintilă Horia a sugerat legătura aceasta trainică și subtilă dintre divinitate și mare. Nu întîmplător cartea îi e dedicată lui Pârvan, savantul care prin cîteva intuiții științifice majore a deschis drum înțelegerii acestui spațiu atît de original și de rafinat. Și tot o percepție fără seamăn a Dobrogei o datorăm arhitectului G.M. Cantacuzino care pomenește într-un scurt eseu, *Pe drumurile Orientului*, de „dreptunghiul acela mistic hotărnicit pe patru părți de ape”.

Dobrogea resoarbe - sau mai degrabă ațîță - un dor duhovnicesc de Răsărit, căruia marea îi dă atîtea nuanțe.

(1991)

TEOLOGIA ICOANEI

„Eu cred că despre Maica Domnului nu se poate vorbi cu adevărat decît în icoană”, spune la un moment dat, cu

simplitate aforistică, părintele Anania în albumul *Cerurile Oltului*.

Album ? Așa s-ar părea, la prima vedere: un impecabil album consacrat mînaștirilor din Eparhia Râmnicului și Argeșului, alcătuit de scriitor la îndemnul episcopului, P.S. Gherasim. În realitate, ne aflăm dinaintea primei cărți românești despre icoană. A icoanei abordată teologic și, mai ales, liturgic. Părintele Anania nu a transformat prilejul în pretext ci i-a conferit o adîncime cu totul neobișnuită. A scris o carte, ilustrată fotografic cu mare acuratețe, din care să reiasă că „Biserica e simbolul cel mai concentrat și mai cuprinzător al vieții creștine, căci aceasta nu poate fi concepută fără actul liturgic.”

Există la noi numeroase studii și lucrări asupra icoanelor bizantine și a frescelor, după cum există și asupra arhitecturii bisericești, numai că acestea se centrează aprioric pe fenomenul și pe mesajul estetic, rupînd inevitabil partea de întregul liturgic. Biserica nu e galerie de artă ori muzeu, ci loc închinat lui Dumnezeu, slavei și slăvirii Sale. Arhitectura, sculptura, pictura, poezia imnografică, muzica psaltică nu sînt însă aservite în biserică religiei, ci devin parte integrantă a acesteia; împlinesc o funcție liturgică. Iată de ce o asemenea carte nu putea fi scrisă decît de un om care este și teolog, și preot, și scriitor. Mesajul vine din interior, de aici autenticitatea sa caldă și implicită. Formula dialogică aleasă, mult cultivată în patristică, e cît se poate de fericită. Incursiunile în istoria bisericească și în dogmatică sînt concludente și limpezitoare, deopotrivă cu conexiunile tipiconare. Autorul ajunge însă la icoană prin tehnica cinematografică a apropierei gradate de obiectiv, plecînd de la noțiunea de loc sfînt, poposind asupra aceleia de simbol, atît de importantă în creștinism și mai ales în Ortodoxie, insistînd

asupra arhitectonicii ecleziale și sfîrșind prin încercuirea cîtorva teme iconografice care îi mijlocesc o suită de reflexii teologale de mare și vie frumusețe. Dialogul celor două personaje e incitant, surprinzător și nu o dată polemic. Iar căutarea de sensuri, ipotezele ori soluțiile propuse ne reamintesc pe hermeneutul iscusit; pe teologul maieut care ne previne că iconografia bizantină nu înfățișează figuri, ci idei. „Mai precis: idei prin mijlocirea figurilor”.

Deși e vorba de vechi icoane și fresce, în cele din urmă accentul nu cade pe o epocă artistică, pe un stil sau pe temele examinate, ci pe profunzimea actului liturgic și implicit pe actualitatea lui. Acesta e marele merit al cărții: convocînd trecutul, părintele Anania ne vorbește despre prezent, despre frumusețea divină la care sîntem părtași odată cu Liturgia. Pentru că ea rămîne aceeași oriunde s-ar celebra. E un prilej de a înțelege, prin icoană, de a conștientiza lucruri pe care s-ar cuveni să le trăim; e un elogiu adus slujbei centrale a Bisericii noastre. Ba chiar un prilej de rușinare a celor care ar dori să scurteze „cultul” pe care nu îl înțeleg necunoscîndu-i semnificațiile. Și care nu poate fi înțeles decît din interior, prin participare și prin plecarea genunchilor inimii. Și mai este un prilej de a înțelege deosebirea dintre biserica noastră și frigiderul protestant ori neprotestant din care au fost alungați Maica Domnului, Sfinții, icoanele lor și unde slujba seamănă mai degrabă cu un simpozion sau cu o ședință cîntată decît cu slăvirea lui Dumnezeu.

Cartea cuprinde cincisprezece teme iconografice. A mă opri selectiv asupra lor ar însemna să corup întregul atît de armonios și de unitar. Și totuși voi alege, spre exemplificare, **Deisis**, capitolul în care părintele Anania pune în paralel pe cei doi mari mijlocitori ai rugăciunilor noastre: pe Maica Domnului și pe Sf. Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul lui Hristos.

Strălucite și îndrăznețe pagini de aghiografie pe limba și pe înțelesul nostru contemporan ! Pentru a îndemna la lectura lor și, bineînțeles, a întregii cărți, voi cita un fragment: „Dacă Ioan este desemnat în icoană prin substantivul său atributiv - **Martorul** - Maica Domnului își întregeste numele prin acela al lucrării ei: **Rugăciunea**. Martorul acoperă numai o parte, rugăciunea îmbrățișează totalitatea. Deși icoana îl are în centru pe Dreptul Judecător, numele ei este dat de lucrarea Preasfintei Fecioara-mamă se roagă pentru noi păcătoștii, din toate timpurile și din toate categoriile, așa cum a făcut-o întotdeauna. Aceea pe care o fericesc toate neamurile n-a încetat niciodată să plîngă pentru ele. Născută sub păcat și purtătoare de trup, Cea-plină-de-dar și de neprihană cere îndurare pentru cei născuți din păcat și purtători de prihană. Dreptul Îov suferea fără să înțeleagă: Preacurata a suferit înțelegînd. Dacă Iisus ne-a răscumpărat cu sîngele Său, Maica Sa ne primenește cu lacrimile ei. Față de Domnul Hristos avem un sentiment dublu: iubire pentru Mîntuitor, frică de Judecător. Pe Maica Domnului nu putem decît s-o iubim; ea nu a judecat niciodată pe nimeni și nici nu o va face.”

Credința care zugrăvește icoanele din biserici presupune multă căldură sufletească și sinceritate. E o constatare pe care o datorez lecturii cărții părintelui Anania.

(1991)

DE UNDE VINE DISPREȚUL

Există mulți intelectuali la noi care disprețuiesc Ortodoxia. Acesta e cuvîntul potrivit și dacă am căuta să recurgem la eufemisme nu am fi cinstiți. Nu e vorba de atei, nici de indiferenți, ci de o categorie de oameni pe care am mai

pomenit-o: de suspinătorii care oftează că, dacă am fi fost catolici, sau măcar protestanți, alta ne-ar fi fost soarta.

De la început se vede părerea eronată despre religie: rostul ei nu ar fi cunoașterea lui Dumnezeu, iubirea, transfigurarea, mîntuirea, ci o viață mai înlesnită, mai bună. Ori o confesiune nu poate să dea așa ceva.

Intellectualii disprețuitori de Ortodoxie sînt însă oameni care chiar în propriile lor domenii nu caută să înțeleagă singuri un fenomen; care nu merg la sursă. Există destui care citind un comentariu despre Proust vorbesc cu suficiență despre acest scriitor ca și cum l-ar fi citit și răsцитit numai în original. Oamenii aceștia au fost întruna numeroși la noi și în țările sud-estului european. Au apărut la începutul și mijlocul secolului trecut, cînd intelighențiile locale, sub influența unor idei și realități, au vrut să rupă cu tradiția și cu precedentul lor cultural, pentru a adopta necondiționat o nouă optică și un far aproape necunoscut pînă atunci: Apusul european. În plan economic, în cel al civilizației, chiar pripită, orientarea lor era îndreptățită. Nu însă și pe tărîm religios.

De atunci s-au stivuit cîteva generații de intelectuali. Mulțimea afectată și ea de vîntul desacralizant și profan, totuși nu i-a urmat. Apoi, numai intelectualii de raftul al doilea și al treilea au mărturisit cu zel și tărboi conversiunea. Nu însă un lorga, Blaga, Nae Ionescu ori Mircea Eliade, necum un Onicescu sau Enescu, pentru a nu mai vorbi de marii scriitori români, răsăriteni în operă și mentalitate, de la clasici, începînd cu Ghica și Odobescu, pînă la Ion Barbu și Voiculescu. Celelalte orientări artistice, romanul citadin, avangarda, experimentalismul au constituit plăcute și înnoitoare, chiar necesare, prezențe, dar proporția lor nu depășește procentul dat la ultimul recensămînt de celelalte confesiuni în raport cu ortodocșii.

Ca să înțelegem disprețul unor intelectuali pentru Ortodoxie, trebuie să ne adresăm surselor lor. Pentru că modelele culturale le-au fost îndeosebi franceze, se cade să vedem cum era privită acolo dreapta credință a Răsăritului în secolul trecut și între cele două războaie. Răspunsul e: cum nu se poate mai rău, mai suficient și mai defăimător. Întîi că de la Voltaire încoace religia creștină era privită nespuse de ostil. A venit apoi pretinsa moarte a lui Dumnezeu. Dar ostilitatea față de Ortodoxie, neîncetata ei calomniere își au izvorul în mediile catolice și în cele protestante care nu s-au lăsat mai prejos.

În Franța, campionul acestei atitudini a fost un fel de colonel Lăcusteanu pe nume Joseph de Maistre (+ 1821), un papoman rabi care a prezis dispariția „schismaticilor” îndată ce „vîntul cald al științei” va fi pornit să bată. El susținea că ar fi suficienți 25 de ani de prigoană pentru ca Ortodoxia să dispară ca și cum n-ar fi fost. Dar și fără teroare, ea se va dezagrega pentru că este sortită pierii, e pe dric... Au trecut aproape două sute de ani de la trecerea în lumea dreptilor a acestui profet dar predicțiile nu i s-au împlinit. Cei asemănători lui, poate mai puțin virulenți, sînt de numărât cu zecile și cu sutele. Ei exprimă ciuda și exasperarea răbufnită a unei Biserici care a fost, totuși, una cu noi pînă în 1054, și care a putut să strălucească în lume, în politică, în teologie și datorită ponosiților de schismatici, a acestor oi de mîna a doua care au sîngerat mult mai mult pentru Hristos, întîi în lupta cu păgînii, apoi cu neopăgînii - cu comuniștii pe care, ideologicște, Apusul i-a părăsit.

Acestea sînt sursele disprețului antiortodox. Din ele s-au adăpat și Cuza, și Kogălniceanu, și Pompiliu Eliade, și Ralea, și alții alții. Aceste izvoare, adică impresiile și convingerile altora, au creat o opinie, o atitudine, sau chiar o

modă. Una care s-a extins, între cele două războaie, pînă la jena mărturisită de a fi român și de-a aparține geografic și spiritual sud-estului european. Mai nimeni nu a argumentat de ce disprețuiește Ortodoxia. Nimeni dintre aceia cărora ținuta preotului sau a monahului li s-au părut „anacronice” nu s-au apucat să se documenteze, să vadă prin ce anume aceștia își justifică portul, ori prin ce se justifică lungimea „cultului”, asprimea postului... Nu s-au întrebat dacă „ignoranța” țaranului nu e cumva evlavie, pietate... N-au făcut-o pentru că oamenii care își fac literă de lege din recenzie și din comentariu nu citesc volumul: le este suficient rezumatul ca să vorbească în temeiul ideilor primite.

Categoria aceasta de intelectuali trebuie, totuși, să facă un mic efort să ajungă la **la page** cu comentariile din care se hrănește. Nu de alta, dar de la Joseph de Maistre și chiar din epoca interbelică, lucrurile s-au mai schimbat.

(1992)

CONTRARIUL PĂCATULUI

În Jurnalul fericirii, N. Steinhardt, sau, pentru a-i spune pe numele de călugăr, părintele Nicolae, reține următoarea observație a lui Kierkegaard: „Contrariul păcatului nu este virtutea; contrariul păcatului este libertatea”.

Afirmația aceasta ne duce, firește, cu gîndul la Fericitul Augustin și la celebrul său adagiu lubește și fă ce vrei. Pentru că omul ridicat pînă la treapta iubirii, a împlinit și depășit Legea dată prin Vechiul Testament și-a trecut pe tărîmul Legămîntului celui Nou, adică al dragostei creștine.

Odată săvîrșit păcatul originar, omul, denaturat și decăzut din cîntecul în care îl așezase Dumnezeu, nu este

lepădat de Creator, ci numai micșorat. El intră într-un nou ciclu. Al existenței pămîntești, al privațiunilor, al încercărilor și ispitelor. Din făptură contemplativă, ajunge să își cîștige hrana „în sudoarea frunții”, să se confrunte cu adversitățile naturii și ale semenilor. În acest ciclu, dreptarul său este Lege. Încălcarea ei îi aduce nenumărate neajunsuri. Sub lege fiind, e condiționat: e rob. De aceea Hristos, spre sfîrșitul prezenței Sale între oameni, în preajma Patimilor și a Învierii, le spune Apostolilor: De acum înainte nu vă mai numesc slugi, ci prieteni. Sluga are mereu în față spectrul temerii de stăpîn; omul liber a ieșit din cercul juridicist.

Încă din vremea cînd se aflau sub Lege, oamenilor li s-a prevestit, prin prooroci și profeți, venirea lui Mesia; a lui Hristos. Numai El, Dumnezeu înomenit și luînd asupra-și toate păcatele lumii, putea să-i restaureze pe oameni, să-i conducă spre starea lor dintîi. Oamenii nu puteau face lucrul acesta singuri. De aceea, Dumnezeu, respectiv Hristos, și-a asumat firea omenească: pentru a șterge urmările păcatului originar și a-i reaseza pe oameni în demnitatea pierdută. Însă acesta nu se poate petrece fără consimțămîntul lor, tocmai pentru că Dumnezeu respectă libertatea creaturii. El vrea ca toți oamenii să se mîntuiască, însă nu obligă pe nimeni. În om există trei voințe: umană, divină și demonică. Omul însă e slobod în acțiunile și opțiunile sale. Dar el are nevoie imperioasă de Dumnezeu, atît în decursul existenței pămîntești cît și în vederea mîntuirii, pentru că nu propriile fapte îl salvează, ci harul divin. Dar nici Dumnezeu nu-l poate mîntui fără consimțămînt și fără conlucrare.

Sub Lege aflat, nu păcătuiești de teama urmărilor. Libertatea ți-e aparentă, „impură”, condiționată de respectarea poruncilor și e rezultatul unui raport de cauzalitate. Teamă te constrînge la virtute. Cînd te-ai

înstrăinat însă de păcat, cînd nu te mai ispitește și l-ai depășit din convingere, cînd el nu mai există pentru tine - atunci ai devenit liber: cercul cauzalității a fost spulberat. Atunci poți spune împreună cu Apostolul: Toate îmi stau la-ndemînă, dar nu toate îmi sînt de folos.

De ce nu este virtutea reversul păcatului ? Că doar vorbim de virtuți creștine... Pentru că această podoabă morală, dobîndită prin abținere de la rău, nu are puritatea și dezinteresul iubirii; a iubirii de Dumnezeu și de oameni. Virtutea este capacul care înăbușă păcatul, îl ține sub obroc, dar păstrează mireasma temerii de pedeapsă. Ea e susceptibilă și de a deveni un penaj învoalat de păun; adică e susceptibilă de mîndrie (ceea ce nu se întîmplă cu dragostea). De aceea, așa cum s-a spus, se întîmplă ca oamenii morali să nu fie numai suficienți, ci și antipatici. Energia cheltuită în abținerea de la păcat îi face să vadă și să rețină alunecările altora, să se raporteze la ei prin comparație. Și e locul să ne amintim că păcatul cel mai important este mîndria. Și că rădăcinile păcatului odrăslesc cerebral, în minte: de acolo vine mesajul intenției care poate fi pusă ori nu în practică. Ori virtutea păstrează mereu o atitudine polemică, chiar virulentă față de cei ce păcătuiesc sau greșesc. Iubirea însă nu judecă și nici nu osîndește.

Iată de ce creștinismul răsăritean nu e o morală sau o etică, ci o cale și un mod de existență. Spre deosebire de Kierkegaard, noi ortodocșii am spune: contrariul păcatului nu e virtutea, ci dragostea. După cum am putea susține: contrariul păcatului e smerenia, amintindu-ne de cuvintele Sf. Antonie cel Mare: „Am văzut toate cursele vrăjmașului întinse pe pămînt și suspinînd am spus: oare cine poate să le treacă pe acestea ? Și am auzit un glas zicîndu-mi: Smerenia.”

Cei ce au ca finalitate virtutea, calitățile morale, conștient sau nu, se află sub zodia Legii. Libertatea creștină decurge însă din transcenderea ei. Să spunem însă că ambele stadii își au valoarea și importanța lor, amintindu-ne de dialogul dintre Mîntuitor și tînărul bogat: Prin păzirea poruncilor, respectiv prin virtute, putem moșteni viața veșnică, nu însă și desăvîrșirea, lepădarea de sine și unirea cu Dumnezeu da care Răsăritul a fost și a rămas însetat. (Dovadă peremptorie: monahismul). - Prin afirmația: „Contrariul păcatului nu e virtutea, ci libertatea”, protestantul Kierkegaard se identifică în aspirații cu asceza ortodoxă și cu dorul ei fără sațiu de Absolut.

(1992)

LOGOS, „RAI CUVÎNTĂTOR”

Nașterea Domnului, pe care o prăznuim de Crăciun, reprezintă momentul istoric în care Dumnezeu, respectiv Hristos, una din Persoanele Sfintei Treimi, s-a făcut om. A luat trupul nostru și a trăit printre noi fără ca prin aceasta să renunțe la vreun atribut al divinității Sale. Și cu deosebire că, Dumnezeu și om desăvîrșit, nu a cunoscut păcatul. A împărtășit toate vicisitudinile existenței terestre: foamea, frigul, setea și chiar ispita, însă nu și păcatul. Înainte de a fi ispitit, Mîntuitorul s-a retras în pustiu unde s-a rugat îndelung și a postit. De altfel, sărbătorii Nașterii Domnului îi precede un post care începe cu data de 14 noiembrie.

Logosul a luat trup pentru a ne revela Înțelepciunea dumnezeiască; a devenit, cum atît de frumos s-a spus: Rai cuvîntător.

Întruparea este o taină pe care nu numai noi, oamenii, nu o putem pătrunde, dar nici îngerii. De aceea la începutul unei cântări athonite, la începutul Megalinariilor, se spune: „Nu pricep, Curato, nici îngerii, nici oamenii, ceea ce prin tine s-a săvârșit.”

Aceeași idee o exprimă și Imnul acatist (icosul al nouălea): „Pe retorii cel mult vorbitori îi vedem, Născătoare de Dumnezeu, că-ți stau înaintea ca niște pești fără glas; că nu se pricep să spună în ce chip și fecioară ai rămas și ai putut naște. Iar noi de o taină ca aceasta minunându-ne, cu umilință cântăm...”

Creștinismul este singura religie **revelată**. În vederea mîntuirii oamenilor - pentru că Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mîntuiască - Hristos s-a coborît pe pămînt și a luat trup omenesc. A trăit printre oameni pentru a le împărtăși viața, a-i lumina, a-i povătuși; ceea ce a făcut de la vîrsta de treizeci de ani, cînd începe activitatea Sa publică, și pentru a institui Biserica Sa prin alegerea Sfinților Aposoli. Cuvintele, pildele, minunile Sale au fost consemnate în Evanghelii, în Noul Testament. Ele fuseseră însă vestite, enunțate, prefigurate de Vechiul Testament. Cele două Cărți fiind strîns și indisolubil legate între ele.

Hristos s-a coborît pe pămînt pentru a putea reface legătura dintre om și Dumnezeu, știrbită de păcatul originar. Omul, și odată cu el întreg Cosmosul, fuseseră micșorați, estropiați spiritual și existențial (prin moarte; pentru că protopărinții erau nemuritori) din cauza neascultării și a trufiei. Exista un suspin al întregii firi - om și natură - după Dumnezeu.

Întruparea Domnului constituie dovada mării Sale iubiri pentru om, pe care nu-l părăsește definitiv și îl iartă. „Nașterea Ta Hristoase, răsărit-a lumii conștiința...” se spune

într-o binecunoscută cîntare bisericească. Noi prăznuim, de Crăciun, un moment fundamental al nădejzii care va deveni certitudine odată cu moartea și Învierea Domnului; Învierea Sa fiind dovada, cheazășia că vom învia și noi.

Cele două mari evenimente, Nașterea și Învierea lui Hristos, nu sînt mituri ori tradiții, ci **realități istorice**, fapte petrecute ca atare în văzul lumii vechi, păgîne, în fața a mii de martori și consemnate ca atare. Nu întîmplător odată cu Întruparea lui Hristos și cu viețuirea Sa printre oameni începe o nouă istorie și un proces la capătul căruia lumea veche - antichitatea - apune, cedează în fața erei creștine.

Dumnezeu coboară pe pămînt ca să răscumpere păcatele omenirii, să regenereze și să mîntuie umanitatea. Iar începutul acestui proces regenerativ îl constituie Nașterea Sa: Crăciunul. Sărbătoarea nădejzii și a bucuriei pe care o reactualizăm an de an.

(1991)

AFORISMUL PATRISTIC

Cugetarea aforistică e des întîlnită în Vechiul Testament. Noul Legămînt are însă un limbaj accentuat simbolic, căruia îi sînt proprii parabola și pilda. Existența lui va crea adevărate școli hermeneutice, menite interpretării și descifrării, tipică fiind aceea din Alexandria, dar viața creștină practică un limbaj limpede, lapidar și concret. Nici el nu exclude simbolul - dimpotrivă - dar experiența Părinților Bisericii, și chiar a călugărilor, a nevoitorilor anonimi, s-a cristalizat în formulări memorabile. Cuvinte ziditoare și concentrate, pline de eficiență și realism întîlnim în Pateric, în Limonariu, în Viețile Sfinților și în Filocalia.

Oamenii Bisericii au rostit adevăruri pe care urme de lașitate ori sechele de ipocrizie ne opresc să le formulăm. Și mă gândesc îndeosebi la una din constatările din *Pateric* care spune că ceea ce crezi despre un om crede și el despre tine... Dacă eu am o părere proastă despre cineva, și el are o părere identică despre mine. Ori concluzia Sfântului Ioan Scărarul: „Ceea ce nu vrea sufletul este de scurtă durată.” Oricâtă voință și perseverență ar exista într-o acțiune, lipsa de afinitate își va spune cuvântul pînă la urmă...

În *Urmarea lui Hristos*, carte pe care o folosim fără restricții și noi, ortodocșii, deși a fost scrisă de un catolic, autorul arată cu blîndețe că fie că sîntem elogiați sau contestați, esența noastră rămîne aceeași. Un alt sfînt, în recomandările sale practice, îndeamnă să ne ferim de omul care face cu ochiul și tot el susține că vanitatea reiese cel mai bine din mersul cuiva.

La alt pol, acela care s-a numit *delicatețea sfinților*, Sf. Isaac Sirul le recomandă călugărilor să nu fie văzuți nici măcar dormind de către altcineva, dar chiar și în cele mai intime acte ale lor să se comporte ca și cum ar fi observați („Ca să nu se rușineze îngerul tău”).

Sculptorul Gheorghe Anghel era de părere că nu poate fi considerat mare scriitor, cel de pe urma căruia nu a rămas nici măcar o cugetare. De pe urma monahilor din pustie, a sfinților, a autorilor bisericesti creștini a rămas o cantitate imensă, fie că este vorba de perioada patristică ori postpatristică. Valoarea, subtilitatea și eficiența duhovnicească a multora dintre ele sunt evidente. Voi transcrie cîteva: „Fraților - spune Sf. Isaac Sirul -, trebuie să socotim și aceasta că orice vorbire launtrică, orice grijă a bunei gândiri în Dumnezeu, orice cuget în cele duhovnicești, în rugăciune se socotește... fie că este vorba de citiri, grăiri

spre slava lui Dumnezeu, grijă cu mîhnire în Domnul, fie de închinăciuni ale trupului, cîntare de psalmi, ori alceva din acest fel, din care se desprinde învățarea rugăciunii curate.”

Există o împletire de smerenie și realism care impune în aceste cugetări: „Chiar și atunci cînd omul se află pe înălțimi și este bogat în har, mai are în el o grădină sălbatică a răutății.” (Sf. Macarie cel Mare). „De-ar veni orice necaz asupra ta, să nu învinuiești pe nimeni afară de tine, spunînd: Acest lucru s-a întîmplat cu mine pentru păcatele mele.” (Talasie Libianul). „Precum mortul nu mănîncă, așa și smeritul nu poate să osîndească pe alt om dacă l-ar vedea închinîndu-se la idoli.” (Avva Longhin). „Cei ce iubesc slava deșartă se silesc să se îmbogățească, cei ce s-au îmbogățit doresc să fie slăviți.” (Sf. Maxim Mărturisitorul).

Asemenea cugetări și constatări sînt consecința unei îndelungi observări și supravegheri de sine, a eforturilor pe care le presupune asceza, și mai ales a răbdării. Sf. Ciprian a scris chiar un *Tratat despre răbdare*. Pe această temă găsim bogate variațiuni în patristică. „Răbdarea este casa rugăciunii iar smerenia este materia care se hrănește cu ea.” (Sf. Vasilie cel Mare) „Învinge îndrăzneala prin răbdare.” (Tertulian). „Cel ce vrea să biruiască ispitele fără rugăciune și răbdare nu le va îndepărta și încă mai rău se va adînci în ele.” (Marcu Ascetul).

Fragmentele, cîte le-am dat aici, din cugetarea patristică, sînt ca o picătură de apă într-un ocean. Și îmi amintesc cum, cu ani în urmă, mi-a căzut în mînă, la o mînăstire, o antologie de aforisme patristice - două volume masive dactilografiate -, alcătuită de studenții teologi de la Sibiu. Ar fi foarte bine dacă acest manuscris ar putea lua drumul tiparului.

(1992)

VREMEA ÎNCERCĂRILOR

Douăzeci și cinci de ani după ce profesorul Paul Miron îl publicase inițial, în revista *Prodromos*, textul conferinței lui Mircea vulcănescu, *Creștinul în lumea modernă*, ținută la Dalles în aprilie 1940, apare și în volum. Iată cum se încheia el: „Vremea ce vine nu e o vreme de triumf pentru creștinism. Cum n-a fost nici cea care pleacă. Ci ca tot veacul, vremea ce vine e o vreme de-ncredere. O vreme-n care se vor număra oile de capre, însă nu se vor despărți cum nici grîul de neghină ! S-a schimbat numai sensul ispitelor !”

Mircea Vulcănescu și-a presimțit, fără îndoială, destinul: al său personal, al unei generații, chiar al unei țări. Dar vremurile de încercare, de cumpănă pentru creștinism, au fost și fecunde, efervescente. Să ne gândim numai la secolele I-IV. De ce ? Deoarece creștinismul zidește pe suferință. Și convingerea mea este că și prigoana comunistă, slăbindu-l pe de o parte, l-a întărit. Deoarece orice manifestare omenească netrecută prin focul ispitei, al încercării, și la rigoare - al sacrificiului, se ofilește, se oficializează, se istoricizează întocmai ca o mișcare de idei sau ca un curent artistic. Știm din Scriptură: Pe cei ce îi iubește, Dumnezeu nu-i premiază pe cît îi pune la încercare. Există un text minunat al lui Ioan Carpatiul, Episcopul insulei Carpathos; o scrisoare adresată monahilor din India. Monahii, zice el, fiind slugile lui Dumnezeu, pățimesc mai mult. Cum se întîmplă într-o casă cu slugile. Cu străinul, Stăpînul se poartă mai atent, sau neutru, pe cînd argații, fiind de-ai casei, mai încasează o sudalmă, o palmă, un ghiont... Într-un aforism, Baudelaire spune că încercările, necazurile pe care le-a cunoscut n-au fost decît atenții pe care i le-a acordat Dumnezeu.

Mai greu decît presentimentul lui Vulcănescu, confirmat, cred să cîntărească afirmația, profund creștină, că „tot veacul”, adică întreaga Istorie, este o decadă a încercării. Ispitele pot fi crude, dar și subtile. Nu au fost ca atare Schisma de la 1054, Reforma și atîtea alte dizidențe ulterioare ?

Și creștinul trăiește cu această perspectivă istorică, fără a se bucura mai puțin de viață, de existență. Însă e prevenit și are bagajul pentru încercare pregătit. Vreau să mut însă discuția din planul general, în cel individual; concret.

Mulți au crezut că e suficient să dispară Ceaușescu - nici măcar integral comunismul - pentru a trece din infern în paradis. De aici nerăbdarea, frustrările și dezamăgirile mușcătoare. Or, „tot veacul”, cum spune Vulcănescu, e o vreme de încercări. Pentru că rai pe pămînt nu poate exista. Creștinii autentici cred că nu s-au amăgit.

Omul din popor a zis: „Mulțumim lui Dumnezeu / Și de bine și de rău”. Nu e fatalism, ci atitudine creștină. Pentru că închinătorii progresului și ai meliorismului au fost convinși că prin elemente materiale vor schimba natura și soarta omenească. Poate au îndulcit-o, dar n-au reușit s-o modifice. Și constatînd că socoteala a ieșit numai pe sfert ori pe jumătate au început să eludeze anumite aspecte... inconfortabile ale existenței: singurătatea, boala, tristețea, moartea; mai ales moartea. Creștinul e prevenit însă asupra lor și le privește în față. E antrenat. Așa erau oamenii simpli, așa sînt aceia care duc o viață creștină. Poate că nu se ridică la nivelul celui călugăr care se întreba: „Doamne, nu merit și eu să fiu puțin necăjit ?”, dar știa că e vulnerabil, că încercarea - individuală ori colectivă - poate să strige catalogul oricînd.

Vulcănescu însuși s-a purtat pînă la sfîrșit ca un creștin. Pentru că era instruit în ale creștinismului. A fost o inteligență strălucită, a fost bogat, a fost apreciat, s-a bucurat din plin de viață, și-a făcut datoria acolo unde s-a aflat, iar cînd au venit ispitele și încercările a rămas identic cu sine.

(1992)

OMUL PĂRĂSIT

Foarte mulți dintre cei ce se simt singuri, se simt de fapt **părăsiți**. Acesta e sentimentul omului modern și e consecința individualismului: și a emancipării antropocentrice, pentru că îndepărtîndu-te de Dumnezeu, te rupi și de semeni.

Există într-adevăr oameni incapabili de singurătate; sînt și cei nedeprinși cu exercițiul spiritual, cu retragerea temporară în care poate excela și ciobanul sihăstrit pe vîrf de munte și intelectualul rafinat.

Cei care au făcut închisoare politică spun că suportau cel mai bine izolarea țărănii și oamenii cu carte. Retragera din vacarm și din contingent e imperioasă scrutării de sine, meditației și mai ales rugăciunii, care-i „convorbirea minții cu Dumnezeu”. Dostoievski a spus că răul cel mai cumplit din experiența lui de ocaș a fost faptul că nu a putut rămîne singur cu sine nici măcar o clipă.

Pe de altă parte, singurătatea cea mai apăsătoare e tot o virtualitate: oricînd poate apărea un om sau eveniment care s-o risipească. Iar precedentul ei face și mai plăcută comuniunea.

Părăsirea sugerează însă ireversibilul. O întîlnim și în decursul existenței lui Hristos, potențată de aspectul public al

„lepădării” (Petru). Mai întîi apostolii își părăsiseră Învățătorul cînd le ceruse să vegheze și fuseseră totuși cuprinși de somn. Hristos era singur în sinea lui - singurătatea ultimă a celor cu destin aparte - ca Om desăvîrșit ale cărui avataruri ucenicii nu le puteau pricepe. De aici și limbajul simbolic folosit. Pentru că abia după Înviere vor desluși lucruri ininteligibile minții omenești („rațiunii”) și vor avea dovada biruirii morții. Și ea acceptată nu fără poticniri dacă e să ne gîndim la Toma care ar putea fi socotit părintele empirismului sau un Argezi **avant la lettre** care pretinde proba materială. Adică ce poate fi mai străin credinței. - Părăsit va fi Hristos și de mulțimile care vroiseră să-l facă rege după ce le săturase, și de aceia care l-ar fi vrut conducător politic în lupta împotriva dușmanului pămîntesc tradițional: Imperiul roman... Părăsit și de oamenii pe care îi exorcizase sau îi vindecase cu puterile sale de taumaturg. Ba unul dintre aceștia îl și denunță !

Pînă aici există analogii cu biografiile multor oameni de excepție care au semănat binele și au cules dezamăgiri, adversitate și ură. Știm, pe Mîntuitor nu-L părăsește iubirea față de oameni și se roagă de iertare atît pentru călăii săi cît și pentru prostimea care se hlizește neînțelegînd nimic.

Omul părăsit de semeni, cel credincios, îndură multe pentru că are convingerea că Dumnezeu va interveni. Așa s-a întîmplat cu dreptul Iov. Altul a exclamat: Nu mă tem de ceea ce-mi poate face mie omul, pentru că deasupra mea stă Dumnezeu !

Aici se și află diferența dintre ateu și credincios, sau dintre șovăitor și veritabilul fidel. Creștinii nu se grăbesc să judece sau să se răzbune, nu sînt nerăbdători în vederea reparației pentru că i-au dat procură divinității să îndrepte strîmbătatea. Și tot ei știu că omul nu poate fi încercat peste

puterile lui; că duce în spate o cruce pe măsura propriei staturi...

De aceea este și mai cumplit strigătul acela de pe Golgotha: „Doamne, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?”

Nae Ionescu se temea că pe Cruce ar fi putut suferi Dumnezeu. Mai mult decât o teleogumenă (o ipoteză), e o eroare, ca și aceea că Dumnezeu a creat lumea simțindu-se în lipsă. Așa ceva e valabil pentru poet sau pentru artist - adică pentru om - nu pentru una din Persoanele Sfintei Treimi între care există un raport de iubire desăvârșită. Or dragostea înseamnă plenitudine și nu „lipsă”.

Pe Cruce omul s-a simțit părăsit de Dumnezeu. În clipa cea mai cumplită, dinaintea hopului cel mai greu de trecut. Acolo e ispita cea mare. O cunosc și misticii în urcușul lor, la finele curățirii de patimi, când nu mai e nevoie de efortul lor propriu, pentru că de-acum intervine harul. Însă ajuns la această răscruce: „Absolut nimic, nu-l mai leagă pe nevoitor de cele pămîntești în această perioadă și încă nimic nu-i dă siguranța că se află legat de cele cerești, ceea ce-i produce o tortură fără seamăn.” (Arhimandrit Dosoftei Murariu). Odată biruit acest moment, „O pace desăvârșită îi umple sufletul și o siguranță absolută în existența lumii de dincolo îi umple inima.”

Toma de Kempis spunea că pe cît omul se simte mai părăsit de Dumnezeu, pe atît Acesta se află mai aproape de el. Afirmatie care merge mîna în mîna cu intuiția lui Augustin: „Nu m-ai căuta, dacă nu m-ai fi găsit.”

(1992)

DESPRE ISIHASM

I

Am constatat, mai ales în rîndul intelectualilor, un interes pentru isihasm, respectiv pentru rugăciunea zisă și a inimii sau neîncetate, însă mulți îl percep ca pe o tehnică spirituală. Este consecința limbajului epocii noastre, marcat de ideea că totul se poate învăța întocmai ca o limbă străină sau conducerea automobilului. Un motiv în plus pentru a ne opri asupra problemei, care este complexă și vastă și a cărei esență e de natură dogmatică. Iată de ce Evdokimov spune că: „Isihasmul desparte în mod hotărît Roma de Răsărit”. El este o expresie a Orientului creștin. Înțelegîndu-i natura, vom înțelege și preeminența pe care o are edificarea, „zidirea” lăuntrică, pentru răsăritean, deopotrivă cu rezerva sa istorică, cu mefiența față de veac pe care atîția își bat capul să și-o explice. Și poate vom înțelege și vocația kenotică, discreția și hieratismul atît de evidente în Ortodoxie.

Hesychia înseamnă într-adevăr liniște, tăcere, reculegere iar nume de monahi precum Nichifor din singurătate ori Teofan Zăvorîtul (mistic rus) sugerează corelația dintre călugărie și retragerea din lume. Numai că monahismul are două aspecte care se întrepătrund: obștesc și sihăstresc. Cum arăta un mare bizantinolog, profesorul Alexandru Elian: „Monahismul bizantin (...) tinde să valorifice unitatea dialectică între viața comunitară și solitudinea contemplativă, amîndouă necesare, în echilibrul lor just, la realizarea omului.”

Scopul isihastului nu este fuga de lume și de semeni, ci curățirea de patimi prin izolare și eforturi ascetice care să ducă în final la primirea harului revărsat asupra-i de

Dumnezeu. Așa cum există o corelație între solitudine și comuniune, există una între asceză și mistică. De aceea s-a spus că ascetul dă (dai sînge și iei duh) iar misticul primește. Raportul nu este însă unul de cauzalitate și nici juridicist, în felul în care dai bani și cumperi un obiect; respectiv, îți sînt recompensate eforturile.

Iată de ce primul act al procesului, curățirea de patimi, este foarte dificil și complex și de ce presupune, și chiar face imperioasă, prezența unui părinte duhovnicesc. Acesta nu este un instructor de „rugăciune a inimii”, pe cît este un profesor de smerenie și atitudine kenotică. De aceea supunerea ucenicului este necondiționată. Ulterior, după ce a învățat și să deosebească duhurile, el se poate retrage într-un loc ferit împreună cu alți doi-trei monahi, sau chiar singur, în căutarea isihiei.

Pe ce se întemeiază această nevoie de reculegere și interiorizare? Pe un precept evanghelic: „Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru” și pe două îndemnuri pauline: „Rugați-vă neîncetat!”; „Stăruiați în rugăciune!” Cît privește inima, aceasta nu este „cordul” propriu-zis, organul fizic, ci centrul spiritual al omului unde el se întâlnește cu Hristos.

Isihasmul se suprapune cu începuturile monahismului, dar teoreticienii lui sînt - succesiv - Sf. Evagrie din Pont, Sf. Ioan Scărarul, Sf. Simeon Noul Teolog și Sf. Grigorie Palama. De la al doilea a provenit și s-a consolidat în timp imaginea scării, a urcușului duhovnicesc, a treptelor pe care le are de urcat ascetul. Modelul Sf. Ioan a fost scara lui Iacob. Iar ascensiunea nu înseamnă numai progresie, ci și recul („cazi și te ridici”). Rugăciunea inimii, primită ca dar spiritual, poate fi retrasă din cauza biruirii de patimi care păreau eradicate, dar mai ales din cauza mîndriei.

Așadar, misticul nu încetează a rămîne un ascet, cu atenția mereu trează și cu voința încordată. Lupta sa e de natură interioară, nevăzută, nespectaculoasă exterior, dar nu mai puțin dramatică și intensă. Eforturile, energia pe care alții le descătușează în istorie, isihastul i le consacră lui Dumnezeu. El se edifică pe dinăuntru iar rugăciunile lui nu sînt numai pentru sine ci și pentru lume și pentru semenii rămași să se consacre istoriei; semeni care vin adesea să-i ceară sihastrului binecuvîntarea și cuvinte de mîntuire sau de folos. Misticul nu este un egoist și nicidecum un „inactiv”. Cînd Lucian Blaga, fiind și în necunoștință de cauză, i-a înfățișat astfel pe nevoitorii răsăriteni, și-a primit o usturătoare replică din partea părintelui D. Stăniloae, într-o carte intitulată chiar „Poziția d-lui L. Blaga față de Creștinism și Ortodoxie” (Sibiu, 1943). Volumul merită citit de aceia care se interesează de isihasm, cu atît mai mult cu cît părintele Stăniloae îi consacrase, în 1938, Sfîntului Grigorie Palama - care a fundamentat dogmatic isihasmul - o carte. Acest precedent, ca și traducerea Filocaliei, începută în anii '40, aveau să ducă la acel Curs de ascetică și mistică, tipărit abia în 1981 și deghizat sub titlul de „Teologia morală ortodoxă”, vol. III. Este o carte fără de care nu se poate înțelege nici rugăciunea „Doamne, iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul” (rugăciunea inimii), nici caracterul profund răsăritean al isihasmului, ca răspuns afirmativ la îndemnul dumnezeiesc: „Îndrăznește să înțelegi că Eu te iubesc.”

Înainte de a trece mai departe, nu vreau să se rămînă cu impresia că rugăciunea inimii nu poate fi practică decît de către călugări. Citez din Sf. Simeon Noul Teolog: „Pe cît sînt vrednici de laudă și fericiți cei ce petrec în lume, dar își curățesc simțurile și inimile de toată pofta cea rea, pe atît de

vrednici de ocară și de osîndă sînt cei ce petrec în munți și în peșteri, dar își doresc laudele și fericirile de la oameni."

Un călugăr din zilele noastre mărturisea că el, om al Bisericii, n-a dobîndit rugăciunea lui Iisus, dar știe că o dobîndise poetul Vasile Voiculescu. Harul dumnezeiesc nu operează discriminări între laici și monahi.

II

Așadar, noi, răsăritenii, sîntem convinși că îl putem întîlni pe Dumnezeu (nu pe El însuși!) în intimitatea, în simțirea noastră, și ne pregătim în acest sens, „dereticîndu-ne”, curățindu-ne mintea de patimi. Mai sîntem convinși că odată Lumea creată, Dumnezeu nu i-a întors cu totul spatele făpturii, că în pofida păcatului original, omul e pasibil de restaurare ontologică; că Dumnezeu răspunde eforturilor și suspinelor noastre, conlucrînd cu noi - fenomenul de sinergie - și că își revarsă harul asupra noastră.

Aici, pe teren dogmatic, se produce deosebirea dintre noi și catolici. Teologia tomistă respinge doctrina augustiniană a iluminării divine. Pentru ea rațiunea (și nu sensibilitatea) constituie singurul mijloc prin care se poate comunica cu Dumnezeu. Îndumnezeirea se produce prin intermediul intelectualismului pur (locul teologic al comuniunii).

Apusul socotește harul o însușire transcendentă la creatură și nu acceptă distincția dintre esența divină și „energiile”, manifestările sale.

Potrivit teologiei răsăritene: esența lui Dumnezeu e radical transcendentă. Omul nu poate participa la esența Lui (ar fi Dumnezeu în acest caz), iar pe de altă parte, orice comuniune cu un element creat nu e deloc comuniune cu

Dumnezeu. Omul intră însă în comuniunea cea mai adevărată cu energiile divine - socotite increate de noi, nu și de catolici -, cu manifestările lui Dumnezeu în lume, dar întocmai ca în Taina Împărtășaniei, cei care au primit o „manifestare” divină, L-au primit integral.

Aceste „manifestări”, aceste energii sînt comune tuturor Persoanelor Sfintei Treimi, sînt increate și sînt accesibile creaturii.

Să vedem, citînd din Evdokimov, în ce constă acest acces al misticului la energiile divine increate: „Palamismul este în întregime mistică autentic ortodoxă: mistică a «obscurității divine» - a întinericului dumnezeiesc, rază a luminii sale. Prin participare, Duhul transformă cunoașterea omenească în cunoaștere divină. Este teognoza iohanică prin neutralizarea cuvîntului și iluminarea lăuntrică. Acesta e fenomenul luminii divine necreate. Experiența mistică o arată începînd cu aspectul său interior, ascuns, pînă la strălucirea ei exterioară (aureolele sfinților, lumina taborică sau aceea a Învierii) percepută cu ochi trupești transfigurați de către Duh. Într-adevăr, schimbarea la față a Domnului este de fapt, potrivit lui Palama, schimbarea apostolilor, a capacității lor de moment de a primi slava lui Dumnezeu ascunsă dedesubtul kenozei. Această lumină ori slavă divină este lucrarea în care Dumnezeu se manifestă integral...”

În vederea unei asemenea întîlniri se pregătesc asceții răsăriteni - schimnicii sînt ca și necunoscuți în Apus -, pentru ea abandonează temporar sau definitiv lumea, ispitele și îmbierile ei și mai ales vizibilul atît de propriu istoriei... Acesta e scopul, sau destinația la care unii nu ajung poate niciodată, alții după decenii, în vreme ce unii se bucură de revărsarea harului în scurt timp și după nevoințe relativ mici. Așa s-a întîmplat cu starețul athonit Silvan, monah din secolul nostru

(+ 1938), care, după propria-i mărturisire, a primit repede lumina dumnezeiască, dar din cauza păcatului mândriei - pe care îl numește cel mai rafinat - a și pierdut-o și i-au trebuit ani și eforturi supraomenești pentru a o redobîndi.

Deci obiectul contemplației mistice este această lumină - cu totul deosebită de lumina materială - a energiilor divine increate. Cît privește contemplarea lumii zidite, ea constituie prima treaptă de înțelegere: după cum s-a spus, rînduiala cosmică a creației este pedagog în drumul spre Hristos.

Pentru că am încercat să vorbesc despre fundamentul dogmatic al isihasmului, despre doctrina palamită și despre adversarii ei, recurgînd la autoritatea unor mari teologi contemporani, nu pot trece peste un aspect care mi se pare uimitor, și anume: cît de bine cunoștea toate aceste lucruri încă din anul 1919 Nae Ionescu ! Mai mult, în acest proces al comuniunii divino-umane, el pune un accent apăsător pe iubire. Voi cita, în consecință, din prelegerea cu care filozoful și-a început, la 29 de ani, activitatea didactică la Universitatea din București; prelegere intitulată **Funcțiunea epistemologică a iubirii**.

„... în creștinism - spune Nae Ionescu - mîntuirea se sprijină nu pe o acțiune proprie, autonomă, ci pe un răspuns la acțiunea dumnezeiască. Numai în măsura în care noi răspundem iubirii ce se coboară de sus, putem nădăjdui să cunoaștem fericirea.// Este adevărat că sub influența speculației platonice, scolastica a desfășurat imaginea unui Dumnezeu în repaos, punînd perfecțiunea în existența însăși, și făcînd din iubire nu o formă elementară a sufletului, ci o activitate separată a facultății de a voi, căreia, la rîndul ei, după filozofia intelectualistă a lui Thomas Aquinas, trebuie să-i preceadă un act al rațiunii. Dar dacă esența creștinismului

s-ar putea în adevăr prinde în aceste formule scolastice, el nu ar aduce, logic desfășurat, nimic nou față de filozofia greacă.”

Iată de ce distincția între Dumnezeu și „propulsările”, energiile Sale **necreate**, comunicabile omului, are o atît de mare importanță pentru Răsărit și de ce disputa dintre palamiști și antipalamiști nu este - cum a putut părea unora - o polemică între două școli filozofice, ci o problemă de viață și de moarte.

(1991)

O PARALELĂ ȘI DOUĂ ATITUDINI

I

Mă surprinde că nu a făcut nimeni, la noi, o apropiere între înțîlnirea panortodoxă de la Constantinopol, din 13-15 martie 1992, și Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848, cu atît mai mult cu cît și reuniunea din Fanar s-a încheiat cu adoptarea unei moțiuni. E drept că textul acesteia din urmă e mai sălcios și mai fad decît strălucita și incisiva enciclică redactată, după cîte se spune, de teologul grec Constantin Iconomos. Dar, vorba lui Baltazar Gracian, în fiecare secol, omul mai scade cu un deget.

Întîistătorii ortodocși adunați în martie la Constantinopol au pus pe tapet și au luat o serie de hotărîri, poate nu toate fericite, dacă e să ne referim la nerecunoașterea autocefaliei Bisericii ucrainiene (întotdeauna autocefaliile s-au recunoscut sîcîitor de greu), dar au ținut să reitereze unitatea Ortodoxiei și consecvența în a-L mărturisi pe Hristos în duh și adevăr. Adică așa cum au făcut-o dintotdeauna. Și-au exprimat și amărăciunea față de faptul că

romano-catolicii nu au renunțat la nostalgia lor quasimilenară și tot neîmplinită: aceea de a strînge mioarele pravoslavnice în staulul papal.

Întotdeauna romano-catolicii au crezut că prilejurile de impas istoric pentru Răsărit sînt cele mai promițătoare. Iar strategia - ademenirea Orientului prin orientali. Aceasta a fost atitudinea lor în vremurile cele mai grele pentru bizantini, adică de la începutul secolului XIV pînă la căderea Constantinopolului; identică le fusese purtarea în vremea cruciadelor, îndeosebi într-a patra (1203-1204) și ocazia părea să le surîdă în anii '40 ai secolului trecut, cînd, în suprema Petri sede se afla un papă cu mari ambiții, Pius IX, o personalitate energică și care s-a bucurat de un lung pontificat.

Stabilind bune legături cu sultanul care stăpînea peste ortodocșii din Orient, schimbînd cu el daruri și ambasadori, Pius al IX-lea le flutură obidiților pravoslavnici perspectiva unor avantaje politice și a unor înlesniri, dacă îi recunosc primatul și acceptă unirea. În acest sens le trimite o misivă scrisă pe un ton paternalist și suficient, dar conținînd și vreo două-trei greșeli dogmatice pe care le va depista Iconomos. O scrisoare sentențioasă de virtual binefăcător. I se răspunde printr-o Enciclică rămasă piatră de hotar în istoria universală a Ortodoxiei și capodoperă de comentariu dogmatic și canonic. O avem tradusă în românește, în 1935, de către marele istoric bisericesc Teodor M. Popescu, publicată împreună cu textul original și însoțită de un comentariu remarcabil. Trebuie spus, de asemenea, că reeditarea lor ar fi mai mult decît oportună.

Voi reproduce, din studiul introductiv un pasaj referitor la mitul - pentru că este numai un mit - primatului papal întemeiat pe „vicariatul” petrinic. „Sf. Petru - arată T. M.

Popescu - nici n-a exercitat un primat efectiv între apostoli sau în conducerea Bisericii, nici n-a fost cel puțin episcop al Romei, pentru că mai întîi n-a fost episcop, ca să poată lăsa urmașilor săi privilegiul «venerabilei împărății». Cît despre întemeierea Bisericii creștine pe el, despre mandatul de a paște oile Mîntuitorului și de a întări pe frați, despre credința lui care nu va șovăi, acestea nu pot servi la documentarea primatului papal, decît văzute printr-o exegeză specifică și tendențioasă. Au trebuit să treacă secole pînă ce episcopii Romei au revendicat privilegiile imagine și răstălmăcite ale sfîntului Petru. Între timp, mari ierarhi latini, ca Sf. Ciprian și Fer. Augustin, au arătat că cele spuse de Mîntuitorul lui Petru nu pot să constituie un titlu de drept la primatul papal. Nu primatul papal se bazează pe primatul lui Petru, ci primatul lui Petru a fost inventat și formulat pe măsura afirmării primatului papal, așa că nu papii datorează lui Patru primatul lor între episcopi, ci Petru datorează papilor primatul său între apostoli, așa cum este conceput și speculat de papalitate” (s.n.) (op. cit., pp. 59-60).

Enciclica romană exprimă autoritatea personală a papei; enciclica patriarhilor reflectă sinodalitatea: în afara titularilor celor patru scaune patriarhale, au mai iscălit-o 29 de ierarhi ortodocși. Real, dar și simbolic, mesajul e nu numai o dovadă de consecvență și neabatere de la dreapta credință, ci și o demonstrație de unitate. Și asta în vremuri grele pentru pravoslavnici. Nimeni n-a mușcat din momeală.

Atari demonstrații de unitate panortodoxă, temporal vorbind, sînt rare. De aceea m-am mirat că nu s-a făcut o paralelă între Enciclica din 1848 și înțîlnirea din martie 1992. Ambele au arătat că pravoslavia nu este dispusă la alunecări și că nu acceptă „inovații”, că unirea creștinilor din Apus și Răsărit nu se poate face decît în duh și adevăr...

Creștinii răsăriteni nu se mai află sub turci dar sînt răvășiți și strîmtorați după atîtea decenii de comunism iar frații lor apuseni, care gonind după cantitate au pierdut suflete, tot ispitiți să vadă acolo o terra missionis au rămas. În pofida mișcării ecumenice, a dialogului teologic, a declarațiilor de principiu... lată, dar, al doilea element care justifică paralela noastră. Data viitoare vom arăta că, din fericire, spiritul Enciclicei de la 1848 a rămas intact - e duhul dintotdeauna al Ortodoxiei - citînd dintr-un interviu al Patriarhului Ecumenic Bartolomeu, respectiv, dintr-un teolog contemporan, părintele Boris Bobrinsky, profesor la Institutul Sf. Serghie din Paris.

II

Așadar, cînd propunerile romano-catolice de unire adresate „schismaticilor” revin la ordinea zilei, înseamnă că Răsăritul ortodox trece prin împrejurări, politicește vorbind, grele. Așa s-a întîmplat de la 1054 și pînă la Enciclica panortodoxă din 1848. Așa ne instruiește și o carte, poate uitată, a lui Maurice Pernot, intitulată „Sfîntul Scaun, Biserica catolică și politica mondială” (Paris, 1929). Autorul ei arată că prăbușirea imperiului rus, în 1917, a fost primită la Vatican cu mare satisfacție. Imediat apoi Sf. Scaun a socotit că poate face prozelitism catolic în Rusia patriarhului martir Tihon și-a atîtor mărturisitori anonimi. Papa Pius al XI-lea îl însărcinase pe arhiepiscopul Genovei, în 1922, să trateze cu delegații comuniști ruși în scopul de a obține dreptul de a face propagandă religioasă catolică în patria ateismului. „Credeam că voi întîlni oameni ai lui Dumnezeu, și am găsit oameni de afaceri !”, a exclamat reprezentantul comunist.

Biserica ortodoxă din decursul mileniului nostru, mai ales Biserica postbizantină, a fost greu încercată, strîmtorată, calomniată și săracă material. Istoria popoarelor ortodoxe a fost ea însăși în genere o istorie smerită, cum s-a spus. Și întrebare asupra pauperității, patriarhul ecumenic Bartolomeu dădea nu de mult următorul răspuns cotidianului catolic *La croix*: „Sărăcia noastră este reală aici (la Patriarhia Ecumenică, n.n.). Ea mi se pare însă a fi în acord cu duhul Mîntuitorului și cu viața Bisericii primare. Constat că mulți dintre vizitatorii noștri o apreciază. De altfel, fie în Răsărit sau în Apus, îndeobște oamenii nu iubesc bogăția sau triumfalismul Bisericii lor - și spunînd aceasta nu mă gîndesc la cineva anume, nici la Vatican, nici la alții. Fapt e că putem sluji idealurile duhovnicești chiar și fără bani sau mari mijloace materiale. Uitați-vă la asceți și la călugări: ne-au lăsat o moștenire spirituală inestimabilă fără să fi avut la dispoziție mai nimic, uneori nici elementara bucată de pîine ! lată ce înseamnă puterea Duhului !”

Patriarhul Ecumenic mărturisește că în Fanar „nu există nici o isterie anticatolică. Vrem să continuăm dialogul ecumenic și relațiile frățești. Și ne bucurăm că reuniunea panortodoxă nu a cerut întreruperea dialogului cu Roma.” Pentru că acest risc, și încă unul serios, exista; adăugă cel întrebare.

Ispitind, sau pură deformație, gazetarul catolic întreabă care ar fi, după Patriarh, modelul de urmat întru unirea creștinilor: „lată modelul meu pentru unitatea creștinilor: modelul Sfintei Tradiții (Predania)”.

La rîndul său, într-o recentă conferință al cărei text a fost ulterior publicat, pune problema raporturilor dintre Ortodoxie și catolicism părintele Boris Bobrinsky. O face franc și detaliat. Relaxat, dar în spiritul documentului redactat

în 1848 de teologul Ikonomos, care-i spiritul dintotdeauna al Pravoslaviei".

"În ce fel se pune azi problema unității între Bisericele noastre ? Se ciocnesc două concepții radical diferite privitoare la natura Bisericii, fapt care face ca dincolo de întâlnirile oficiale și de cuvintele de bun venit să asistăm aproape invariabil la un dialog al surzilor. Roma înțelege unitatea bisericii, și o s-o spun în latină: *cum Petro e sub Petro*, adică sub cîrja și sub jurisdicția imediată a episcopului Romei. El singur numește episcopii în toate țările, în calitate de centru vizibil și necesar al unității, și aceasta în virtutea «dreptului divin». Dacă așa stau lucrurile, apare ca logică și chiar necesară instalarea unei ierarhii romane, chiar și acolo unde există dintotdeauna Biserici ortodoxe și ierarhii ortodoxe. Iată dar dinamica implantării și chiar a prozelitismului arătîndu-se ca inevitabilă.// Cît privește Ortodoxia, fără a nega în ce privește trecutul, rolul unificator al scaunului roman, ținut de altfel în prezent, la noi, de scaunul constantinopolitan, ea înțelege unitatea ca pe o comuniune de biserici locale, posedînd fiecare plinătatea vieții ecleziale în fiecare loc în care există episcopul și Euharistia. De fapt, aceste două concepții nu pot să se armonizeze întrucît una o exclude pe cealaltă."

Părintele Bobrinskoy e drastic de clar și, în intervenția sa, nu uită să amintească și deosebirile dogmatice peste care Ortodoxia nu e dispusă a trece, nici a închide ochii. Există atunci vreo soluție ? E răspunsul pe care Roma îl primește, invariabil, de aproape o mie de ani: Să se întoarcă la sobornicitate catolică - sobornicitate pe care au mărturisit-o în primul mileniu creștin - și Ortodoxia îl va regăsi și ea pe papă.

Un lucru cred că s-a reținut: demersurile unioniste ale catolicilor se corelează întotdeauna cu vremurile sau cu

momentele în care ortodocșilor nu le merge strălucit în plan politic sau economic.

(1993)

PĂCATUL DEZNĂDEJDII

Unul dintre cele mai cunoscute episoade ale Evangheliei este acela al vînzării lui Hristos de către un apostol al Său. Cei treizeci de arginți au devenit de mult o figură de stil. Numai că apostolul respectiv a comis două păcate, dintre care nu trădarea era cel mai grav, ci acela care i-a urmat: păcatul deznădejdiei, înfăptuit prin forma sa supremă - sinuciderea.

Cum știm tot din Evanghelie, un alt apostol, Petru, s-a lepădat de Hristos, și încă de trei ori, dar s-a căit puternic, nu a disperat și a fost iertat de învățătorul lui. Mai mult: Petru va deveni piatra pe care Mîntuitorul își va clădi Biserica.

Și apostolul celor treizeci de arginți s-a căit de fapta sa, însă în loc să alerge înapoi la Hristos, s-a dus în templu, a aruncat banii și s-a spînzurat. De aceea Biserica, în afară de cazuri excepționale, cum ar fi evitarea siluirii, condamnă aspru sinuciderea și refuză slujba de înmormîntare celor ce și-au ridicat singuri viața. Există, totuși, o zi din an cînd se înalță rugăciuni și pentru aceia care au renunțat la existență din proprie inițiativă, pentru ușurarea cumplitei stări în care se află sufletul lor.

Toate acestea arată prețuirea pe care creștinismul o acordă vieții omenești, care-i dar de la Dumnezeu, și demonstrează cît e de grav păcatul deznădejdiei, păcat prin excelență spiritual, îndreptat împotriva Sfîntului Duh. Forma extremă a deznădejdiei e sinuciderea, dar treptele acestui păcat

sînt numeroase. Biserica ne previne fără echivoc că gîndurile sumbre, disperarea, angoasa, apatia sînt strecurate în suflet de duhurile rele. Există o întristare care duce la căință și pocăință, și o întristare malefică, una care sugerează că nu mai există scăpare ori cale de întoarcere. Ajuns în acest stadiu, omul nu mai are un aliat și un paznic în propria-i conștiință. Socotindu-se osîndit, pe de o parte nu se mai teme, iar pe de alta nu mai speră. Nesocotește marea generozitate a lui Dumnezeu, infinita Sa capacitate de a ierta, șansa reîntoarcerii oricît de tardive a Fiului risipitor...

Starea de torpoare, de blazare sceptică, le era cunoscută călugărilor - acedia - și le este familiară și laicilor, îndeosebi acelor care nu știu cît e de grav păcatul disperării. A vedea totul în culori întunecate, a te îndoi întruna, a ricana sarcastic - și aici îmi vine în minte aforismul Sfîntului Ioan Hrisostom care a spus că **Gura omului glumeț nu e plină de har, ci de durere** - toate acestea sînt expresii ale deznădejdiei. Cu atît mai mult cu cît lumea noastră nu strălucește prin entuziasm și optimism. Și e de ajuns să ne gîndim la curente artistice precum expresionismul, existențialismul, absurdul sau la spaima unui război nuclear; spaimă resimțită de ultimele două generații.

Edulcorarea realității nu e lucru creștin, dar nici disperarea zgomotoasă și molipsitoare. Pentru că Dumnezeu nu-i lasă pe oameni să sufere și să aștepte la nesfîrșit, iar atunci cînd se îndură o face adesea cu mult peste așteptările lor. Și-ar fi închipuit cineva, fie el oricît de optimist, în urmă cu zece sau chiar cu cinci ani, că o să dispară de la noi și din alte țări comunismul, instituțiile, însemnele, heraldica sa ?!... Noi sîntem obișnuiți cu rugăciunile de cerere, dar pe cele de mulțumire aproape că le ignorăm complet. Aceia care au cerut ceva, care au sperat, prin și

cu alte doleanțe și dorințe, mai noi, uită pe acelea care li s-au împlinit.

Dumnezeu dă omului după inima sa, adică potrivit firii, convingerii sale intime. El culege ceea ce a semănat: virtualități devenite realitate.

Nădejdea e o investiție sufletească, una binecuvîntată de Dumnezeu și care împreună cu credința și dragostea alcătuiește triada celor mai importante virtuți creștine.

Avem tot dreptul să fim circumspecți și e omenește să ne îndoim, ba chiar să ne mîhnim și întristăm, însă rupînd punțile cu speranța ne primejduim echilibrul sufletească și - în caz extrem, chiar sufletul. Se dă în genere exemplul tîlharului din dreapta de pe Cruce - l-am folosit de atîtea ori - care arată că o clipă de căință și de nădejde poate răscumpăra o viață. Voi recurge însă la unul mai recent, povestit de PS Ioan Mihălțan și legat de un sfînt contemporan despre care am mai vorbit, Cuviosul Ioan Iacob de la Neamț: „Într-o zi, sfîntul zărește pe la geamul chiliei sale un om care se mișca pe lîngă Iordan, nu cu gînduri bune. Sfîntul iese din chilie și din discuții află că omul avea în plan să se sinucidă, aruncîndu-se în Iordan. Cauza ? S-a spovedit și i s-a dat un canon pe care nu-l poate împlini. Nimeni nu-l dezlega de păcatele sale, nici chiar patriarhul Ierusalimului și, ca atare, rămînea și necuminecat. Omul socotea în slăbiciunea sufletului său, că nu avea rost să mai trăiască. Sfîntul îl îmbărbătează și îi zice: «Te cuminec și canonul ți-l fac eu». Așa l-a izbăvit de moarte și de osîndă veșnică.”

A crede și a nădăjdui înseamnă a o face împotriva tuturor aparențelor și chiar împotriva tuturor evidențelor.

(1992)

PRIN ASIA MICĂ

Convingerea potrivit căreia cunoașterea unui om, a unei mișcări de idei sau a unui fenomen impune contactul cu spațiul în care s-au manifestat, că, de exemplu, e nevoie să vezi Ipoteștii și Botoșaniul pentru a-l înțelege mai bine pe Eminescu, a fost profesată la noi cu fervoare de G. Călinescu. Însă părintele acestei atitudini, chiar al acestei metode în cultura română este N. Iorga. În acest spirit am căutat să văd câteva locuri din Asia Mică, spațiu în care s-au întemeiat între primele comunități creștine iar apoi s-a consolidat religia revelată; spațiu familiar multor apostoli, în frunte cu Sf. Evanghelist Ioan și Sf. Pavel. Pentru că Asia Mică a stabilit legătura între Orientul Apropiat, unde coborîse Dumnezeu pe pământ asumîndu-și condiția noastră, și Europa care avea să devină un teritoriu creștin, unul al Crucii și al culturii.

Hramul Adormirii Maicii Domnului îl avea catedrala din Efes sub ale cărei bolți s-a ținut, în lunile iunie-iulie din anul 431 al treilea din cele șapte Sinoade ecumenice. Convocat de Împăratul Teodosie al II-lea, Soborul acesta trebuia să clarifice disputa dogmatică dintre Nestorie și Chiril al Alexandriei. Nestorie era fondatorul ereziei care susținea că există două persoane distincte în Cuvîntul întrupat, motiv pentru care Fecioara Maria nu poate fi numită „Născătoare de Dumnezeu”, ci numai „născătoare de Hristos”. În final, Sinodul respinge erezia, definește doctrina despre unirea celor două firi în persoana unică a Cuvîntului și doctrina despre Fecioara Maria - Născătoare de Dumnezeu.

La Efes, pe o colină înaltă, sau mai bine spus pe un platou, se pot vedea azi ruinele bisericii în care s-a ținut Sinodul III ecumenic; biserică ridicată pe mormîntul Sf. Evanghelist Ioan. Catedrala trebuie să fi fost impresionantă,

după cum sugerează rămășițele ei în care se îmbină marmura lumii păgîne - coloane și capiteluri sidefii cu suprafețe mătăsoase - cu cărămizile subțiri, sobre, de un roșu aprins, ale arhitecturii bizantine și care mi s-au părut identice cu cele din Biserica domnească de la Curtea de Argeș. Capitelurile rămase poartă cruci de marmoră de o indicibilă delicatețe. În aerul fluid al locurilor plutește uneori un miros ca de busuioc, discret și sublimat, care vine în realitate din crengile și din rășina pinilor marini. Deslușindu-se la dunga zării, albastră ca într-o carte poștală, Egeea sporește sentimentul de puritate atmosferică cu dimineți de început de veac specifice lumii păgîne. Poate de aceea nava catedralei se și află la vreo trei-patru kilometri depărtare de anticul Efes și de edificiile sale, fie templul Diane, fie impresionantul teatru în formă de pîlnie în care încăpeau pînă la 25000 de spectatori.

Există o tradiție potrivit căreia Sf. Fecioară și-a petrecut ultimele zile de viață la Efes, într-o grotă așezată în munte. Cert este că aici Sf. Apostol Pavel a întemeiat o puternică comunitate creștină, așezînd episcop pe ucenicul său Timotei, destinatarul celor două epistole conținînd importante statuări canonice și pastorale. Mi-am amintit la Efes că primei dintre aceste epistole, un teolog român, părintele Sabin Verzan, i-a consacrat o amplă și remarcabilă exegeză.

Fie la Efes, fie în vechea Smirnă, unde a fost martirizat Sf. Policrat - așezare care e astăzi un port și un oraș strivitoare prin dimensiuni - ca și pe întreg țărmul răsăritean al Mării Egee, frapează reliefurile dur, dolomitice, abrupte, geologia severă contrastînd cu cînduirea și seninătatea apei. La mal, pămîntul e fecund și darnic, vegetația bogată, însă pe măsură ce pătrunzi în inima uscatului devine posac și steril. Așa este și Mira, în sudul Lichiei, unde a fost episcop Sf. Nicolae și

unde a și fost înmormântat, moaștele fiindu-i duse însă ulterior la Bari. În localitatea numită azi Demre, se păstrează intactă biserica în care sfântul milostiv a fost îngropat. Pe pardoseala bisericii mici, nespuse de frumos proporționate, există un admirabil mozaic.

Despărțindu-te de Lichia și de Marea Egee, pătrunzi în Pamfilia, pe țărmul Mediteranei. Ca așezare, capitala ei, Atalia, evocă în mod frapant Constanța (iar orașul vechi - Dubrovnikul). Numai că prima se află așezată la câteva zeci de metri deasupra mării nu pe un mal de lut roșu, ci pe unul de stînci ciclopice. Contrastul dintre țărm și vegetația lui aproape tropicală e încă și mai izbitor. La câțiva kilometri se găsește Mortuna, locul în care Sf. Apostol Pavel a predicat pe Hristos, iar la vreo patru sute de kilometri spre Răsărit, locul său natal, Tarsul Ciliciei, în care aș fi fost foarte ispitit să ajung. Provenind dintr-o comunitate iudaică, dar cetățean roman, învățatul și violentul prigonitor Șaul, după revelația de pe drumul Damascului, va deveni Apostolul Neamurilor Pavel și cel mai mare teolog creștin. Iar în Asia Mică, în Roma, în Grecia, dar și în Ierusalim, va semăna în suflete religia revelată, va întemeia comunități, va converti, va așeza episcopi și în cele din urmă va sfîrși ca mucenic.

Ca și biografia Sfântului Pavel, Asia Mică rămîne un pămînt al contrastelor.

(1992)

VINOVĂȚIA SPIRITUALĂ

Orice epocă falimentară, odată sosită scadența, are a da socoteală de necazurile, neajunsurile și suferințele pe care le-a produs. Și comunismul nu a fost singura perioadă nefastă

ori năpraznică din istorie, dar a comis cele mai multe sacrilegii și păcate **spirituale**, începînd cu ateismul de stat, cu prigonirea credincioșilor, nu numai a celor creștini, cu atentatele față de libertate și adevăr... La care s-au adăugat atentatele față de natură, adică față de lumea zidită de Dumnezeu, față de cultura și memoria unor popoare, față de istoria și de tradiția lor. Comunismul a ispitit în sensul cel mai biblic omul, a vrut să-l denatureze ontologic și să-l satanizeze deliberat. Iar aceste lucruri sînt mai grave decît frigul din case ori lipsa de alimente și de confort.

Există păcate și păcate, dar cele mai grave dintre ele sînt cele **spirituale**, pentru că aparțin categoriei celor îndreptate împotriva Sf. Duh. Exagerînd voit, tocmai pentru a sugera cît de cumplit e păcatul spiritual, un pustnic din vechime a zis despre sine:

- Bețiv ? Da.
- Curvar ? Da.
- Eretic ? Nu !!!

Iar comunismul a fost mai mult decît o erezie. A fost apostazie propovăduită și propagată. De aceea un chelner care încarcă la socoteală sau un vînzător furînd la cîntar, deși comit un păcat, comit unul mult mai mic decît omul care afirmă că nu există Dumnezeu sau care spune că Soljenițin e un scriitor manipulat de serviciile secrete. La fel și istoricul năimit care falsifică trecutul țării în funcție de interesele actuale ale Stăpînirii, ori poetul care numește ctitor pe dictatorul care demolează mînaștiri și biserici. Este iarăși evident păcatul fiului de preot care intră în partidul ateu pentru a se bucura de o mai bună poziție socială...

Și la capătul acestor exemple vedem că păcatelor **spirituale** le-au fost mai expuși intelectuali, gazetarii, scriitorii, profesorii, adică aceia pe care oamenii simpli s-au deprins în

virtutea unei vechi tradiții răsăritene să-i considere niște „luminători”. Deoarece un negustor necinstit ne arde doar la buzunar, pe cînd „luminătorul” mincinos ofilește sau chiar periclitează un suflet. Dascălul ateist poate șterge din inima unui copil fărăima de credință pe care mama sau bunica o răsădise acolo. Intelectualul reîntors din Occident după o călătorie făcută pe banii statului, care spune și scrie că lumea de-acolo se reduce la venalitate și putregai, iarăși comite un păcat spiritual, pentru că îl determină pe cel neumblat să își spună că sistemul în care trăiește el are, totuși, calitățile lui... La fel și actorul care rostește pe scenă versuri „omagiale” sau pretins patriotice, comite tot un păcat spiritual. Și adaug că din punct de vedere creștin, ideea de cult al personalității e mai mult decît idolatrie și aberație, pentru că presupune a-l trata pe un muritor ca și cum ar fi un dumnezeu. Nu s-a pomenit niciodată, în creștinism, de cultul vreunui rege sau împărat !

Dar tocmai pentru că nu scriem ca să aruncăm piatra, amintim că de păcate spirituale s-au făcut vinovați - cu sau fără știință - și oamenii obișnuiți care s-au temut să își boteze copii, să se cunune, ori au evitat să răspundă afirmativ la un „Hristos a înviat !” ori s-au „jenat” de prezența preotului. Și îmi amintesc cum un prieten bun, stareț al unei mînăstiri, mi-a dat odată întîlnire în centrul Bucureștiului și m-a rugat să-l însoțesc la niște cumpărături. Mai tîrziu, mi-a mărturisit că vroia să vadă dacă o să merg pe stradă cu el îmbrăcat în rasă. Pentru că trăise experiența amară a unor foști colegi de școală care întîlnindu-l s-au făcut că nu-l cunosc sau au trecut pe celălalt trotuar.

Problema vinovăției spirituale este foarte complexă; nu știu dacă i-a scăpat careva dintre noi. Dar ea trebuie pusă la nivel individual. Pentru creștin, omul este persoană,

individualitate distinctă, inconfundabilă. De aceea ideea culpei „colective” nu poate fi acceptată. E specialitatea marxistilor să trateze omul nediferențiat, să osîndească și să stigmatizeze „clase” întregi.

Cu excepția păcatului de hulă împotriva Sf. Duh, nu există păcat de neiertat. Se iartă orice păcat pentru care se face pocăință sinceră. Păcatul e în primul rînd o problemă de conștiință. Biserica a reprimat de-a lungul veacurilor eretici și apostazi care s-au căit: poarta pururi e deschisă pentru fiul risipitor. Cum bine se știe, scopul e îndreptarea păcătosului și nu pierderea lui. Dar una din trăsăturile fundamentale ale pocăinței este tăcerea. Tăcerea, discreția, remușcarea, anonimatul temporar sînt reflexele sale. În vechime, uneori vreme de cîțiva ani, cît dura canonul, penitentul nu avea acces în biserică: aștepta în tindă sau la intrare sorocul ispășirii.

(1992)

BUCURAȚI-VĂ !

„Bucurați-vă !”

Acesta este primul cuvînt rostit de Iisus Hristos cel înviat. E îndemnul adresat femeilor mironosițe. Lor li s-a arătat mai întîi în noua Lui stare de biruitoare al morții. Femeile acestea, Maria Magdalena, Maria lui Iacov, Salomeea și altele veniseră dis-de-dimineață la mormînt să-l ungă cu miresme trupul pe care îl credeau în continuare lipsit de viață. Lor le va reveni să vestească apostolilor („spuneți fraților Mei...”) minunea Învierii și să le spună să se ducă în Galileea pentru a-L întîlni acolo pe Învățătorul lor. De altfel, Hristos cel înviat li se va arăta în aceeași zi lui Petru, respectiv altor doi

apostoli, Luca și Cleopa, pe drumul de Emaus. Mîhniți de pierderea Hristosului istoric, abia în clipa binecuvîntării și a frîngerii pîinii, cei doi își vor da seama că îl avuseseră tot timpul pe cale, cu ei, pe Hristosul euharistic. Îl vor mai vedea, în cele patruzeci de zile care au precedat Sfînta Sa Înălțare, „pînă la cinci sute de frați”.

Învierea lui Hristos este un fapt istoric. Unii i-au pipăit rănile, alții au mîncat și au băut împreună cu El, convingîndu-se astfel că înviase, că nu era duh. De aceea sărbătoarea Paștilor constituie pentru creștin o bucurie supremă. Vom învia și noi. Ne-o arată Însuși Dumnezeu, una din Persoanele Sfîntei Treimi, care și-a asumat firea noastră pentru a o mîntui.

Cuvintele lumină și bucurie sînt cele mai des folosite cînd vorbim despre Paște. Creștinismul însuși, și mai ales Ortodoxia, sînt Bucurie, Bucurie întemeiată pe suferință, este adevărat, însă tocmai prin aceasta mai deplină și mai trainică. Pentru că s-a refăcut puntea dintre Dumnezeu și om, pentru că avem de-acum certitudinea că nu sîntem decît aparent trecători, întrucît sufletul nostru dăinuie și vom învia și noi Tot cu trup, dar cu unul spiritualizat.

Se spune într-o cîntare a bisericii - într-o cîntare pascală - că Învierea este sărbătoarea luminii: „toate s-au umplut de lumină cerul și pămîntul și toate cele de dedesubt.”

Bucuria Învierii o împărtășește și Cosmosul. Tot așa cum, cu prilejul Răstignirii, împărtășise durerea cea de obște, cînd se cutremurase pămîntul și se întunecase văzduhul în plină zi. Învierea Domnului e prilej de manifestare a simultaneității divine. Hristos coborîse totodată la iad, la protopărinții Adam și Eva - și astfel îl înfățișează iconografia clasică bizantină - și la oamenii care se născuseră și muriseră înainte de Întruparea Lui, pentru a-i mîntui. De aceea, într-o

rugăciune de taină a Sfîntei Liturghii, preotul murmură: „În mormînt cu trupul, la iad cu sufletul, ca un Dumnezeu, în rai cu tîlharul și pe scaun împreună cu Tatăl și cu Duhul ai fost Hristoase, pe toate umplîndu-Le, Cel ce ești de necuprins.”

„Cerurile după cuviință să se veselească și să se bucure. Și să prăznuiască toată lumea cea văzută și cea nevăzută; că s-a sculat Hristos, Bucuria cea veșnică...”, glăsuiește imnografia răsăriteană. Lumea se bucură și ea. Cum frumos s-a spus, Sărbătoarea Paștilor, care stă în centrul cultului ortodox, este explozie de bucurie, asemenea celei trăite de ucenici cînd au văzut pe Domnul înviat.

Paștile sînt un triumf, o apoteoză a luminii, sărbătoare spirituală - ospăț al duhului. De aceea Biserica ne îndeamnă: „Ziua Învierii să ne bucurăm cu strălucire/ Și unii pe alții să ne îmbrățișăm. Să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi.”

Bucuria și plenitudinea vin de la Dumnezeu; sînt daruri ale Duhului. Hristos Însuși ne-o spune, în Evanghelia iubirii, a Sfîntului Apostol Ioan: „Eu am venit pentru ca lumea viață să aibă și din belșug să aibă.” Tot Hristos pomenește de bucuria care trebuie să ne fie deplină.

Sărbătoarea e actualizarea concretă a legăturii cu Dumnezeu, împărtășită împreună cu semenii. E ridicarea peste profan și contingent. Cele patruzeci de zile care se cuprind între Înviere și Înălțare sînt ale nădejzii, bucuriei, înseninării sufletești și spirituale. Hristos Însuși ne îndeamnă: **Bucurați-vă !**

(1992)

SÎNTEM
UN POPOR CREDINCIOS ?

PREOȚI MĂRTURISITORI ȘI MUCENICI

Biserica Ortodoxă, preocupată de edificarea sufletească și orientată spre mîntuire și viața de apoi, a fost adesea acuzată de „apolitism”, mai ales într-o epocă excedată de politic cum este a noastră. Reproșul acesta e mai degrabă prost formulat decît neîdreptățit, deoarece nu-i putem pretinde unei Biserici ortodoxe angajamente politice: înseamnă să-i ignorăm menirea și specificul. Dar îi putem cere demnitate și chiar fermitate. Cînd Sf. Ioan Hrisostom, sau Antim Ivireanul își exprimau dezacordul cu unele capete încoronate, nu făceau politică ci slujeau adevărul și preceptele creștine. Pentru că un cleric sau un ierarh nu poate intra în competiție cu politicianul, dar nici nu poate asista nepăsător la încălcarea domeniului său duhovnicesc de către puterea lumească. Exemple luminoase în acest sens, dar și penibile sau dureroase au existat mereu în istoria Bisericii noastre și nu numai a ei. Lucrurile acestea sînt foarte complexe și anevoie de separat net ca apele de uscat. E suficient să ne gîndim la începuturile obediente ale patriarhului Justinian Marina care a sfîrșit însă prin a rămîne în memoria tuturor ca un ierarh benefic. Primii ani din patriarhatul său au coincis cu instalarea comunismului în România. Este adevărat, nici un chiriarh nu a făcut închisoare atunci, dar, cum reiese dintr-un text intitulat „Gulag-ul românesc și Biserica”, „6000 de preoți ortodocși au fost tracasați, schingiuiți, condamnați din 1946

și pînă în 1964". Preoțimea ortodoxă, alături de preoțimea celorlalte biserici, și-a adus jertfa sa care nu a fost evaluată încă, dar din puținele mărturii care ne stau azi la dispoziție, apare elocventă. Poate și pentru că preotul a trăit întotdeauna la noi viața turmei pe care o păstora. Solidaritatea sa cu enoriașii era organică și nu o problemă de principiu. Și este impresionant să constăți numărul mare de preoți implicați în procesele intentate partizanilor din satele din Muscel, așa cum reiese din cartea lui Cicerone Ionițoiu „Rezistența armată anticomunistă din Munții României”.

Acești preoți nu au ținut arma în mînă pentru că îi împiedica, le-o interzicea calitatea de sacerdoți. Dar au fost alături de cei hăituiți, urmăriți, umiliți, ca și țărani din satele respective. Și așa se face că din cele 17 sentințe de condamnare la moarte pronunțate și executate în anul 1959 la Jilava în procesul fraților Arnăuțoiu, trei dintre ele au curmat viața unor preoți. Tot Cicerone Ionițoiu amintește în cartea sa de cazul preotului Nicolae Donescu din comuna musceleană Suici, împușcat pentru că botezase copilul unui partizan. Fapt care ne amintește de soarta similară pe care a avut-o în anii '70 un preot albanez tot pentru botezarea unui copil.

Semnificativ pentru demnitatea preoțească se arată cazul preotului vrâncean Hulea, condamnat pentru că refuzase să divulge secretul spovedaniei. În închisoare, părintele Hulea spunea cu conștiința curată: „Taică, ce intră sub patrafir numai Dumnezeu știe.”

Părintele diacon Teodor V. Damșa, care a petrecut mulți ani în închisorile comuniste a tipărit în Almanahul eparhial al Mitropoliei Banatului o suită de amintiri legate de preoții, călugării, profesorii și studenții teologi pe care i-a întâlnit. În vremea detenției sale, în anii '50, la Aiud erau 25,

la colonia Peninsula-Valea Neagră, aduși de la Canal, erau 600, în timp ce la Borzești, la săpat de fundații, șanțuri și la turnarea betoanelor, erau 450.

Părintele Damșa a întâlnit floarea teologiei românești în temnițe de la părintele Stăniloae și profesorul Teodor M. Popescu, la Nichifor Crainic, Ilarion V. Felea, Ioan Gh. Savin, Constantin Tomescu, Spiridon Cîndea. Tot prin închisorile comuniste s-a perindat și floarea monahismului nostru, deîndată ce sînt pomeniți arhimandriții Benedict Ghiuș, Sofian Boghiu, Grigore Băbuș sau părintele Iustin Pârvu.

Părintele Damșa menționează și cazul unui preot mort prin împușcare la Baia Sprie: Gheorghe Șerban din Constanța.

Au trecut trei ani de la prăbușirea comunismului și ne surprinde că Sf. Sinod încă nu a întreprins nimic pentru cinstirea și pomenirea preoților ortodocși mărturisitori și mucenici. A fost canonizat Ștefan cel Mare și au fost canonizați sfinți din secolul IV a căror românită e problematică, dar nu s-a făcut nimic pentru creștinii și clericii neomartiri. S-ar putea să existe o explicație pentru această ciudată tăcere, deîndată ce Biserica Ortodoxă Rusă a consacrat o zi anume în calendar neomartirilor săi. Explicația nu poate fi alta decît pudoarea, deîndată ce președintele comisiei de canonizare și al celei de istorie bisericească e Mitropolitul Olteniei, I.P.S. Nestor Vornicescu, care, în urmă cu cîțiva ani îl cita pe Ilie Ceaușescu în prefața la volumul „Sfinți români...”, iar în urmă cu un an își depusese candidatura pe listele unui partid care se împotriva predării religiei în școală.

(1993)

IISUS ÎN CELULĂ

Asociația foștilor deținuți politici din România editează de mai mult timp o suită de caiete intitulate „Din documentele Rezistenței”, ajunse la volumul al optulea. În condiții modeste, pentru că e vorba de șapirografiere, într-un tiraj infim variind între 1200-1500 de exemplare, dar cu o grafică foarte sugestivă, aceste mărturii sînt inestimabile pentru istoricul de mîine. Va veni vremea cînd în totalitate sau parțial vor fi reeditate în cu totul altă înfățișare și alt tiraj. Deocamdată pot spune că smerenia lor e o dovadă de autenticitate; una reamintind calvarul celor trecuți prin lagărele și închisorile comunismului românesc.

Închisoarea politică a fost pentru mulți o cale a edificării spirituale și poate încă nu a definit-o mai bine pînă acum altul decît un fost deținut, „nea Vasile”, care lucra în fabrica de la Aiud. Iată ce-i spune el unui tovarăș de suferință sovăitor: „Ce-ai căutat aici, domnule ? Să știi că pușcăria e o treabă foarte serioasă, pe care o fac numai oamenii serioși. De ce nu te-ai făcut comunist, domnule ? De ce nu te-ai făcut turnător ? Trebuia să faci orice ca să rămii afară. Să nu vii aici ca să ne poluezi atmosfera. Pușcăria e un loc de înaltă moralitate. Lichelele să rămîie afară !” (Episodul e povestit de scriitorul Bucur Stănescu în vol. 6/1992, pp. 107-108).

În celulele condamnaților politici a venit, la căpătîiul lor, și Iisus, așa cum a mărturisit Radu Gyr într-o memorabilă poezie. Iată că după volumele semnate de Steinhardt, de Ion Ioanid sau Marcel Petrișor, confesiunile în acest sens se înmulțesc. Mă voi opri asupra unui Cuvînt rostit de părintele Constantin Voicescu, parohul Bisericii Sapienței din București, la Slujba de înmormîntare a martirilor de la Tîrgu-Ocna; Cuvînt reprodus în volumul 5/1992 (pp. 269-283). De la „Jurnalul

fericirii” nu am citit nimic mai frumos, mai adevărat și mai duhovnicesc ! E vorba de o evocare și o mărturisire răscolitoare, care nu poate fi rezumată. Sînt convins că va rămîine o pagină fără seamăn și pereche despre felul în care a fost mărturisit Hristos în închisoare de călugări ca părintele Gherasim Iscu, starețul Tismanei, de preotul Viorel Todea, de mireni ca Ion Ianolide și - mai ales - de Valeriu Gafencu, numit pe drept de toți cei ce l-au cunoscut un sfînt al închisorilor comuniste. Dar dragostea creștină s-a răsfrînt și dincolo de ortodoxie, împărtășită de pastorul Wumbrandt sau de necreștini.

Toate acestea se petreceau între anii 1950-1954 la penitenciarul din Tîrgu-Ocna, unde erau închiși deținuții tuberculoși, în majoritate tineri, studenți, pe care boala i-a scăpat de „reeducarea” de la Pitești. Au avut parte de o supraveghere mai puțin strictă, de condiții mai suportabile decît în celelalte închisori, chiar de medicamente și chiar de devotamentul unor medici în frunte cu doctorița Margareta Danielescu, pomenită cu grațitudine de atîția alți foști deținuți.

Părintele Voicescu datorează anilor petrecuți la Tîrgu-Ocna însăși chemarea preoției: „În ceea ce mă privește, vreau să subliniez din capul locului: viața de la Tîrgu-Ocna, cu frumusețile și tragismul ei, este aceea care m-a determinat să părăsesc studiul geografiei, de care eram îndrăgostit, și să optez, după eliberarea din 1954, pentru teologie și să mă preoțesc. N-am fost singurul.” (p. 272).

Să-l cităm iarăși pe părintele Voicescu: „În ambianța aceasta, s-a format la Tîrgu-Ocna mai mult decît o comunitate: o adevărată familie duhovnicească. S-au realizat aici legături mai puternice decît legăturile de sînge. Acestei familii i-a dat viață Valeriu Gafencu pe care l-am socotit un sfînt și pe care, mai dreveme sau mai tîrziu, Biserica îl va

canoniza. (...)// La Tîrgu-Ocna s-a practicat «rugăciunea inimii». Valeriu Gafencu și Ion Ianoșide au adus experiența duhovnicească a Aiudului, cei arestați după '48, pe cea isihastă a «Rugului aprins» de la mînăstirea Antim.» (pp. 274-275). Preoții îi mărturiseau pe tinerii deținuți și chiar „în închisoare ne-am putut împărtăși cu Sf. Trup și Sînge al Domnului, aduse aici prin oameni ai lui Dumnezeu.” (p. 275).

La ce nivel duhovnicesc se ajunsese, ne-o arată următorul fapt: „Un tînăr elev, de o mare puritate, fiind pe moarte, a cerut să i se aprindă lumînarea. Dar după ce s-a deșteptat dintr-un somn scurt, a cerut să se stingă mucle de lumînare, care trebuia să ajungă și pentru alții, spunînd că a văzut pe Mîntuitorul, Care i-a spus: «Nu te iau în seara aceasta». L-a chemat la El în noaptea următoare.” (p. 278).

Valeriu Gafencu, ca și prietenul său Ion Ianoșide erau în închisoare din 1941. Dacă împliniseră 20 de ani cînd fuseseră închiși. Valeriu Gafencu avea să moară la Tîrgu-Ocna. În seara dinaintea morții, Valeriu Gafencu, studentul basarabean, le spune paznicilor care veniseră pentru numărătoare: „Domnilor, în seara asta ne despărțim. Eu vă părăsesc. Dumnezeu să vă ajute și dumneavoastră să vă mîntuiți sufletele.” (Cf. Mihai Rădulescu, Rugul aprins, Buc., 1993, p. 243).

Tot la Tîrgu-Ocna a închis ochii și starețul Gherasim al Tismanei. Iată plecarea sa așa cum a înfățișat-o în volumul *Itinerare în lanțuri* poetul Constantin-Aurel Dragodan care n-a ieșit niciodată din închisoare între anii 1941-1964: „Cu fața de ceară, / Cu trupul firav ca de sfînt bizantin, / Părintele Gherasim a fost dus într-o seară, / Învăluindu-ne cald în surîsu-i blajin. // Zile de boală din carne i-au rupt, / Și-acum doar o piele-i înfășură osul, / Dar tainic el spunea rugăciunea

inimii, neîntrerupt/ «Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă pe mine păcătosul !»”.

Acestea sînt adevărate minuni. Fără „supranatural”, împlinite cu voia și colaborarea oamenilor.

(1993)

PATRIARHUL ECUMENIC ȘI NEOMARTIRII NOȘTRI

Așa cum știe toată lumea, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I a făcut o vizită de aproape o săptămînă Bisericii noastre. Presa a relatat despre popasurile în catedrala patriarhală, unde s-a săvîrșit un Te Deum, la Mînăstirea Cernica, unde se află moaștele Sf. Ierarh Calinic, iar în a doua parte a zilei, 12 august, la Monumentul Eroului Necunoscut din Parcul Carol, și în fine, la Cimitirul Eroilor din decembrie.

Toate aceste momente au fost tratate în bloc, considerate probabil escale de protocol sau „ceremonii”, ignorîndu-se marea importanță a simbolului în Ortodoxie. Era firesc ca, odată ajuns pe pămînt românesc, Patriarhul Bartolomeu I să intre întîi într-o biserică și să se roage lui Dumnezeu, apoi să meargă la o mînăstire cu moaște vestite și să aducă apoi un omagiu eroilor noștri morți pe cîmpul de luptă. Însă tot un omagiu a ținut Sanctitatea Sa să aducă tinerilor care în decembrie '89 au ieșit cu piepturile goale dinaintea mitralierelor tiraniei roșii. Deci Patriarhul Ecumenic îi socotește pe aceștia mărturisitori și mucenici. Se reculege dinainte jertfei și rostește o rugăciune la căpățiul lor. Asta în împrejurări în care Sinodul Sfintei noastre Biserici a ocolit problema neomartirilor și a preferat să canonizeze sfinți „istorici”. Atît cei secerați în decembrie '89 cît și cei - preoți

și mireni - trecuți spre Domnul în patru decenii de comunism, în lagăre și închisori, neomartirii, deci, sînt prăznuiți într-o pomenire „de obște”. Una care în termenii lumești s-ar traduce prin „și alții”.

Cu exact o săptămînă înainte de 12 august urmăream interviul părintelui Arsenie, despre care am vorbit, interviu în care marele duhovnic spunea că obișnuiește să îi pomenească la Sf. Liturghie pe tinerii din decembrie. Părintele profesor Stăniloae tot mucenici i-a socotit și îi socotește pe acești tineri și am avut bucuria să consemnez ca atare cuvintele P.C. Sale în numărul pe februarie '90 din *Amfiteatru*.

Așadar, Sinodul nostru a putut să vadă, limpede, care este percepția Patriarhului Ecumenic asupra tinerilor din decembrie, iar Sanctitatea Sa a ținut să le aducă omagiul și rugăciunile Sale încă din prima zi în care s-a aflat pe pămînt românesc. Lucrul acesta s-ar fi convenit talmăcit, explicat cititorilor de foile care au pagini sau rubrici creștine. (Nu includ și audio-vizualul care habar nu are de Ortodoxie).

Dar nu numai Bisericii *en tant que* instituție, adică ierarhie și cler, i se adresează mesajul Patriarhului Ecumenic, ci și Bisericii comunitare de iubire, din care cu toții facem parte. Să ne împrăștiăm, așadar, memoria și simțirea și să aprindem iarăși făclii pentru aceia care s-au dus ca mieii la tăiere în decembrie '89. Pentru că nu cine știe căror servicii secrete datorăm izbăvirea de comunism în urmă cu patru ani, ci intervenției lui Dumnezeu în istorie - de care sînt și azi la fel de convins ca și atunci - și jertfei tinerilor. Să nu conținem a da slavă lui Dumnezeu pentru eliberarea noastră de comunism !

În declarația pe care Sanctitatea Sa o făcea în aceeași zi Radiodifuziunii, pomenea și de „regimul necredincioșilor” care a condus amar de vreme România, ca și de evlavie

poporului nostru. În mai, la începutul vizitării celor paisprezece Biserici ortodoxe surori, Patriarhul Ecumenic vorbea de responsabilitatea pe care o au Bisericele din țările eliberate de comunism. Așa încît Patriarhul Bartolomeu a fost consecvent.

Intransigent sub raport spiritual și teologic, Patriarhul Ecumenic nu e habotnic. El n-a ezitat să-l întâlnească în primăvara aceasta pe Jacques Delors la Bruxelles și a pus umărul la continuarea dialogului teologic dintre ortodocși și catolicii a căror lume o cunoaște temeinic întrucît și-a dat la Roma un doctorat strălucit în drept canonic. Și Sanctitatea Sa și Patriarhul Teotist au vorbit despre compatibilitatea dintre Ortodoxie și Europa. De fapt numai ignoranții se miră de această compatibilitate. Ei nu știu că odată Europa și civilizație erau sinonime cu Bizanț; că centrul cultural al continentului era Constantinopolul, iar în Apus - debandadă și barbarie. - Pînă și scolastica își are rădăcinile în Bizanț. Cam așa stăteau lucrurile la răscrucea dintre primul și al doilea mileniu. Bizanțul e o sursă a Europei și nicidecum una din mahalalele sale.

Celelalte aspecte ale vizitei Patriarhului Ecumenic sînt cunoscute. Adică ar mai fi ceva ! Vorba de duh spusă de la obraz de Patriarhul Teotist primului-ministru: Că trebuia să vină înaltul oaspete de la Constantinopol pentru ca Prea Fericirea Sa să dea ochii cu premierul României.

(1993)

ARMATA ȘI BISERICA

Subiectul e vast tocmai datorită asemănării și afinităților dintre aceste două instituții. Armata e o instituție omenească, în vreme ce Biserica noastră creștină, avîndu-L

fondator pe Hristos Dumnezeu, e divino-umană. Dar Biserica se socotește ea însăși o oaste, un corp de elită în care ordinea, disciplina și ierarhia sînt ținute la loc de frunte. În scrierile patristice trovi ca „ostaș al Domnului”, „sabia Duhului”, „pavăza credinței” sînt cîtă frunză și iarbă. Obediența (ascultarea) constituie un alt fundament al celor două oștiri; duhovnicească și laică.

E demn de reținut că în epoca persecuțiilor o foarte mare parte dintre cei trecuți la creștinism erau ofițeri și soldați; îndeosebi romani. Prin ei, ca și prin coloniști, a pătruns religia lui Hristos în Sciția Mică și mai apoi pe întregul pămînt pe care îl locuim noi astăzi.

Calendarul creștin e plin de mărturisitori proveniți dintre ofițeri și soldați, de sfinți militari, cum li se spune. Aceștia însă nu au fost „eroi”, ci mucenici. Nu au agitat sabia deasupra capetelor de păgîni, retezîndu-le, ci s-au jertfit după modelul kenotic al lui Hristos. Odată cu recunoașterea oficială a credinței creștine, în secolul IV, în Bizanț, armata și Biserica devin piloni ai statului teocratic. Elita ofițerească, în același Bizanț, va da uneori Bisericii teologi de mare valoare și e îndeobște cunoscut cazul lui Psellos. Catolicii vor îmbiba unele campanii cu izul războiului religios (Cruciadele), în virtutea unei fierbințeli care nu-i va scuti nici pe „schismatici”, adică ortodocși. Odată vîntul semănat, va fi recoltată furtuna în care vor sîngera mai tîrziu atît catolicii cît și dizidenții lor - protestanții.

Bizanțul era însă o putere mai degrabă defensivă decît expansionistă. Ea căuta să conserve ceea ce moștenise, pentru că acolo spiritualul avea înțîietate. Politica acesta de apărare, duhul ei, a fost transmis Țărilor Române. Apărarea pămîntului se împletea cu apărarea Crucii și sub acest aspect tranzacția sau rabatul spiritual nu au fost decît dureroase

excepții: în întreaga istorie a ortodoxelor principate danubiene n-au exista decît doi domni - și aceia șterși și obscuri - care s-au turcit. Război spiritual a fost și cel de eliberare a Bucovinei și Basarabiei din 1941.

În virtutea unei conștiințe creștin-ortodoxe și monarhice, numeroși ofițeri și subofițeri au luptat cu arma în mîină împotriva comunismului, murind în munți sau în închisori. Numai sectanții, proveniți din neoprotestantism, dintr-o eronată interpretare a Scripturii, refuză să pună mîna pe armă. Pacifismul acesta prost înțeles a dus în Apus la sloganul „Mai bine roșii decît morți” și la penetrarea ideilor anticreștine și roșii. De acest pacifism, pe care îl îmbrățișase și Tolstoi, la vîrsta nihilismului și a datului în mintea copiilor (el, care fusese ofițer) și-a rîs vitriolant teologul Vladimir Soloviev.

Ideile seculare, profesate la noi de scriitorășii socialiști de felul lui Anton Bacalbașa ori a fraților Nădejde, au dus concomitent la persiflarea oștirii și a Bisericii. Cartea lui Jaroslav Hašek, care a făcut ocolul Europei, lua în rîs atît pe preot cît și pe ofițer. Totuși, fie uneori și formalizată, legătura dintre Biserică și armată a rezistat la noi pînă la sfîrșitul ultimului război mondial. Exista o Episcopie a Armatei și preoți militari. Pe urmă tradiția s-a subțiat, s-a pierdut, iar locul preotului l-a luat ofițerul politic.

Abuzul de naționalism și șovinismul pe care le-a profesat obsesiv statul ceaușist arată tocmai nevoia unui „înlocuitor spiritual”. Numai că lui Dumnezeu și credinței în El nu i se poate substitui nimic. Apartenența la națiune s-a acoperit sute de ani la noi cu apartenența la Ortodoxie. De aceea naționalismul vechiului regim n-a avut punct de sprijin și de aceea, din dragoste firească de patrie a devenit ură și teamă maladivă de „străini”: pentru că era abstract; pentru că

venea să înlocuiască un alt eșec de proporții la fel de abstract: internaționalismul comunist. Surogatul acesta disperat la care au recurs și recurg nostalgicii comunismului nu va avea sorți de izbândă și nu va putea fi altoit niciodată cu Ortodoxia tocmai pentru că ea nu este vindicativă și prozelitistă. E și motivul pentru care ispita aceasta a pierdut teren în rîndurile ofițerimii și ale oștirii.

Ca și monarhii Bizanțului, Neagoe Basarab a ilustrat ipostaza de cumpănitor al atitudinii active, și a celei contemplative. Pentru că el numai prinț de Renaștere n-a fost, cum vroiau să se asigure protocroniștii. Opiniile lui despre război ca ultimă soluție, după ce au fost epuizate toate alternativele pașnice, războiul acceptat numai cu titlu defensiv, reflectă fidel doctrina Ortodoxiei. *Învățăturile* sale mi se par nespuse de actuale, azi cînd se pune problema reaproprierii dintre Biserică și armată. Iar aceasta se pune serios, nu la modul liric și fantezist în care a pus-o odată Ioan Alexandru, care vroia să treacă oștirea sub ascultarea Bisericii, sau la modul în care o pune Stelian Tănase recomandînd Bisericii să devină o anexă a Facultății de medicină.

(1992)

FILOSOFIA DE BODEGĂ

Mare parte dintre eroii lui Caragiale, cînd e să se justifice, dau vina pe *împrejurări*. Și nu numai ei. Aleg soluția aceasta frustrației și, în genere, oamenii care vor să se mîngîie pentru neputințele, greșelile ori modesta lor înzestrare. Toți aceștia susțin că în alte condiții s-ar fi manifestat diferit. Dar

condițiile, auspiciile și le creează omul însuși - cînd e vorba de o biografie - sau popoarele; în cazul unui destin colectiv.

Iluzia că dacă am fi fost catolici, sau numai greco-catolici, am fi fost mai fericiți revine pe tapet. Nu e nouă deloc, însă e tot lipsită de sens. Ea pleacă de la o confuzie de planuri: aceea dintre spiritualitate și civilizație. Revelația creștină s-a produs odată pentru totdeauna iar pe această temă au apărut variațiunile (ortodoxie, catolicism, protestantism etc.). Închipuiți-vă că un autor publică o carte, textul ei este invariabil dar interpretările sînt diferite, adesea diametral opuse, potrivit cu personalitatea și temperamentul criticilor.

O religie, dacă este cu adevărat religie - cum e creștinismul - răspunde nevoii de absolut a oamenilor; ea determină un popor, mai cu seamă mentalitatea acestuia, însă nu creează bunăstare materială și nici nu oferă soluții economice. Pentru că toți aceia care deplîng faptul că nu sîntem catolici, voit sau nu, au în vedere alt aspect decît pe cel spiritual. Dumnezeu nu dă carne sau unt, ci *altceva*. Dar Dumnezeu a fost adesea folosit în numele istoriei: au existat oameni care au trecut la catolicism pentru o bucată de pămînt.

Dacă nemții au ajuns să producă o capodoperă de automobil - Mercedesul - nu e pentru că s-au rupt de catolicism în favoarea protestantismului, ci pentru că sînt nemți. Nu învățătura lui Luther i-a adus la această consecință, ci trăsăturile de rasă și mediu.

Există în America Latină numeroase popoare catolice, încreștinate acum vreo cinci secole, și asta nu le-a împiedicat să producă cele mai sîngeroase dictaturi. Există apoi africani catolici iar aceste popoare și-o reprezintă pe Maica Domnului neagră. E propriu unui popor să-și reprezinte divinitatea după

chipul și asemănarea sa. Pe de altă parte, în felul în care noi sîntem o sinteză de latinitate și ortodoxie, polonezii sînt o sinteză de rasă slavă și catolicism. Învățătura Romei, cultura latină și rigorismul ei nu-i împiedică nici azi pe polonezi să consume pe cap de locuitor cam tot atîta vodcă cît consumă rușii. A ! Că au un orgoliu, o semeție aparte, o știm din romanele cu nobili polonezi săraci și trufași sau din ironiile pamfletare ale lui Dostoievski la adresa lor. Dar de ce nu dau dovadă și polonezii de spiritul de inițiativă al italienilor sau de ce nu au fondat un imperiu colonial asemenea coreligionarilor lor spanioli !?

O confesiune nu rezolvă problemele economice și mărturisirea ei nu este suficientă pentru edificarea unei civilizații prospere. O confesiune nu poate produce minuni în sînul unui popor, nu-l poate redresa asemenea planului Marshall, tot așa cum un meditator strălucit nu poate asigura intrarea la facultate a unui elev mediocru, indolent sau... visător.

O formă de... auto-catolicizare au încercat-o rușii. Întîi prin Petru cel Mare care a crezut că copierea unor instituții occidentale și a unor metode va opera mutații în mentalitatea răsăriteană a poporului său. Apoi, în vremea comunismului, rușii s-au apucat să adopte armele adversarului; arme din arsenalul tehnico-științific; armele lui Faust și ale spiritului faustic. S-au dovedit falimentare. Să ne gîndim numai la automobilele și chiar la produsele lor de larg consum. Toate acestea nu sînt decît o imitație greoaie.

Însă în același plan au reușit japonezii fără să fi fost nevoiți pentru aceasta să renunțe la spiritualitatea lor.

Nu trebuie să confundăm **spiritualul** cu **economicul** și **cu politicul**. Între popoarele care mărturisesc romano-catolicismul sînt tot atîtea deosebiri ca și între acelea

care mărturisesc ortodoxia. Dacă dai o mie de lei unui număr de oameni, vei constata că fiecare o va folosi diferit, potrivit firii sale (e parabola talanților). Așa și cu creștinismul. Cînd a fost să fie încreștinați rușii, cneazul Vladimir și-a trimis oamenii să vadă cum se manifestă toate confesiunile, a discutat doctrina și dogma și la sfîrșit a ales ceea ce i s-a părut mai potrivit, mai adecvat naturii poporului său: ortodoxia.

Cum bine spunea părintele Teofil Pîrîianu, majoritatea oamenilor nu cunosc frumusețile și bogățiile ortodoxiei, adîncurile ei, în felul analog în care, aș adăuga, nu își cunosc mulți țara dar adoră metropole văzute în ilustrate și în fotografii. Există însă teologi catolici și protestanți care elogiază sincer profunzimile ortodoxiei în care noi vedem... un model economic sau politic nereușit. E jenant. Cu atît mai mult cu cît lumea apuseană, catolică sau protestantă, care a edificat o civilizație strălucită și a produs o cultură nu mai puțin impresionantă, își mărturisește azi oboseala, dezabuzarea sub raport spiritual: de aici și privirile pe care și le îndreaptă spre Răsărit, fie că e vorba de hinduism, de doctrinele zen sau chiar de ortodoxie... Pentru că **nu ortodoxia ne-a degradat lamentabil în cei 45 de ani de comunism, ci necunoașterea sau ignorarea preceptelor ei**. Religie a smereniei și-a relativității terestre, religie a jertfei consimțite, ortodoxia i-a întărit pe mulți în sărăcie, lagăre, pușcării, adică în împrejurări în care trufia (de care nu e străin catolicismul) i-ar fi distrus. Ar fi fost sinucidere. Pentru că în existența particulară și în cea colectivă apar situații în care, cum spunea Avva Dorotei, omul trebuie să procedeze ca înotătorul care „se smerește sub val”; se estompează pînă la trecerea acestuia. Din punctul de vedere al unei filosofii personaliste și

vitaliste, soluția e neplăcută, recunosc, e stînjenoare, dar nu întrezăresc alta.

Iar dacă este catolicismul un panaceu, de ce nu i-a mîntuit de comunism pe cehi, pe polonezi sau pe unguri ori cubanezi? Ori protestantismul pe est-germani? De ce musulmanii albanezi, cu tot fanatismul lor, au rămas fără moschei?!

Un ucenic i se plîngea părintelui duhovnicesc că-l chinuie demonii și acesta i-a răspuns: Măi băiatule! Dracii nu vin la tine, ăia stau strînși pe Avva Antonie; pe tine te chinuie pornirile tale rele, năravurile firii tale... Așa încît să nu mai dăm vina pe ortodoxie pentru că nu se aprind chibriturile și să lăsăm filosofia de bodegă pe seama eroilor lui Caragiale.

(1990)

VIZIUNEA HARISMATICĂ A PUTERII

Datorez mult, în înțelegerea realităților românești, unei cărți semnate de profesorul Andrei Pippidi și intitulată *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI - XVIII*. Lucrarea aceasta mi-a dezvăluit sursa unor aspecte ale mentalității naționale. Citisem, desigur, faimoasele cărți despre Bizanț ale lui Iorga, lapidarele și riguroasele contribuții ale profesorului Alexandru Elian, însă îmi scăpa urma lăsată în noi de Bizanț dincolo de ceremonialuri și pictură votivă. Cred că mi-au fost de folos, de asemenea, și unele lucrări de istorie bisericească.

Bizanțul, deci, ne-a deprins să percepem puterea lumească ca pe o emanație de esență divină, iar pe reprezentantul ei, ca pe un investit de Dumnezeu. Acestă optică nu a dispărut odată cu Evul Mediu sau cu epoca de

istorie modernă. Îi găsim urmele, mai slabe, și printre noi. Occidentul a renunțat de mult la această perspectivă. Și pe hîrtie și în realitate. Noi sîntem însă ortodocși. Generații întregi, în primul rînd de țărani, au privit puterea nediferențiat, dar ca pe o realitate care îi transcede. Mentalitatea britanică, potrivit căreia miniștrii sînt servitorii omului care plătește impozite și-i întreține astfel, nu putea să prindă la noi. Sau putea să prindă cel mult la intelectualul care și-a făcut studiile la Paris sau în Germania ori la ucenicii acestuia.

N-a trecut mult de cînd Cuza - culmea ironiei - întemeietor al statului românesc modern, după norme cît se poate de europene, era perceput la modul cel mai hieratic, cel mai bizantin cu putință: s-au creat legende pe seama lui, a intrat în folclor... Identic vor fi percepuți de popor și cei patru regi care i-au urmat: nu atît ca monarhi constituționali, cît ca simboluri, personificări ale puterii. Așa am auzit și eu vorbindu-se în adolescență despre ultimul rege, care nu avea decît 26 de ani cînd a fost silit să abdice.

După aproape un secol de democrație parlamentară (cel puțin teoretic), în anul 1930, urcă pe tron Carol II care în decurs de opt ani reușește să pulverizeze partidele, să restrîngă libertățile individuale și să instituie dictatura. În septembrie 1940 apare un om „forte”, în persoana generalului Antonescu, capabil să îl determine pe rege să abdice. Se instituie o nouă dictatură. **Ambele neimpuse din afară.** Oare felul relativ ușor în care un om cu ambiție și voință își poate face loc în vîrfurile piramidei în România nu dă de gîndit? Ce îl determină pe român să accepte așa de ușor un „conducător”, fie că este vorba de Carol II, Antonescu sau de altcineva? De ce apare atît de rar - sau este inefficientă - categoria reprezentată de Lascăr Catargiu („Aiasta nu se poate, majestate!”)? Nu cumva pentru că, în materie de putere,

vrem să fim asigurați sub aspectul simbolic și ne dezinteresăm de conținut ?

Cred că substratul bizantin al puterii, umbra statului teocratic dăinuie în noi. În subconștientul nostru puterea nu poate apărea altfel decât hieratică, inaccesibilă și personificată. Îmi vine în minte paradigma țigăncii care spunea că bărbatul care nu-și bate nevasta nu o iubește. Și îmi mai vin în minte tot felul de fenomene tipice, de la Petrache Lupu din Maglavit pînă la cenaclurile sobornicești de pînă mai an (fenomene înrudite tipologic).

Divinitatea dă, deci, delegație unui om să O reprezinte iar omul care reprezintă puterea e privit ca un mandatar al lui Dumnezeu, în același fel în care episcopul Îl reprezintă în Biserică. Asta înseamnă Bizanț. Sîntem un vechi popor ortodox - indiferent de credincios sau de ateu - plămădit de o religie pur spirituală, contemplativă, care a tolerat sau încreștinat ritualuri păgîne sau chiar magice (fie numai și local). De aici fenomenele sobornicești, nostalgia miracolului și a miraculosului; de aici obsesia inconștientă a stăpînului; de aici colosala forță de penetrare a zvonurilor; de aici naveta mentală între real și fantastic și chiar apetit aparte pentru fantastic.

Toate aceste elemente ar putea constitui subiecte de meditație pentru cei ce seamănă azi sămînța democrației.

(1990)

IREVERSIBILUL

Îndată după căderea Bizanțului și pînă în secolul trecut a existat un vis și implicit proiecte de restaurare a acestui imperiu. Ba chiar Dostoievski a prezis că din nou

Constantinopolul va ajunge în mîna creștinătății răsăritene. Profeția însă i-a fost dezmințită. Și îmi amintesc de ciudata convingere a unui iezuit comunicată lui Vintilă Horia: „Dumnezeu nu repară lucrurile stricate. Creează altele noi.”

Dacă voievozi cu „hirea mai mult împărătească decât domnească”, cum era Vasile Lupu, sau unii eteriști visau la refacerea Bizanțului tale quale, rușii, mai realiști, s-au gîndit să-l reconstruiască la ei acasă - și așa a apărut ideea, sau mai degrabă metafora celei de-a treia Rome.

Cu aceasta ne apropiem de Berdiaev care în *Un nou Ev Mediu* formulează două constatări corelate: că trecutul nu se reîntoarce absolut niciodată, respectiv că se poate insinua, mai tîrziu, însă sub altă formă. Și a existat acel fenomen numit de lorga „Bizanț după Bizanț”, fenomen în care țările române au fost profund implicate. Dar Bizanțul ca atare nu a mai putut fi restaurat. În Istambulul turcesc de astăzi există ca și pe vremuri, simbolic și sublimat, sediul Patriarhiei Ecumenice.

Trebuie adăugat că nostalgiile, visurile și utopiile restaurării bizantine n-au fost rumegate atît de patriarhii care și-au putut păstra în Fanar reședința tocmai datorită realismului lor (spiritul creștin este eminent realist), cît de principii, de boieri pribegi și de condotieri susceptibili de vanitate sau cu imaginația bogată. Iar imaginație bogată au cel mai adesea deposezații și învinșii. Mintea lor țese fără încetare răzbunări, pedepsiri, lapidări, reveniri. Mai ales reveniri. Și uneori o persoană se poate reîntoarce la putere - au exista asemenea cazuri în istorie. Dar se reîntoarce persoana, eventual cu o parte din entourage, nu și vremea sa. De aceea combatanții pentru restaurații, cel mai adesea, sînt conștienți că luptă într-o bătălie dinainte pierdută.

Orice om, indiferent de poziția sa pe scara socială, are un punct de vîrf în decursul existenței: și acest punct de vîrf este solidar cu timpul istoric respectiv. (Că pentru un artist sau un inventator acest moment poate să fie și postum, nu ne interesează aici). Acest punct de vîrf e mai degrabă social decît valoric: este clipa omologării. Societatea îți recunoaște meritele și te consacră. Pentru meritele de dinainte de 1918, Iorga a fost consacrat în perioada interbelică; tot pentru merite anterioare a fost G. Călinescu consacrat în primele două decenii de comunism. Iar oamenii se simt nu numai solidari cu vremea care le-a pus cununa de lauri pe frunte, dar i se simt și profund îndatorați. Odată pulverizat acel moment istoric, au nostalgia lui. Acolo au lăsat ceea ce era mai consistent și mai reprezentativ în ei. Acolo s-au oprit. Epoca aceea s-a purtat frumos cu ei și le-a deschis, netedă, calea. În fața ispitei n-au stat mult pe gînduri și ivindu-se prilejul s-au grăbit să își trăiască clipa în maniera cea mai „faustică”. Numai că trăirea voluptoasă a clipei consumă, epuizează, sleiește. E ca și cum ți-ai cheltui toți banii în primul local ieșit în drum. Și-mi vine în minte o observație a părintelui Stăniloae: „Nu e bine nici să te laude prea tare, pentru că pe urmă începe declinul...”.

Tipul de om de care vorbesc nu a mai pus nimic de-o parte. A fructificat prilejul respectiv, indiferent dacă acesta era vulgar, dubios sau de calitate. Dar fructificarea, consumarea prilejului ne arată și afinitatea certă dintre om și momentul istoric cu pricina. Afinitate care la noi seamănă cu acele iubiri nenorocite în care partenerii se ceartă, se invectivează, se bat dar nu pot trăi unul fără celălalt.

Aceștia sînt oamenii care nu se mai pot înnoi. Nu pentru că nu ar vrea, ci pentru că organismul lor spiritual este epuizat, întocmai ca și momentul lor istoric. Singura lor șansă

- imposibilă - ar fi restaurarea, revenirea trecutului, cu problemele, obiceiurile și limbajul său; cu societatea și cu publicul de atunci. De aceea ei se și comportă ca niște paseiți ofensivi. Asta la început, pentru că pe măsură ce trece vremea paseismul lor devine melancolic, saturnian; ictor sufletesc. Învinșii anilor '50 au făcut un timp guverne, apoi văzînd că americanii întîrzie, s-au resemnat.

La mai puțin de un an de la prăbușirea dictaturii noi ne aflăm încă în faza paseismului agresiv. A langorilor bine reprezentate umoral dar nu mai puțin ineficiente. Pentru că tipul uman respectiv tînjește după trecut și se justifică: cu toate păcatele noastre, cu toată decăderea și noi... Ei bine, abia peste vreo două decenii vom fi în măsură să le recunoaștem anumite „merite”. Eventual să ne și înduioșăm. Căci - nu-i așa ? - despre morți numai bine !

Dacă după moartea pe metereze a patriarhului constantinopolitan, în 1453, Biserica ortodoxă ar fi început să fie nostalgică și paseistă, astăzi nu ar mai fi existat. Ea a privit însă spre viitor. Harul a fost de la Dumnezeu, realismul al oamenilor. Însă ceea ce este cu puțință la Dumnezeu e imposibil oamenilor. Mai ales oamenilor care și-au atins punctul maxim, summum-ul, datorită Cezarului. Și acestor oameni din planuri și domenii diferite dar aparținînd tipului de care vorbeam trebuie, din compasiune și realism, să le spunem: truda voastră e zadarnică (și penibilă). Ca să redeveniți ce-ați fost - că doar asta visați - ar trebui să fie întors timpul înapoi sau apa care a curs, îndărăt spre izvoare. E cu neputință.

(1990)

URÎCIUNEA PUSTIIRII

„Frumos era la vedere și plăcut la gust rodul care m-au omorât” exclamă Eva odată conștientă de consecințele păcatului originar. Era și atrăgător, nu numai neîngăduit, fructul oprit. De aici și un fel de nostalgie estetică a Evei - poate circumstanță atenuantă - pe care o resimțim și noi rumegându-ne în gând cine știe ce cădere individuală. Ne-am lăsat ispitiți, dar de o ființă sau un lucru frumos. Iar frumusețea este chiar atributul lumii create de Dumnezeu, a Cosmosului. O arată limpede un psalm, o mărturisește referința parabolică asupra crinilor din Evanghelie.

Frumusețea poate fi însă specioasă, iar diavolii - pe care Patericul îi numește atât de plastic: boierii întunericului - pot lua chip de înger de lumină. Există în „Cronică de familie” de Petru Dumitriu un personaj, Monica Mareș, care sub aparența candorii și-a inocenței distruge vreo trei bărbați.

Tocmai pentru a ne pune în gardă asupra primejdiilor care ne pasc de pe urma frumuseții echivoce și efemere a făpturilor, a veșmintelor, a bunurilor, Sfinții Părinți au scris mii de pagini; unele memorabile sub aspect literar.

Acești sfinți trăiau în Bizanțul opulent și rafinat sau în Apusul care imita antichitatea greco-latină iar țările, popoarele care au continuat pe aceste spații s-au văzut la rîndul lor confruntate cu frumosul ispititor. Este adevărat că protestantismul a constituit și o reacție anti-estetică implicită, golind biserică de obiectele de artă, de fresce, de veșmintele rituale... Ortodocșii și catolicii însă au mers în continuare pe drumul lor.

Dacă protestantismul e prima și singura aripă a Bisericii care ia o atitudine polemică față de tentațiile frumosului - dar numai pe domeniu ei -, comunismul e prima

societate care mai întâi îl neglijează iar apoi îl vînează cu înverșunare ca pe un inamic. Și doctrinar și în practică. Să ne reamintim de Revoluția culturală chineză care s-a năpustit cu furie asmuțitoare tocmai asupra artiștilor - care generează frumosul - și asupra intelectualilor, care veghează asupra integrității lui.

Începutul se făcuse în Rusia, dar acolo respectul față de valorile spirituale și estetice și față de autorii lor era puternic înrădăcinat. Ceea ce numim aproape papagalicește nomenclatură, constituia noua elită („înlocuitorii”) din care nu lipsea, totuși, intelectualul, artistul, omul de știință, cu condiția prealabilă a turcirii sale; a abdicării morale. Așa s-a făcut că și la noi, în anii '50, poeții sau artiștii oficiali se bucurau de privilegii necunoscute înaintașilor care nu locuiseră niciodată la Pelișor și nu sunaseră valetul să-i servească în veselă regală. Într-adevăr, în asemenea condiții, cînd pactul cu boierii întunericului subînțelegea limuzina trasă la scară și onorarii mănoase, ispita era mare și povara ei grea. (Și cu atât mai mare meritul celor - puțini - care au rezistat).

La mijloc nu era însă numai aplicarea *mot à mot* a unui „model sovietic”. Nomenclatura locală se molipsise și ea de fumurile și nazurile fostei societăți. Așa se explică indignarea lui Endver Hodjea, consemnată în memorii, cu prilejul unei vizite la București în 1956: fruntașii comuniști români umblau în Chevrolet și Buick și purtau costume de stofă englezească cusute de cei mai buni croitori... Știm din povestit că acești fruntași, oricît de vigilenți, acceptau uneori în intimitate artiști sau intelectuali așa cum boierii de altădată chemau la masă pe soitari, și se amuzau să audă, de pildă că șampania este o băutură pe care poporul o consumă prin reprezentanții săi sau alte asemenea spirite. Există chiar un respect - mărturisit sau nu - pentru omul care își lustruise coatele pe băncile școlii.

Un activist era fericit să își poată încropi studiile la fără frecvență, dar nici el, nici cenzorul nu ar fi îndrăznit să pună mîna pe condei, așa cum avea să se întîmple după 1970 cînd se degradează galopant percepția asupra intelectualului și artistului. Aș mai spune că la această depreciere a contribuit artistul însuși. Dacă apariția în lume a unui Petru Dumitriu sau Baconsky era hieratică și rezervată, un Nichita Stănescu adoptă un populism/intimism pe care Adrian Păunescu îl va împinge pînă la nec plus ultra: poetul redevenea de acum rapsod iar actul cultural se transforma într-un fenomen colectiv, curat sobornicesc, amestec de horă și șezătoare - unul care ne reîntorcea la datina folclorică. Colorat însă politic. Arta se dizolva în propagandă. Era un proletcultism greu de identificat tocmai din cauza naționalismului. Și încă și mai greu de clasificat. Ispita se restructurase. Puterea își trimitea oamenii, activiștii, în chip de istorici, de prozatori, de poeți, în aceeași manieră în care își camufla ofițerii de informații din străinătate în ingineri, comercianți, diplomați...

Totodată, în lumea restrînsă a artei, privilegiile fuseseră retrase. Generația mea nu a mai fost ispitită material. Și faptul acesta a contribuit și el, treptat, la ceea ce se numea în anii '80 radicalizare. Așa cum se retrăseseră partizanii odată în munți, omul de cultură se retrăgea la Păltiniș sau în cercul profesiei sale. Faptul acesta - un proces lent și el - avea să limpezească lucrurile în ziua scadenței și să contribuie la deosebirea caprelor de oi: astăzi nu mai există absolut nici un echivoc, nici un activist nu mai poate trece drept artist, istoric sau intelectual. Solidari nu cu arta și cultura, ci cu tirania, diversioniștii s-au prăbușit odată cu ea. Cred că există la ora actuală în țară vreo două-trei sute de asemenea dezafecți care își ziceau „scriitori”.

Să revin însă la lumea care a stăpînit; lumea stridentă, precară și omogenizantă; lume care respira prin toți porii prostul gust și de care se deziceau pînă și elitele comuniste ale anilor '50 - '60.

Beneficiarii puterii nu mai treceau răsturnați pe pernele Mercedesurilor ci înghesuți în strîmtele și stereotipele Dacii; nu cunoșteau decît o marcă de țigări și o singură băutură; prosperitatea lor frustră și monocordă se consuma sacadat și tăinuit: în hrube, cabane sau crame subterane unde invariabilă era mobila de partid cu velințe, ciubere și borangicuri false... Putea să te ispitească societatea activiștilor vulgari și burtoși sau femeile cu rîs behăit și picioare groase care evoluau în acest mediu agro-bizantin ?!?

Tocmai flagrantul prost-gust al acestei lumi m-a ținut visceral departe de ea. Dispreț, dezgust, detașare - da ! Însă nicidecum ură sau fascinație. Puternicii de pînă ieri aduceau mai degrabă a chiaburi decît a despoți ori a potențați.

Pe aceia care frecventează arta, sau, mai cu seamă, pe aceia care o generează, nu-i mai poate ispiti orice privilegiu și sub nici o formă privilegiul grosolan. Parafrazînd-o pe Eva, îmi vine să exclam: „Urît era la vedere și lamentabil la gust fructul care v-a omorît !”

(1990)

CRIZA SĂRBĂTORII

Sînt lucruri care ni se transmit întocmai ca și trăsăturile ereditare, pe care mai întîi le trăim și de care abia apoi devenim conștienți; de sensul și de semnificația lor. Așa sînt și sărbătorile. Am simțit în copilăria mea fiorul sărbătoresc al zilelor de Paști și de Crăciun sau al zilei de Sf.

Nicolae. Sărbătoarea, prin natura ei, este apropiere de sacru. Una interiorizată, asumată, misterioasă chiar. Tocmai caracterul ei tainic o deosebește profund de așa-zisa sărbătoare laică. Nu aş crede pe cineva care mi-ar mărturisi că se pregăteşte să prăznuiască Unirea ţărilor române, la 24 ianuarie, în felul în care se pregăteşte de Crăciun sau de Paşti (mă refer la pregătirea launtrică). După cum nu l-aş crede că ar dori să sărbătorească cu cineva anume naşterea unui poet sau a unui savant. Căci sărbătoarea reală e prilej de comuniune şi dragoste. Nu se împacă oamenii între ei tocmai de Paşti şi nu li se pare un păcat faptul de a rămâne certaţi ori dezbinaţi în timpul acestei sărbători ?

E straniu cum bucuria sărbătorii, capacitatea de-a o interioriza scade pe măsura înaintării în vîrstă. Creangă, în *Amintiri*, evocînd marile praznice petrecute în sat, are nostalgia unui paradis pierdut. Poate şi pentru că sărbătorile calendarului creştin sînt soborniceşti - participă toată lumea la ele, întreaga comunitate, şi, la ţară, evident, comunitatea e mai omogenă şi mai compactă. Probabil că scriitorul resimţise deosebirea: duhul sărbătorii sufla mai puternic la Humuleşti decît în laşul populat, în ultimul pătrar din secolul trecut, de surtucari raţionalişti şi închinători în faţa progresului. Aş defini capacitatea unui om de a participa la sărbătoare drept capacitatea de a se bucura. Şi e sigur că înaintaţii noştri ne întreceau sub acest aspect. Am pomenit de Creangă, dar se cuvine să pomenesc de marea dimensiune a sărbătorilor, împărtăşite de toate straturile sociale, în *Evgheni Oneghin* de Puşkin. Lumea rurală, spre deosebire de cercurile citadine, are simţul praznicului care înfrăţeşte şi chiar egalizează în mod real: sărbătoarea e pentru toţi. În rădăcinată în creştinism, e firesc ca sărbătoarea să nu discrimineze între oameni.

Apoi, noi cunoaştem - fiind ortodocşi - sărbătoarea în accepţia şi desfăşurarea ei răsăriteană. De Paşte, de Crăciun sau de onomastică poţi merge neanunţat în casa unui om. Iar trăsătura noastră (specifică şi ruşilor sau bulgarilor) de-a întinde masa cu prea multă uşurinţă şi a o şi prelungi, trăsătură reproşată de apusenii, este tot un reflex al nevoii de comuniune. În Biserica ortodoxă sînt lungi slujbele, priveghierile, dar şi în viaţa de toate zilele sînt lungi mesele sau întîlnirile între oameni. Acele „nesfîrşite discuţii”, al căror secret, spunea Cioran, aparţine Balcanilor. Şi cred că filosoful avea nostalgia lor.

G. Călinescu, care a vrut, ca majoritatea intelectualilor noştri, să fie european, reproşa şi el compatrioţilor înclinaţia excesivă spre comuniune. Astăzi sînt însă de partea babei din *Tot mai înveţi, maică ?*, iar imboldul său de a ridica gigantice catedrale, foruri şi portice mi se pare pe jumătate naiv, pe jumătate excesiv de italianizant (sau romanizant). Dacă a iubi pe cineva înseamnă a-l înţelege, atunci mai degrabă ne-a iubit Caragiale: o dată prin epicureismul creştin pe care l-a mărturisit din toată inima şi a doua oară prin comprehensiunea sa faţă de slăbiciunile omeneşti.

Severii asceţi din vechime recomandau întreruperea celui mai drastic post dacă îţi venea un oaspete sau dacă tu, postitorul, erai invitat la masă. Trebuia să procedezi aşa „de dragostea fratelui”, adică din grijă pentru comuniune. În primul caz, pentru că cea dintîi datorie faţă de un prieten sau de un străin este să-l ospătezi; în al doilea pentru că nu se cuvine să-l indispui cu reţinerea ta oricît de motivată.

Occidentul protestant a redus la minimum slujbele în biserică, a scos de acolo zugrăveala şi icoanele, dîndu-i un aspect de cavou. Corelativul a fost reducerea comuniunii, îngrădirea straşnică a locuinţei, înstrăinarea omului şi

transformarea sa în individ. Fiecare își tălmăcea Biblia - care nu mai era tîlcuită de liturg în biserică -, fiecare devenea mai rece și mai distant. Acolo se află atît originea cît și explicația secularizării și a sterilului individualism modern. De acolo vine și așa-zisa teologie a „morții lui Dumnezeu”. Pentru a nu mai vorbi de răcirea raporturilor între oameni.

În 1936, V. Băncilă a publicat eseul *Duhul sărbătorii*, constatînd o diminuare, un recul al bucuriei praznicului. Un regret, similar pe undeva cu acela înregistrat de Creangă în *Amintiri*, multe decenii înainte.

Lumea însăși trece printr-o criză a sărbătorii, consecință a secularizării ei excesive, secularizare care, trebuie totuși să recunoaștem, și-a încetinit ritmul. Revigorarea unor procesiuni religioase în Franța, Italia spune ceva.

Problema noastră, a românilor, este însă de altă natură. Vreme de peste patru decenii s-a luptat la noi consecvent și cu asiduitate sistematică împotriva sacrului, a creștinismului și a datinei. E adevărat că o rezervă de sensibilitate sacrală, mai precis creștin-ortodoxă, s-a păstrat și se păstrează. Afluența pe care am văzut-o la începutul anilor '80 la mînăstiri din Moldova mi-a dat motive concrete de nădejde. Moldova rămîne centrul de greutate al ortodoxiei românești. Pelerinajele la mînăstiri nu au fost întrerupte aici.

În alte părți ale țării însă, adierea secularizantă s-a întîlnit cu ofensiva ideologică atee, care, așa cum a intuit Berdiaev și cum a dezvoltat ulterior Mircea Eliade, tinde să înlocuiască dimensiunea sacră printr-o caricatură a ei; s-o uzurpe și să i se substituie. Sub altă formă s-a încercat același lucru în Italia mussoliniană și în Germania hitleristă. Totalitarismul nu-l suportă pe Dumnezeu și nici prezența Lui. Totalitarismul tinde la o modificare ontologică a omului care

dacă ar fi reușit l-ar fi estropiat. El nu ajunge decît rar să distrugă integral o ființă, însă reușește să mutilizeze, să corupă, să știrbească.

Condițiile materiale grele pe care le-am cunoscut au lucrat și ele împotriva acestui duh al sărbătorii existent în fiecare dintre noi într-o proporție sau alta și l-au subțiat în mod îngrijorător. Praznicul e o noțiune spirituală care își are însă corelativul material. Originea lui e foarte veche în creștinism: coboară pînă la agapele comunitare din primele secole cînd, la sfîrșitul liturghiei, masa se punea chiar în biserică, iar cheltuiala era suportată de oamenii mai înstăriți. Am auzit o afirmație care m-a cutremurat: că în ultimii ani era o nebunie să poțestești la masă și o nesimțire să primești. Fără corelativul material, praznicul e o imposibilitate, iar o masă de Crăciun sau de Paște nu e o reuniune la care fiecare acoperă cheltuielile „nemțește”.

Sărbătoarea este o excepție, ridicare deasupra obișnuitului și cotidianului. Mă întreb dacă îi vom putea reîmprospăta duhul. Unii ar trebui să-l reactualizeze, alții să-l întărească, iar cei mai tineri să-l primească transmis, insuflat de cei dintîi. Ar fi un prilej de înnobilare a propriei personalități; de bucurie și de reculegere.

Continui să cred că mitingurile, stadioanele, marșurile spre care tind oamenii sînt fenomene ale unui instinct colectiv de comuniune: instinctul colectiv al sărbătorii pervertit. Neconținut, vreme de secole, oamenii s-au strîns acolo unde le era propriu să se strîngă: la biserică, la horă, la iarmaroc de Sf. Maria, la Moși, la masa în jurul căreia se regăseau toți membrii familiei... Oamenii tind spre sărbătoare oricît de sărăciți sufletește ar fi. Și poate că sărbătoarea va redeveni ceea ce a fost inițial: o formă de elitism accesibilă tuturor.

CRĂCIUNUL

Există două date, două evenimente capitale pentru orice creștin: Crăciunul și Paștele; Nașterea și Învierea Mântuitorului. Ambele sînt prilej de bucurie și de nădejde pentru credincios, dar amîndouă aceste bucurii sînt întemeiate pe cîte o jertfă. Nașterea lui Hristos a fost plătită cu prețul vieții celor 20 000 de mucenici, pruncii uciși de Irod care credea că în felul acesta va înlătura orice posibilitate de prăbușire a lui. Se știe cum a sfîrșit acest tiran oriental.- Învierea lui Hristos este rezultatul asumării patimilor și a morții înfruntate cu smerenie.

Cele două evenimente sînt istorice. S-au petrecut ca atare, există martorii lor. Cînd le prăznuim, noi le reactualizăm în inima, în simțirea, în interioritatea noastră. Frumos spunea Angelus Silesius că în zadar s-a născut Iisus în Betleem dacă nu se naște și în inima ta ! Și nașterea Sa are pentru orice creștin o dimensiune, un „nivel”, prăznuit îndeosebi în registrul bucuriei, al sărbătorii spirituale. Și sărbătoarea ne face adesea să ignorăm sau să trecem cu vederea jertfa pe care bucuria Crăciunului e întemeiată, postamentul ineluctabil.

Anul acesta și cred că mulți ani de-acum înainte nu vom putea să nu ne amintim de birul de sînge al mucenicilor. Zilele de 22 și 25 Decembrie sînt prea apropiate între ele: faptul istoric trăit de noi, în preajma, în Ajunul Crăciunului din anul 1989 ni-l va aduce în memorie pe celălalt.

Dumnezeul creștinilor, Dumnezeu cel Viu a fost și rămîne o prezență pururi actuală. Din momentul în care Dumnezeu ia trupul nostru și coboară între noi, așa cum spune Sf. Ioan Damaschin: „Dumnezeu desăvîrșit se face Om desăvîrșit și săvîrșește cea mai mare noutate din toate

noutățile, singurul nou sub soare, prin care se arată puterea infinită a lui Dumnezeu. Căci ce poate fi mai mare decît ca Dumnezeu să se facă Om ?”

Desigur, nu toată lumea stăpînește înțelesurile depline, dogmatice, ale Întrupării. Asta, pe de o parte, pentru că noi, ortodocșii, nu strălucim sub aspectul catehezei, iar pe de alta deoarece am avut dubla neșansă de a trăi într-o lume secularizată, respectiv, într-o lungă epocă de ateism. Există însă intuiția credinciosului: oamenii simpli l-au perceput și îl percep pe Hristos ca Om. Și îi simt astfel apropierea, prezența. Colindele, basmele în care un Dumnezeu cu înfățișare de om cutreieră satele arată cît de justă e această reprezentare. Și o mai mărturisește disponibilitatea pentru sărbătoare a creștinilor noștri, fie de Crăciun sau de alte praznice. E adevărat că acest duh al sărbătorii s-a estompat îngrijorător la noi în ultimele decenii, însă el poate fi regăsit. O punte trainică a și fost aruncată între profanitatea noastră și Dumnezeu în decembrie trecut, chiar în Ajunul Crăciunului. Mulți dintre noi am simțit, am trăit sentimentul că nu am fost părăsiți de Dumnezeu - așa cum ni se părea -, și că am fost numai încercați. Dar încrederea este prin ea însăși o arvună a bucuriei: tunelul, străbaterea lui, conține și certitudinea că la capătul său se află ieșirea la lumină. Pe care am trăit-o ca atare. A existat în decembrie trecut, în preajma Crăciunului, o regăsire în masă, colectivă, a lui Dumnezeu: un moment mistic de rugăciune și prosternare. Vom vedea mai tîrziu dacă acest moment, acele zile, au marcat reînfririparea dialogului dintr-un popor nostru și Dumnezeu. Continui să cred că acelor clipe de regăsire colectivă, generală, a lui Dumnezeu, le datorăm izbăvirea.

Orice s-ar spune despre subtilele și întortocheatele planuri și fapte care au dus, anul trecut, la eliberarea cîtorva

țări din Răsăritul Europei, numai în România prețul a implicat sîngele și numai în orașele noastre lumea a îngenunchiat, s-a rugat și-a aprins lumînări. Continui să cred ceea ce am mai spus: că a existat o revoluție spirituală în țara noastră în Ajunul Crăiunului 1989. Important rămîne ceea ce am crezut atunci și ce am trăit în sinea noastră. Dezamăgirea, frustrarea, amărăciunea sînt ispite: ca și deznădejdea - care este mai mult decît o ispită: e chiar un păcat. Iar pe de altă parte, oameni fiind, nu putem trăi mereu cu aceeași intensitate aurorală cu care am trăit în urmă cu un an. Dar de momentele acelea trebuie să ne reamintim: de bucuria clădită, ca orice bucurie autentică, pe o jertfă. Iar Crăciunul e prilej de sărbătoare și de speranță:

Hristos se naște, Măriți-L !

(1990)

PEDAGOGIA NĂDEJDII

Citirea și recitirea cărții lui Constantin Noica **Rugați-vă pentru fratele Alexandru** m-a bulversat (și îmi cîntăresc cuvintele) și mi-a amintit de o binecunoscută observație scripturistică: „Duhul omului numai omul și-l cunoaște.” Adică interioritatea, intimitatea sa. Eu am admirat în Noica intelectualul și mai cu seamă fermentul care a fost pentru mulți - a constituit puntea vie între noi și generația interbelică -, însă m-a excedat demersul său prea ziditor: excesiv, sîcîitor de ziditor sau de „edifiant” cum i s-a spus cu un neologism. **Pedagogule !** îi strigă la un moment dat tînărul său tovarăș de celulă, exasperat de lipsa de umori a filosofului și de calmul său în fața vitregiilor destinului.

Noica s-a vrut un pedagog și a și fost. Unul superior și elevat, iar dacă ne reamintim că Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu au fost ucenicii săi, ne reamintim și preceptul evanghelic potrivit căruia pomul după roade se cunoaște. **Rugați-vă pentru fratele Alexandru** ne dezvăluie însă în Noica un mare pedagog creștin: un profesor de nădejde; de speranță. Manuscrisul acesta datează din anul 1965. Pe atunci comunismul era în plină putere iar pînă și precauții comuniști români se hotărîseră, cu un an înainte, să golească pușcăriile politice. Erau siguri pe ei, nu se mai temeau de „dușmani” și calea părea să li se deschidă, netedă. Asta era impresia generală. Chiar și la scară mondială, comunismul era în plină expansiune. Nu mai vorbesc de faptul că era marxistă și marxizată întreaga cremă a intelighenției occidentale, în frunte cu cea franceză (se putea altfel ?!).

Rugați-vă pentru fratele Alexandru nu este o carte pe cît este un document. Un certificat de nădejde, fără seamăn și pereche. S-a tot reprodus în recenzii, de către comentatori, paragraful despre viitorul doctrinei marxiste. Și previziunea lui Noica se adevărește galopant.

Ce l-a făcut să vadă atît de bine în viitor ? Desigur, cultura, perspectiva hegeliană, scara istorică cu care a măsurat... Dar toate aceste instrumente le stăteau și altora la îndemînă. Ei nu se desprindeau însă de propria biografie, nu se detașau de eul propriu; și-i înțelegem. Nu ni se părea și nouă, în dese momente de disperare, fără sfîrșit dictatura și la fel comunismul ?!... **Nădejdea, credința și dragostea** sînt, potrivit Apostolului Pavel, cele mai mari virtuți creștine. Și Noica a dovedit o nădejde ieșită din comun. Mai tîrziu, în anii '70 și '80, Constantin Noica va desfășura acel apostolat pregătind tineri pentru „plinirea vremii”, pentru momentul care a venit la doi ani după moartea lui. Nu-l plîng că nu l-a apucat

pentru că Noica știa că acest moment va veni. Era convins, încredințat: speranța este organic legată de credință.

În pofida debutului său cu versuri de inspirație religioasă în revista *Viăstarul* și-a altor texte de tinerețe, Noica nu făcea impresia unui creștin. Părea că biserica lui este Cultura. Nu-l evocă nimeni bătînd mătănii sau luînd parte la slujbe, nu avem dovezile fără număr și mărturisirile de fideism ale lui - să zicem - Ioan Alexandru. Dar avem faptele și știm că faptele, potrivit tot lui Pavel, îl definesc pe om, că credința fără fapte e moartă.

Nu vreau să-l scot cu orice preț pe Noica un creștin, însă nădejdea sa în detronarea unei ideologii ateiste, ca și lipsa lui de resentiment - care pe unii chiar i-a revoltat - față de temnicherii și defăimătorii săi m-au lăsat perplex. Sînt mărturiile celui mai autentic creștinism. Aș mai adăuga, în treacăt, că lipsa de resentiment o profesa și un alt congener al lui Noica: Mircea Eliade. Și ar mai fi ceva de spus: am formulat odată intuiția că noi reușim în nostalgiile nemărturisite, secrete, ale părinților noștri. Iar singurul fiu al lui Noica s-a călugărit sub numele de Rafail. Tot Mircea Eliade i-a mărturisit unui teolog - lui Andrei Scrima - că Nae Ionescu ar fi exclamat odată: „Băieți, vine o vreme cînd fiecare ducem în spate un mort: călugărul care am fi vrut să fim.”

De la o generație obsedată de spiritual și de mistică, cum a fost generația elevilor lui Nae Ionescu, iată că mai apare o dovadă peremptorie: manuscrisul lui Noica *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*. Mai rămîne să ne facă și Cioran o surpriză, deși, în privința lui nu mă grăbesc să formulez vreun prognostic.

(1991)

SÎNTEM UN POPOR CREDINCIOS ?

I

Răspunzînd unui gazetar, un scriitor afirma nu demult: „Nu sîntem un popor religios, iar noua Romînie nu va fi o Romînie culturală.”

Am rămas pe gînduri. Scriitorul respectiv a publicat în urmă cu două decenii poate cel mai creștin roman care a apărut la noi după război. Există acolo o scenă memorabilă: un gardian de la Canal trezește în toiul nopții un preot și, pe ascuns, îl pune să prohodească pe un deținut care tocmai murise. De ce să fie atît de categoric prozatorul ?! În realitate nu e categoric, ci amar. Interviu face să transpară drama unui om care nu se mai poate înnoi. Care și-a scris cărțile și și-a trăit traiul. El nu formulează o judecată ci atribuie unui popor propria-i stare sufletească. De aici și posomorîrea saturniană de Dante în exil. Să lăsăm cu discreție deoparte acest impas personal, nu însă și întrebarea: sîntem un popor credincios ? Nu voi căuta să-i dau un răspuns, cît să meditez asupra ei.

Dar înainte de-a ne întreba cît de credincioși sîntem, aș aminti că religiozitatea, credința sînt probleme foarte intime. Chiar în materie de cazuri individuale ne vine greu să ne pronunțăm. Căci mi s-a întîmplat ca îndărătul credincioșiei să descopăr adesea refugiu, frustrare sau o ocupație pur și simplu; o formă de implicare. Mulți iau la bătrînețe calea bisericii.

Situația este și mai complexă cînd extindem întrebarea la scara unui întreg popor, pentru că pe acest teren nu putem umbla cu statistici și cu sondaje. Cantitatea nu spune nimic în acest plan. Desigur, am putea afirma fără să clipim că rușii sînt mai credincioși decît francezii. Dar asta și pentru că rușii

au dat pe Gogol și Dostoievski și numeroși mari teologi. Dar nu l-au dat francezii pe Pascal ?!... Pe Léon Bloy, pe Maritain, pe scriitorul Bernanos ?... Judecata noastră e tot culturală. (Și este implicit prejudecată). Și ne amintim că Iorga se plîngea că nu am dat sfinți. Dădusem destui, însă nu fuseseră canonizați iar istoricul judecă realitatea prin prisma probelor palpabile și documentelor. Confuzie de planuri, deci, și folosirea unor instrumente de măsură improprii. Căci trăirea creștină se practică, nu se consemnează. Nici o fire evlavioasă n-ar nota în jurnal: „Azi resimțit mare intensitate mistică.”

Revenind la întrebarea inițială, iată ce spunea Antim Ivireanul într-una din predici: „... sîntem mai păcătoși decît toate neamurile și decît toate limbile. Și puteți cunoaște aceasta, că iaste așa cum zic, că ce neam înjură ca noi, de lege, de cruce, de cuminecătură, de morți, de comîndare, de lumînare, de suflet, de mormînt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie, și de toate tainele sfintei biserici și ne ocărîm și ne batjocorim înșine legia ?! Cine din păgîni face aceasta, sau cine-și măscărește legia ca noi ?”

Cum vedem, întocmai ca Heidegger sau ca ucenicul său Noica, mitropolitul interoga, „ispitea” limba și ajungea la constatările de mai sus care nu sînt deloc măgulitoare. Dar în același prezent incriminat de Antim, se zideau cu nemiluita biserici (sîntem în epoca brâncovenească) și se trimiteau cu generozitate ajutoare atîtor frați creștini, pînă în Orientul apropiat. Să fi fost doar o credincioșie exterioară ? În felul în care, în Oltenia actuală, un sătean scoțînd o bancnotă din buzunar l-a rugat pe preot cu aerul cu care s-ar adresa unui chelner: „- Părinte ! ia ăștia 25 de lei, aprinde pentru tata o lumînare și păstrează dumneata restul !...”

N-aș crede că în vechime totul se reducea la ziduri, zugrăveli și tipografii, că nu exista și simțire. E adevărat, cercetarea limbii conduce la rezultate surprinzătoare: la noi, am mai spus, dracul e răsfățat cu diminutivul „sfîntulețul” (aghiuță) iar zicala „Pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinții” arată cît de lumească e viziunea țaranului asupra ierarhiei cerești. Aproape identică cu aceea pe care o aveau grecii asupra zeilor din Olimp. E multă amărăciune și mult scepticism în această reprezentare; multă obidă de om chinuit și trudit. Sub asemenea auspicii e greu de întrezărit un lov național.

Și totuși... Deși e sceptic întocmai ca Mitică al lui Caragiale, tot ca și acesta ortodoxul nostru e superstițios. Dar poate numai aparent. Pentru că receptivitatea sa față de zvon și minune e de altă natură. E, de fapt, instinctul său mistic pe care-l poartă ca pe o cămașă întoarsă pe dos. Noi nu am avut literatură fantastică tocmai pentru că la noi oamenii respiră fantasticul ca pe aer. Răspîdiți orice zvon, oricît de aberant sau absurd și veți găsi destui care să vă dea crezare; spuneți că s-a întîmplat nu știu ce miracol și lumea va alerga într-acolo. Aceasta e religiozitatea primară și camuflată așa cum, potrivit lui Eliade, sacrul se ascunde sub pojghița de profan. Rar o să vedem o femeie insensibilă la ghicitul în cărți, în cafea sau la eventualitatea „cununiilor legate”. Ori agitația asta magică (pe care uneori preoții o încurajează) este instinct deviat, adică opusul ateismului.

Pe Cioran - a scris această temă în *Vremea* - l-a fascinat fenomenul Maglavitului. Acolo s-a văzut receptivitatea, audiența românească la miracol. Și în aceeași categorie intră și medicii cu pretense ori reale puteri miraculoase la ușile cărora se strîng pacienții, și atîtea alte surse de mister și minune. Comparați aceste fapte - pentru că sînt fapte - cu raționalismul scientist al intelectualului surtucar

sau al apuseanului. Un fenomen mistic de masă s-a văzut, mai întâi abia schițat, conturându-se din momentul în care Ceaușescu s-a apucat să dărîme bisericile. Oameni care nu le mai trecuseră pragul de luni sau chiar de ani de zile au simțit că perimetrul acela sacru a fost lezat; au avut intuiția sacrilegiului. Și celula mistică, oricît de atrofiată, a reacționat. Nu mai vorbesc de suflul mistic, de fluidul acela care a străbătut mulțimile în decembrie '89 înainte și după răpunerea Antihristului local: a fost ca o boare apocaliptică: eu, cel puțin, i-am simțit în nări mirosul.

Practicant consecvent și disciplinat, în felul protestantului care merge cu cărticica la biserică și psalmodiază conștiincios, românul - citadin sau rural - nu este. Nici teologhisitor. El poate fi asemuit creștinului acela găsit în arhipelagul Solovesk care nu știa să spună decît **Doamne miluiește!** Intimitatea nediferențiată cu care își tratează semenii, convingerea că pricepe toate mecanismele realității pe care le poate demonta ca pe o bicicletă, el le aplică și preotului, și bisericii ca instituție și ierarhiei. Cusurul său este că reduce realitatea la evidențe. Dar deodată atitudinea aceasta de Moromete se pulverizează. Scepticul dă crezare zvonului, se posternează în fața personajului harismatic, a omului socotit providențial: rar a mai avut altcineva decît românul o viziune așa mesianică asupra omului politic (cu excepția rușilor)!

Aceasta este, cred eu, tipul curent. Las la o parte cu bună știință omul care a crescut în spirit creștin, care merge la biserică și își educă copiii așa cum a fost și el învățat. Caut să înțeleg tipul cel mai răspîndit, cel trecut prin furtuni și naufragii moral-spirituale, prin cei 45 de ani de comunism, prin dezrădăcinare și mă urmărește amestecul acesta de indiferență și religiozitate spontană, de flegmatism și apetență

magică, de propensiune spre fantastic și fabulos, de resemnare și scepticism, dar și de sete de miracol...

II

Conștientizate sau nu, există destule trăsături creștine la români. Aș începe cu toleranța religioasă pe care pe bună dreptate ne-au lăudat-o străinii. Ea este, de altfel, proprie ortodoxiei. Însă găsim și abateri de la normă. Mesianismul rușilor, ca și faptul de a fi recurs la mijloace religioase pentru a rezolva probleme politice: cazul Rasputin. Accente naționale au pus adesea și grecii în orientarea lor bisericească. Două popoare, ortodoxe, dar pe care smerenia nu le dă afară din casă. Pentru că atunci cînd privești chiorș o confesiune, nu mai ai optică spirituală, ci politică. Puțini ar putea crede că prin anul 1910 rușii trimiseseră și niște ofițeri de informații îmbrăcați în călugări la Muntele Athos. În ce ne privește, ideea de manipulare a Bisericii, de investire cu misiuni, e recentă și apare în comunism. Lipsită de orice legături cu ortodoxia și cu mentalitatea românească este și teoria protocronismului: surogat de primat absolut care nu a putut dobîndi credibilitate. O pomenesc aici numai pentru că au aderat la ea și vreo doi mitropoliți. Ceea ce arată că nu prea au stofă de ortodocși sau că și-au disimulat astfel o chemare politică ratată, implicit un temperament ahotnic de satisfacții lumești.

S-a spus că românul iubește victima - sau o iubea. Compasiunea aceasta este iarăși foarte creștină. Ca și discreția multor oameni în materie de încercări și de suferință. Corelativul atitudinii este însă tendința de omogenizare, de conservatorism, proprie lumii noastre rurale și pe care a

definit-o excelent într-un eseu publicat recent scriitorul Alexandru George.

Într-o conferință intitulată **Creștinul în lumea modernă**, Mircea Vulcănescu mărturisea cum, fiind în frunța unei instituții și constrâns să aplice o reducere de personal, i-a concediat nu pe oamenii cu cel mai slab randament, ci pe cei mai eficienți. Vroia să arate că a procedat în spirit creștin. Și îmi mai amintesc că în urmă cu vreo 15 ani, când au trebuit să fie concediați niște redactori de la Televiziune, s-a procedat **deliberat** în același spirit. Fără să fi conștientizat faptul, mai marii instituției au procedat ca niște creștini, gândindu-se mai întâi la cel slab. Spun aceasta pentru a arăta că poți fi creștin tot așa cum dl. Jourdain făcea proză. Și pentru a arăta că urmele unei educații religioase trăite nu se șterg ușor, că nu pot dispărea în decurs de câteva decenii.

Oamenii care au trecut prin țara noastră sau care au privit realitățile de la noi în spirit raționalist - Pompiliu Eliade, de pildă - au insistat asupra „inculturii” preoților de la sate. Este foarte adevărat că aceștia nu aveau o instrucție de invidiat. Dar aveau **trăirea** creștină pe care le-au insuflat-o și parohienilor lor. Iar trăirea li se comunica și prin ceea ce numim adesea abuziv ritual, sau prin zugrăvelile care îi puneau la îndemână analfabetului Scriptura așa cum îi pune televiziunea omului din zilele noastre realitatea, prin sacralizarea spațiului profan pînă la superstiție...

S-a produs însă o ruptură sfîșietoare: scos din cadrul său rural și, implicit, cosmic, fiul de țăran devenit tîrgoveț trebuia să înceapă să creadă conceptual. Asta se întîmpla la sfîrșitul secolului trecut cînd desacralizarea era în floare în Apus. De acolo au primit-o și îmbrățișat-o intelectualii. Drama aceasta s-a repetat, în proporții mult mai mari, în ultimii 45 de ani, odată cu industrializarea forțată și cu strămutarea.

Efectele ei în plan moral și spiritual le cunoaștem. Fenomenului citadinizării în masă i s-au adăugat ateismul militant și marxismul. Instinctul creștin a apucat să se dezvolte strîmb, s-a atrofiat sau a fost deviat (superstiție, candoare excesivă, atracție spre neoprotestantism, ezoterism, magie). E mai ușor pentru intelectualul care simte chemarea credinței: el poate **înțelege** conceptual dogma și rațiunea ei, știe ce să-l întrebe pe preot și poate reveni prin lecturi la Biserică și la tainele ei. Cam tot așa s-a întîmplat și cu generația interbelică; generație care a constituit un moment **spiritual**. Și nu e lipsit de semnificație că majoritatea scriitorilor, intelectualilor între 30 și 40 de ani de azi s-au orientat spre ea. Si cred că au făcut-o, trebuie să repet cuvîntul: **instinctiv**.

Să-i lăsăm însă pe intelectuali la o parte. Să lăsăm și enclavile de țărani unde se păstrează datina sau zona de nord a Moldovei unde omul trăiește în contact strîns cu biserica și cu mînăstirea. Preotul de azi are de lucrat cu un tip omenesc nelimpezit ale cărui trăsături cred că le-am schițat în finalul articolului trecut. Se impun o metodă și un limbaj. Nu neapărat noi, pentru că nu noi trebuie să fie, ci **adecvate**. Iar limba preotului de azi, pe care o știm din predici și din revistele teologice, e cam uscată, cam incoloră și foarte convențională. Prin limbă nu înțeleg numai cuvintele, ci și felul de adresare, abstract și el. Cred că e locul să-l citez iarăși pe Vulcănescu, care observa că: „Între creație și întrupare pare a nu fi, pentru român, o deosebire de esență, de act, ci de o perfectă continuitate.”//Nu numai arătarea lui Dumnezeu, umblînd prin lume, dar toată lumea e concepută de român ca o revelație continuă și ca o permanentă teofanie.”

Nu pot ști cît de credincioși sîntem, dar o propensiune mistică de netăgăduit, avem.

(1990)

DUHOVNICI

Sînt opt ani de atunci. Era tot în Postul Mare, după Blagoveștenii, într-o duminică după-amiază și mă aflam la Mînăstirea Sihăstria din Moldova. Am ieșit din stăreție amintindu-mi că fusesem îndemnat de un om de seamă din Biserica noastră, să trec pe la părintele Cleopa, să-l salut din parte-i, și poate să mă folosesc de această întîlnire.

Sihăstria e mînăstire idioritmică, adică părinții nu locuiesc în chilii așezate circular, ci în locuințe răzlețe, cum mai sînt, tot în Moldova, așezămintele de maici de la Agapia sau Văratec.

Bojdeuca părintelui Cleopa era la vreo sută de metri de stăreție, în clinul unei pante care suia pieptiș. M-am apropiat cu oarecare prudență întrucît în micul pridvor și în afara lui am văzut cîteva duzini de oameni. Erau fii duhovnicești care veniseră la spovedit. Priviți de aproape - am reținut discreția lor și tăcerea interiorizată în care așteptau. Nimic dintr-o coadă da amatori de minuni - curioși sau disperați - de felul acelora care se strîng la ușa nu știu cărui doctor; nimic de Maglavit.

Am renunțat să intru „peste rînd” și am pierdut ocazia să-l văd pe părintele Cleopa, însă imaginea acelor oameni, m-a pus pe gînduri, întrucît noi, orășenii, intelectualii, oameni „cu pretenții”, chiar credincioși fiind, nu am aștepta cu răbdare să ne ușurăm sufletul. Să fie oamenii „simplici” mai aproape de Dumnezeu ? Eu cred că sînt și că au și mai puțină mîndrie; sînt mai smeriți. Poate da aceea căfugării sînt mai degrabă condescendenți cu intelectualii raționaliști și iscoditori decît bucuroși de întîlnire. Ei simt și știu cine constituie temelia Bisericii: enoriașii care primesc învățătura și eptimiile fără acel dubito citadin instinctiv.

Potrivit canoanelor, creștinul trebuie să se spovedească de 4 ori pe an, în cele patru posturi și de cîte ori simte nevoia imperios s-o facă. În zilele noastre, măcar de două ori și neapărat în postul Paștelui. Duhovnicul nu se schimbă, pentru a-l putea urmări în evoluția sa pe penitent și îmi amintesc de o definiție a spovedaniei care mi se pare proprie și atrăgătoare pentru șovăitori: mărturisirea este ca o discuție între doi prieteni în care duhovnicul are autoritatea.

În timpul posturilor, la multe mînăstiri - dar mai cu seamă în Moldova care rămîne și azi centrul Ortodoxiei românești - am văzut, adunați cu aceeași tăcută discreție, ca și cum nu ar vrea să fie luați în seamă - pîlcuri de credincioși. Prea puțini „bine îmbrăcați”, sau deloc, printre ei. Ipoteza unui contract misterios între acești anodini și anonimi și Dumnezeu s-ar putea să aibă temei. Noi, cărturarii, titrații, reflectăm o clipă la vederea acestor dovezi - dacă avem ochi pentru ele - și revenim la ale noastre: cel mult aprindem o luminare. Amînăm, mai răsfoim un volum, sau căutăm asemănări între taina mărturisirii și grotesca psihanaliză.

Ceea ce ne oprește să ne mărturisim e mîndria - m-am convins de lucrul acesta. Am citit nu de mult o pildă - căci se poate numi astfel - dată de alt mare duhovnic din zilele noastre, părintele Arsenie Papacioc: un penitent al său refuza cu obstinație să-i descopere un păcat și, pe patul de moarte, cînd se hotărîse în sfîrșit, nu mai apucase s-o facă.

Realitatea creștină e antinomică, plină de paradoxuri și tocmai prin aceasta infinită, dar mai cu seamă - inepuizabilă în materie de nuanțe. Sînt trăsăturile vieții, care nu poate fi codificată, nu poate fi cuprinsă decît în iluziile acelora care cred că o cunosc și o stăpînesc.

Exista în ultimii ani, și mai cu seamă - există - un mare număr de oameni, îndeosebi tineri, care citeau și citeau

teologie. Satisfacției spirituale de a parcurge Patericul, pagini din Sf. Părinți ori din Lossky și Evdokimov trebuie să-și urmeze practica. Altfel riscăm amăgirea prozatorului care își tot povestește subiectul romanului dar nu apucă să-l scrie.

(1990)

DUMINICA FLORIILOR

După un străvechi obicei, în Duminica Floriilor oamenii vin cu ramuri înverzite la biserică, de regulă de salcie; ramuri pe care preotul le sfințește printr-o ierurgie, iar după slujbă credincioșii le duc acasă. Datina aceasta e proprie creștinătății. Italienii o numesc „La Domenica delle palme”. Păstrez și azi o frunză de salcie sfințită în insula Gozo unde s-a întâmplat să mă prindă în urmă cu trei ani Floriile.

Ramurile acestea simbolizează intrarea Mântuitorului nostru în Ierusalim, cu o săptămână înainte de Învierea Sa. Venind din Betania, Hristos intra în cetate călare pe mînzul unei asine. Oamenii, dar mai ales copiii, așterneau înainte-l haine și ramuri de finic, deschizîndu-l drumul și strigînd: „Osana, Fiul lui David, binecuvîntat este cel ce vine în numele Domnului”.

Primit cu aceste stîlpări, adică cu ramuri fragede, se prefigura biruința lui Iisus asupra morții și totodată se împlineau Scripturile, respectiv cuvintele profetului Zaharia: „Bucură-te, fiica Sionului, iată Împăratul tău vine blînd, șezînd pe asină și pe mînz.” De asemenea, regele psalmist proorocise: „Din gura pruncilor Ti-ai pregătit laudă.”

Atmosfera aceasta de bucurie și entuziasm, în pofida celor ce aveau să urmeze, se datora unei recente minuni a Mântuitorului. Cu o zi înainte, pe care Biserica o numește

Sîmbăta lui Lazăr, Hristos îl înviase pe un om care murise, pe Lazăr, fratele Martei și al Mariei. Sfinții Părinți, îndeosebi Sf. Ioan Gură de Aur și Teofilact, tîlcuitorul Evangheliilor, interpretînd această minune, pornesc de la întrebarea firească „De ce nu s-a manifestat atît entuziasm din partea mulțimii și cu prilejul celorlalte două învieri datorate tot Mîntuitorului” ?!... Și tot ei ne arată particularitățile celor trei ființe readuse la viață.

Mai întîi Iisus învie o adolescentă de doisprezece ani, la Capernaum, unic copil la părinți, ca și celălalt înviat: tînrul din Nain, fecior al unei văduve. Ambii sînt foarte tineri, de vreme ce Antim Ivireanul traduce Îndemnul Mîntuitorului, rechemarea la viață, cu: „Voinice, scoală-te !” Și el într-adevăr se scoală din morți. Cît o privește pe fată, Hristos s-a mărginit s-o apuce de mînă și aceasta s-a trezit ca și cum pînă atunci ar fi dormit.

Cu Lazăr lucrurile sînt însă mai complicate. El era mort deja de patru zile, cu picioarele legate și intrat în descompunere. Sora lui, Marta îl avertizează cu pudoare și stînjeneală pe Hristos că fratele ei deja miroase neplăcut. Piatra tombală fusese și ea așezată peste trupul lui Lazăr.

Minunea prin care Lazăr e readus la viață se arată mult mai complexă. Întrucît, cum se spune Evanghelia, Hristos „gemu cu duhul și se tulbură pre sine”. Din ochii lui curg lacrimi pe care cei de față le interpretează ca semn al prieteniei pe care Iisus i-o purta celui mort. - Hristos ridică ochii spre cer rugîndu-se lui Dumnezeu Tatăl: „Părinte, îți mulțumesc că m-ai ascultat. Și pe urmă, cu glas groaznic, cu care a tulburat tot iadul, aduse pre Lazăr dintru întunecul morții la lumina vieții: Glas mare strigă: Lazăre, ieși afară. Și ieși mortul”.

Urmind Sfinților Părinți, Antim Ivireanul, de la care ne-au rămas mai multe predici rostite în Duminica Floriilor, face la rîndu-i o frumoasă și subtilă distincție privitor la cele trei învieri din morți săvîrșite de Hristos.

Tînăra din Capernaum, dată fiind vîrsta ei fragedă, nu putea să comită păcate mari; păcatele ei vor fi fost cel puțin intenții încolțite în minte; în imaginație. Feciorul văduvei, care nici el nu avea mulți ani, poate că păcătuiuse sau mai degrabă gustase păcatul. Lazăr e însă om matur, familiarizat cu necurătenia, așa cum ne sugerează intrarea în descompunere a trupului său, picioarele legate, lespede de pe mormînt... Reanimarea sa necesită o adevărată efortare spirituală din partea lui Dumnezeu întrupat. Hristos lăcrimează nu numai din prietenie pentru răposat ci și compasiune pentru decăderea sa. Și totuși Tatăl îi ascultă ruga. Pentru că învierea lui Lazăr e de fapt mîntuire. Lazăr e tot un fiu risipitor care pînă la urmă este iertat și reintegrat.

Bucuria celor care îl primesc pe Hristos intrat în Ierusalim cu stîlpări de finic e datorată faptului că oamenii au de-acum certitudinea că și cei ce au păcătuit mult pot fi salvați; că bunătatea lui Dumnezeu e nespus de mare. Acesta e tîlcul teologic al Duminicii Floriilor, cu atît mai mult cu cît zilele care o despart de Vinerea patimilor Mîntuitorului sînt consacrate Tainei Spovedaniei, care se mai numește și-a pocăinței.

(1993)

UN ESEU AL PĂRINTELUI STĂNILOAE

În colecția *Cogito* a editurii „Scrisul românesc” a apărut o carte care deși poartă semnătura părintelui profesor

Dumitru Stăniloae, nu este o lucrare de teologie. Faptul ar putea să surprindă. De aceea, trebuie să reamintim că marele nostru teolog a făcut, îndată după primul război mondial, la Universitatea din Cernăuți, și studii de filologie și filosofie, iar interesul său pentru aceste domenii s-a păstrat. Astfel, în cartea sa din 1943, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, există pagini consacrate lui Heidegger - ceea ce constituia o noutate la vremea respectivă - și conceptelor sale *sorge* și *angst*. În același an, părintele Stăniloae publica volumul de foiletoane *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, consecință a unei polemici de răsunet în epocă cu filosoful spațiului mioritic.

Eseul recent apărut al părintelui Stăniloae se intitulează *Reflexii despre spiritualitatea poporului român* și a fost elaborat la începutul anilor '80. El trebuie pus desigur în legătură cu studiile și articolele din *Ortodoxie și românism* (Sibiu, 1939).

Încă de pe atunci, și perspectiva este reiterată în cartea de față, părintele Stăniloae aducea punctul său de vedere privind ethosul și etnosul poporului nostru. În acest domeniu, unii gînditori accentuau romanitatea : cazul lui Iorga. Alții o respingeau, susținînd că limba nu poate fi o dovadă peremptorie, și așezau centrul de greutate pe Răsărit: Nae Ionescu. Pârvan vorbea de apartenența noastră la o romanitate orientală. În fine, din generații mai tinere, Blaga, respectiv Dan Botta, susțineau ceea ce s-a numit „revolta fondului nelatin”. Adică substratul trac.

Părintele Stăniloae nu aderă la nici una dintre extreme, ci vorbește de o sinteză între latinitate și Ortodoxie, de o conciliere și o echilibrare între ele. Claritatea, luciditatea, realismul datorate latinității s-au contopit în sufletul colectiv românesc cu toleranța, contemplativitatea și afectivitatea

proprii creștinismului răsăritean. Există astfel o apropiere de punctul de vedere al lui Mircea Vulcănescu așa cu l-a schițat el în 1943, în *Dimensiunea românească a existenței*, și una și mai puternică, de cartea lui Enerst Bernea, *Cadre ale gândirii populare românești*.

Vulcănescu ispitește limba, locuțiunile - demersul lui va fi continuat ulterior pînă la sațietate de Noica -, Bernea ia contact direct cu o serie de țărani și constată o logică și o metafizică țărănești -; părintele Stăniloae, analizînd folclorul, poezia lirică, datinile, arată cît de impregnate sînt ele de trăirea dreptei credințe și se adîncește în terenul etnologiei. Ajunge în acest sens să ne referim la interpretarea pe care o dă Legendei Mînăstirii Argeșului, descifrînd aici o transpunere a Jertfei de pe Golgotha, numele de Manole nefiind decît forma populară a biblicului Emmanuel care înseamnă „Dumnezeu este cu noi”. Cît îl privește pe ctitorul teolog al al mînăstirii, pe Neagoe Basarab, acesta este un exponent al căii de mijloc, al dreptei socotințe exprimată prin alternarea contemplației cu acțiunea, a rugăciunii cu fapta. Istoricul E. Lăzărescu descoperise icoane care pe o parte înfățișează sfinți militari, iar pe revers, mistici.

Reflexiile părintelui Stăniloae, ca și concluziile lui Bernea, privesc mentalitatea românească așa cum s-a format ea în matca satului. Comunității sătești îi corespunde comunitatea, la nivelul familiei, al neamurilor, al satului-unitate și entitate. În acest univers, omul este prezență distinctă, persoană, după modelul divin: nici pierdut în masă, nici cocoțat luciferic deasupra ei. Ca și la Vulcănescu, Bernea sau V. Băncilă, omul acesta nu se teme excesiv de moarte sau de lumea de dincolo. Extincția pămîntească nu e decît trecere, nicidecum anulare ontologică. De aici și legătura foarte

firească, și foarte creștină, cu cei plecați dincolo de zare. O solidaritate care din temporalitate trece în veșnicie.

Cred că multe din trăsăturile chipului spiritual românesc, schițat admirabil da autor, se păstrează și în omul din ziua de azi, fie el țăran, tîrgoveț sau orășean. Se păstrează sub forme ocultate, ambigue, întocmai ca sacrul sub tencuiala profană. Și tocmai într-un paseism obidit și un dor virulent de regresie văd eu viciul de fond al programului gîndirist și al eminescianismului său trecut prin Bizanț. Pentru că însăși istoria Ortodoxiei ne arată că o *forma mentis* nu dispare odată cu ruperea ei de locul în care s-a născut și s-a dezvoltat. Refuzînd să dispară odată cu Imperiul, Ortodoxia, revitalizată prin palamism și prin isihism, chiar înainte de căderea Constantinopolului, a migrat la nord de Dunăre și în Răsăritul Europei unde trăiește și azi fără să își fi alterat identitatea.

Trebuia reținut că părintele Stăniloae nu mai pune problema ființei românești spațial, nici cultural, ca Mircea Eliade, ci *spiritual*, sub forma unei sinteze și nu a două contrarii care se concurează. Așa încît și în această contribuție de filosofia culturii, mărturisește calea armoniei și-a echilibrului, cum a făcut o viața întregă.

(1992)

OMUL ȘI LUCRAREA SA

I

Cred că nu e prilej mai potrivit ca acesta, în care ne-am propus să vorbim despre părintele Stăniloae, pentru a reaminti un adevăr pe cît de simplu pe atît de important, dacă nu esențial: cu foarte puține excepții notabile, dascălii noștri

teologi au fost și sînt preoți. În primul rînd preoți ! Și lucrul acesta, valabil pentru lumea ortodoxă, unde teologia s-a dorit mai mult slavoslovie decît „știință”, mai mult operă de zidire decît exegeză și comentariu, e un bun care n-a fost ușor de perpetuat în vremea în care s-a format și a început să se afirme părintele Stăniloae.

Perioada respectivă suferea consecințele pozitivismului, ajunse la apogeu și pe cele - încă mai evidente - ale secularizării și sincronizării României cu lumea Occidentală. În perioada care a urmat Unirii din 1859, rodnică sub multe aspecte sociale și economice, noi nu am avut ca în Rusia două partide de intelectuali: slavofili și occidentalști, nu am avut o Optina care să adune în juru-i mari cărturari și scriitori (cu toate că răsădul paisian fusese pus inițial în pămînt românesc), nu am avut decît oameni de opinie și decizie care priveau Biserica și Ortodoxia cel mult cu condescendență. Ne furăm căciula singuri cînd vrem să scoatem cu orice preț din Eminescu un poet creștin, sau cînd ne facem că nu vedem că însuși Iorga, bizantinolog de geniu, n-a apreciat Ortodoxia decît sub aspectele sale istorice, necum în cele duhovnicești. A existat o vreme în care „lumea bună” se rușina de Ortodoxie. Într-o scrisoare către Martha Bibescu, V. Pârvan, pe care unele cercuri bisericești ar fi vrut să-l aducă Patriarh, fiind cotat ca o persoană foarte morală, își mărturisea regretul că nu s-a născut în religia Romei !

Aceasta era situația în vremea tinereții părintelui Stăniloae, vreme în care teologia tindea să devină disciplină de solidificat în curs, tratat și prelegere, ruptă de tradiția patristică a mînăstirii, și, bineînțeles, de izvorul liturgic și sacramental al Bisericii. Nu eram singurii în această situație. La Petersburg sau la Atena învățămîntul teologic suferise distorsiuni similare.

Reamintesc toate aceste date de context pentru a sugera drumul, urcușul anevoios al părintelui Stăniloae, urcuș atît de caracteristic edificării duhovnicești. Pentru că există la el o corelație atît de învederată și de fermecătoare între om și operă.

Chiar și în condițiile arătate, profesorii teologi erau preoți. Poate că nu toți aveau parohie - cum s-a întîmplat și cu părintele Stăniloae -, nu slujeau și nu mărturiseau credincioșii, dar lucra asupra lor „punerea mîinilor” și Taina hirotoniei. Menirea lor se desfășura nu într-un moment de elan religios - mai degrabă metafizic - și nici prielnic pentru Ortodoxie.

Avea să existe însă o reacție a Ortodoxiei, care coincide temporal cu deceniul al patrulea al secolului nostru și cu închegarea personalității părintelui Stăniloae: pe plan local, cercul revistei *Gîndirea*, animat de Nichifor Crainic, dar mai ales apariția mărturisitoare a lui Nae Ionescu pe care îmi îngădui să o socotesc decisivă. El este cu adevărat „singurul nostru filozof ortodox” ! Pe un plan mai larg, afirmarea teologilor ruși din exil, în Occident, și a gînditorilor ruși ortodocși. Cu ambele curente părintele Stăniloae va fi nu numai contemporan ci și solidar. Va profita de experiența lor.

Astăzi, cînd privim biografia părintelui Stăniloae, socotit unanim „unul dintre cei mai mari teologi ortodocși ai secolului nostru” (cf. *Irenikon*, nr 1/1989, p. 106), nu poate să nu ne frapeze simetria raportului om-operă și nevoița urcușului.

Smerenia-i binecunoscută, rezerva față de onorurile lumești, dar mai ales căldura, dragostea, seninătatea, răbdarea nu sînt cuvinte, ci trăsături reale în ceea ce îl privește. Pierderea unui copil de vîrstă fragedă, anii de închisoare, deci prilejuri de clătinare și suferință, nu i-au

abătut nădejdea și credința. La un savant mirean, la un artist, asemenea episoade pot fi despărțite de operă, dar în cazul unui teolog sînt nespuse de importante. Pentru că sînt forme de mărturisire care dublează și potențează opera. Un atare paralelism, o atare consonanță desăvîrșită între vorbă (scris) și faptă sînt cît se poate de concludente. A c e a s t a deoarece teologia nu e „cultură” și nu se reduce la cultură. Adevărul acesta al împletirii dintre om și afirmațiile sale mi se pare nespus de important într-o lume a cărei identitate suferă. Ceva din seva existențială a Sfinților Părinți a trecut în însăși închegarea omenească a părintelui Stăniloae.

II

Constantin Noica a făcut mult bine dar și destul rău prin absolutizarea și majusculizarea culturii; prin divinizarea ei. Retragerea în cultură ca într-o formă de haiducie spirituală a constituit un bun și luminat îndemn în anii dictaturii roșii, dar cultura idolatrizată, devenită țel și finalitate supremă e o eroare asupra căreia trebuie să perevenim, întrucît ea îl izolează pe om de Dumnezeu și de semenii într-un antropocentrism vanitos și primejdios.

Teologia părintelui Stăniloae, teologie a Persoanei, a comuniunii și a iubirii interumane și divino-umane, veritabil imn înălțat existenței, ne arată cît de eronată și de mărginită este absolutizarea culturii.

Teologul autentic vede în propria-i operă o formă de rugăciune, iar profesorul teolog e mai degrabă un părinte duhovnicesc decît un magistrat care comunică date, noțiuni și, eventual, o metodă. Aceste adevăruri întîmpină și azi opoziția multor intelectuali și artiști. Sursa ei este orgoliul. De aceea

a vedea în părintele Stăniloae un mare savant și atîta tot ar fi o grosolană eroare.

Părintele Stăniloae nu a ajuns dintr-o dată la ipostaza pe care i-o cunoaștem azi. Teza lui de doctorat despre Patriarhul Dosoftei și legăturile sale cu Țările Române (1929) amintește de teologia care se practica pe atunci în universitățile noastre și în străinătate. Culegera de foiletoane despre catolicismului postbelic (1932) nu strălucește stilistic. Și mă opresc o clipă pentru a spune că activitatea de gazetar, mai lungă de un deceniu, la **Telegraful Român**, i-a descleiat și mlădiat scrisul, a contribuit la limpezirea formulării. Deja însă, în 1938, odată cu lucrarea consacrată Sf. Grigore Palama, putem întrevădea începutul unui demers fără seamăn și pereche în teologia românească. Pentru că **energiile necreate**, comuniunea omului cu harul divin, vor constitui axul operei părintelui Stăniloae. Polemicile din **Ortodoxie și Românism** (1939), conotațiile lor locale constituie penultimul act al activității publicistice și al atașamentului la gîndirism față de care va păstra altminteri sentimente neschimbate, reiterate în eseul **Reflexii despre spiritualitatea poporului român** (1990). Părintele Stăniloae era convins încă din anii '30 că nu trebuie deloc neglijate raporturile dintre credință și neam: „Nu ne mîntuim fugind de cele naturale, plutind în văzduhul inacțiunii, sau al credinței și dragostei teoretice, ecumenice. Ci făptuind ceea ce ne impune locul și timpul și așezarea noastră în ciclurile de viață unde ne-a destinat Cel de sus. Nu ne mîntuim fugind de căsătorie, căci atunci căsătoria n-ar mai fi una din cele șapte taine; nici fugind de mîncare, căci atunci nu ni s-ar fi dat Domnul ca mîncare de pîine și vin. Nu ne mîntuim fugind de neamul în care ne-am născut, căci atunci lisus ar fi plecat din primul moment de la Evrei.” (**Ortodoxie și românism**, p. 173).

De fapt, mai există un moment polemic în activitatea părintelui Stăniloae, atunci cînd publică, în 1942, culegerea de foiletoane intitulată **Poziția d-lui Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie**. Cu tot locul pe care îl ocupă și-l va ocupa Blaga în cultura noastră laică, trebuie spus nu numai că părintele Stăniloae, în ipostaza de apologet, avea adevărul și dreptatea de partea sa, dar că uimește precaritatea poetului - care absolvise, totuși, Teologia la Viena - în materie de cunoștințe referitoare la monahism; la domeniul asceticii și al misticii. De fapt, Blaga își expunea și își apăra propria doctrină în care prevalează mitul. Iar dacă intelectualii noștri au preferat să ia partea lui Blaga, au făcut-o din necunoaștere și din neputința de a deosebi domeniul religiei de cel al mitului. Cele două elemente sînt antinomice. Cu atît mai puțin poate înțelege un intelectual deosebirea dintre un Mircea Eliade, istoric al religiilor, dar care evită să mărturisească vreuna, și un D. Stăniloae, sau Vladimir Lossky. Va trebui să se depună multe eforturi pentru a putea fi înțeleasă deosebirea dintre teologie, formă de mărturisire, și cultura care abordează profan universul sacru.

Volumul în care părintele Stăniloae îi explică lui Lucian Blaga ce sînt creștinismul și Ortodoxia apărea la patru ani după monografia consacrată Sf. Grigore Palama și aproape concomitent cu opera sa de maturitate **Iisus Hristos sau restaurarea omului** (1943). Acum recursul la scrierile Sfinților Părinți e cît se poate de rodnic. Abia trecuseră cinci ani de cînd un remarcabil traducător, cu dar scriitoricesc, părintele D. Fecioru, deplîngea în prefața la tîlmăcirea **Dogmaticii** Sfîntului Ioan Damaschin, faptul că ne-am îndepărtat de izvoarele patristice, familiare altădată călugărilor din mînăstiri. Nu știu dacă în 1943 părintele Stăniloae începuse să lucreze la tîlmăcirea **Filocaliei**, dar nu pot să nu observ că numai

Iorga, la noi, și-a mai editat singur sursele pe baza cărora a scris. Numai Iorga, și, în bună măsură, Pârvan.

III

Cunoscător de greacă, dar și de slavonă, părintele Stăniloae a început traducerea **Filocaliei** însoțită de mii de scoli. În afară de textele filocalice avea să-i traducă pe Sf. Maxim Mărturisitorul, pe Atanasie și pe Chiril ai Alexandriei și, în fine, **Imnele** Sf. Simeon Noul Teolog.

De obicei, oamenii care alcătuiesc sinteze se adresează cercetătorilor care au dat la lumină izvoare, le-au interpretat și clasificat. Foarte rar cineva face operă și de cercetare și de sinteză. Am pomenit de Iorga. În cazul părintelui Stăniloae echivalentul strîngerii izvoarelor a fost traducerea. În felul acesta ne-a dat o versiune a **Filocaliei** într-o limbă accesibilă omului contemporan, asigurîndu-i unitatea stilistică și a pus temelia studiilor, meditațiilor sale, dar mai ales a acelui **Curs de ascetică și de mistică** republicat în 1981 sub titlul **Teologia morală ortodoxă**, carte pe care o socotesc capodopera sa, deopotrivă cu **Dogmatica**.

Părintele Stăniloae a venit cu un accent dogmatic pe Persoană, plecînd de la Persoana divino-umană a Mîntuitorului, pe iubire și pe virtuți, ne-a relevat frumusețile smereniei și delicateții sfinților, dar fundamentul său a rămas învățătura energiilor necreate a Sf. Grigoria Palama, arvuna luminii taborice, într-un cuvînt: **îndumnezeirea omului**. Acesta e piscul Teologiei ! Și poate nu întîmplător cel mai frumos din **Imnele iubirii dumnezeiești** sună în românește, în tîlmăcirea părintelui Stăniloae, acele versuri ce vorbesc despre lumina nematerială, necreată.

Teologia părintelui Stăniloae e în primul rând pnevmatologie. E mult mai înrudită cu rugăciunea și cu Lauda și, negreșit, cu Sf. Liturghie, decât cu Biblioteca. E strâns legată de mînăstiri și de nesecatul lor izvor duhovnicesc. E poate răspunsul dreptmăritor dat unei opere tot atît de vaste și de strălucite cum este aceea a lui Mircea Eliade, dar care se întemeiază pe erudiție și pe orgoliu cultural. E o teologie marcată de harul preoției și de „Rugul aprins” de la Mînăstirea Antim unde se refugiaseră duhovnicul rus Kulighin și mitropolitul pribeag al Rostovului. E o teologie pe care trebuie neapărat s-o punem în legătură cu viața duhovnicească din închisorile comuniste, prin care și părintele Stăniloae e trecut, cu comunitatea de iubire a Bisericii care a străluminat acolo în condiții de catacombă și neomartiriu.

Dar dincolo sau dimpreună cu această teologie, există la părintele Stăniloae o atitudine și un atașament care multora ne scapă sau pe care le ocolim: de la Nae Ionescu n-am întîlnit la noi un mai mare apărător și mărturisitor al valorilor Răsăritului. Adică a preeminenței Spiritului și spiritualului.

În vîltoarea unei lumi frustrată de decenii că a fost abandonată de „Europa”, nepregătită să se întrebe dacă nu ispășește și ceva păcate sau dacă nu e cumva pusă la încercare, ispitită să își blesteme soarta și să descurajeze, părintele Stăniloae - om și lucrare - a rămas identic cu el însuși. De aceea nu văd în el un învingător, ci un răsplătit. Dumnezeu i-a încununat sinceritatea convingerilor mărturisitoare: în Ortodoxie, în valorile răsăritene, în poporul din care face parte și în așezarea lui...

Dumnezeu l-a răsplătit pînă la paradox: Pentru că nimeni dintre oamenii trăind azi în țară și folosind limba română - scriitori, filosofi, intelectuali -, atît de ahotnici de consacrare europeană, n-a ajuns nici pe departe, în propriul

său domeniu, la notorietatea dobîndită de părintele Stăniloae în mediile teologale internaționale. El, în care Lucian Blaga nu vedea decît un „popă” oarecare !¹

(1994)

CARAGIALE ȘI ORTODOCȘII

Într-un articol consacrat lui Caragiale în *Literatorul* din 31 ianuarie, dl. Eugen Simion scrie următoarele: „Am încercat (...) să înțeleg de unde vine rezerva generației lui Noica nu atît față de opera lui Caragiale cît față de spiritul ei criticist. Explicația poate fi aflată în încercarea filsofilor din anii '30 de a fundamenta o cultură pe baze spirituale prin valorificarea tradiției noastre ortodoxe. Caragiale, prin scepticismul său, stă în calea acestui proiect intelectual.”

Dacă prin filosofii anilor '30 înțelegem pe Constantin Noica și pe congenerii săi - în majoritate elevi ai lui Nae Ionescu - ei erau departe de a nutri un asemenea ideal cultural monocolor. În nici un caz Cioran, care s-a entuzismat de cîțiva sfinți apuseni din perspectivă metafizică și nicidecum religioasă. După un debut cu versuri mistice, Noica însuși s-a reorientat spre „mîntuirea” prin cultură. Recent, fiul său, călugăr într-o mînăstire ortodoxă din străinătate, spunea că Noica n-a regăsit Biserica pravoslavnică (Cf. *Gîndirea*, an I, nr.1, Sibiu). După un fulgurent articol scris în 1927 în cadrul

¹ Textul a fost scris în august 1993, în timp ce părintele Stăniloae mai trăia, pentru o revistă care îi pregătea un număr omagial cu prilejul împlinirii a nouăzeci de ani de viață. A apărut însă în *Cuvîntul*, în februarie 1994.

ciclului „Itinerariu spiritual” și intitulat chiar **Ortodoxie**, Eliade s-a interesat tot mai mult de religiile extrem-orientale iar în dialogurile cu Rocquet se eschivează să mărturisească o confesiune la adăpostul titulaturii de om de știință... Generația **Criterion** a fost una spiritualistă, a manifestat o mare varietate de preocupări și a numărat în rândurile ei și ortodocși autentici precum Mircea Vulcănescu - în primul rând -, Gh. Racoveanu (care era teolog) sau Arșavir Acterian. Despre mentorul ei am vorbit cu alt prilej.

Un ideal de cultură ortodoxă programatică a fost însă țelul lui Nichifor Crainic și-al oamenilor din jurul său. Motiv pentru care aceștia au politizat Ortodoxia, au deformat-o și-au sărăcit-o. Ba au mai și idilizat-o, unii dintre ei, într-un ton aproape neoprotestant. Cam ceea ce avea să facă ulterior Ioan Alexandru în „imnele” sale. Ortodoxie populistă.

Ipoteza d-lui Eugen Simion cade de două ori: o dată pentru că congenerii lui Noica nu nutreau idealul pe care li-l atribuie; apoi pentru că e ridicol să ne închipuim pe cineva susținând: aș face o cultură întemeiată pe „tradiții ortodoxe” dar nu mă lasă... criticismul lui Caragiale.

Existau în epocă destui intelectuali ortodocși admiratori ai lui Caragiale. Unul e Radu Dragnea despre care, într-un text binecunoscut, **Răsăritul Crailor**, Ion Barbu arată: „Criticul Radu Dragnea îmi spunea, nu de mult, că **Năpasta** e singura scriere românească modernă în care ortodoxia se mărturisește, cu atât mai impresionant cu cât fără vrerea autorului.”

Mircea Vulcănescu, filosof „din anii '30”, scria: „Comunitatea mea cu Dan (Botta) pentru Eminescu (...) este umbră de dispreț total, tăios și fără putință de apel, pe care-l are pentru Caragiale, pe care eu îl admir deopotrivă, de altfel.”

Iată că un spirit blagocevist ca Vulcănescu îl iubește pe Caragiale, în vreme ce un clasicizant îl execrează.

Dar pentru că tot a pus dl. Eugen Simion problema raportului Caragiale-Ortodoxie, să încercăm să o ducem mai departe.

Eu cred că etniciștii, ortodoxizanții, dar și protocroniștii care au o reacție de idiosincrazie la adresa lui Caragiale, nu pot accepta ortodoxia decît confundînd-o ori asimilînd-o cu mioritismul: cu clișeuul unui Hristos plimbîndu-se încîntat prin lanurile lui Nichifor Crainic. Și atunci, Caragiale e un grecotei sceptic, criticist, dubitativ, care nu ne-a iubit, ba ne-a mai luat și în rîs... La fel s-a spus și despre Gogol că, ucrainian fiind, i-a caricaturizat pe ruși în **Suflete moarte**. Gogol, spirit profund mistic, trăitor ortodox legat de mînăstirea Optina, a fost studiat însă de teologii ruși - mai ales de către cei din exil - aproape la fel de asiduu ca și Dostoievski. O binecunoscută carte se intitulează chiar **Gogol și Dostoievski sau coborîrea la iad**. Acești teologi n-au uitat că existența noastră nu e numai idilică și cîmpenească, ci și acut tragică, că omul căzut și restaurat e pîndit întruna de diavol, de ispite și de cădere, că existența nu e o chermeză ontologică... Există în opera lui Caragiale un mare procent demoniacal, dacă ne gîndim numai la **Kir Ianulea**, **Calul dracului**, **La hanul lui Mînjoală**, și există apoi o goliciune existențială care-l vestește pe omul secolului nostru imbecilizat de reclame, de televiziune, de slogane și de găunoșenie lexicală. Că primele răsaduri ale limbii de lemn la Caragiale doar le găsim !

Pe de altă parte, nicăieri ca în proza lui Caragiale nu e mai vie, mai palpabilă și mai bogată lumea răsăriteană. Ca la el și la fiul să care a reușit să concilieze și să contopească două universuri atît de potrivnice: bizantin și baroc. (Aspectul

ar merita adîncit). Si mai există la Caragiale, în „Repaosul dominical”, acel **Toți sîntem niște stricați**, rostit parcă de un călugăr din Pateric. Caragiale dă seamă ca nimeni altul de apartenența noastră organică la spiritul răsăritean și la Ortodoxie și dacă opera lui ar fi să irite pe cineva, aceia ar trebui să fie raționaliștii, progresiștii, științistii - nicidecum partizanii specificului național.

(1992)

ISIHASM LA BLOC

În anii '20 un corespondent din Basarabia îi scria lui Nae Ionescu o scrisoare în care îl ruga să-l lămurească în legătură cu interpretarea freudistă dată religiei de către o sectă locală - probabil inochentistă - care căuta să își justifice astfel aberațiile în mod „științific”. Răspunsul, care nu întîrzie, apare într-un articol ce pomenește de „epoca noastră de lichidare și prefacere spirituală”.

Nu știu dacă noi am depășit-o. Pentru că tendințele de sincretism sînt tot pecetea amurgului. Există, mai ales în Occident, o deplasare spre așa-numitele tehnici **spirituale**. Pomenea și Eliade, în *Proba labirintului*, de faptul că mulți dintre studenții săi părăseau religia în care se născuseră (creștinism, mozaism), în favoarea celor extrem-orientale. Mai bine zis, în favoarea unor tehnici. Unde începe însă sincretismul, și unde trebuie să ne preocupe, este în încercarea de a face un sprîț spiritual din tentativa de-a amesteca în același pahar yoga și isihasmul.

Totul pleacă de la niște asemănări formale și de la ignorarea unor adevăruri elementare.

Isihasmul nu este o **tehnică** și nici măcar o metodă, ci este un mod de trăire al legăturii cu Dumnezeu. Acum vreo șase luni m-am oprit asupra aspectului, a fundamentului său dogmatic: energiile necreate. Numai harul singur ne poate sugera că el nu se poate dobîndi exclusiv prin voință și mecanică - deci prin mijloace magice, nu mistice - că așa nu putem să avem părtășie de lumina taborică. Las la o parte că de ea s-a învrednicit doar o infimă parte din aceia care, după viețuirea de obște, s-au făcut sihaștri, retrăgîndu-se în pustie ori în locuri necercetate.

Calda, frumoasa popularizare a Filocaliei ruse - *Dobrotoliubie* - intitulată „Mărturisirea unui pelerin rus”, ne arată că oricine poate spune rugăciunea inimii, indiferent dacă e monah, cleric sau mirean, dacă este virtuos sau păcătos. Susține aproximativ același lucru și Sf. Simeon Noul Teolog. Și această rugăciune, are o rigoare și o disciplină a ei, care au ca scop combaterea împrăștierii mentale și mutarea rațiunii în inimă. Așa ceva nu se poate face oricum, oriunde, constituie primejdie chiar și necesită un îndrumător. Adică este imperios duhovnicul de care are nevoie orice credincios. Acesta nu poate fi un **guru**.

Creștinismul este singura religie revelată, singura în care Dumnezeu a coborît pe pămînt, și-a asumat firea noastră, fără ca prin aceasta să își știrbească ori să își diminueze divinitatea. Așa încît nu putem amesteca yoga, sau altceva, cu creștinismul, pe motivul că și în isihasm și în cadrele „tehnicilor” respective se pune problema dozării respirației. A ști cum să respire e un principiu vital elementar. Se vede și în scris: cine știe să respire, știe și să formuleze; pune virgula acolo unde trebuie și transmite ritmul organic al gîndirii.

Și automobilul și avionul au pneuri, însă unul merge pe pămînt iar celălalt zboară prin văzduh. Aproximarea de yoga a

isihasmului, care constituie un aspect numai al Ortodoxiei, întrucât numai în cadrele ei a apărut și a rămas, este nejustificativă și neconcludentă. Creștinismul nu e nici ideologie, nici tehnică, nici „viață spirituală” (cum reiese de la televizor), ci cale; mod de existență. Un teolog contemporan, Alexandr Schmemmann, arată drastic de clar incompatibilitatea creștinismului cu toate celelalte elemente: „Noi spunem viață creștină și nu «spiritualitate» pentru că acest ultim cuvânt a devenit astăzi ambiguu și înșelător. Pentru mulți, el implică o activitate misterioasă și autonomă, un secret care poate fi pătruns prin studierea anumitor tehnici spirituale. Lumea de azi este teatrul unei căutări frenetice de spiritualitate și de misticism și, în această căutare, totul e departe de a fi lucru sănătos (...). Prea mulți înțelepți și așa-zii maeștri spirituali, exploatând ceea ce este adesea o autentică și ardentă căutare a Duhului, își antrenează de fapt ucenicii în primejdioase impasuri spirituale.” (D'eau et d'Esprit, p. 163).

Vrea cineva să facă yoga ? S-o facă. Voie ca de la banul Ghica. Dar să nu își închipuie că ea poate fi altoită cu creștinismul și cu atât mai mult cu isihasmul la ale cărei culmi, noi, oamenii din ziua de azi, din lumea în care trăim, nu s-ar cuveni să năzuim nici în vis, dacă am avea puțin obraz.

Cerc de isihasm ?! Ca și când isihasmul ar fi ikebana sau geografie. Și cine este titularul acestei catedre de isihism ? Vreun monah îmbunătățit athonit, părintele Stăniloae care s-a ostenit o viață întreagă cu cercetarea și izvodirea temeiniciei lui, sau oameni care nu duc poate nici cea mai elementară viață creștină !?...

Am auzit de... Medicină isihastă și am văzut chiar o broșurică scumpă, intitulată **Memoriile unui isihast**. Păi memorii scrie De Gaulle, scriu artiștii, scriitorii, șoferii de celebrități, dar nu călugării. E grotesc.

În suficiența și ignoranța noastră credem că totul se învață, totul se predă și totul ne stă la îndemînă. Că putem practica isihasmul la bloc, în pivniță sau pe balcon; că un cenaclu isihast ne poate face martorii Transfigurării.

Iată că din anii '20 și pînă acum lucrurile nu s-au schimbat prea mult: contemporanii lui Nae Ionescu alăturau psihanaliza de creștinism, contemporanii noștri vor să amestece isihasmul cu yoga. La mijloc e tot ispita unui drac sincretic.

(1992)

MANIFESTUL PREOTULUI GĂINĂ

De existența preotului Dumitru Găină am aflat pentru prima oară la radio - la „Europa liberă”, evident -, în 1988, când Ceaușescu reușise, în pofida renumelui teșmenit, să facă o vizită în Australia, unde clericul acesta era paroh. Se agitase printre enoriași să-i determine să dea dovadă de „patriotism”, eventual să iasă cu portretul despotului în proțap. A doua oară tot la radio am auzit: în ultimele zile ale dictaturii, părintele rămăsese la vechile idei și își îndemna parohienii să facă la fel. Prea de tot ! Au mai existat prea cucernici care făcuseră în străinătate „servicii”, dar mai cu perdea și poate mai inteligent. După cum au existat, tot sub jurisdicția Bisericii, și oameni de reală demnitate duhovnicească și civică: părintele Dură, de pildă, parohul din Bruxelles, a cărui soție a fost ofensată la Patriarhie tocmai pentru că soțul ei îl preferase lui Ceaușescu pe Hristos și nu invers.

Era firesc ca enoriașii preotului Găină să fie revoltați. Îmi amintesc de cîteva articole în acest sens. La rîndul său, păstorul a încercat să se dezvinovățească. Uitasem de

povestea asta deloc plăcută și nu mi-aș fi reamintit de avatarurile părintelui Găină, dacă nu-i întâlneam semnătura în periodicul cu cel mai lung titlu din lume: **Vestitorul ortodoxiei românești**. În numărul - altminteri bun - 1/1991, preotul Dumitru Găină publică un text care aduce mai degrabă cu rapoartele unui diplomat; un fel de raport ce se intitulează **Înnoirea diasporei ortodoxe române în Australia**. Ca raport are toate trăsăturile specifice, inclusiv exprimarea împiedicată și topica lăfție. Mai degrabă printre rînduri, autorul spune că două dintre cele patru parohii românești aflate în Australia (Melbourne și Sidney), refuză și acum oblăduirea Patriarhiei. Asemenea comunități nu sînt numai în Australia. În trecut, ele preferau preoți hirotoniți ori recunoscuți de alte biserici ortodoxe (Rusă din exil, Greacă) deoarece considerau că Patriarhia Română e aservită Stăpînirii. Cele două parohii pomenite de părintele Găină se abțin în continuare să se închine Bucureștiului duhovnicesc.

După ce își enumeră meritele, părintele Găină scrie: „Am ținut să menționez aceste eforturi pentru ca românii aflați în diasporă să-și dea seama că nu pot supraviețui bisericește prin ei înșiși, fără sprijinul și înțelegerea Statului român.”

Noi, care pretindem că avem ținere de minte, știam că Biserica s-a despărțit de Stat. Și dacă e firesc ca Statul să se intereseze de românii locuind în străinătate, e nefiresc ca un preot să medieze în favoarea stăpînirii lumești. Ne închipuim că hirotonia părintele Găină o are de la Patriarhie și nu de la Ministerul de Externe. Gafa și vechile deprinderi devenite reflex aruncă o umbră nu numai asupra preotului, ci și asupra Sf. Sinod, că doar **Vestitorul...** este un periodic al Patriarhiei.

Mai jos, într-o limbă de lemn perfectă - cîțiva termeni merită subliniați - preotul Găină își întărește propunerile; un

adevărat manifest sau program. Să cităm: „Pentru atingerea acestor obiective trebuie să facem eforturi pentru schimbarea mentalității diasporei române, înlăturîndu-se **suspiciunea și neîncrederea față de Biserica Ortodoxă Română și Statul român prin contacte directe, reciproce, deschise...**” etc.etc.

În definitiv, în numele cui vorbește propagandistul cu reverendă: într-al Bisericii ? în numele Statului ? sau în într-al românilor australieni ?! Nu știm. Ceea ce reținem e că acolo la capătul lumii, în sînul diasporei românești, persistă neîncrederea atît în Stat, cît și în Patriarhie. Pentru aceste informații chiar că le sîntem recunoscători - atît Prea Cucernicului cît și gazetei bisericești care le publică. Iar dacă e vorba de neîncredere, în ce privește Biserica, Ea nu face decît să culeagă roadele semănate pe meridianele de planetarul de la Sibiu, de un episcop-vicar patriarhal renumit pentru economia pe care o face la săpun și pentru faptul că ținea pe birou, în reședința particulară de la Antim, fotografia lui Ceaușescu; și în general roadele semănate de Sectorul de relații externe al Patriarhiei...

Sf. Canoane nu prevăd eptimii pentru propagandă în favoarea dictaturii sau pentru delațiuni, iar pe de altă parte nu înseamnă că omul care a greșit - oricît de grav - nu se poate îndrepta. Dar una din condițiile iertării, o știm de la molitvelnic, e să nu recidiveze. Iar părintele Găină are, vedem, aceleași năravuri. Mai mult: și le exhibă în public cu o comică candoare. Iar pe ușa sufletului - sau a raportului - lăsată larg deschisă, transpare realitatea din Patriarhie. Dintr-o Patriarhie care pare a nu fi înțeles că românii australieni s-au saturat de părintele Găină și de omiletica lui statală. Problema poate fi rezolvată foarte simplu: prin trimiterea unui preot nou și din alt aluat în țara cangurilor și prin atribuirea altei parohii părintelui Găină. La Dilga sau la Cucuieții din luncă, Prea

Cucernicul Preot Doctor Dumitru Găină le-ar putea predica la nesfârșit credincioșilor despre armonia relațiilor dintre Biserică și Stat în spațiul carpato-danubiano-pontic. (1991)

BURTĂVERZIMEA ȘI VORONEȚUL

Pentru cine știe să judece și să cîntărească simbolic, nimic nu dă mai bine măsura falsului patriotism și a naționalismului gheșeftar ca amenințarea care continuă să planeze asupra mînăstirii Voroneț.

Oamenii din ziua de azi, deprinși nu din vina lor să pună cultura înaintea cultului și monumentul mai presus de biserică, nu cunosc poate greutatea teologică a unei lavre cum e Neamțul sau ponderea Cernicăi, dar au auzit fără îndoială de Voroneț. Sub raport artistic ea este cea dintîi între mînăstirile noastre. Și Petru Comarnescu mărturisea în jurnalul său editat sub titlul „Chipurile și priverile Europei” că socotește **Judecata de Apoi** a lui Giotto inferioară aceleiași teme iconografice așa cum apare tratată ea pe zidurile Voronețului. La rîndul său un scriitor de finețea lui Bassani mărturisea că în Evul Mediu pictura murală a bisericilor noastre juca rolul ziarelor în lumea contemporană. Asta pentru că Bassani înțelesese tîlcul sugestiilor antiotomane introduse de zugrav la Voroneț. Și cu asta atingem și coarda patriotică: Voronețul este o triplă ctitorie: a lui Ștefan cel Mare, a lui Daniil Sihastru (recent canonizați) și a mitropolitului Grigorie Roșca. Mînăstirea aceasta, ridicată într-un timp record, între Rusaliile din 1488 și înălțarea Sfintei Cruci din același an formula un mesaj creștin și românesc militant de mare anvergură.

Intrată în circuitul de valori universale, reprodusă pe afișele agențiilor de turism, cîntată oficial de poeții

propagandei și pomenită chiar și în „Scinteia”, Voronețul era în fostul regim un mic tabu. Și aceasta datorită condiției sale de monument artistic. Mînăstire nu mai era, slujbă nu se mai făcea în biserică, monahi nu mai existau, dar chiar și așa estropiată teologic, nimeni nu îndrăznește să se atingă de ea.

Restaurată în anii '60 deopotrivă cu alte mînăstiri bucovinene, Voronețul rămăsese - în strictă calitate de „monument” - un clișeu propagandistic, deopotrivă cu pictura lui Țuculescu, cu Coloana pomenirii fără de sfîrșit a lui Brîncuși denaturată de sensul ei creștin, cu Gînditorul de la Hamangia, și, bineînțeles, cu poezia lui Eminescu - cap de afiș în topul național-comunist.

Abia prăbușită dictatura, Voronețul s-a văzut cu adevărat amenințat. Nu de buldozer, este adevărat, ci în integritatea ei reală și mult mai complexă. Arhiepiscopul Pimen s-a lovit de-o acerbă opoziție cînd a voit să-i redea fizionomia cenobitică. Apoi de oameni cu bani care țineau morțiș să construiască un hotel în incintă. Eu nu mă indignez că un alergător după mingi de tenis ține să-și înmulțească paralele ridicînd un ospel lîngă ctitoria lui Grigorie Roșca. Să-i pretindem pieteta, cultură, gust ori smerenie ?! Astea și negustoria - *ça fait deux*. Îi înțeleg și pe ispitiții provinciali.

Există precedente încă și mai cutremurătoare: în anii '70 guvernul grec, respectiv al unei ultime țări în care Statul mai este contopit cu Biserica, era tentat să lase Athosul, Grădina Maicii Domnului, accesului turistic. Politicienii caționi erau gata să încuviințeze printre lavrioți și pustnici prezența oaspeților în șlapi și bermude. S-a ajuns la un adevărat război între Patriarhul Ecumenic, grec și el, și guvernul elen. Pînă la urmă a salvat Sfetagora Dumnezeu.

Știm că banul e ochiul dracului. Dar faptul că într-o țară unde există atîtea gazete șovine și naționaliste și atîția

politicieni și publiciști care ameteșc prostimea pe motiv că Străinul diabolic e gata să ne înghită ca un balaur, sabia care n-a încetat să planeze asupra Voronețului mi se pare emblematică. Pentru că Voronețul nu e o biserică de parohie sau un schișor oarecare și nici nu se pune problema unei investiții. Niciodată burtăverzimea patrioată n-a arătat mai limpede ce prăpastie îi desparte logoreea de fapte. Ea a învățat ceva esențial de la Ceaușescu: că datul cu gura și datul din mâini deturneză, distrage atenția de la realități. Pui în priză omilia patriotică și pleci nestingherit la furat.

La acestea se adaugă și faptul că, așa cum a remarcat Țuțea, noi nu avem în prezent personalități. Nu un glas de amplitudinea aceluia pe care îl avea Iorga, dar măcar o voce care să fie cât de cât ascultată în corul general de clevecici și cațavenci. Comunismul și-a format crainici pe măsură, buni la diversiune și gargară manieristă. Iar urmașii lor se tem de orice prezență care poate sugera coerența și consecvența.

La mijlocul lui septembrie Voronețul era amenințat cu neavenita vecinătate hotelieră. Arhiepiscopul Pimen, clericii. oamenii locului s-au zbatut și, în decembrie, părea că bunul simț învinsese. Concesiunea fusese retrasă. Acum pericolul a reapărut. Iarăși agitație și energie risipită. Și toate astea, repet, nu pentru o smerită bisericuță...

Dar cum sînt obișnuit să caut o fărîmă de bine în orice rău, s-ar putea ca Dumnezeu să fi rînduit toate aceste penibile încercări pentru a ne arăta că patriotismul și naționalismul merg pînă la buzunare; că n-avem personalități cu umeri lați care să se pună de-a curmezișul; că la Ministerul Culturii au revenit oamenii care altădată aprobau demolări de biserici; că, într-un cuvînt, sîntem în durerile facerii.

(1993)

LIMBA DE LEMN

Vestitorul... patriarhal tinde să devină o revistă eficientă și interesantă. Mîna părintelui Coman, om cult și instruit, se simte. Numai că această mîna pare pe jumătate legată. Pentru că un om care traduce din grecește (cf. nr. 79/1992) într-o limbă românească atît de limpede și totodată atît de bisericească - dacă ar fi să ne gîndim numai la cuvîntul temeluit din echivalența sa -, nu cred că ar fi acceptat imprimarea unui text ca acela care poartă semnătura părintelui profesor doctor Dumitru Radu fără să roșească. De aici și precauția de-a adăuga următoarea apostilă la sfîrșitul textului respectiv: „Referat susținut la Seminarul de Studii Sud-Est Europene, Iași, august 1992, primit la redacția de la Cancelaria Sf. Sinod.”

Proza părintelui profesor Radu a venit, așadar, de sus. Și este probabil că și în Cancelaria respectivă se vorbește și se scrie în aceeași limbă de lemn. Idiomul acesta devenise din nefericire o realitate în Biserică în anii dictaturii comuniste din cauza cenzurii și-a amestecului Departamentului Cultelor în multe texte, chiar și în pastoralele arhieresti; dar de preferință în cele - să le spunem așa - oficiale. Texte pe care autorii lor aveau pudoarea sau prevederea să nu le semneze și iscăleau „Redacția”.

Însă preoții și teologii care luau parte la tot felul de congrese, conferințe și colocvii pe tema, predilectă, a păcii, își însușeau limbajul acesta de scîndură. Măcar pentru o călătorie în străinătate. Alții erau deputați în FDUS. Alții trebuiau să prezideze celebrele conferințe „de orientare” de la protoierii. Iată că după decenii de practică, limbajul a rămas. Și dacă un fost activist ar parcurge contribuția părintelui Dumitru Radu, ar avea o răutăcioasă satisfacție constatînd că

limba de lemn pe care fostul sistem a creat-o, persistă pînă și în Biserică.

Nu prea văd care poate fi legătura între studiile asupra sud-estului european și referatul părintelui profesor, intitulat „Misiunea Bisericii Ortodoxe Române astăzi - priorități și perspective”, dar merită să transcriem din el. Să ascultăm întru aducere aminte: „Astăzi Biserica Ortodoxă Română, în noul context social-politic, cultural, pluripartinic și pluriconfesional trebuie să-și aducă contribuția la refacerea moral-spirituală a poporului, a culturii lui legată de valorile perene, apărîndu-și în același timp valorile și identitatea sa de Biserică Ortodoxă națională împotriva prozelitismului catolic și sectar încurajat și susținut material din interiorul țării și mai cu seamă de către factori externi, interesați în destabilizarea Bisericii noastre și prin ea a țării și societății românești.”

Termenul destabilizare îi este așa de drag părintelui profesor Radu încît îl reia două paragrafe mai jos. Referatul său nu este numai o nedisimulată serenadă (sau o podobie) cîntată sub balconul Statului, ci și un elogiu adus științei, sau, cum se spunea odată, „cuceririlor”, ei. Să cităm: „Prin integrarea sa în structurile învățămîntului da Stat, în anii 1991-1992, învățămîntul teologic de nivel liceal și cel superior, universitar, a dobîndit o nouă dimensiune. Și anume, el și-a îmbogățit recuzita mijloacelor de investigație științifică a fenomenelor vieții umane...” etc.etc. Să nu știe părintele prodecan că recuzita e o noțiune din domeniul teatrului și nu al științei?!... Dar, mai ales, să nu știe că protestanții și neoprotestanții pe care altminteri foarte aprins îi combate vor să demonstreze „rațional” existența lui Dumnezeu?

Limba de lemn, deși nu spune nimic concret, e violentă și virulentă, iar aceste trăsături sînt străine Ortodoxiei. Chiar și în polemica lor cu adversarii, Sfinții

Părinți, scriitori bisericești, teologii au fost preciși, limpezi, cumpăniți. Nu mi l-aș putea imagina pe Sf. Grigorie Palama adresîndu-i-se lui Varlaam în termenii în care o face părintele Radu: „Între altele, Biserica Ortodoxă Română simte de datoria ei de a lua toate măsurile pentru apărarea dreptei credințe a credincioșilor săi în fața acțiunilor prozelitiste ale unor biserici și secte triumfaliste care fac mult rău Bisericii noastre și unității spirituale a poporului român atentînd mascat asupra integrității teritoriale a țării noastre.”

De ce nu-l lasă părintele profesor Radu pe dl. general Spiroiu să aibe grijă de fruntariile țării ? De ce se pune singură Patriarhia în situații ridicole, adică în aceleași ipostaze în care o pune defunctul stat comunist?... Cred că o face din aceeași disponibilitate nefericită care devenise o a doua natură la mulți dintre compatrioții noștri. Reflexul funcționează inconștient și implicit confirmă principiul vaselor comunicante (iată că recurg și eu la argumentele științei) de care am mai pomenit.

Oamenii vechi sau învechiți nu pot să aibe decît reacții pe măsură. Rugina și vetustețea persistă pe Dealul Partiarhiei. Textul părintelui Radu e numai un oscior din scheletul pe care l-ar putea reconstitui metoda lui Cuvier. Așa încît, ce folos vom avea dacă în cele 12 facultăți de teologie și în cele 18 seminarii se va preda și se va vorbi în acest idiom calp și belicos ?

Să facem, totuși, abstracție de limbaj. Ce vrea părintele Radu să spună pe trei coloane ? Nimic altceva decît ce spunea și-n trecut prin tot felul de Adunări: că Statul e bun, frumos, deștept și viteaz și nespus de binevoitor în materie de religie. Alte poezii părintele profesor nu știe.

(1992)

"GALILEENE, AI ÎNVINS !"

Ceea ce impresionează astăzi, când s-au rupt pecețile de pe trecut, este nădejdea atîtor oameni încercați, strîmtorați de istorie; oameni care întruchipează o heraldică a durerii și a biruinței prin suferință. Pentru că monumentele Răsăritului sînt cu precădere lăuntrice, tănuite, iar numărul sfinților nu-L cunoaște decît Dumnezeu.

Am citit mai demult, în revista *Apostrof*, poeme scrise de Radu Gyr în temniță: erau de nu știu cîte ori mai frumoase decît versurile pe care le publicase în libertate și nu era în ele nici urmă de resemnare. Nu-l pot uita pe cel intitulat "Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane !" Nu mai era vorba de dorința coșbuciană, și-atît de materială, în fond, de pămînt, ci un îndemn spiritual: revoltă în vederea salvării sufletului. Suferința e creatoare nu numai în artă, ci și - mai ales - în plan ontologic.

Trăim o vreme a documentului, a dovezii de mărturisire. Cînd arta părea mai alexandrină ca niciodată, mai formalistă și mai sleită, apare această literatură incandescentă, concretă, scrisă cu sînge și care nu mai are nevoie de cea mai mică manoperă, în felul în care nu avea nevoie Soljenițin de „tehnică”. De aceea profesioniștii romanului, ai nuvelei, vor sta o vreme deoparte. De ce să-l mai citești pe naratorul care începe cu „Gardianul se uită prin vizetă...”, cînd poți afla cum au stat lucrurile de la oamenii care au trăit nemijlocit experiența închisorii ? Ce palid e romanul lui Vintilă Horia, *Persecutați-l pe Boetius !*, în comparație cu cărțile despre temniță publicate de Noica, Steinhart, Mihadaș ori Ion Ioanid !

Trei dintre autorii pomeniți mai sus sînt scriitori profesioniști, însă unul nu este, și totuși ceva îi apropie mai

mult decît „mijloacele literare” sau cultura. Acest element este experiența asumată bărbătește și necondiționat. Durerea face poezii, pentru că tot ea i-a făcut pe psalmist și pe Eclezias. Durerea asumată și tocmai prin aceasta depășită. Iată ce spune într-un poem, în final, Constantin-Aurel Dragodan:

Renaștem din scrumul tristeților noastre
Ca pasărea Phoenix. Cu aripi albastre,
Elanul înaltă, spre bolta senină,
Icarii bezmetici, flămînzi de lumină.
Sub lespezi de beznă, pe umeri căzute,
Credința ne-mbracă-n armuri nevăzute.
Cînd drugul scrîșnește, cînd bestia urlă,
Nădejdea se-nalță mai sus, ca o turlă.
Și stăm, luminați de-un opaiț de gînd,
Pe talpa aceasta de iad, așteptînd
Pe îngerul Domnului, alb, ca să dea
Pe-o latură piatra mormîntului, grea.

De aproape două mii de ani, sfinții părinți, scriitorii bisericești, teologii, meditează asupra Patimilor Mîntuitorului. Și asupra Învierii Lui. Astăzi avem nenumărate dovezi concrete de oameni care l-au urmat pe Hristos. Totul s-a petrecut în prezentul nostru istoric. Pentru noi, ca și pentru celelalte țări comunizate din Europa, martiriul a fost reactualizat.

Orice om care pătimeste întru în Hristos și care moare mărturisindu-L, e un mucenic. Orice om care pătimeste, din aceleași motive, în închisoare, dă un examen de fidelitate. Indiferent dacă e laic, preot sau teolog. Formată din cler și popor, Biserica este un întreg omogen și organic; e trupul lui Hristos. Și dacă nu am avut ierarhi ortodocși care să fi murit în închisorile comuniste sau să fi trecut prin ele, am avut sute

de călugări și preoți și am avut sumedenie de credincioși. Recent, într-un interviu, un luptător anticomunist, fost partizan, spunea că a avut ca oameni de legătură doi preoți și un călugăr. Poetul Sandu Tudor, călugărit și devenit stareț al schitului Rarău, a fost el însuși implicat în lupta de partizani și a murit în închisoare... Iar dacă ne amintim de Sinodul care l-a caterisit pe părintele Gheorghe Calciu, se cuvine să ne amintim și de curajul său, de celebrele sale *Cuvinte*, de închisoarea în care a fost zvirlit în 1979... Acum vreo trei ani fusese arestat un stareț pe care am avut prilejul să-l cunosc: părintele Mina Dobzeu de la Huși...

Există, desigur, mai ales în anii din urmă, și exemple contrarii, din *cealaltă* categorie, dar tocmai dualitatea, antinomiile trebuie să ne prevină că alegerea e actul care ne aparține. Mai mult: luând în considerare o realitate, ne proiectăm în ea pe noi înșine. Depinde de fiecare să vadă mărturisirea sau trădarea, să spună că paharul, vorba lui Călinescu, e *plin pe jumătate sau gol pe jumătate*...

Am mai pomenit și altădată de ultimul mesaj, transmis din temniță, de Mircea Vulcănescu: „Să nu ne răzbunați.” Ce poate fi mai creștin? Numai un om care are încredere în Dumnezeu nu-și pierde nădejdea. Seninătatea lui Vulcănescu dinaintea cucutei era de altă natură decât aceea a lui Socrate.

Dacă aceia care au crezut că pot distruge spiritual omul și rupe legătura lui Dumnezeu folosind cele mai diabolice mijloace, ar lua cunoștință de cuvintele lui Vulcănescu, de celelalte dovezi de credință, dacă ar privi în jurul lor, nu le-ar mai rămîne decât să exclame asemeni lui Iulian Apostatul: „Galileene, ai învins!”

(1991)

CE SÎNT SFINȚII

Oamenii de geniu nu sînt oameni de geniu dacă nu spun și cîte o prostie. Așa, de pildă, N. Iorga a spus că noi, românii, nu am avut sfinți. Și afirmația aceasta a fost reluată de alții, din generație în generație. Am reîntîlnit-o recent pe prima pagină a unei reviste foarte serioase. Se mai spunea acolo și că înainte de 1945 nimeni nu a fost persecutat pe motive de credință religioasă.

Sfinții nu pot fi judecați ca literaturile, în funcție de premiile Nobel pe care le-au repurtat. Pentru că unul din atributele sfințeniei este smerenia. Numărul real al sfinților nu îl cunoaște decît Dumnezeu.

Sfinții sînt, în primul rînd, oameni care și-au dat viața pentru Hristos, mărturisindu-L; sau oameni cu o viață foarte virtuoașă; oameni care au făcut minuni, dar sfinți au devenit unii și pentru alte merite: de pildă cneazul Vladimir pentru că a încreștinat poporul rus. La fel, Constantin cel Mare a primit însemnele sfințeniei, printre altele, pentru că prin edictul de la Milan (Mediolanum), din 313, a dat drept de cetate creștinilor iar pe patul de moarte s-a încreștinat el însuși... Există cazuri de sfințenie individuală și altele de sfințenie colectivă: sacrificiul pruncilor uciși de Irod, al celor 40 de mucenici și al atîtor altora.

Este adevărat că un sfînt nu devine ca atare decît prin *canonizare*, care este o „omologare” a Bisericii, după norme bine stabilite. Canonizarea poate surveni însă chiar și la sute de ani după săvîrșirea din viață a cuviosului respectiv. Așa se întîmpla, pe cînd trăia Iorga, că noi, românii, nu aveam nici un sfînt canonizat. Nu-l aveam oficial. Pentru că primele canonizări s-au făcut la noi abia în anul 1955. Atunci a fost canonizat - adică declarat sfînt - Sf. Ierarh Calinic de la

Cernica (mort în 1868), atunci Cuvioasa Parascheva, atunci Sofronie de la Cioara care a pătimit din pricina uniației (înainte de 1945, deci !), tot atunci Sf. Ilie Iorest și nu numai el.

Pînă în 1960 s-a nevoit la Sf. Locuri, într-o peșteră din apropierea Iordanului, un călugăr român cu metanie la mînăstirea Neamț (n.1913). A răposat atunci. Peste două decenii, la deshumare, s-a constatat că trupul său rămăsese intact și răspîndea o plăcută mireasmă specifică moaștelor de sfinți. Trupul cuviosului - pe nume Ioan Iacob - a fost dus într-o biserică din Ierusalim, lăsat 40 de zile pentru a se constata dacă neputrezirea nu a fost cumva datorată altui motiv și la sfîrșitul șirului de cercetări canonice s-au recunoscut atributele sfințeniei. Ar mai fi de adăugat ceva: Cuviosul Ioan Iacob de la Neamț, sfințit din secolul XX, scria versuri și traducea, într-o românească frumoasă, din Sf. Părinți. Iată un răspuns celor ce se întrebă - o întrebare sfîșietoare pentru mulți - dacă îndeletnicirile artistice („creația”) nu sînt cumva un păcat.

Avem și 4 sfinți-martiri din secolul IV, descoperiți în bazilica de la Niculițel (Zotticos, Attalos, Camasis și Filippus). Nu erau români decît pentru protocroniști, dar s-au jertfit pe pămîntul acesta. Se cunosc iarăși cazurile a doi preoți împușcați în timpul răscoalelor țărănești din 1907. Iar după 1945 au fost arestați și întemnițați aproximativ 500 de preoți români ortodocși. Unii au murit în închisoare sau la Canal, mărturisind pe Hristos. Alții s-au întors acasă. Nu se laudă însă cu încercările prin care au trecut.

Criteriul cantitativ („Cîte cărți ai dumneata ?”) merge în literatură, în cele lumești. Dar a propos de literatură: nu e un exemplu poetul V. Voiculescu care a refuzat orice «colaborare» și care a ajuns în închisoare la vîrsta de 75 de

ani pentru creștinismul său mărturisit (Rugul aprins de la Antim) ?!

Era furios și Emil Cioran că nu am fi avut sfinți și l-a smerit Mircea Vulcănescu, după cum însuși mărturisește: „Într-o zi cînd, într-un acces de furie împotriva a ceea ce numeam eu pe atunci «neantul nostru valah», îi spuneam că noi nu fusesem în stare să dăm lumii nici măcar un sfinț, îmi răspunse cu blîndețea lui obișnuită care, de data aceea, lăsa să străbată o oarecare vehemență: Ar fi trebuit să vezi pe baba pe care am cunoscut-o eu într-un sat îndepărtat, ai cărei genunchi lăsaseră urme în pămîntul colibei ei, de atîtea mătănii ce făcuse. Adevărata sfințenie n-are navoie să se arate și să fie recunoscută. (Cf. Revista de istorie și teorie lit., nr. 3-4/1988, p. 194).

(1990)

NOI N-AVEM MARTIRI DIN SECOLUL XX ?

Cine compară calendarul nostru pe anul în curs cu cele precedente va observa că el s-a îmbogățit cu patru sfinți autohtoni. E vorba de Sf. Bretanion, Episcopul Tomisului, prăznuit la 25 ianuarie, de Sf. Mucenic Sava de la Buzău (12 aprilie), de Sf. Teotim Episcopul Tomisului (20 aprilie) și de Sf. Mucenic Ioan cel Nou de la Suceava.

Aceștia nu sînt singurii sfinți incluși în sinaxar după primele canonizări ale Bisericii noastre petrecute în anii 1955-1956, întrucît cu mai mulți ani în urmă au fost trecuți în calendar mucenicii Zottic, Attalos, Camasis și Filippus ale căror moaște au fost descoperite în 1971 în cripta de la Niculițel. În curînd vor fi canonizați Constantin Brîncoveanu, adevărat mucenic și mărturisitor al Ortodoxiei, și Ștefan cel

Mare, care a pus probleme aproape insolubile canoniștilor (dacă nu ar fi decît cele patru neveste).

Iată că se înfăptuiește un program al Bisericii noastre, ale cărei rădăcini sînt mai vechi de un deceniu. Am mai vorbit despre el, ca și despre preferința IPS Nestor, Președintele Comisiei de canonozare, pentru sfinți „străromâni”. Cei doi episcopi tomitani au trăit în secolul IV ca și un alt canonizabil, Emilian din Durostor (+ 362); ca și martirii de la Niculițel...

Într-un interviu din vara anului trecut, încheind o lungă listă de nume pasibile de canonizare, I.P.S. Nestor, adăuga: „...studiem și posibilitatea de a rîndui, în cea de-a doua duminică după Rusalii prăznuirea duminicii Tuturor Sfinților Români, așa cum au rușii și bulgarii pentru sfinții lor, aici urmînd să punem în lumină, într-o pomenire de obște, caracterul de sfințenie al martirilor Revoluției Române din decembrie 1989.”

Deși așezați la „și alții”, e bine că s-a gîndit Comisia sinodală și la martirii pe care părintele Stăniloae, într-un text publicat în „Amfiteatru” (februarie 1990), îi compara cu pruncii uciși de Irod. Dar Biserica Ortodoxă Română chiar n-a avut și alți martiri în decursul secolului XX? Ierarhi contemporani mucenici, e drept, n-a avut, dar a avut atîția preoți și credincioși! E avevărat că o Biserică avînd un mitropolit, la Sibiu, care declară în interviuri că nu-i nici o afacere să fii mucenic, iar un altul își sprijină demonstrațiile aghiologice pe Ilie Ceaușescu, s-ar putea să nu agreeze mărturisitori contemporani. Sînt mai plăcuți cei din vechime. Dar ni se poate cere și puțină răbdare. Abia au trecut doi ani și cîteva luni de la dispariția comunismului.

Să vedem, însă, cum stau lucrurile cu alți frați ai noștri, ortodocși. De pildă, cu rușii, cu atît mai mult cu cît intervenise o competiție în materie de canonizări între cele

două biserici. Ierarhii noștri vroiau să-l canonizeze pe Paisie, cît mai repede, ca să nu ne-o ia rușii înainte. Ne-au luat-o. Și nu numai în legătură cu marele stareț, ci și cu martirii contemporani. Așa se face că în ultima zi din martie 1992 Sinodul Bisericii ortodoxe ruse a aprobat propunerile comisiei pe care o însărcinase, privind canonizarea mitropolitului Vladimir al Kievului, asasinat în 1918, și a mitropolitului Veniamin al Petrogradului, executat în 1922, precum și a mării ducese Elisaveta (călugărită precum principesa Ileana a noastră), asasinată în 1918. Se cuvine, iarăși, menționat că la sfîrșitul reuniunii sinodale, o seamă de episcopi au cerut aceleași comisii „să examineze documentele privitoare la moartea tragică a familiei imperiale”. E vorba tot de perspectiva unei canonizări.

Hotărîrea Sinodului prezidat de Patriarhul Alexei II, din care vom cita, arată că se au în vedere, prin acest început, **toți mărturisitorii ortodocși ruși din decursul secolului XX**. „Este imposibil - se spune în text - să-i pomenim pe nume pe toți mucenicii Bisericii ruse din secolul XX; totuși ne exprimăm nădejdea următoare: canonizarea primilor martori ai credinței, care și-au vărsat sîngele pentru Hristos, va fi premisa de canonizare în întregul Bisericii a nenumăraților mărturisitori care au suferit martiriu în Rusia.”

Acești mucenici nu au fost asimilați Duminicii „Tuturor sfinților pămîntului rusesc”, din care s-a inspirat I.P.S. Nestor pentru pomenirea celor morți în decembrie 1989 la noi, ci, li s-a ales o zi anume, respectiv duminica următoare datei de 25 ianuarie. Atunci vor fi prăznuiți martirii **contemporani**.

Partidul comunist a dispărut în Rusia după cel de la noi, sînt și acolo frămîntări - poate mai sfîșietoare, mai dureroase decît aici -, dar Biserica rusă a fost cu gîndul și cu fapta mai aproape de prezent.

De unde propensiunea aceasta irepresibilă, pe care am mai constatat-o, spre trecut, a Bisericii noastre; a unei părți din Sf. Sinod? Sau: de ce oamenii trecutului trebuie să hotărască în Sinod?

Pentru că ne-am canonizat târziu de tot sfinții, și nu știu dacă la mijloc a fost numai smerenia, nu și indolența, tot felul de capete ilustre de la Iorga la Cioran au conchis cu suficiență că nici măcar un sfânt n-am fost în stare să „dăm”.
(1992)

CALITATIV ȘI CANTITATIV

Spuneam cu un alt prilej că noi trăim într-o lume dominată de spiritul protestant. Unul ajuns la apogeu. Și trăsătura lui este tirania cantității. Un fabricant nu se mai îmbogățește azi producând obiecte de lux - sau acest tip de fabricant a devenit rar -, ci producând lucruri de serie pe care le adoptă toată suflarea. Mai degrabă reușești vânzând creioane Bic decât Rolls Royce-uri. Supremația cantității, a numericului, se reflectă din nefericire, mai mult ca oricând, și în manifestările spiritului, îndeosebi în cultură și artă. Valorile se trec mai repede ca iarba câmpului. Însă acestea sînt realitățile și ne constrîng să luăm act de ele. Statistica, spunea încă din anii '30, în glumă, Giuseppe Ungaretti, este știința secolului. Și de atunci pînă acum a devenit chiar stăpîna lui. Așa încît nu putem s-o ignorăm.

S-au publicat datele preliminare ale recensămîntului din ianuarie 1992, primul, după mai bine de cincizeci de ani, care ia în considerare și apartenența confesională. Potrivit cifrelor, în România există azi 86,8 la sută ortodocși. Asta înseamnă 20 de milioane de suflete aproape. Poate mulți

dintre ei nu știu Tatăl Nostru și n-au intrat decît rar în biserică, chiar și după prăbușirea comunismului. Alții nu și-au pus decît vag problema raportului lor cu Dumnezeu și cu Biserica. Dar nu s-au lepădat de Ortodoxie. O mărturisesc în felul lor subțiat, vag sau ambiguu. De asemenea, poate se vor fi umflat ori greșit numărările cu o sutime sau chiar cu cîteva procente, însă nu putem să nu reținem că dintr-o țară cu aproape 23 de milioane de locuitori, mai puțin de 50 de mii s-au declarat cu mîna pe inimă atei. În Franța cred că procentul oamenilor fără Dumnezeu - nu știu dacă l-a socotit cineva -, e mult mai mare. Și nu numai acolo.

Pe mine nu mă surprind datele recensămîntului din ianuarie 1992 sub raport confesional. România interbelică avea cam în jur de 85 la sută din populație ortodocși. O cifră similară a dat și Departamentul Cultelor la sfîrșitul anilor '80 într-o broșurică tipărită în limbi străine. Se pomenea acolo de vreo 15-16 milioane de ortodocși, socoteala făcîndu-se în felul următor: se scădeau din totalul populației minoritarii de alte confesiuni și... cele trei milioane și nu mai știu cîte sute de mii de membri de partid. Iată că acești oameni, după sfîrșitul vicleimului roșu, nu mai mărturisesc apostazia sau ateismul. Unii au trăit sfîșietoarea dramă a celui ce slujește la doi stăpîni, închinîndu-se, cununîndu-se și botezîndu-și copiii într-ascuns ori făcîndu-și cruce cu limba în gură cînd treceau prin fața bisericii. Alții și-au închipuit numai că au convingerea că nu există Dumnezeu. Pentru că o celulă, o genă creștină nu se poate șterge în patruzeci de ani. Ereditatea ne determină mai mult decît mediul iar creștinismul ortodox nu s-a înrădăcinat conceptual, logic, pentru a putea fi spălat cu prima apă, ci s-a împletit cu toate actele vieții și cu toate sărbătorile românului, care, deopotrivă cu atîtea nații ce mărturiseau Biserica răsăritului, își făcea cruce înainte de-a

trage o brazdă sau de a pleca la drum. Poate că omul obișnuit nu pricepea taina Întrupării și-a Învierii dar în mod cert prăznuia Paștele și trăia bucuria și lumina sărbătorii. Tot așa de Crăciun, cu prilejul unei nunți sau al unui botez. Două mii de ani, sau aproape, de mărturisire creștină frământată și dospită în aluatul sărbătorii și al datinei, care-i teologie trăită, asumată ontologic, nu pot dispărea în câteva decenii, oricât de năprasnice ar fi fost. Adevărul se verifică și la ruși sau ucrainenii care au fost încă și mai încercați. Și dacă este mai evident cantitativ e pentru că în decursul comunismului am putut avea tot atîția preoți și tot atîtea parohii cît a avut întreaga odată pravoslavnică Rusie.

Iată de ce datele recensămîntului nu mă surprind. (Am spus de-atîtea ori că nu mă tem pentru viitorul românesc al Ortodoxiei). Ele sînt suverane însă pentru oamenii care se închină cifrelor, care nu au ochi pentru cîmpul simbolic al Ortodoxiei și pentru realitățile sale. Dar de cele mai multe ori în estimările pe care le facem ne proiectăm pe noi înșine: oricît ar fi vremea de frumoasă, dacă sîntem fără chef de viață ni se pare că soarele nu strălucește destul.

Departa de mine euforia. Rezultatele recensămîntului din ianuarie nu reflectă meritele sau ostenele noastre, ale celor ce trăim în prezent, ci lucrarea spirituală a nu știu cîte generații și a ceea ce pe drept cuvînt s-a numit **geniul Ortodoxiei**. Nu sînt nici meritele intelectualilor, care, numericește vorbind, trag puțin la cîntar, sau ale îmbisericiților mondeni, ci ale mulțimii anonime, ale preoților de la țară sau de la oraș care s-au ținut de tipic și de **Molitvelnic**; ale călugărilor care sînt sarea Bisericii.

Biserica pravoslavnică nu lucrează însă cu numere ci cu suflețe, cu oameni concreți și nu cu „cetățeni” sau cu

„indivizi”. Ortodoxia e calitativă, nu cantitativă, de aceea a preferat o schismă decît o concesie. Asta nu trebuie uitat.

Idolului numeric i se închină mai ales dregătorii și intelectualii. Ei socoteau și poate mai socotesc **dreapta credință**, adică învățătura creștină neabătută, o mărturisire anostă și perimată. Pentru că nu o cunosc nici măcar din cărți, adică prin mijloace specifice lor. Și dacă nu ar ajunge prin lecturi și reflexie să trăiască Ortodoxia - e imposibil s-o faci în afara Bisericii -, ar dobîndi poate o conștiință ortodoxă sau măcar un respect față de instinctul spiritual al neamului lor.

(1992)

PROTOCOLISM LA PUTNA

Mulțimile și femeile au instinct. Am avut prilejul să mi se reconfirme adevărul acesta în dimineața de duminică 21 iunie cînd m-am dus să văd, pe Dealul Patriarhiei, Sinodul, călugării și preoții plecați în procesiune spre slujba de canonizare a Sfinților români care urma să aibe loc la biserica Sf. Spiridon Nou. Nici două sute de persoane nu însoțeau acest cortegiu. Să ne gîndim, în comparație, la canonizările din 1955. Atunci, se spune, din Pantelimon și pînă la Cernica, unde avea loc canonizarea liturgică a Sf. Ierarh Calinic, era un lanț de oameni de cîțiva kilometri.

Spre deosebire de Ștefan cel Mare, voievod incomparabil, ctitor de biserici și apărător al creștinătății (nu numai al Ortodoxiei), Sf. Ierarh Calinic era chiar... sfînt. Duhovnicul lui mărturisește că nu a cunoscut femeia. Și aici îmi vine în minte un aforism al lui Cioran: „Orgasmul ar transforma un sfînt într-un lup”. Nu a mîncat nici carne, și-a

petrecut viața în rugăciuni, cum și-o pertec călugării și a rămas mereu pe sol ferm duhovnicesc. Însuși ateul Cuza l-a respectat și a exceptat de la secularizare ctitoria sa, Frăsinei.

Ștefan cel Mare a aparținut planului politic; ca orice conducător de stat. A deschis băierile pungii pentru Ortodoxie dar nu și-a pus căpățîna pe butuc pentru Hristos și pentru ea dimpreună cu fiii (cei legitimi sau cei iliciți), cum s-a întîmplat cu Brâncoveanu care a umplut ambele planuri: și pe cel politic și pe cel spiritual. Fără sfîrșitul pe care i-l cunoaștem, Brâncoveanu - de care voi vorbi ulterior -, ar fi rămas un **Altîn** bei magnanim și-atît. Un mecena strălucit, în cea mai autentică tradiție bizantină.

Așadar, bucureștenii au intuit caracterul politic al canonizărilor recente și nu s-au lăsat ispitiți. Ca să vorbim cu cărțile pe față: trebuia opus ceva gestului fulgerător și fără precedent al Arhiepiscopului Pimen care îl invitase pe Rege în țară. Rege care nu se întîlnise cu Patriarhul, dar care scosese o jumătate de milion de oameni pe străzi în Capitala țării. Atunci Biserica a strălucit, și-a arătat greutatea. Și Sf. Sinod - adică aripa sa patriarhală și protocronică - a acționat după principiul politic: a opus o replică vizitei Regelui invitat și adus în țară de un înalt ierarh. Numai că scorul a fost de o jumătate de milion de persoane la... două-trei sute.

Sinodalii însă n-au descurajat. Au așezat centrul de greutate al acțiunii lor chiar în grădina I.P.S. Pimen, la Putna, unde, într-adevăr, au venit vreo 3000 de oameni în ziua de 1 iulie, la vecernie și la priveghere, și vreo 7-8000 la Sf. Liturghie și la slujba de canonizare. În ambele prilejuri am constatat cu stupefacție că nu s-a ținut fîgăduiala ca Ștefan să fie socotit „binecredinciosul voievod...” ci a fost omologat ca sfînt de-a binelea. La „Bucură-te !, Bucură-te !” s-a adăugat, în acatist, și „Roagă-te pentru noi !” (Probabil pentru cei care

își lasă sămînța pe unde apucă, care nu duc paharul la ureche și mai au și darul miniei).

Daniil Sihastrul a fost ca și uitat. El, cu rugăciunea lui neîntreruptă, era monodic și incolor. A fost uitat la Putna și Cuviosul Ioan Iacob Hozevitul, călugăr moldovean cu metanie la Neamț care s-a dus să se nevoiască la Sfintele Locuri în plin secol XX și al cărui trup a fost găsit, la două decenii după moarte, intact și răspîditor de bună mireasmă. Cercetarea canonică i-a autentificat sfințenia. Numai că acest cuvios nu putea fi un pretext ca IPS Nestor să ia microfonul în mînă ca o diseuză, la otpustul vecerniei, și să țină un discurs mobilizător (cei care i-am asistat tăcerea la susținerea tezei de doctorat am rămas uimiți ce dar al vorbirii a căpătat între timp Mitropolitul Olteniei !).

Mai mult un discurs patriotic decît un cuvînt de învățătură a ținut și Patriarhul la sfîrșitul slujbei din 2 iulie. Le-a luat pîinea oamenilor politici pe care-i întrecuse, în ajun, și sub alt aspect. Iată cum: Cei ce se aflau pe ziua de 1 iulie, la scăpătat, la mînăstirea Putna, au auzit un sunet impetuos vijelios, de sirenă a poliției, cum nu mai auziseră poate de la moartea lui Ceaușescu. Vine Iliescu, ne-am zis. Nu ! Venea însuși Patriarhul, vestit de heruvimii Ministerului de interne, care, într-un Renault Chamade, îi deschideau Întîistătătorului calea împărătească. Nici un om politic, din guvern sau opoziție, nu putea rivaliza cu Patriarhul în materie de automobil. Un Volvo ultimul tip, bleu ciel, superb, ne-a făcut dovada că Ortodoxia nu e anacronică și nici demodată. Posesor al cîtorva tipuri de Mercedes, succesiv, între care un pullman lung cît un transatlantic - la Iași -, după doi ani de surghiun în Dacia, Prea Fericitul a putut redeveni el însuși. Acum vremurile s-au mai liniștit. Poți fi smerit și în Rolls Royce, darmită în Volvo.

Cei care au trăit în „epoca de aur” își amintesc probabil de un tablou al pictorului Hatmanu în care Ștefan cel Mare scotea capul din rama votivă ca printr-un ghișeu pentru a ciocni un pahar cu Ceaușescu. Ceva asemănător s-a petrecut și joi la Putna, dincolo de Liturgia arhierască în are liber, de prezența chiriarhilor basarabeni și a oamenilor politici care s-au arătat mult mai cumpătați în manifestări decât profesioniștii smereniei. Însăși prezența lor a arătat că Biserica, prin trupul credincioșilor, are temelii trainice la noi. Pe aceste temelii au încercat să așeze sinodali noștri protocroniști o estradă politizată. Artificialitatea s-a simțit, nu numai că s-a văzut.

E bine că s-a gândit Prea Fericitul la situația din Transnistria și la drama fraților noștri de peste Prut. Însă credem că are la îndemână un mijloc mai adecvat decât discursul întrucât rușii sînt și ei ortodocși. Să se adreseze Patriarhului Alexei, eventual să facă apel la Patriarhia ecumenică; să pună problema ca de la pravoslavnici la pravoslavnici... Pentru că un discurs de un ceas e prea mult. Nu zicea Fer. Augustin că predica trebuie să dureze mai mult de un sfert de oră și mai puțin de 30 de minute ?!

Noi credeam că televiziunea, radioul și ziarele ispitesc Biserica. Pentru a nu mai vorbi de oamenii politici. Însă constatăm că și mare parte din sinodali au prins gustul camerelor de luat vederi, al microfoanelor și al „Cîntării României” duhovnicești. Și acesta e un pericol ce trebuie corelat cu discursul flamboiant și protocronist. Dar cea mai mare primejdie care se conturează în vitrina Ortodoxiei românești e politizarea sfinților, a slujbelor și a liturghisitorilor. Asta poate duce la sațietate și sațietatea la rigiială. E primejdie să se risipească agoniseala din vremurile catacombei. Nădejdea noastră nu stă în serbările bizantine de

la Putna, ci în duhovnici ca părinții Iustin și Cleopa de la Sihăstria, în părintele Teofil de la Simbăta sau Arsenie de la Techirghiol. Dar, dacă ne reamintim că Biserica înseamnă ierarhie, cler și popor, ultimul element - cel mai numeros - trebuie să intervină spunînd: Mai puțin cu sirenele, cu limuzinele, cu microfonul și cu politica mirenească și mai mult cu smerenia și cu rugăciunea !

(1992)

O CONFUZIE: ÎNTRE SFÎNT ȘI EROU

Polemica iscată în jurul canonizării lui Ștefan cel Mare are la bază confuzia între sfînt și erou. Oamenii cred, în mentalitatea lor laică și sărac ortodoxă, că eroismul este echivalent cu sfințenia. Mai mult: că o și depășește. Din păcate, Însăși Biserica, în loc să încerce risipirea neînțelegerii, o accentuează. Faptele o dovedesc. Iată cum:

Pe data de 2 iulie, la Putna a fost aproape întreg Sinodul, în frunte cu Patriarhul, au fost prezenți șeful statului, foști și viitori miniștri, capi ai opoziției, guvernamentali, scriitori, artiști, publiciști... Veniseră cu toții la canonizarea unui mare erou al neamului românesc; erou care apăruse totodată și întărise Ortodoxia. Și care fusese sanctificat.

O lună mai tîrziu, pe 5 august, la Mînăstirea Neamț avea loc canonizarea Cuviosului Ioan Iacob Hozevitul, adevărat sfînt din secolul XX. Cuviosul cu metanie monahală în mînăstirea Neamț se afierosise pe sine lui Hristos, renunțase de voie la ispitele și bucuriile vieții laice, și-i urmăse Mîntuitorului. Chiar și spațial: mergînd să se nevoiască în locul în care Înaintemergătorul Ioan l-a botezat în Iordan pe Hristos. Două decenii după moartea Cuviosului Ioan Iacob, în 1980,

s-a constatat că trupul și veșmintele nu-i putreziseră, că învelișul său pămîntesc emana mirosul de bună mireasmă specific sfinților, că - în fine - după rugăciunile înălțate vreme de 40 de zile în biserică și alte cercetări canonice, dovada sfințeniei rămînea fără echivoc.

Pe 5 august a avut loc, la Neamț, Slujba canonozării liturgice a Cuviosului Ioan Iacob Hozevitul. Fiind de față acolo, în afară de credincioși, de Mitropolitul Daniel al Moldovei și de alți patru ierarhi, de călugări, călugărițe și preoți de mir, n-am văzut nici urmă de exponent al trecătoarei măriri politice. Adică unul singur am văzut: un polițai al comunei care a stat, cu chipul la subțioară, tot timpul slujbei, închinîndu-se foarte cucernic și smerit. El venise probabil în calitate de credincios și nu de „autoritate”. Aceasta a strălucit prin absență chiar și la nivelul județului. La fel și presa. Ca să nu mai vorbim de versificatorii aghiografici de pe ambele maluri ale Prutului.

Ne-a surprins lipsa Patriarhului, care fusese la Râmănești, la Putna și avea să se ducă la Horez. Nu înțelegem de ce Patriarhul tratează preferențial, după modelul călcăturii lui Păcală, sfinții pe care Sinodul în fruntea căruia se află i-a canonizat. Iar la urma urmei, Cuviosul Ioan Iacob e de departe mult mai sfînt decît Ștefan cel Mare.

Biserica Ortodoxă cinstește pe eroi, fapt învederat și de Sărbătoarea lor, prăznuită la noi în Ziua Înălțării, dar ostașul întors de pe front, unde se presupune că a ucis, e oprit de la Sf. Împărtășanie cîțiva ani.

Ortodoxia însăși, după modelul Mîntuitorului, este kenotică și nu eroică. Pentru că smerenia și eroismul...*ça fait deux*. Numeroșii sfinți militari pe care îi înregistrează Sinaxarul nu s-au distins prin fapte de vitejie și eroism, ci au fost ofițeri și soldați care s-au lăsat devorați de fiare în arene sau au pus capul pe butuc pentru credință. Înainte de asta însă nu s-au

repezit să omoare o duzină sau două de păgîni, ci i-au compătimit - așa cum făcuse Hristos pe Cruce.

E firesc ca tombaterele național-comunismului să nu știe ce este sfințenia, credința, pocăința, interiorizarea lui Hristos - despre care a vorbit strălucit, la Neamț, I.P.S. Daniel -. Ele au fost crescute și îndoctrinate în spiritul „eroismului”, după chipul și asemănarea personajelor lui Fadeev. Pentru ei Sf. Teodora de la Sihla nu poate fi închipuită decît în felul unei Kosmodemianskaia retrasă într-o peșteră iar asceții în felul unor stahanoviști care au spart norma rugăciunii și a mătăniilor.

Dacă ar fi știut ce este sfințenia, dacă ar respecta-o cu adevărat, aceia care s-au dus la Putna ar fi trebuit să meargă și pe 5 august la Neamț, sau pe 6 la Sihăstria, ori pe 7 la Sihla. Ei s-au dus însă la canonizarea lui Ștefan din motive politice și eroice. La fel au sărit isterizați și gazetarii „apărători” ai lui Ștefan, temători că i-ar atinge careva rolul politic, istoric sau militar pe care în neștiință de cauză îl echivalau cu sfințenia.

Pe 5 august la Neamț se strînseseră între o mie și două mii de oameni. Erau țărani din împrejurimi, lucrători, femei, copii(foarte mulți), cerșetori, orbi, infirmi. Adică interlocutorii obișnuiți, chiar familiari, ai lui Hristos. Și slujitorii Lui, mai numeroși, mai vizibili în Moldova: monahii, călugărițele, preoții... Din parcare a minăstirii, au lipsit însă limuzinele, y compris noul Volvo al Patriarhului.

(1992)

CĂLUGĂRIȚA DE OS DOMNESC

Intellectualii noștri nu știu istorie - cu excepția istoricilor profesioniști, bineînțeles. Și neștiind istorie arareori judecă organic și arareori au acces la înțelegerea simbolică a faptelor și-a evenimentelor. Există două circumstanțe atenuante în cazul lor. Încă din anii '60 în Universitățile noastre au fost îmbrățișate cu mare entuziasm cele mai anistorice curente de gândire: structuralismul și semiotica. Mi-au otrăvit și mie tinerețea. Ele erau de sorginte declarat marxistă și continuau un drum deschis de un demers filozofic pe cât de rebel în aparență, pe-atât de impotent în esență: existențialismul francez. Amintiți-vă de Camus, de Sartre și de firoscoasa lui nevastă Simone de Beauvoir!... Din acest incubator au ieșit majoritatea intelectualilor noștri: acela al răfuielilor abstracte și-al ipotezelor excelente pe hîrtie dar falimentare în practică. Intelectualul trăia și se manifesta nu într-un turn de fildeș ci într-un cerc la fel de limitat ca acela al crescătorilor de viermi de mătase. Contact cu ceilalți oameni nu avea, nici cu realitățile, nici cu trecutul; ca să nu mai vorbim de tradiție. Că doar tradiția, datina nu erau decît inamicii originalității și ai progresului!

A doua circumstanță a fost manipularea și confiscarea istoriei, într-un mod grosolan pînă la îngreșoare, de către istoricii și activiștii dictaturii; golirea ei de conținut în aceeași vreme în care un Păunescu lua pe arcuș această pseudo-istorie și-o cînta la urechea naivului gîdilindu-i auzul. Pentru că omul respectiv resimțea o nevoie sinceră de contact cu trecutul și chiar și acel surogat propagandistic îl satisfăcea. Așa a ajuns el să învețe o istorie falsă, trunchiată sau estropiată. Dacă intelectualii noștri ar avea simț și cultură istorică - o spun în paranteză - și-ar da seama că manopera

asta nu mai are sorți de izbîndă, că nu mai e decît o agonie. Cu „ungurii”, „rușii” și cu „nu e momentul” Ceaușescu și oamenii săi au păcălit o generație. A doua oară nu mai merge: la vremuri noi trebuie nu numai oameni ci și idei, retorică și slogane noi; trebuie, mai ales, mituri noi.

Patefonul zvonist turuie - prin viu grai sau la gazetă -: „Regele vrea să vină în țară pentru moșii, castele și averi...” Dumneata, intelectual, trebuie să traduci intenția simbolică a monarhului și să explici că dorința sa a fost aceea de-a se ruga și-a sărbători Paștele (respectiv Crăciunul) în comunitatea de iubire a Bisericii naționale. Gest cum nu se poate mai în spiritul și-n litera datinei și-a istoriei noastre. La un asemenea argument falsul tradiționalist ce mai poate zice ? Mai cu seamă cînd regele e creștin-ortodox iar vociferatorul naționalist, de pildă, baptist !

Moartea - recentă - a principesei Ileana a mai adus un element. În urmă cu vreo patru decenii, această alteță, odată ce i-a murit bărbatul, în loc să se recăsătorească, s-a călugărit. Mai mult: a întemeiat ea însăși în America o mînaștere ortodoxă; pentru că, evident, nu putea s-o întemeieze în țară. - Ori gestul acesta ține de cea mai autentică tradiție românească și pravoslavnică ! Așa au procedat nenumărate neveste de voievozi după săvîrșirea acestora din viață. Istoricii și oamenii care cunosc istoria ar putea aduce exemple cu nemiluita. Au fost și domni care au ales mînaștirea: Vlad Călugărul e unul.

Intrarea în monahism, desprinderea de cele lumești, e un semn de mare sobrietate; unul spiritual. Gest de înaltă decență și cumpătare tipic ariei ortodoxe a fost pasul prințesei. Iată o veche tradiție continuată sub ochii noștri care nu mai știu să vadă simbolic. O asemenea alegere e rară în lumea noastră plină de ispite în care, în 1936, Eduard al

VIII-lea al Angliei lăsa tronul pentru o femeie. Sau alt caz: i-a murit recent uneia din principesele de Monaco bărbatul și n-am auzit de vreo intenție a acesteia de a lua drumul claustrului. Ar fi și păcat de tinerețea ei.

Semnificație celor două fapte s-ar cuveni să ne-o tălmăcească Biserica, mai ales că ele îi întăreau prestigiul. I-a scăpat din vedere. Ori se va fi temut să nu supere pe cineva. Pe cine? Dar tilcuirea era și de competența și datoria intelectualilor, însă, precum se vede, structuralismul și semiotica nu comunică nici cu istoria și nici cu dreapta credință de la Răsărit (atât de legate între ele). Pentru că acolo stă, ca miezul în coajă, înțelesul gestului celei ce-a renunțat de bună voie să mai fie principesa Ileana pentru a deveni monahia Alexandra.

Cele două precedente - scopul mărturisit al vizitei regelui în țară, respectiv trecerea la cele veșnice a călugăriței de os domnesc - ar putea trezi interesul intelectualilor noștri pentru istorie și pentru Ortodoxie. Tradiția întinde adesea o mână cât se poate de francă actualității. Numai în clișeele unei dialectici păduchioase obsedată de transformism cele două elemente se dușmănesc și se fugăresc reciproc.

(1991)

BRÂNCOVEANU

Marele canonist Liviu Stan a publicat în 1945, la Sibiu, o scurtă lucrare, **Sfinții români**. Este cea mai autorizată încercare aghiologică în materie, bazată pe documente și pe **Viețile sfinților** lui Dosoftei editate de Erbiceanu. Sînt propuse acolo vreo douăzeci de nume în vederea canonizării. De atunci

și pînă în prezent Sinodul a canonizat însă peste 40 de sfinți români. Unii sînt numai **daco-romani**, cum îi și numește Liviu Stan cu îndreptățire, pentru că poporul nostru nu era încă format în secolul IV. Nici gînd, la același autor, de a-l trece între sfinți pe Ștefan cel Mare! Sînt, însă, propuși Daniil Sihastrul sau Leontie de la Rădăuți. Pentru a nu mai vorbi de spre „Calinic cel Sfînt”, canonizat în 1955. Tot acolo (cf. p. 78) Liviu Stan consideră că Brâncovenii decapitați la Stambul sînt „mucenici și sfinți, mucenici cel puțin tot atît de îndreptățiti la un cult al Bisericii, ca și toți neomartirii și martirii mai vechi ai credinței noastre ortodoxe.”

Canonizările nu-i „fac” pe sfinți. Ele omologhează, consacră o stare de fapt; o realitate. Iar mucenicia, sacrificiul suprem pentru Hristos, este cununa cea mai bogată. Negreșit, au existat și canonizări „politice”, și Sf. Constantin cel Mare, care a dat edictul de la Milan, ori cneazul Vladimir, încreștinătorul rușilor, sînt exemplele cele mai vehiculate. Numai că Ștefan cel Mare nici n-a oprit vreo persecuție, nici nu i-a îmbrăcat în Hristos pe moldoveni, ci a apărut creștinătatea și Ortodoxia.

Alta e situația lui Brâncoveanu, pînă la un punct asemănătoare cu a marelui voievod moldovean. Ca și Moldova, Țara Românească era un stat confesional în cea mai autentică tradiție bizantină. Căci Bizanțul se mutase în Bulgaria, în Serbia și în Țările Române încă înainte de 1453, cînd Biserica Ortodoxă înțelesese că Imperiul e gata să o sacrifice pentru a supraviețui. Ori aceste state, deopotrivă cu Rusia, au perpetuat și revigorat Ortodoxia înprospătată încă din secolul XIV la Constantinopol de curentul isihast, îndeosebi de Sf. Grigorie Palama și de Patriarhul Filotei.

Brâncoveanu nu a luptat, între 1688-1714, cu sabia în mînă pentru credință, cum făcuse în Moldova Ștefan,

pentru că erau alte vremuri. Însă a clădit, a ctitorit, a tipărit foarte mult și-a ajutat Athosul și creștinătatea Orientului apropiat. Era un obicei în familia sa. Și era în firea timpului. Om moral, Brâncoveanu nu pare să aibe, totuși, rîvna teologală a unui Neagoe Basarab pe care-l formase patriarhul pribeag Nifon, nici sentimentul de zădărnice pămîntească al acestuia. E un om foarte realist, foarte așezat pe pămînt, care, la vîrsta de 34 de ani, cînd vin boierii țării să-i propună domnia, le răspunde cu aceste cuvinte: „Oare nu sînt eu ca un domn la casa mea ?!” Era. Aparținea unei familii vechi, puternice și cu destin tragic: bunicul și tatăl îi muriseră asasinați, el însuși, copil în scutece, era să aibe aceeași soartă dacă n-ar fi intervenit prezența de spirit a unui curtean. Au umblat zvonuri că precesorul său, Șerban Cantacuzino ar fi fost otrăvit iar el nestrăin de fapt. În toamna lui 1688, pe prima Biblie românească, tipărită la București de Șerban, își pune numele în mod ilicit schimbînd foaia de titlu... Politica fiscală i-o știm, deopotrivă cu felul de-a astupa gurile cu monezi de aur. O fiică a lui se lăuda că taică-său e în stare să pună pungă de pungă pînă la Constantinopol. Abilitatea și bogăția îl făcuseră să capete investitura domnească pe viață, lucru fără precedent. E prudent, nu ca învățatul Cantemir care își pierde tronul pentru că se aliase entuziast cu rușii. Politica i s-a numit de basculă și a devenit politică tradițională românească: politică realistă întemeiată pe instinct de conservare care nu exclude duplicitatea sau cuvîntul călcat pentru că e conduita impusă de situația de a te afla la răscruce de drumuri și de vînturi, răgazul fiind dat de neînțelegerile și patimile celorlalți. Faptul de a te afla între două lumi: Orient și Occident.

În vremea lui Brâncoveanu elita românească descoperă acest al doilea tărîm; în parte și pentru că era

agasaki de ponderea boierimii grecești. O adiere de Renaștere lărgeste solar severa arhitectură bizantină: pe trunchiul bătrîn răsar lăstari proaspeți într-o frumoasă simbioză. Există chiar dinamism și febra de a construi. Și toate aceste elemente ne-ar îndritui să spunem ca unii istorici: Brâncoveanu era un apusean în veșminte orientale, dacă n-ar fi existat sfîrșitul lui și al fiilor săi: sfîrșit tragic, medieval și mistic într-un Ev Mediu ajuns la asfințit.

Pizmuț, erodat într-ascuns, domnul autoritar și sigur de sine, bogat și aproape trufaș, cade într-o dizgrație galopantă. Sînt suficienți vreo 12 turci pentru a-l duce la Stambul pe mazil nestingheriți de nimeni. Acolo încep umilințele, interogatoriile și torturile. Brâncoveanu este închis cu fiii săi întocmai ca și contele Ugolin al lui Dante. Refuză însă apostazia și după ce cad capetele fiilor săi, e descăpățînat el însuși, mucenicul lui Hristos, în ziua Adormirii Maicii Domnului din anul 1714; zi în care împlinea 60 de ani.

De pe acest prag, Brâncoveanu n-a depărtat de la sine Paharul, ci l-a sorbit pînă la fund nu după modelul lui Socrate, ci după modelul kenotic al lui Hristos.

Părinții răsăritului socotesc sfîrșitul unui om, definitoriu. Și Brâncoveanu a murit ca mucenic și mărturisitor. Un cîntec popular consemnează îndemnul dat de tată fiului cel mic, Matei, care ezitase să primească moartea: „Puțină durere-om lua / Și în Rai că vom intra.”

(1991)

CTITOR, CTITORIE

Noțiunea de ctitor, ca și aceea de ctitorie, are un sens precis, strict religios. Ctitorul este autorul moral și susținătorul material al unei biserici sau al unei mănăstiri. Chiar și în cazul unei mănăstiri, accentul operei de ctitorire cade tot pe biserică, aceasta fiind simbolul cel mai concentrat și mai cuprinzător al vieții creștine, întrucât fără ea nu poate fi conceput actul liturgic.

De aici și deosebirea dintre construirea unei școli, a unui spital sau a unui azil - care este și ea operă creștină, dar operă da caritate - și construirea unei mănăstiri sau a unei biserici. De altfel, în trecut, ca și azi, operele de caritate erau și sînt întreprinse sub egida bisericii. Însă deosebirea dintre ctitorie și caritate se cuvine făcută.

Care este bucuria ori satisfacția ctitorului creștin, mai ales a celui ortodox? Este o mulțumire moral-spirituală asemănătoare cu aceea a artistului față de lucrarea sa, cu diferența că bucuria ctitorului nu poate fi individualistă, sau egolatră, în sens de *exegi monumentum*, ci obștească. Aici am putea invoca prepoziția întru de care făcea atîta caz Constantin Noica, atribuind-o sufletului românesc în exclusivitate. În realitate, a fi întru, a te bucura întru constituie o trăsătură creștin ortodoxă admirabil valorificată de poporul nostru. Căci a trăi întru, a te bucura întru, înseamnă a te bucura de bucuria celui alt, a semenului, a ți-o asuma, în maniera în care părintele se bucură de izbînda fiului sau un om se mîndrește cu succesul unui coleg sau al unui compatriot. Așa și ctitorul trăiește prin bucuria sa individuală: aceea de a fi ridicat lăcaș de rugăciune lui Dumnezeu; și bucuria întru ceilalți: a oamenilor care ani, decenii, chiar veacuri se vor aduna în biserica respectivă să se roage

Domnului, să-l aducă slavă și să participe la Sfînta Jertfă. - Avem și în această cumpănire armonia echilibrului creștin dintre persoană și comunitatea de iubire a Bisericii.

Biserica Însăși a rînduit o cinste aparte ctitorului - care, vom vedea, poate fi individual ori colectiv -. Întîi, prin zugrăvirea pe un spațiu consacrat, în pronaos, apoi, printr-o ectenie rostită la Sf. Liturghie: „Încă ne rugăm pentru fericirii și pururea pomenirii ctitorii sfîntului lăcașului acestuia...” Ctitorii sînt pomeniți la fiecare Sf. Liturghie, iar în mănăstiri și la alte slujbe. Unele consacrate exclusiv lor. Fiind pomeniți în biserică sînt implicit pomeniți în Împărăția Cerurilor. Au parte astfel de o asistență spirituală neînteruptă și de lumină. Or aceasta e năzuința supremă a creștinului, implicit a ctitorului sau ctitorilor.

Așa cum îi și înfățișează zugrăvelile votive, mai ales în marile mănăstiri, ctitorii sînt domnitorii cu familiile lor. Ctitori, ei și familiile, au fost o seamă de boieri, mai mari sau mai mici, dar și negustori sau meseriași înstăriți, după cum în categoria ctitoriilor colective au intrat bisericile înălțate de breslași și care poartă alături de hram trimiterea la corporația ctitoritoare: „Sf. Nicolae - Cavafi” ori „Sf. Nicolae - Tabaci” ș.a...

Ctitorii suportau costul integral al construirii unei biserici, al decorării ei, al icoanelor, al cărților de cult... Adăugau de asemenea și un venit pentru preot și pentru clerul inferior și se întîmpla să înzestreze parohia cu o bucată de pămînt ori cu uzufructul unor prăvălii. În cazul mănăstirilor, cum știm, ctitorii - mai ales domni sau boieri veliți - adăugau dania unor moșii a căror suprafață putea fi impresionantă. Așa puteau obștile monahale din ctitoriile respective să se dedice exclusiv rugăciunii, doxologiei, operelor de cultură, dar și asistenței sociale; sau să patroneze școli, imprimerii.

Ctitori au fost, și nu puțini, ierarhii și clericii. Ar fi suficient să-i pomenim pe Sf. Calinic și pe recent canonizatul mitropolit Antim Ivireanul.

Au existat și ctitorii mixte care confirmă adevărul că credința în Dumnezeu nu operează după criteriul claselor sociale. Iată un exemplu concret. În 1622, boierul Vilcu Grădișteanu și feciorul său Bunea, vor să ridice un schit lângă Vulcana, în actualul județ Dâmbovița și caută să cumpere pământ în acest scop, de la obștea sătenilor. Aceștia, în loc să vîndă pământul, îl oferă în dar, cerînd celor doi „să ne primească și pe noi ctitori și vom da și mai mult, nu numai acel vîrf”. Și în felul acesta, după cum atestă un act juridic, schitul Bunea a avut mai mulți ctitori.

Opera de ctitorire, chiar diminuată, a continuat la noi - sporadic - pînă între cele două războaie mondiale. Ea nu aparține trecutului, nu e nici pe departe un anacronism și poate fi reluată. De aceea și reamintim că nu există „ctitorie laică”. A ctitori înseamnă a ridica mînaștiri sau biserici.

(1993)

DESPRE CURENTUL PAISIAN

I

Anul viitor se vor împlini două sute de ani de la moartea Cuviosului Paisie de la Neamț, stareț canonizat atît de Biserica Rusă, în 1988, cît și de Biserica noastră, în 1992. El aparține, de fapt, nu numai acestor două Biserici naționale, ci întregii Ortodoxii. Nu era nici rus și nici român, ci ucrainian, fiu al protopopului Poltavei. Petru pe numele său de mirean, devenit ulterior Platon și în cele din urmă schiomonahul Paisie,

va juca un mare rol în epoca postbizantină a Ortodoxiei, și, de pe pămînt românesc, unde și-a trăit o jumătate din viață, va pune bazele unei mari mișcări de înnoire duhovnicească, morală și culturală. Asta într-un veac care lărgea mai tare decît oricînd porțile secularizării, ale indiferentismului religios și chiar ale ateismului. Pentru că Paisie Velickovski a trăit (1722 - 1794) în secolul luminilor și al Revoluției franceze.

Înnoirea care i se datorează nu trebuie înțeleasă ca o „modernizare”, ci ca o reîmprospătare, ca o regăsire și readucere la zi a surselor dintotdeauna ale Ortodoxiei; sursele patristice. Nu în sensul regăsirii unor texte, ci a duhului și adevărului din ele. Pentru că în cadrele dreptei credințe, practica are înțîietate.

Viitorul stareț a văzut lumina zilei în Ucraina răvășită de uniație asemeni Transilvaniei noastre. Își căuta o matcă vocația sa duhovnicească timpurie. Motiv pentru care, după unele tribulații, la vîrsta de douăzeci de ani, cu riscurile inerente, se refugiază în „țara Ortodoxă a Moldovei”. Popasul acesta va dura patru ani. Trece pe la mînaștirile Vorona și Neamț, dar se așează, între anii 1742 - 1746, la schiturile Trăistieni și Cîrnu din Țara Românească; în munții Buzăului.

Cele două schituri se aflau sub cîrmuirea starețului Vasilie de la Poiana Mărului (Buzău), malorus și el, venit în Valahia încă din ultimii ani ai domniei lui Constantin Brîncoveanu. Starețul Vasilie este un veritabil precursor al mișcării paisiene și este primul îndrumător al reformatorului de mai târziu. Și pentru Vasilie, și pentru tînărul Platon, dar și pentru prietenul său Alexie Filevici, principatele danubiene erau adevărate oaze duhovnicești într-o vreme în care Ortodoxia era strîmtorată și încercată atît din partea islamului cît și a catolicismului, care, după eșecul de la Ferrara-Florența, găsise formula hibridă a uniației, aplicînd-o mai întîi în Ucraina

iar mai târziu în Transilvania. Școala teologică rusă - atîta cîtă era - resimțise puternice influențe protestante și resimțise, deopotrivă cu Biserica, ingerințele petrinice.

Iată motivele pentru care monahi pribegi ca Vasilie, sau tineri în căutare de autentic echilibru duhovnicesc, se stabileau în schituri - întemeiau ei înșiși unele - sau în mînăstiri moldo-vlahe.

Tînărul Platon ar fi putut rămîne și el la Trăistieni sau la Cîrnu pentru totdeauna. Unul din motivele care l-au determinat să plece este că nu se simțea vrednic de hirotonie. Dar, în anul 1746, pe cînd se afla în Moldova, la Vorona, este îmboldit de cugetul său să ajungă pînă în „Grădina Maicii Domnului”, la Athos, leagănul postpatristic al monahismului ortodox.

Cu această strămutare, se încheia pentru viitorul stareț viața de ucenic și începea epoca ascetismului independent. Și trebuie reținută afirmația autobiografică - una care privește perioada sa athonită - în care spune că tot căutîndu-și un povățuitor și neaflîndu-l, a trebuit să își asume el însuși acest rol.

Peste 19 ani, în 1763, cuviosul Paisie va debarca la Galați împreună cu o obște de 64 de monahi, români și slavi. Întemeiase la Athos o comunitate, cu hramul „Sf. Ilie”, începuse traduceri din textele Sfinților Părinți după izvoare - texte care fuseseră adesea corupte de copiiști - statornicise un bun tipic și-o autentică rînduială monahicească, dar neînțelegerile cu alte comunități athonite, ca și birurile mari impuse de turci, îl determinară să revină în Moldova și unul dintre biografi săi povestește astfel episodul: „Și precum preacuviosul Antonie pribegind, a venit în sfîntul munte Athos, unde a primit și sfîntul chip îngeresc și a trăit acolo mulți ani, s-a învrednicit de mari daruri duhovnicești, și a fost

întors apoi în patria sa, ca și aicea să sădească și să înmulțească populațiunea monahicească; așa și fericitul Panasie, îmbogățindu-se cu bogăție cerească, s-a întors acolo de unde plecase, în Moldova, ca să înnoiască cinul monahicesc ce se învechise, ca să înnoiască viața de obște care căzuse și ca să răsădească într-însa fericita ascultare...”

În realitate, starețul ar fi vrut să se așeze inițial în Țara Românească, însă domnitorul l-a refuzat. Voievodul Moldovei îi oferî în schimb mînăstirea Dragomirna unde Paisie va stăreți vreme de doisprezece ani (1763 - 1775) și dacă a plecat de aici la mînăstirea Secu a fost numai pentru că Bucovina - căzuse sub stăpînire austriacă. El știa ce soartă au ortodocșii sub o asemenea oblăduire din Ucraina-i natală.

Încă patru ani (1775 - 1779), starețul, însoțit de obște, se va așeza la Secu, după care din poruncă voievodală va trece să conducă mînăstirea Neamț. Aici, obștea, formată tot din călugări români și slavi va ajunge la aproape o mie de suflete. Aici își va desăvîrși opera spirituală și culturală, va forma ucenici și va închide ochii în ziua de 15 noiembrie 1794, înmormîntat fiind în biserica mînăstirii.

II

Anii de ucenicie petrecuți de Paisie pe pămînt moldo-vlah, ca și revenirea sa ulterioară aici, deopotrivă cu rezultatele reformei sale arată că fenomenul „Bizanț după Bizanț” a fost o realitate; că Bizanțul continuase să trăiască spiritualicește la nord de Dunăre, iar în secolul al XVIII-lea - mai dăinuia cu adevărat doar în Țările Românești.

Ortodoxia se grăbise să se despartă de imperiul care fusese gata să o sacrifice în două rînduri, înainte de anul

1453. E vorba de o adevărată „fugă în Egipt”; una în care un rol mare l-au jucat adepții isihasmului, îndeosebi patriarhii constantinopolitani Filotei și Calist.

Atunci când am vorbit despre isihasm, am arătat că el coboară în timp pînă la începuturile monahismului creștin, însă există un moment istoric al său: în secolul XIV cînd este dogmatizat de către Sf. Grigorie Palama prin doctrina energiilor necreate.

Numai că lupta pentru impunere nu s-a limitat la disputa viitorului arhiepiscop al Tesalonicului cu monahul calabrez Varlaam. Polemica a atins cercuri mult mai largi și-a antrenat, ca întotdeauna, cercurile palatului. Patriarhul Filotei (evreu creștinat) era ucenic al Sf. Grigorie Palama.

Mai înainte ca isihasmul să cîștige bisericile greacă și bulgară, el a pătruns în Biserica sîrbă, Sf. Sava fiind isihast. Iar la noi a pătruns prin Cuviosul Nicodim, întemeietorul Vodiței și al Tismanei. O altă sursă putea fi patriarhul Eftimie al Tîrnovei (ucenic al Sf. Teodosie care-l urma pe Sf. Grigorie Sinaitul). Oricare ar fi fost sursa, se știe că în Moldova lui Alexandru cel Bun se traduc scrieri ale Sf. Grigorie Sinaitul. Însă prin călugărul sîrb Nicodim va fi pătruns și tipicul Sfîntului Sava.

Așa încît este corect să se spună că reforma sau mișcarea paisiană constituie expresia unei sinteze între spiritualitatea athonită și cea moldovlahă. Aspectul acesta se va fi estompat în Rusia, unde ucenicii slavi ai starețului au întemeiat zeci și chiar sute de așezăminte monahale, dar el este evident în plămada curentului cernican asupra căruia vom reveni.

Așadar, după patru ani petrecuți pe pămînt românesc și alți nouăsprezece petrecuți în Athos, cuviosul Paisie trăiește alți douăzeci și nouă ca stareț în trei din mînaștirile noastre.

Chiar dacă existau oaze de duhovnicie, cum el însuși cunoscuse în tinerețe, viața monahală șchiopăta și chiar agoniza. Starețul stipulează o nouă orînduială. Rugăciunea inimii e trecută la loc de cinste în cadrele ei. Dar și disciplina călugărească redevine riguroasă - cumpănire între muncă și rugăciune -, deopotrivă cu grija pentru săraci, cu îngrijirea bolnavilor, cu slujbele din biserică; pentru că se împușinaseră și ele. Obștile paisiote sînt o pildă de ecumenism și bunăînțelegere etnică: într-o strană se cîntă românește, în alta în slavonă. Nu există conflicte sub acest aspect, între monahii români și cei ruși sau ucrainieni.

Pentru a urma însă o bună rînduială și un bun tipic, era nevoie de operele sfinților părinți. Neavînd încredere în textele existente, Paisie pornește o campanie de traducere după izvoare care va sta atît la baza Filocaliei noastre, cît și a celei rusești. Acțiunea aceasta se petrece în paralel și chiar înainte de culegerea alcătuită de Sf. Macarie din Corint și Sf. Nicodim Aghioritul și editată în 1782 la Veneția; culegere cuprinzînd eșantioane patristice din secolul IV pînă în sec. XV. Neștiind bine grecește, cum mărturisește, Paisie s-a folosit de luminile lui Macarie Dascălul și de intermediarul românesc pe care el sau colaboratorii săi l-au tradus apoi în slavonă. Există așadar un corpus filocalic paralel, în slavonă și în românește. Mai tîrziu, în sec. XIX, Filocalia lui Paisie fu reeditată de Ignatie Briancianinov, iar apoi tradusă în rusește și completată de Sf. Teofan Zăvoritul. Pînă azi Filocalia nu există decît în trei limbi moderne: greacă, română și rusă (Filocalia română fiind însă tradusă și editată de părintele Dumitru Stăniloae).

Acesta este, dar, marele merit cultural al lui Paisie și al paisioților, fie ei români sau slavi. Și fiindcă un merit cultural este mai evident, între primii care i-au recunoscut

valoarea s-au numărat episcopul Melchisedec Ștefănescu - unul din primii noștri istorici bisericești - și N. Iorga.

Însă aspectul cultural, în privința reformei paisiene, nu este decît parte din întreg. Identificarea, selecția, traducerea după izvoare a textelor Sf. Părinți trebuie corelată cu înprospătarea duhovnicească și morală operată de această mare mișcare monahală care după moartea întemeietorului ei a rodit atît în Rusia - în proporții și cu o eficiență uimitoare - cît și dincolo de hotarele Moldovei. În Țara Românească, curentul va căpăta o fizionomie proprie și se va numi cernican; după mînăstirea în care a izvodit.

III

În anul 1781, unul din cei mai apropiați ucenici și - am spune în limbajul de azi - colaboratori ai stareșului Paisie, își ia binecuvîntare de plecare și se îndreaptă spre Muntele Athos. E vorba de economul Gheorghe. Acesta, ardelean după trup, plecat din Transilvania-i natală probabil tot din pricina prigoanei uniației, îl întîlnise pe Paisie la Athos. Petrece în obștea acestuia șase ani și îl urmează alți optsprezece în mînăstirile din Moldova cărora le va fi econom. În drum către Sfetagora se oprește însă în București unde îl reîntîlnește pe prietenul său cărturar Macarie Dascălul, diortositorul și traducătorul de texte patristice. Acesta îl duce la mitropolitul care îi oferă stăreția unei mînăstiri. Stareșul Ghiorghe preferă să se așeze în ostrovul mînăstirii Cernica, părăsită de treizeci de ani; chinovie întemeiată în anul 1608 de un boier al lui Mihai Viteazul. Pe data de 1 septembrie 1781, cuviosul Gheorghe, însoțit de Macarie, trece bariera Bucureștilor și ajunge pe locurile năpădite de șovar ale ruinate-i mînăstiri. În

aceeași zi, Grigorie II, Mitropolitul Țării Românești, nota în răbojul său: „Iar dar că ni-a trimis Dumnezeu pe prea cuviosul Gheorghe și i-am dat schitul Cernica, metocul Sfintei Mitropolii, ca să aducă părinți cu viață de obște așezînd regulile și rînduielile Sfîntului Munte.”

Cu ziua de 1 septembrie 1781 începe epoca de renaștere a Mînăstirii Cernica, iar cu anii următori - o epocă de aproape un secol în care ea va deveni așezămînt de sporită duhovnicie și centru de cultură românească creștin-ortodoxă. Fiindcă la puțină vreme după moartea stareșului Gheorghe, petrecută în 1806, va trece pragul acestei mînăstiri (în 1807) un tînăr curat care o va conduce vreme de trei decenii și care va fi viitorul Sf. Ierarh Calinic de la Cernica. Ase face că, în epoca 1785 - 1870 Cernica joacă un rol comparabil cu al Tismanei sau al Neamțului. Într-o vreme în care vîntul ateu și desacralizant sufla în Apusul Europei, Ortodoxia românească trăia o regăsire de sine, o adevărată înprospătare, atît în Moldova cît și în Țara Românească. Și o trăia, concomitent, și Ortodoxia slavă, mai întîi în sîmbure, apoi în proporții uimitoare, după ce ucenicii ruși și ucrainieni ai lui Paisie vor fi ajuns acasă la ei. Pentru că ucenicii slavi de la Neamț ai lui Paisie nu numai că vor întemeia numeroase mînăstiri și vor duce acolo rînduiala paisiotă și Filocalia slavonă sau vor forma duhovnici de valoarea unor Ambrozii (modelul dostoievskian al lui Zosima) ori Macarie, dar vor atrage în acest proces de spiritualizare creștină o parte a intelighenției ruse. Ceea ce nu s-a întîmplat la noi unde valul de înnoire ortodoxă a atins pe lîngă monahi doar oamenii din popor, moldoveni sau munteni; adică temelia comunitară a Bisericii. De Optina paisiotă în duh s-au apropiat înșiși Gogol și Dostoievski. De Neamț ori de Cernica nu s-a apropiat nici un scriitor sau intelectual laic. Mișcarea aceasta va fi cunoscută doar atunci cînd devenise

istorie și semnalată ca atare de Erbiceanu, episcopul Melchisedec și de Iorga. Acesta din urmă, cu intuiția sa remarcabilă, a înțeles încă din 1902 dimensiunea operei culturale cernicane (dar numai pe aceasta), așa cum înțelesese și importanța lui Paisie pe care îl socotea însă „rus” și-l considera unul dintre puținii ruși de treabă care trecuseră pe la noi. Dar să cităm din cuvintele lui Iorga care însuși a adunat în 1902 vreo 250 de manuscrise copiate la Cernica și le-a dus la Academie: „Pînă atunci la Cernica stătuse numai un cărturar, dar unul neobosit și de o învățătură deosebită la acea vreme: Macarie, care nu-și dădea răgaz în tălmăcirea manuscriptelor elinești ce-i cădeau în mînă și pe care le prefăcea în românește pentru a le dăruia mînăstirii ce-l adăpostea. Gheorghe va fi privit cu bucurie lucrul veșnic al acestui condei, iar prin îndemnul lui și altele se puseră în mișcare, al lui Chiriac printre cele dintîi; și mînăstirea își avu o bibliotecă de manuscrise, pe lîngă tipăriturile ce se adunau cu grijă, care cum ieșea. Cînd Gheorghe muri, lăsînd fraților săi, în ființă și viitori, sfaturi bune pre paginile unui testament, a unei diate duhovnicești, care e un adevărat tratat, urmașul său Calinic îl înlocui cu vrednicie.”

În realitate, acest „tratată de duhovnicie” stareșul Gheorghe l-a redactat încă din 1785, cînd, căzînd greu bolnav, credea că o să moară. E această diată o meditație duhovnicească, dar și o rînduială mînăstirască valabilă nu numai pentru călugării Cernicăi, respectiv ai Căldărușanilor unde cuviosul Gheorghe avea să stărească concomitent din 1794.

Diată a circulat în mînăstirile românești (există la Academie patru versiuni ale ei), este un text remarcabil, o piesă neopatristică ce se încheie cu o superbă „Mică cuvîntare de laudă către Prea Sfînta Născătoare de Dumnezeu”. E

intitulată, diată, **Scară gînditoare duhovnicească**, și e pătrunsă nu numai de doxologică pietate, ci și de realism, după cum se vede din acest pasaj în care călugării sînt îndemnați să evite închinovierea unor aspiranți la monahism proveniți din clasa înaltă; pe cei de neam cilibiu, „pentru că îndatăși ce va intra el în staulul vostru, întîi adică prin chip de vulpe, vi se va părea a fi om de pace și liniștit, cît și foarte vrednic spre mîngîierea obștimii, iară preste puțin veți mirosi de la dînsul, chiar și pre năravul de lup. De vreme ce nelămurit fiind prin cercare, singuri voi i-ați dat pricină de slobozire, ca să-și întemeieze aici obiceiuri lumești, și atunci multă osteneală vă trebuie, dimpreună și cheltuială, ca să-l puteți scoate, că iată și la vedere se arată a fi cam de soi neroditor, iubind a scrie închinări de sănătate către muieri, și poftind a fi cunoscut de mari fețe, răsfățări întru cinstea multora a face, băi și doctorii a căuta, cărnuri a mîncă, tutun a bea, tabac a trage și alte izvodiri a lucra...”

IV

La treapta a șaptea a rînduiei sale, stareșul Gheorghe spune: „Deprindeți-vă dară rînduiei părintelui meu chir Paisie, carele poate fi în zilele noastre mult a ne folosi, fiindcă pravila acestui drept bărbat este întemeiată cu șapte stîlpi neclătiți, și întărită pre cele 7 Laude ale maicii noastre Biserici întrucît și cu prea bune mărturii, adunată din Sfintele Scripturi, după urmarea dogmelor credinței, și a purtătorilor de Dumnezeu Părinți.”

Am citat îndemnul stareșului Gheorghe pentru că s-a pus întrebarea: Este el un înnoitor, un deschizător de drum sau un simplu ucenic paisiot?... Și cum istoria se scrie în funcție de actualitate, vedem că N. Iorga sau un învățacel al

său, Economul D. Furtună îl consideră pe cuviosul Gheorghe un paisiot pur. D. Furtună și-a intitulat chiar cartea „Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani”. Cei ce s-au pronunțat despre Gheorghe în ultimii douăzeci de ani, între care și clerici protocroniști, vor să-l rupă radical pe prenoitorul Cernicăi de înaintașul și starețul său.

Adevărul este undeva la mijloc, paisianismul însuși fiind, cum spuneam, o sinteză. Iar marele stareț a fost un lucrător al duhului ecumenic. În propriile-i pagini autobiografice, foarte numeroase, dar și în acelea pe care i le-au consacrat ucenicii slavi sau români, Cuviosul Paisie mărturisește cât de mult datorează ospitalierei și „ortodoxei țări a Moldovei” ca și colaboratorilor săi români care l-au ajutat la traduceri și diortosiri.

Opera obștei paisiene este una sobornicească, comunitară, scutită de vanități și frustrări etnice, ca și de etnolatricie. Este o operă prea fructuoasă și cât se poate de benefică pentru Ortodoxie pentru a căuta să-i fabricăm marelui stareț o biografie românească; așa cum a încercat un universitar ridicol (P.I. David) - sau pentru a face din starețul un „dizident” în raport cu Paisie.

Obștea nemțeană era slavo-română, obștea cernicană, sau aceea de la Căldărușani erau preponderent românești. Și e firesc ca anumite trăsături să prevaleze. De pildă, interesul sporit al monahilor pentru credincioși, pentru grijile și năzuințele lor, ba chiar o „implicare” în năzuințele țării: Sf. Calinic a fost cu adevărat un unionist și tot el a prezis izbînda noastră în războiul din 1877-78 și independența României. Același ascet - pentru că Sf. Calinic a fost un ascet - n-a pregetat să se intereseze de chivernisirea mănăstirii, să se judece pentru bunurile ei... A dovedit același spirit gospodăresc tipic stareților noștri în vreme ce cîrnuia eparhia

Rîmnicului. Îngăduință, seninătate, dragoste pentru toată zidirea lui Dumnezeu sînt într-adevăr nuanțe românești în Ortodoxie. Așa încît starețul Gheorghe este ucenic paisiot și este și deschizător de drum. Diata pe care în primăvara anului 1785 o întărea canonic același mitropolit Grigorie II care îi încredințase lui Gheorghe Cernica, este un punct de referință în literatura noastră bisericească.

Exemplul starețului rodește. Asemeni lui Paisie, va avea și el un biograf, pe Protasie, care va scrie și viața mitropolitului Filaret. Aceluiași îi aparține o **Povățuire** versificată. Sf. Calinic însuși va stihui o **Plîngere** duhovnicească. Există un scurt istoric anonim al Cernicăi și există „Istoria Sfintelor Mănăstiri Cernica și Căldărușani” scrisă și publicată în 1870 de Casian monahul. În paginile ei se tipărește pentru prima dată Diata starețului Gheorghe și, în plină cultură laică, avem ultima expresie a duhului cernican sub aspect de scrieri originale. Pentru că în privința copierii - la Cernica s-au transcris peste 2500 de manuscrise.

Împreună cu Macarie Dascălul, cuviosul Gheorghe a pornit un curent cultural, în paralel cu cel ce iradia de la Neamț, a îmbogățit scrisul în limba română și literatura națională bisericească. Cernica a devenit o lavră care și-a răspîndit luminile în întreaga Muntenie. Suflul acesta pornit din ostrovul Sf. Nicolae nu s-a limitat la domeniul scrisului - traduceri, transcrieri, texte originale - ci s-a reflectat și în pictură - a existat o școală de zugrăvi -, și, la Căldărușani, prin Macarie Protopsaltul, în muzica bisericească. Ecourile cernicane se propagă pînă la Tismana unde în 1839 duhovnicul Ștefan scrie „Viața prea cuviosului părintelui nostru Nicodim Sfințitul...”

Odată cu secolul XIX, paisioții și cernicanii pătrund în ierarhie. E vorba de personalități remarcabile: în Moldova,

mitropolitul Veniamin Costachi; în Muntenia, mitropolitul Grigorie Dascălul IV, apoi Sf. Calinic. Așa încît viața bisericească românească din secolul trecut a fost marcată de paisioți; fie ei „puri” sau cernicani.

Mișcarea de înprospătare și revigorare a monahismului moldo-vlah începută în secolul XVIII continuă în secolul următor cît se poate de rodnic, se răsfrînge asupra clerului de mir și a comunității bisericești. Odată cu domnia lui Cuza, cu secularizările, cu laicizarea, monahismul național și, implicit, Biserica, primesc o serie de lovituri. Statul nu mai este confesional și leapădă ultimele rămășițe bizantine. Și totuși duhul paisian a dăinuit încă multă vreme în mînăstiri.

(1993)

RELIGIE ȘI CREDINȚĂ

RELIGIE ȘI CREDINȚĂ

Am auzit, în ultimele săptămîni, glasuri care se pronunță pentru introducerea - sau reintroducerea - studiului religiei în școli. Propunerea e demnă de tot interesul, și, oprindu-ne asupra ei, trebuie să prevenim din capul locului asupra unui lucru: **religie și credință** nu sînt două sinonime și nici două noțiuni care se suprapun.

Religia - creștină sau altfel - poate deveni obiect de studiu, întocmai ca istoria sau ca geografia. Compatriotul nostru, Mircea Eliade, și-a făcut o faimă universală de hermeneut și istoric al religiilor. El a demonstrat că omul, prin firea și prin originile lui, este un **homo religiosus**. Însă cînd Eliade era întrebat ce religie sau ce ramură a creștinismului mărturisește, se eschiva, răspundea printr-o paradigmă sau afirma că el e om de știință.

Religia se poate învăța. Te poți plimba, în calitate de erudit versat, prin toate religiile lumii, mono sau politeiste, dar asta înseamnă știință. Un licean silitor poate enumera cele 7 soboare ecumenice sau poate furniza explicația istorică a schismei de la 1054 ori fenomenele care au generat, să zicem, Contrareforma, dar poate foarte bine rămîne în limitele cunoașterii „obiective”. Indiferent dacă cursul de religie îi va fi predat de către un preot care, presupunem, prin natura chemării sale cunoaște sufletul omenesc și știe să-l sensibilizeze.

Noi trăim sfârșitul unei epoci - sau falimentul ei - în care s-a crezut cu nestrămutată convingere că totul poate deveni obiect de cunoaștere. De cunoaștere detașată. Și de aici excesul de analiză, speculație și atomizare; de aici apetența pentru împărțeli și codificare.

Creștinismul în esența lui, dar mai cu seamă în coloratura sa ortodoxă, este o religie a iubirii; una care se adresează inimii și care se cere înainte de toate trăită. Unii ajung să împărtășească, și încă foarte fierbinte, învățătura creștină, la capătul sau la mijlocul drumului (deși au fost botezați creștini). E cazul oamenilor care prin eliminare au epuizat toate „concepțiile filosofice”, ca nesatisfăcătoare. E situația multor intelectuali. Pentru ei calea culturală e salutară. Și vreau să vorbesc într-un articol viitor de specificul - pentru contemporan - și de frumusețea ei. Însă alți oameni, cărora de obicei li se spune „simpli”, au șansa credinței naturale. Situație tipică pentru ortodoxie și mai cu seamă pentru poporul nostru. Ateii, scepticii, indiferenții erau rari în familiile de țărani. O întreagă literatură, în cap cu Amintirile lui Creangă, ne-ar sta dovadă. Iar pentru alte spații - blagocestiva Rusie.

Credința naturală copilul o soarbe odată cu laptele mamei. De la ea învață să își facă semnul crucii, rugăciunea către îngerul păzitor și Tatăl nostru. Tot mama îl duce la biserică și copilul de câțiva ani mai întâi se împărtășește și apoi află semnificația acestei taine sau pe aceea a spovedaniei. Credința naturală și o catehizare elementară. Mama sau bunica, ori cel mai adesea amîndouă, se ocupă de ele. Toți teologii ortodocși acordă credit femeii sub acest raport și îmi amintesc cum Pavel Evdokimov lăuda mamele și bunicele care în anii de prigoană stalinistă, cu tot riscul și în absența unei asistențe religioase, și-au învățat copiii sau nepoții să se închine, să se roage, ori le-au pus într-ascuns o iconiță. Așa

s-a întîmplat și la noi. Și tradiția se perpetuează. Cine cunoaște Moldova poate să mă confirme. Dar nu numai de Moldova e vorba. Și nu numai de familiile de la țară.

Ortodoxul nu prea citește Scriptura, dar se roagă și crede, nădăjduiește în Dumnezeu, mai ales dacă a fost dus la biserică de mic. Mari discuții teologice nu poți duce cu nea Vasile sau cu unchiul Marin dar vei observa că îndelunga apropiere de biserică - începută din copilărie - i-a făcut să cunoască bine sărbătorile și semnificația lor, să știe o seamă de rugăciuni și să nu ducă bucata de pîine la gură pînă ce nu și-au făcut cruce. Dacă vor să se dumirească într-o privință îl întreabă pe părintele, iar dacă acesta îi roagă să dea o mîină de ajutor la biserică - o vor face cu bucurie și chiar din instinct.

Acesta e tipul de credincios obișnuit, sau „tipic”. Țăran sau mahalagiu cumsecade care nu face pe fariseul pietist, dar se teme de Pronie. Numărul acestor oameni ar fi fost mai mare, mult mai mare, dacă n-ar fi existat cei 45 de ani de ateism oficial. Problema religiei ca obiect de predare se pune mai cu seamă la oraș. Însă mai întâi e nevoie de contactul cu biserica, cu preotul, cu comunitatea de iubire a obștii creștine. Catehizarea firească. Și ea se poate face acum la lumină. În acest sens, un părinte, o bunică, o rudă cu evlavie pot face mai mult decît un manual și o persoană în reverendă la catedră. - Căci mai există un pericol: acela de-a reduce religia la „morală”: povestiri pioase, să nu furi, să nu fumezi, să nu vorbești urît...

Încă o dată: religia se poate preda și învăța; credința, nu.

(1990)

CREDINȚA

Credința e un dar.

Întocmai ca talentul poetic: îl ai sau nu-l ai. Negreșit, credința poate fi transmisă, așa cum spuneam rîndul trecut. Însă vine o vreme în care își spune cuvîntul alegerea strict personală. Am primit credința, o duc mai departe în mine, cu poticnelile, cu îndoielile inerente, sau mă despart de ea. Și dacă mă despart, din tot amarul de educație religioasă nu mai rămîne decît „morală”. Și niște cunoștințe istorice.

Cred că e relativ ușor, pentru un om cu instrucție și inteligență, să își dea seama că lumea e întocmită, că e guvernată de ordine și de armonie. Realitate pe care o percepeau țărani neștiutori de carte, după cum reiese, de pildă, din lucrarea lui E. Bernea, *Cadre ale gîndirii populare românești*. Subiecții chestionați mărturisesc existența unui univers armonic, creat, și a unui Creator. Sînt însă oameni, oricît de învățați, care nu reușesc să distingă lucrul acesta. Am auzit pe mulți spunînd: nu pot să cred (în Dumnezeu). Cînd auzi un asemenea om, adesea mai cultivat decît tine, mulțumești Domnului că tu crezi, că ți s-a dat darul acesta pe care semenul tău nu-l are. Poate i-l va da și lui. Sau altuia, care l-a pierdut, i-l va reda.

Și mai dramatică mi se pare conștientizarea lipsei acestui dar al credinței și cred că următorul pasaj citat din ultima carte a lui Emil Cioran e cît se poate de neechivoc și de edificator: „Formula totul e nimic, proprie misticului, nu e decît un preludiu la cufundarea în acest tot care capătă ca prin minune existență, adică devine un veritabil tot. Această conversiune nu avea cum să se producă în mine, partea pozitivă, partea luminoasă a misticii fiindu-mi hărăzit să-mi rămînă străină.”

Mai demuț, ateul - persoană concretă - mi se părea un fel de dușman. Apoi, am resimțit pentru el un dispreț blînd și în cele din urmă - compătimire. Dacă ești credincios, înțelegi că ție ți-a luat Dumnezeu solzii de pe ochi - te-a „ales” - în vreme ce prietenul sau cunoscutul tău rămîn în orbire și rătăcire. Nu vreau să alunec în extrema protestantă a „predestinării”, dar nu pot să nu observ că în cazul marilor conversiuni, începînd cu Sf. Ap. Pavel, intervenția divinității e puternică; radicală.

Am văzut oameni care erau ateii sau vag panteiști („da, sigur, se pare că există ceva...”) devenind credincioși. Este interesant că numărul acestor oameni a sporit în ultima vreme și mi se pare întemeiată intuiția lui Nae Ionescu care spunea că există epoci în care lumea se află mai aproape de Dumnezeu și altele, în care ea se află mai la distanță. Recrudescența catolică din unele țări, regăsirea ortodoxiei de către poporul prin excelență pravoslavnic, afluența pe care o cunosc bisericile la noi sînt fenomene grăitoare și simultane. Las la o parte situațiile în care biserica a jucat rol de ferment politic - cum s-a întîmplat în Polonia sau în Germania orientală - întrucît nu sînt tipice pentru capitolul credință.

Negreșit, dacă un talent se cere șlefuit și exersat, același lucru trebuie făcut și cu credința. Deja se observă, în reviste, în ziare, prezența unor intelectuali și artiști care fac dovada culturii lor religioase. Prevăd, dacă îmi este îngăduit, un mare viitor apropiat artei, filosofiei impregnate de sacru. Din catacombă, se iese la lumină. Sufletul însetat de sfințenie (implicit de real) ține să se exprime. Nu e o modă - și cred că nu mă înșel - și nici nu e vorba de un „curent”, ci de revărsarea preaplinului. Evident, pastșa, imitația, succedaneul vor apărea și ele. Însă, ca și talentul, credința nu poate fi mimată.

Cu toate acestea, credința nu rămîne mai puțin un mister, fie că este naturală sau „dobîndită” (de fapt ambele forme sînt primite în dar). M-am întrebat de multe ori de ce Sf. Pavel recomandă soției care crede în Dumnezeu să nu îl părăsească pe soțul ateu sau viceversa. Poate și din motive sociale sau din motive istorice: în epoca respectivă erau frecvente încreștinările la vîrste mature sau chiar mai înaintate. Aș fi înclinat să consider că iubirea e mijlocitoare de har, ea care poate sfărîma și porțile iadului, și de aici măsura recomandată de apostol.

M-a frapat întotdeauna faptul că pe cît sînt mai bine reprezentați moral, adică nu au multe să își reproșeze, oamenii își pun mai puțin problema credinței. În schimb cred și nădăjduiesc - mai ales femeile - cei ce s-au poticnit ori au alunecat (adesea bine de tot). Nu știu de ce mă atrag mai mult acești „bolnavi” decît „sănătoșii”. Și de ce iubesc atît de tare opera unui scriitor care a avut pentru ei o înțelegere epopeică - a lui Dostoievski. El spunea: cînd crezi că nu crezi atunci crezi mai mult. Să fie un paradox?

(1990)

SĂ DEFINIM BISERICA

Oamenii, mai ales orășenii, nu știu ce este Biserica. De aceea îi pretind lucruri străine sau incompatibile cu firea și cu menirea Ei. În cadrele vieții laice, care și-a extins foarte mult sfera de-a lungul timpului, și mai ales în democrație, omul are tot dreptul să militeze pentru îmbunătățirea soartei sale; pentru că cere de la semenii. Iar aceștia, tot conform unei porunci evanghelice, trebuie să respecte nevoile și libertatea fraților lor. Aici raporturile sînt de la egal la egal. Probabil de

aceea, confundînd planurile, unii tratează Biserica ca și cum i s-ar adresa primăriei: să facă, să dreagă etc.

Biserica nu se reduce la Sf. Sinod, sau la membrii săi, nici la preotul din parohie, sau la obștile monahale, Biserica este comunitatea de iubire a întregii Ortodoxii. Iar în sînul acesteia există bisericile autocefale care aproape că se identifică cu națiunea. Biserica a fost întemeiată de Hristos și El este capul ei; noi sîntem mădulele. Biserica nu ne cuprinde numai pe noi, cei care trăim în momentul de față, ci îi include pe toți morții care i-au aparținut, între care intră, firește, rudele noastre după trup pînă la a nu știu cîta generație; Ea cuprinde sfinții și martirii. Cu toți aceștia, indiferent dacă e vorba de oameni în viață sau decedați, noi trebuie să ne simțim solidari. Pentru că există o Biserică luptătoare, din care facem parte și noi și una biruitoare, aflată dincolo de zări.

Biserica aceasta nu greșește și nu poate greși, este infailibilă tocmai pentru că în fruntea ei se află Hristos. Greșim noi, oamenii - indiferent dacă e vorba de ierarhi, preoți sau credincioși. Și în lumea ortodoxă - ca și la celelalte confesiuni - s-a greșit enorm pentru că sîntem ispitibili și supuși păcatului și smintelii; pentru că forțele demonice sînt o realitate - nu „eresuri” - și pentru că ținta lor este cu predilecție creștinul, mai puțin indiferentul sau ateu. S-a greșit în Bizanț, uneori în chip dezastruos, din cauza vanității împăraților, dar și din cauza orgoliului unor ierarhi (nu e mîndria cel mai rafinat păcat ?); adesea și din pricina pasiunii maselor... S-a ajuns la dezbinare, la sinoade „tîlhărești” și la pseudo-sinoade ale căror acte le-au semnat zeci și chiar sute de episcopi. Istoria ecleziastică e plină de asemenea exemple. Însă pînă la urmă a biruit dogma nealterată, „stîlpul și temelie adevărului”. Pentru că acesta a fost scopul acelor nesfîrșite dezbateri din Bizanț de care uneori își rîd erudiții: păstrarea învățturii în

forma și conținutul pe care ni le-au lăsat Mîntuitorul, Apostolii și părinții Bisericii. Căci asta înseamnă Ortodoxie: cinstirea lui Dumnezeu nici mai mult, nici mai puțin decît trebuie, sau, cu o binecunoscută figură de stil - Calea împărătească. Pentru că s-a întîmplat adesea ca ierarhi sau teologi care combăteau o erezie să cadă în opusul ei și să apară alta. Zelul, pasiunea, înfierbîntarea te fac să te apropii pe nesimțite tocmai de adversar, să împrumuți inconștient ceva din natura lui.

Așa încît, a reproșa unui om al Bisericii o greșală, nu înseamnă a pune în chestiune Biserica. Cîtă vreme îi respecti întocmai canoanele și dreptarul. La fel, un om al Bisericii care se poticnește, nu „compromite” Biserica. Am cădea, astfel, în erezia donatiștilor cărora Fer. Augustin a căutat să le arate că „valabilitatea sfintelor taine nu depinde de vrednicia preotului sau a episcopului care le săvîrșește, ci de harul lui Dumnezeu; că Biserica nu încetează a fi una sfîntă, chiar dacă încă în sînul ei sînt unii păcătoși”.

Cînd sîntem iritați, nemulțumiți de Biserică sau cînd o tratăm cu suficiență - ca și atunci cînd sîntem nemulțumiți de poporul din care facem parte - e bine să ne amintim că îi și aparținem. Așa încît, dacă Biserica ar fi constituită numai din ierarhie și cler, am putea să o judecăm cu detașarea cu care am comenta cine știe ce fenomen care nu ne implică. Numai că, aparținînd noi înșine acestei biserici, imaginea pe care o răsfrînge Ea este și imaginea noastră. În plan laic așem solidaritatea; în planul spiritual - comunitatea de iubire (solidaritatea duhovnicească) de care sîntem răspunzători fiecare. Și, fie în trecut, fie în prezent, Biserica a decăzut ori a slăbit numai atunci cînd nu a funcționat această comuniune și cînd a lucrat dezbinarea. Ceea ce nu înseamnă, cred, să acoperim un om - fie el al Bisericii - pentru a nu... tulbura spiritele. Iubirea nu poate exista decît unită cu adevărul. Nu știu să existe în învățătura Bisericii o altă indicație.

Cînd e vorba să luăm în considerare slăbiciunile sau poticnelile „Bisericii”, să nu uităm că ne identificăm cu ele și să ne simțim parte din întreg. Altminteri reiese că noi ne socotim curați, străini de greșală - ceea ce înseamnă vanitate. Ortodoxie în turn de fildeș nu există - și nici creștinism solitar -. Ortodoxia nu e cu puțință decît în comuniune. Și dacă nu sîntem în stare s-o realizăm, nu ne putem numi nici ortodocși.

(1991)

PREOȚIA

Într-o pagină mai puțin notorie, G. Călinescu spune că în orice împrejurare s-ar afla, un preot nu poate să-i stîrneasce rîsul, nu poate să i se pară ridicol. Lapidară și limpede mărturisire de credință! În adîncurile acestui scriitor, altminteri un temperament foarte ludic și scormonitor, se păstra smerenia răsăriteanului. Pentru că, păstrînd proporțiile, atitudinea lui Călinescu față de preot nu se deosebește de aceea a țărăncii analfabete care, cînd întîlnește un liturg, se repede instinctiv să îi sărute mîna. Pentru că nu lui i se prosternează, ci lui Dumnezeu; preotul nefiind decît un înveliș omenesc al harului. Iar persoana care săvîrșește Tainele, este investită ea însăși tot printr-o Taină: aceea a Hirotoniei.

Noi, ortodocșii, știm ce este preotul și ce însemnătate are harul său, pentru că știm că Ușile Împărătești despart cele văzute de cele nevăzute, iar legătura, mijlocirea între cele două țărîmuri se face prin el. De aceea, în comparație cu slujirea Sf. Liturghii, îndemnul referitoare la lupta pentru pace, emanciparea femeilor sau combaterea fumatului sînt aproape egale cu zero.

Preotul e tot un om ca și noi, supus slăbiciunilor și eroziunilor lumești - uneori mai tare chiar decât mirenii -, dar este totodată altceva. El stă deasupra noastră nu prin seminar, studii de teologie sau prin eventualul doctorat, ci prin investitura divină; prin „punerea mâinilor”. Și asta e foarte greu de înțeles, mai ales azi și mai ales de către semenii noștri „cu pretenții”. Pentru că puterea preotului, aceea prin care dezleagă, săvârșește Tainele sau ierurgiile nu e o consecință a ostenețelor proprii, în felul în care victoria unui sportiv e consecința antrenamentelor. Harul nu are nici o legătură cu raportul mecanicist cauză - efect. Și adevărul acesta e foarte greu de înțeles și de asumat („În dar ați luat, în dar să dați”) pentru că sîntem deprinși să acceptăm - și implicit să prețuim - numai situațiile la care se ajunge prin merite proprii. Adică Dumnezeu să nu-i iubească decât pe cei harnici și silitori. Dar așa ceva, am mai spus-o, ar fi o simplă etică sau o „morală”. E cusurul protestanților și-al neoprotestanților.

Aceștia combătînd concepția sacramentală a preoției, au simplificat-o și-au spălăcit-o duhovnicește pînă acolo încît în Euharistia lor nu mai există jertfă și nici taină. Iar preotul a devenit un fel de ispravnic, el nu mai este o prezență sfîntitoare întrucît Luther a socotit că nu e nevoie de mijlocitori între făptură și Creatorul ei. Toți putem fi preoți, iar dacă desemnăm pe cineva anume, numai pentru a se putea păstra ordinea în comunitate, în felul în care alegătorii trimit un cetățean în parlament ca să-i reprezinte. Preoția nu mai este o harismă, ci însărcinare administrativă. Și atunci poate fi asumată de oricine, chiar și de femei, lucru care nu s-a întîmplat niciodată în biserica primară.

Nu vreau să vorbesc aici despre cum trebuie să fie preotul ortodox, pentru că harul nu-l scutește de poticneli ori slăbiciuni, vreau să spun numai **ce este el** și de unde vine cinstirea aceea specială pe care se cuvine să i-o aducem.

Oamenii de demult procedau așa nu din ignoranță sau bigotism, ci din smerenie și credință. De aceea preotul a fost resimțit ca indispensabil de comunitățile - sătești sau tîrgovețe - de altă dată și încă în ce măsură, ne-o spune profesorul teolog Nicolae M. Popescu: „Cea mai veche stepenă în țara noastră este a preoției. Preoții au fost din vechime și neîntrerupt conducători sufletești ai credincioșilor. Au fost vremuri cînd n-am avut vlădici, nici boieri de divan și nici domn sau conducător de oști, dar n-a fost niciodată sat românesc fără preot”.

Sub presiunea lumii moderne și-a altor confesiuni, din conducători sufletești, noi am vrea să-i facem pe preoți lideri politici sau activiști sociali. Așa ceva nu se poate în cadrele Ortodoxiei unde duhul trebuie să primeze; grija pentru omul lăuntric. Pentru că acesta îl determină pe cel exterior. Ordinea nu poate fi inversată.

Credinciosul trebuie să înțeleagă - mai mult: să simtă - că preotul este altceva decât un simplu om ca și el. Reverenda sau odăjdiiile nu-l singularizează întîmplător: îmbrăcămintea sa hieratică ne reamintește simbolic că puterea lui nu emană de la oameni, ci de la Acela care i-a creat.

Și dacă punem în chestiune faptele sau purtarea omului hirotonit, ele nu ne vor sminti și nici nu ne vor împiedica să îi sărutăm cu smerenie mîna. Pentru că e mîna care binecuvîntează și care ține Potirul.

(1991)

„DAȚI ȘI VI SE VA DA”

Răspunderea, sub aspectul operei caritative, care îl incumbă Bisericii noastre, este o problemă pe cît de importantă pe atît de complexă. E de datoria creștinului să-l

hrănească pe cel flămînd, să-l îmbrace pe nevoiaș, să-l mîngîie și să-l cerceteze pe cel însingurat și străin. Toleranța, comprehensiunea românului față de omul de alt neam sau de altă credință este o poruncă evanghelică respectată de-a lungul secolelor: abaterile de la normă s-au resimțit îndeosebi în veacul nostru secular și ateu. Cînd a început să se estompeze și acea omenie care la noi nu a fost consecința vreunui „umanism”, ci a trăirii, a asumării moralei creștine în decursul unui proces îndelung.

Există, la catolici și la protestanți, o consecvență operă de caritate practică aproape științific. Spitale, sanatorii, cămine în care este îngrijit omul neputincios sau nevoiaș; călugărițe devenite surori de caritate specializate... Asistența socială însăși își trage acolo rădăcinile din opera de binefacere a bisericii. Poate că nu există suficientă căldură sufletească în felul acesta de interes și grijă pentru oamenii fără familie și resurse, dar există multă eficiență. Este adevărat că țările catolice și protestante sînt bogate și sînt pentru că aceste confesiuni, mai puțin contemplative, au încurajat munca și acțiunile întreprinzătoare; pentru că și-au ales din Scriptură - îndeosebi protestanții și neoprotestanții - dinamismul Vechiului Testament.

În Răsărit, mai ales după căderea Bizanțului, situația a fost de altă natură: prisosea iubirea de oameni, dar mijloacele erau modeste, adesea de-a dreptul precare. Ortodocșii n-au excelat în construcție: n-au edificat nici state puternice, nici instituții și nici nu s-au priceput „să prefacă pietrele în pîini”. Dar generozitatea a existat: și la ruși, și la noi care am ajutat creștinătatea balcanică și răsăriteană - nu mai intru în amănunte - și la alți pravoslavnici. Era o lege nescrisă adăpostirea și hrănirea pelerinului vreme de trei zile în orice mînaștire. Iar la țară se trăia în mentalitatea obștei. Și mînaștirile ortodoxe au organizat spitale și bolnițe, desigur,

mai empirice decît cele din Apus. Dar generozitatea a fost mereu o trăsătură răsăriteană, care i-a uimit pe străini, avînd sursa în Orient și fiind caracteristică aici chiar și necreștinilor.

Ajutorarea, fapta de caritate nu au fost codificate la ortodocși și nici desăvîrșite ca un mecanism, însă n-au lipsit eforturile ori testamentele în favoarea mînaștirilor sau a bisericilor care nu o data adăposteau și hrăneau orfani ori bătrîni în azile patronate de Biserică. Numai că aceste mînaștiri, ca și bisericile parohiale, dețineau moșii - unele vaste -, hanuri sau prăvălii care le aduceau venituri. Exproprierea lui Cuza - doar în parte justificată - a redus drastic averea mînaștirilor. A venit apoi comunismul care a mai lăsat fie terenuri simbolice, fie cîteva hectare de pe care trebuia să se hrănească o obște monahală și să mai ajutoreze și pe alții. Și au fost mînaștiri, îndeosebi în Moldova, care din daniile credincioșilor, au reușit să aline suferințe și nevoi. Au fost și parohi întreprinzători în acest sens. Faptele lor - și ale credincioșilor și ale clerului - sînt cu atît mai meritorii cu cît s-a dat nu din cine știe ce prisos - ca în Apus - ci din cei doi dinari ai văduvei. Și darul acesta rupt din puțin pentru alții și mai lipsiți trebuie să fi fost cu atît mai bine văzut de Dumnezeu.

Să examinăm acum opera caritativă a Bisericii în epoca de postateism în care am intrat în urmă cu un an. Chemarea dintîi a Bisericii este rugăciunea, duhovnicia și mînaștirea nu poate fi transformată în azil, orfelinat sau într-o gospodărie productivă. Dar pentru ca mînaștirile să își poată hrăni monahii - al căror număr poate va spori - și pentru ca să poată oferi o farfurie de mîncare pelerinului și un pat la arhondaric, au nevoie de ceva pămînt sau de permisiunea de-a-și arunca năvodul în lac (acolo unde este cazul). Sînt foarte curios cum va apărea Biserica - mînaștirile și parohiile - în Legea fondului funciar. Statul, care e bucuros de patrafir

și ectenii la radio și la televiziune sau de sfeștănie, va trebui să ne arate că o ia cu adevărat în considerare și sub acest raport.

Biserica poate și trebuie să patroneze opere de caritate, dar nu se poate substitui asistenței sociale pe care trebuie să o desfășoare Statul. Accentul trebuie pus pe parohii și mi se pare binevenită următoarea inițiativă a Mitropolitului Moldovei, I.P.S. Daniel, care o formula astfel în Pastorală de Crăciun: „Să ieșim în întâmpinarea lui Hristos cel înfrigorat și înșingurat din satele și orașele noastre! În acest sens, rugăm pe preoții și pe credincioșii noștri să stabilească, în fiecare parohie, liste cu persoanele cele mai nevoiașе și mai suferinde, să organizeze colecte de bani, de haine și alimente, după putința fiecăruia, oferindu-le celor lipsiți...”

Anul trecut, la începutul lui ianuarie, Patriarhul și ierarhii s-au grăbit să doneze 120 milioane în contul „Libertatea” și au făcut-o dintr-un reflex: atmosfera era tulbură pentru Întâistătător și-o parte din ierarhi s-au gândit că vor mai îmbuna Stăpînirea vărsîndu-i bani în visterie. Discret și pudic ca o fecioară, Sf. Sinod nu s-a grăbit să ceară socoteala acestor bani care tot din cei doi dinari ai văduvei proveneau.

Sîntem săraci, de la omul de rînd pînă la intelectual; societatea românească de azi e penibil de săracă. Chiar și mulți oameni care ochiului inexpert îi apar înstăriți nu afișează decît o sărăcie lustruită, căci BMW-urile sau Fordurile pe care le vedem prin orașul plin de gropi lasă mai degrabă o impresie de tinichea zăngănită decît de prosperitate... Din nefericire, mai sîntem și împietriți și exasperați de lipsuri. Și nevoia urîște: atît lăuntric cît și exterior. Un ascet ca Sf. Ioan Scărarul a recunoscut că belșugul și luxul îi fac pe oameni toleranți și felixibili la punga. Așa încît, cei ce nu avem să dăm din sărăcie: dacă nu pu... din sinceră generozitate, măcar

din „calcul”. Ne-o garantează Însuși Dumnezeu că nu vom rămîne în pagubă: „Dați și vi se va da.” (Luca, 6-38). - Iar aceia care încep să aibe - nagustori, patroni, oameni de afaceri - ar trebui să știe că magnanimitatea a fost și rămîne bineplăcută și divinității și că prin ea Dumnezeu trece cu vederea multe slăbiciuni și păcate. El îl detestă nu atît pe bogat, cît pe bogatul nemilostiv; pe scîrțanul obsedat de cîștig care stă ca dracu pe comoară: nici el nu sa bucură de ea, nici altora nu le face parte.

(1991)

CĂMARA CEA DE TAINĂ

Există un anume gen de nemulțumire, tipic românesc, care e mai degrabă un amestec de parapon și obidă absurdă, surprins și definit de Caragiale. Plecînd de la un caz particular, nemulțumitul generalizează fără drept de apel. Toți dentiștii sînt niște ticăloși dacă te-a chinuit acela care ți-a scos maseaua; toți negustorii sînt niște șnapani dacă te-a înșelat unul... Așa și cu Biserica. Toată Biserica e „compromisă” dacă 3 sau 4 sau 5 ierarhi au făcut unele concesii sau mai mult decît atît. (Că acești 3 sau 4 sau 5 înalți dregători bisericești s-ar fi convenit să se retragă, chiar nevinovați fiind, numai pentru a nu da prilej de sminteală - e altă poveste). Însă logica ne sugerează că un plagiat, dacă compromite pe omul care l-a comis, nu poate compromite o întreagă literatură. Nu îmi sînt notorii mai mult de 3 sau 4 sau 5 plagiate în literatura ultimilor 10-15 ani. Și totuși nimeni nu contestă în bloc literatura română actuală.

Îl „compromit” pe Dumnezeu cîțiva sinodali sau niște preoți? Vei înceta dumneata, om credincios și evlavios, să te rogi sau să te spovedești numai pentru că ai citit în ziar că

mitropolitul X mai avea și alte misiuni decât cele duhovnicești când pleca în străinătate? Nu cred. L-a trădat pe Mântuitor unul din însăși Apostolii Săi. Precedentul există. Omul dus la biserică știe lucrul acesta. După cum știe, iar adesea chiar simte, că lucrurile se petrec după o iconomie divină. De aceea creștinul e instinctiv mai precaut în a slobozi ca din praștie judecăți apodictice și generalizatoare.

Pînă ieri comunismul te oprea să te duci la biserică - deși au fost destui care și-au asumat riscul - dar nu te oprea să te rogi în locul pe care și Hristos îl desemnează ca fiind cel mai important. Adică în *cămara cea de taină*. În tine însuși.

Ești convins de existența lui Dumnezeu? Asta e important, mai important decât „atitudinea clerului”.

Ce este preotul, liturgul? Este omul desemnat, prin har, să administreze tainele. Iar acestea au valoare ca atare, indiferent de păcatele personale ale celui ce le administrează. Poporul știe ce știe cînd spune: „Să faci ce zice popa, nu ce face popa.” E adevărat că preotul mai este și păstor și răspunde de turmă.

Socoteala pe care și-o face eternul cîrtitor e simplă: dacă au „decăzut” Biserica, preoții, ce rost mai are să mai cred eu? Ea îmi amintește de pretinsul scriitor care susținea că numai invidia celorlalți scriitori (a celor reali) îl împiedică să tipărească și să se afirme. Iată, acum e liber s-o facă, nu mai e nici cenzură, nici cabale la edituri, nici Consiliul Culturii. Unde-i e capodopera? Respectiv, unde este credința pretinsului evlavios care se plîngea că-l împiedică stăpînirea să meargă la biserică?

Eu am văzut - e de altfel specialitatea românului - oameni care se pricep în orice: în politică, în medicină, în literatură etc.etc. Acum și-au adăugat o specialitate: ortodoxia. Pe care nu o cunosc, dar o judecă. Conu Leonida față cu ortodoxia!

E locul să citez amara mărturie a unuia dintre cei mai mari duhovnici ai noștri, P. C. Arhim. *Teofil Părăianu*: „...Mai ales la spovedanie se poate constata că fenomenul religios nu este un fenomen de masă și de profunzime, și că nu este nici măcar fenomen de familie. În religie sînt incadrate, în majoritatea cazurilor, persoane izolate, oameni care din punct de vedere religios sînt singuri, chiar în familia lor. Nu puține sînt cazurile în care e vădită și o anumită jenă în manifestarea religiozității, chiar în propria familie; de aceea, nu puține sînt compromisurile ce se fac în viața credincioșilor noștri.” (Cf. Protos. Ioanichie Bălan, *Convorbiri duhovnicești*, II, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1988, p. 738.)

(1990)

ISTORIA SE REPETĂ

În 1937 s-a iscat o polemică, în publicațiile religioase, asupra oportunității transiterii la radio a Sf. Liturghii (pe atunci nu exista televiziune). Problema redevine de actualitate. Pentru că, între a asculta o slujbă religioasă la radio, sau a o urmări la televiziune și a participa nemijlocit la ea, deosebirea e uriașă. Este de datoria credinciosului să ia parte, cel puțin duminica, la liturghie, și la marile sărbători („împărătești”) din cursul anului. Credinciosul trebuie să fie de față la momentul suprem al Liturghiei, cînd se prefac Sf. Daruri, să participe la marea Taină, prezidată de Însuși Mîntuitorul. Să participe, credinciosul, la rugăciunea colectivă, intrînd astfel în comuniune. De aceea, atît pentru liturghisitor cît și pentru enoriaș, participarea la Liturghie presupune o pregătire prealabilă, o curățire la propriu și la figurat. Deci a asculta la radio slujba sau a privi-o la televizor nu înseamnă nimic decît dacă credinciosul se află în imposibilitate de a

participa nemijlocit (e în călătorie, la lucru, sau e bolnav). Nu întâmplător se rostesc anumite rugăciuni - ectenii - pentru aceste categorii de credincioși, inclusiv pentru aceia privați de libertate.

Negreșit că pentru un bătrîn suferind, pentru un bolnav, faptul de-a asculta o slujbă e o mîngîiere, însă valoarea comunioară e nulă. Cu atît mai mult cu cît astăzi a merge la biserică nu mai reprezintă un risc, cum se întîmpla - în multe cazuri - pînă anul trecut. Însă oricine consideră că participă la Liturghie ascultînd-o la radio sau privind-o pe ecran, se înșeală, mai ales dacă nimic nu-l împiedică să se ducă la biserică. Și e bine să prevenim asupra acestei amăgiri.

O problemă la fel de actuală o constituie, din punct de vedere ortodox, lectura Bibliei (a Sf. Scripturi). Pentru ortodox, Biblia - care e bine să nu lipsească din casa oricărui credincios - nu este o carte pe care o scoți din raft și o citești ca pe un roman sau ca pe o lucrare științifică. La ortodocși Biblia se *îlcuiește* în Biserică și nu se acceptă orice versiune, ci numai aceea care are girul Sf. Sinod. Textul biblic are patru nivele, patru grade, și un neprevenit poate ușor încurca palierul literal sau pe cel istoric cu cel spiritual. De aici și enormitățile interpretative ale propagandiștilor atești care îl comentau ad litteram. Dar textul biblic poate fi o capcană și pentru omul bine intenționat. Recent, o scriitoare de valoare, de pildă, afirma că artistul se ocupă de om - de creația lui Dumnezeu - și nu de divinitate. Păi cînd un mare trăitor duhovnicesc exclama: „Ai văzut pe fratele tău, l-ai văzut pe Dumnezeu !”, ce argument mai grăitor poate exista decît acela că îl cinstește pe Creator tocmai prin creația sa ! Sau, îmi vine în minte tot un scriitor care fără să își dea seama cădea în păcatul monofizitismului, nereușind să perceapă decît una din cele două firi ale Mîntuitorului... Dacă asemenea pericole îi pasc pe oamenii cultivați, ne închipuim unde poate

ajunge un om cu cîteva clase care se apucă să își tîlmăcească Scriptura... !

Iată de ce mi se par actuale aceste cuvinte semnate de un teolog ortodox interbelic: „Împotriva bibliolatrilor, mușcați, fără să își dea seama, de cele mai multe ori, de năpîrca raționalismului protestant, și care a înlocuit Biserica, Sf. Tradiție și pe Mîntuitorul Însuși, cu Biblia, neînțelegînd că Sf. Scriptură, ea însăși, este a Bisericii, a Tradiției, noi formulăm alt imperativ decît al lor («popularizați Biblia !») și anume: Îmbisericiți-Vă ! Îmbisericirea înseamnă intrare și rămînere în Biserică. Integrarea în duhul predaniilor ei. Adică ascultare și supunere desăvîrșită poruncilor ei. // Mărturisire. Creștinul ortodox este un om care «crede și mărturisește». (...) // În zilele noastre am constatat că în măsura în care un om poartă Biblia în buzunar, o citește și și-o lămurește cu mintea lui, el se depărtează de Biserică. Nu se mai spovedește, nu se mai împărtășește și nu mai cerșește pentru sufletul lui slujbele Bisericii, ci devine, pe nesimțite, un fel de **pastor**, care știe, înțelege și poate tot. Fără harurile Bisericii și fără rînduiala ei.” (Cf. Pr. Grigorie Cristescu, *Îmbisericire, nu bibliolatricie*, în „Predania”, nr. 8-9 / 1937, pp. 6-8).

(1990)

UTOPII

Monseniorul Octavian Bârlea, delegat al Sf. Congregații răsăritene pentru românii greco-catolici din străinătate, a luat în luna mai o inițiativă pe care ne-o comunică abia acum, în august: i-a propus Patriarhului Teoctist să unească Biserica Ortodoxă Română cu Vaticanul. Așa, scurt, după următorul scenariu din care redăm punctele 3, 4 și 5: „Să fie convocată o conferință atît a membrilor Sf.

Sinod al Bisericii Ortodoxe Române cât și a Episcopioilor Bisericii Române Unite, ca împreună să se ajungă la o decizie. // Prezentarea în fața lumii a Unirii noi cu Roma, făcută prin unirea Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Română Unită, ar trebui să se facă printr-un sinod al Bisericii Românești, la care să participe atât delegați ai Bisericii Ortodoxe Române cu Adunarea Națională Bisericească, cât și delegați ai Bisericii Române Unite, cu episcopii și laicii lor. // Biserica Românească - compusă din Biserica Ortodoxă Română și Biserica Română Unită, va prezenta apoi Sf. Părinte Ioan Paul II deciziile luate, spre aprobare."

Autorul acestui proiect fantezist nu e un cititor oarecare - deși mesajul său e demn de poșta redacției - ci un ierarh. Unul care crede că două biserici pot fuziona întocmai ca două partide topite într-un hibrid politic. Deci Patriarhul ar convoca forurile numite mai sus în felul în care primul-ministru convoacă guvernul și parlamentul și Biserica Ortodoxă, unită cu greco-catolicii, ar deveni... **Biserica Română**, după care noul compus confesional va cere blagoslovenia (pardon !, aprobarea) Papei aruncându-i-se la picioare...

Scenariul nu se încheie aici: virtualul gest al Bisericii noastre ar constitui, ne spune monseniorul Bârlea, un exemplu și un precedent: celelalte Biserici ortodoxe și-ar dizolva și ele identitatea în creuzetul Romei catolice. Și Ortodoxia ar deveni o amintire, așa cum credeau comuniștii că va deveni proprietatea privată sau religia odată instalați ei la putere.

Noi îi țineam pe catolici de oameni culți, informați și dibaci. Dar formulări ca "a se construi un pod peste obstacole" - am citat din memoriul monseniorului, ne pun pe gânduri. Pentru că obstacolele se înlătură, atunci când e cu putință, nu se construiesc pasarele peste ele, chiar dacă Roma este pontificală.

Inițiativa monseniorului arată o totală necunoaștere nu numai a Ortodoxiei, dar și a raporturilor de ultimă oră ale Vaticanului cu Bisericele Răsăritului. Să luăm cele două aspecte pe rând. Când Papa Pius IX le-a propus patriarhilor ortodocși cam același lucru, aceștia i-au răspuns printr-o vestită enciclică, în anul 1848, în care se putea citi: "La noi n-au putut niciodată nici patriarhi, nici sinoade să introducă lucruri noi, pentru că apărătorul religiei este însuși trupul Bisericii, adică poporul însuși." Deci problemele acestea nu se pot aranja între ierarhi, ca și cum s-ar trata de la guvern la guvern. Și nici nu o să spargem noi unitatea Ortodoxiei, cum își închipuie monseniorul !

Acum, al doilea aspect. În zilele de 10-16 iunie 1991 s-a întrunit la Roma Comitetul de coordonare al Comisiei internaționale mixte de dialog ortodox-romano-catolic care a redactat un Comunicat în care se spune la punctul 3: "Biserica Ortodoxă să ia în considerare declarațiile Bisericii Romano-Catolice că nu urmărește nici un fel de expansiune în detrimentul Răsăritului ortodox. Ea rupe efectiv cu orice prozelitism și nu-i consideră pe ortodocși ca obiect de misiune. Ocupându-se numai de credincioșii proprii, ea își îndeplinește îndatorirea pastorală față de cei pe care îi are în grijă."

În februarie, monseniorul Bârlea i s-a adresat pentru aprobarea demersului său secretarului de stat al Vaticanului, mons. Angelo Sodano, iar răspunsul acestuia, trimis în copie și nouă, e o bună dovadă de spălare pe mâini. Angelo Sodano se face că nu înțelege bine ce vrea mons. Bârlea și-i recomandă să ia legătura cu mitropolitul unit Alexandru Todea, concedind totodată să întâlnească și „alcune autorități della Chiesa Ortodossa". Cât privește pașaportul solicitat, Sodano se eschivează: „Quanto, poi, al Passaporto di servizio,

mi sembra che le mutate condizioni politiche in Romania non lo rendono più necessario." E nevoie să mai traduc ?

Mons. Bârlea ne spune, în scrisoarea sa datată 7 august 1991, că a fost în România, l-a vizitat pe Patriarh, i-a încunoștiințat de proiectul său și pe ceilalți ierarhi ortodocși, apoi s-a întors și a înaintat un raport Sfintului Scaun, dar despre reacția acestuia din urmă nu pomenește nimic. Pentru că ea nu există. Și nici nu putea să existe o reacție favorabilă întrucât s-ar fi încălcat înțelegerea intervenită între catolici și ortodocși, în iunie, prin Comunicatul din care am citat mai sus. Dar mușenia Vaticanului față de mons. Bârlea mai dovedește și altceva: anume că acolo există oameni serioși care nu se amăgesc cu ideea că vreo 15-16 milioane de credincioși ortodocși ar putea fi trecuți la catolicism într-un mod analog cu acela în care duci soldații la film sau la baie.

(1991)

TURISM CONFESIONAL

Un tânăr de 23 de ani, student, mi-a trimis o scrisoare sacadată și exaltată. Mă roagă să-i reproduc mesajul, ignorând faptul că eu nu sînt decît musafir la Cuvîntul și în consecință aş depăși legile ospitalității redacționale recomandînd texte care să fie imprimate în acest săptămînal. Semnalez și altor corespondenți aspectul.

Domnul Bogdan Radu, autorul misivei, s-a convertit anul trecut la catolicism. Cazul său mi se pare tipic pentru un fenomen care pe mine nu mă surprinde - turismul confesional - și care spune ceva despre vremurile de alexandrinism spiritual pe care le trăim. Cunosced cazul unei persoane care a străbătut trei sau chiar patru religii pînă să se liniștească sufletește. Dar să-l ascultăm pe corespondent explicîndu-se:

„Motivele convertirii sînt naturale. Botezat în strămoșeasca biserică ortodoxă, mă simțeam pe trei sferturi păgîn. La drept vorbind, întotdeauna m-am simțit catolic. În fond, prefer ca păstorul meu suprem să fie Sf. Părinte Papa Ioan Paul al II-lea și nu nefericitul patriarh Teoctist, versat în lașitate și ploconire.”

Să reamintim mai întîi că păstorul suprem al credinciosului creștin, fie el catolic sau ortodox, este Hristos. Știam că romano-catolicii strălucesc în materie de cateheză; corespondentul nostru trebuie reciclat, pentru că Suveranul Pontif nu poate fi pus mai presus de Mîntuitor. Să mai observăm, apoi, că nemulțumirea d-lui Radu, respectiv opțiunea sa, privește persoane umane. Biserica este redusă de la plinătatea ei teandrică, divino-umană, la un conținut strict omenesc și pămîntesc. Și atunci se aplică priuncipiul: m-au dezamăgit liberalii, mă duc la țărâniști; nu-mi place primarul, mă mut în alt oraș... Judecata noastră nu mai distinge între realitățile umane și cele supra-umane. Patriarhul este un prefect servil și-ătit. Iar aici sînt de acord cu epistolierul nostru care altminteri nici nu are de formulat vreun reproș la adresa Ortodoxiei. El e nemulțumit de o biserică locală, mai precis: e supărat pe șeful ei, și atunci o schimbă cu alta - cea romano-catolică - al cărui conducător (papa) strălucește sub aspectul moralității.

Dar aici intervine încurcătura. Domnul Radu afirmă că l-a părăsit pe Patriarhul Teoctist pentru Papa Ioan Paul al II-lea. Numai că Sf. Părinte nu cu P.F. Teoctist se află pe picior de egalitate, ci cu Patriarhul Ecumenic de la Constantinopole. „Omologul” Patriarhului Teoctist este șeful bisericii catolice locale, Arhiepiscopul Bucureștilor. Sub oblăduirea Sa se află acum tînărul debutant în religia Romei, care a abandonat biserica ortodoxă scîrbit de-atîta „lașitate și ploconire”. Știm - din propriile-i cuvinte - ce-a lăsat. Să vedem

ce a găsit în schimb, citind din alocuțiunea rostită de noul său păstor, Monseniorul Ioan Robu, la Plenara Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, în anul 1989:

„Este pentru mine o deosebită onoare ca în acest forum, în care sînt reuniți toți reprezentanții societății noastre, să vă aduc, mult stimate domnule președinte Nicolae Ceaușescu, în numele clerului și credincioșilor catolici din România, omagiul fierbinte pentru tot ceea ce faceți pentru binele și prosperitatea patriei, al întregului popor. // Sîntem cu toții fii ai acestei țări, indiferent de naționalitate, de concepțiile noastre filosofice sau religioase și avem cu toții aceleași drepturi și îndatoriri. Patria noastră ne crește și ne hrănește pe toți după contribuția pe care o aducem la dezvoltarea și propășirea ei. Cu cît țara este mai puternică, mai înfloritoare, cu atît viața noastră, a tuturor laolaltă și a fiecăruia în parte este mai bună. De aceea, mult stimate domnule președinte al Republicii, noi toți susținem programele de dezvoltare multilaterală economică și socială a țării, supuse dezbaterii și aprobării Consiliului Național al FDUS. Dar, așa cum pe bună dreptate s-a spus și aici, aceste programe, oricît de bune ar fi, nu reprezintă nimic dacă nu sînt înfăptuite. De aceea și noi, slujitorii bisericii, împreună cu credincioșii noștri, ne integrăm muncii întregului popor pentru ca toate acestea să devină realitate. // În continuare vorbitorul a spus: Prin grija statului nostru, a preocupării domniei voastre neobosite, permanente, mult stimate domnule președinte al Republicii, în România toți cetățenii au de muncă, toți își pot pune în valoare capacitățile lor creatoare. Ca unul care, prin natura funcției (sic!) pe care o dețin, am umblat și umblu mult prin lume, am văzut chiar și în cele mai dezvoltate țări, oameni căutînd de lucru, zile și ani, flămînzi și goi, dormind sub cerul liber. Sîntem deci îndreptățiți să respingem pe cei care - rău informați, rău-voitori sau de-a dreptul dușmănoși - ne

calomniază sau încearcă să ne dea sfaturi asupra modului cum să ne orînduim treburile în grădina noastră, dar nu se uită în grădina lor.”

Ca să recurg și eu la tropii monseniorului, mărturisesc că nu mi-aș fi îngăduit să mă uit în grădina bisericii romano-catolice și a ierarhiei sale, dacă nu m-ar fi constrîns scrisoarea tînărului convertit. Și cu acestea, nu-mi rămîne decît să-i urez domnului Bogdan Radu, mult succes în cariera de catolic.

(1991)

PROSTUL GUST

La Putna, cu prilejul canonizărilor, maestrul Paul Gherasim, cu care urcasem într-o chilie, mi-a arătat cu reproș și cu obidă o oroare plastică și spirituală: un tablou, departe de a fi icoană, înfățișînd-o nu pe Maica Domnului, ci pe o „Madonă” patetică și aproape expresionistă. Și asta nu în casa vreunui sectant, ci într-un sălaș de călugăr!

Mi-am amintit cum, în urmă cu cîțiva ani, văzusem pe biroul unui episcop flori de plastic (artificiale), și mi-am amintit de un mitropolit ale cărui brîie, în cel mai tipător stacojiu cu puțință, păreau lucrate la „Emailul Roșu”; într-atît se înrudea coloritul lor cu acela al cratițelor omonime.

Prostul gust a pătruns și în Biserica noastră. L-am văzut și sub forma săpăturilor în lemn, a stranelor manieriste, socotite însă cu naivitate probă de îndemînare și meșteșug. L-am văzut, destul de rar, totuși, în unele fresce, în pridvoare de biserici brâncovenești „închise” nesăbuit cu bucăți de fier și geamuri de marchiză ca balcoanele pe vremea lui Ion Dincă.

Biserica ar trebui să fie o oază de sobrietate, lumină artistică, echilibru și dreaptă măsură. Pentru că mai toate

esteteticile iau în considerație versetul evanghelic referitor la „crinii câmpului” și la frumusețea lor firească cu care nici garderoba lui Solomon nu ar putea rivaliza; ca să nu mai vorbim de psalmistul care celebrează minunăția Zidirii.

Și totuși există motive de îngrijorare. Cauzele nu sînt greu de identificat. Profanul corupe adesea spațiul sacral, mai ales atunci cînd între Biserică și societate există o stare de divorț și nu una de simfonie ca în Bizanț sau ca în Țările Române. Pe vremea lui Caragiale kitschul era deja excedant, însă abia comunismul l-a generalizat, atingînd punctul de vîrf în timpul lui Ceaușescu. Estetica epocii sale, și construcțiile stau mărturie, a fost o estetică de neamuri proaste și mitocani calificați, cînd burtăverzimea a pătruns pînă la Academie. Ne-am pricopsit nu numai cu o arhitectură, cu o vestimentație, dar și cu o mobilă de partid.

Biserica rămăsese însă o rezervă a frumosului artistic. Fenomenul s-a datorat adesea unor puternice personalități: Patriarhul Justinian avea bun simț, iar urmașul său, Iustin Moiescu, un gust și o cultură strălucite. În spiritul lor s-au format o serie de stareți. De asemenea, la mînăstiri unde au lucrat arhitecți de mare vocație precum un Ștefan Balș, Virgil Antonescu, arheologi ca Adrian Bătrîna ori Gh. Cantacuzino, autenticitatea și trăinicia travaliului lor pun în lumină arta noastră bisericească. Ei au fost, cu un termen consacrat, *preoitori*. Nu mă satur să admir, din acest punct de vedere, Bistrița moldovenească, Putna, Sucevița sau Neamțul.

Cred că există o legătură strînsă între credință și gust. Deoarece kitschul reflectă nu numai lipsă de educație, dar și de smerenie; de dreaptă socotință totodată. Apoi, alterarea estetică, devierea, tulbură și fondul dogmatic. Convingerea lui Dostoievski, potrivit căreia Frumusețea va mîntui lumea, e nespuse de complexă. Și cînd vezi o imagine precum aceea din

chilia putneană și o raportezi la Erminie, capeți dimensiunea abaterii canonice, dar și a lăbărțării spirituale. Mai înțelegi și abaterea de la ritmul cosmic, care-i o consecință a vremii noastre, implicînd a alienării noastre. Pentru că Lumea, întocmirea ei înțeleaptă nu mai sînt pedagog și punte către Hristos, ci pășune a vitezei și-a surogatului. Cel ce gîfîie nu poate contempla și nici înțelege. El nu mai poate gusta sugestia și simbolul. Numai că Biserica e datoare să ne învețe - să ne reînvețe - cum să respirăm. Tempo-ul muzicii sale, al ritmului său liturgic, nu-i unul de fanfară.

Biserica îi formează, îi zidește atît pe slujitorii Ei cît și pe enoriași, nemijlocit, concret, nu prin acumulare noțională. Ea transmite nu numai învățături, ci și un fel de a fi. Așa se încheagă gustul, organic, nedesprins de dogmă și de canon. Și aici preoții, stareții, ierarhii au o răspundere mare, cu atît mai mult cu cît ne aflăm într-o vreme cînd se construiesc biserici, se înființează ori se redeschid mînăstiri, se restaurează ori se pictează fresce... Stareții și chiriarhii cuminți au ținut cont de adevărații specialiști și nu s-au apucat, de pildă, să spele frescele cu aghiazmă.

Într-un cuvînt: Estetica Bisericii trebuie să prevaleze asupra celei mirene și nu invers. Gustul înduhovnicit, limpede și echilibrat, trebuie să-i influențeze pe clerici și pe mireni. Ispita televizorului și a bazarului trebuie înlăturată. Clericul are autoritate spirituală. Îi trebuie însă și cultură, dar dacă vede flori artificiale pe biroul episcopului și dacă acesta din urmă cumpără camere de filmat și pune diaconii să-l înregistreze pe casete video slujind, ne dăm seama că problema e mult mai complicată...

(1992)

NE AMENINȚĂ INFLAȚIA DE TEOLOGI?

Darul nostru, specific românesc, de a trece dintr-o extremă în cealaltă, e pe cale să se evidențieze și în materie de învățământ teologic. De la opt școli - institute universitare și seminarii - câte existau în 1989, sîntem pe cale să ajungem la peste 25.

În pofida anilor de comunism și ateism, institutele teologice din București și Sibiu au avut parte de profesori excepționali, unii veritabili savanți în domeniile lor. Marea lor majoritate, cu puține excepții (Iustin Moisescu, Alexandru Elian) au fost și preoți. Pentru a nu mai vorbi de dascălii din cele șase seminarii existente la București, Buzău, Neamț, Cluj, Craiova, Caransebeș.

Acest aspect este foarte important, aspectul preoției, într-o Biserică a cărei piatră de temelie o constituie Sf. Liturghie. Teologia a devenit și la noi o știință în măsura în care am suferit influențele învățămîntului catolic și protestant, dar și în măsura în care limbajul epocii noastre ni s-a impus. Însă la noi teologia este frămîntată în cult, consubstanțială acestuia și e de neconceput în afara lui. De aceea am și avut puțini teologi de cabinet: ei fiind redactori de editură sau de reviste, și, în genere, amatori mai degrabă de burse în străinătate decît de slujirea altarului.

Cu alte cuvinte, teologia „teoretică”, ruptă de Sf. Jertfă, de Taine, de păstoria concretă, de parohie sau de mînăstire e rară la noi, unde se începe cu practica: monahul vine dinspre chinovie înspre seminar sau facultate. Cît îi privește pe preoți, ei trec, în genere, mai întîi prin treapta seminarului. Și acești preoți nu trebuie nicidecum socotiți „inferiori”. Ei sînt îndrumătorii enoriașului concret, ai țăranilor, ai oamenilor obișnuiți care își trăiesc credința și-i sorb învățătura, dogma, din slujbe, din participarea la calendarul

liturgic. Evlavia de aici le vine și de aceea a și fost păstrată. Pentru că nu savantlicurile insuflă și întăresc mărturisirea creștinului ortodox, nici speculațiile și erudiția.

Dar înșiși profesorii noștri cei mai străluciți își pun întîi, înaintea numelui, calitatea preoțească și abia apoi pe aceea de belfer. Așa încît învățămîntul teologic românesc, cel ortodox, are a pregăti preoți; liturgi. Pentru că pravoslavia se bazează pe cult și pe viața comunitară, nu pe simpozioane, comunicări sau conferințe, oricît de „planetară” ar fi devenit lumea în care trăim. Rugăciunea nu se deprinde la birou, printre fișe, tratate și tomuri; ci în genunchi, pe lespedeza bisericii. În lipsa ei nu ar fi putut apărea cultura noastră creștină produsă, organic, de mireni, preoți și ierarhi.

Cît privește preoția, aceasta presupune chemare. Și încă una aparte. De aceea ea trebuie să fie reală, adîncă, și de aceea nu poți să te înscrii la teologie ca la matematică ori la medicină, răsîndindu-te ulterior sau rămînînd cu regretul că ți-ai „ratat” menirea. E motivul pentru care cel ce bate la poarta harului trebuie ispitit de preotul său de parohie și chiar de ierarhul locului. Același motiv pentru care candidatul la preoție nu se poate căsători cu oricine și are nevoie chiar și sub acest aspect de binecuvîntarea episcopului. Toate acestea deoarece chiriarhul nu-și poate pune mîinile peste primul venit.

Chiar în vremea comunismului, România nu a fost o țară lipsită de preoți: nu exista riscul să rămînă creștinul nebotezat, necuminecat ori neprohodit. Nu am cunoscut, în acest sens, drama Rusiei. Dar numărul preoților era insuficient. Acum, în virtutea acelei căderi în extrema opusă, de care vorbeam la început, există riscul ca peste cîțiva ani să ne confruntăm cu șomajul sacerdotal, respectiv cu cel teologal. E perspectiva pe care ne-o impun cifrele.

Aveam, deci, în 1989, două facultăți de teologie și șase seminarii. În toamna anului 1990 s-a înființat Facultatea de teologie de la Iași, respectiv aceea de la Cluj, moștenitoarea Academiei teologice de aici. Ulterior, în cadrul „Universităților tehnice” (sic !) de la Arad și Oradea s-au mai inaugurat două facultăți de teologie. Alba-Iulia și Piteștiul sînt alte orașe care au deschis facultăți de teologie, prima: profil Asistență socială; cealaltă: Asistență socială și litere.

Din toamna aceasta urmează să se mai deschidă facultăți de teologie la Galați, Baia Mare (Teologie - Litere), Craiova (Teologie pură).

Totodată, pe lângă cele șase seminarii existente, au mai apărut nouă. La Rîmnic, Roman, Galați, Alba-Iulia, Baia Mare, Alexandria, Suceava, M-rea Agapia, M-rea Prislop.

Negreșit, avem în vedere și existența fraților noștri ortodocși, cum sînt marea lor majoritate, din Basarabia și Bucovina; faptul că teologia a început să fie predată în școli, nevoile unei prese ortodoxe și a unor publiciști ortodocși, dar există spectrul excedentului. Cît privește pregătirea viitorilor și numeroșilor preoți și teologi, deopotrivă cu selectarea lor, acestea ridică numeroase semne de întrebare. Nu există suficienți profesori calificați, nici paraclise pentru slujbele zilnice - reamintim indisolubila legătură dintre teologie și cult - nici bibliotecile necesare. În unele locuri chiar sălile de curs, internatele sînt nesatisfăcătoare. Pe de altă parte, seminariile monahale, a căror redeschidere e binevenită, trebuie să aibe un regim special, specific.

(1992)

CARTEA DE TEOLOGIE

Nu știu dacă există astăzi la noi o criză a culturii și a cărții, însă sînt convins că se poate vorbi de un fenomen contrariu crizei în domeniul cărții de teologie și bisericești. Am judeca maniheist dacă am atribui acest fenomen exclusiv prăbușirii comunismului. Rădăcinile lui sînt înfipite în anii anteriori, evidente în faptul că în condițiile de strîmtorare și catacombă, au putut apărea șase volume din Filocalia (primele patru datează din epoca 1945-1948), cîteva duzini din colecția „Părinți și scriitori bisericești” întemeiată de patriarhul Iustin, alte cîteva din impunătorul album **Arta creștină** în România, o strălucită Istorie a Bisericii Ortodoxe Române, datorată părintelui profesor Mircea Păcurariu - care acum se reeditează: s-a și imprimat primul volum -, pentru a nu se mai pomeni de cărțile de cult (sau de manuale) atît de necesare într-o Biserică numărînd peste zece mii de preoți și aproape 20 de milioane de credincioși.

Editura Institutului Biblic a avut parte de oameni înzestrați și devotați menirii lor. S-ar cuveni să se știe cîtă rîvnă, cu adevărat creștină, și cîtă eficiență au pus în munca lor nerăslăpătită de nici un fel de notorietate, teologi remarcabili și oameni de carte precum dl. Ion Ciutacu, d-ra Anca Manolache, părintele V. Bogdan, părinții directori Anania, Verzan sau regretatul Dumitru Soare... Și totuși, unii ierarhi își dădeau cu părerea, sau căutau să își impună „gustul” de teamă că ar putea lăsa impresia că nu se pricepe în materie.

O parte din acești ierarhi s-au grăbit să devină și autori, alături de cei autentici, și din anii '80 istorismul patriotard sau de-a dreptul protocronist s-au resimțit și în Biserică. În cărțile respective se vorbea mai mult de voievozi

decît de sfinți iar aceștia din urmă erau adesea româniți cu sila, de la Constantin cel Mare pînă la Paisie Velickovski.

Așa încît schimbarea vremurilor a suprimat o categorie de carte și au început să fie reimprimare texte fundamentale de teologie trăită, de ascetică și mistică, precum *Patericul*, *Limonariul*, volumele 11 și 12 din *Filocalia*, traduse, ca și celelalte, de părintele Stăniloae, ultimul apărînd însă la editura „Harisma”. Și pentru că am pronunțat numele celui mai mare teolog român, trebuie spus că prezența sa în cîmp editorial a fost impresionantă în ultima vreme. După traducerea *Imnelor Sfîntului Simeon Noul Teolog*, în care dogma se împletește cu mărturisirea și cu cea mai aleasă doxologie, părintele Stăniloae a publicat două volume din opera Sfîntului Chiril al Alexandriei, ultimul apărînd foarte recent, și tot foarte recent a ieșit de sub tipar volumul său intitulat *Chipul nemuritor al lui Iisus Hristos*. Și tot în toamna aceasta, a răspuns întrebărilor lui Sorin Dumitrescu, alcătuiindu-se astfel volumul *Șapte dimineți cu părintele Stăniloae*, tipărit de editura „Anastasia”. Asupra acestei edituri vom reveni, de altfel, mai jos.

Tot anul acesta, I.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, a imprimat un remarcabil volum de studii intitulat *Teologia românească* iar părintele profesor Mircea Păcurariu a dat la iveală, cu rigoarea sa binecunoscută, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*. Deși încă nu a apărut în volum, scurta dar concentrată istorie a Bisericii din Basarabia, semnată tot de părintele Păcurariu într-o revistă teologică, trebuie menționată în mod expres. Ea umple un gol bibliografic și răspunde unor necesități stringente. Ne surprinde faptul că Patriarhia nu a luat încă inițiativa tipăririi acestui studiu.

Vechiul regim evita deliberat și aghiografia și așa cum noua ediție din *Pateric* a apărut după 60 de ani, tot după

multe decenii au început să se retipărească, sub egida Episcopiei Romanului, *Viețile sfinților*. S-a început, cum era firesc, cu luna septembrie, pentru că ea constituie prima decadă din calendarul bisericesc. Atunci începea și Anul Nou bizantin. În paralel, profesorul G. Mihăilă, a început să reediteze *Viețile Sfinților* prelucrate de scriitorul Al. Lascarov-Moldovanu, la editura „Artemis”. Și pentru că am pomenit de aceste biografii creștine scrise pe înțelesul tuturor, se cuvine să cităm în același sens cele două titluri purtînd semnătura unui renumit duhovnic: părintele Cleopa Ilie. Este vorba de culegerea de predici *Valoarea sufletului*, editată de Episcopia Dunării de Jos și de o *Călăuză ortodoxă* imprimată la Roman.

Ar fi multe de spus în privința cărților de cateheză, a textelor care îl introduc pe cititor în realitatea Ortodoxiei și îl familiarizează cu adevărurile ei. S-a tipărit mult în acest sens în anul care stă să se încheie, începînd cu o nouă ediție a *Mărturisirii de credință*. Strădaniile catehetice pe plan local au fost de asemenea mari. Ele se adresează omului din ziua de azi și țin cont de limbajul lui. O noutate, ca expunere și metodă, ni se pare volumul părintelui Ion Bria, *Iisus Hristos*, care abordează personalitatea istorică a Mîntuitorului. O noutate pentru că în Bisericele ortodoxe teologii au evitat să despartă persoana divină a Mîntuitorului de cea umană.

La Sibiu, părintele profesor N. Floca, urmaș al lui Liviu Stan, a publicat de asemenea o lucrare de referință: *Canoanele Bisericii Ortodoxe*.

Cred că această trecere în revistă este elocventă pentru starea cărții teologice și bisericești românești în anul 1992. Am menționat îndeosebi titlurile editate de Biserică și trebuie să spunem că Biserica noastră se adresează cu predilecție și eficiență slujitorilor ei, pe de o parte, iar pe de alta omului obișnuit: îndeosebi celui din mediu rural. Viețile de

sfinți, catehismele, cărțile de rugăciune și bucățile iconografice au mers întotdeauna la inima credincioșilor. Aceste texte împletesc sugestiv pilda cu dogma și morala cu adevărurile credinței. Mai puțin pregătită este Biserica pentru dialogul cu intelectualii, cu studenții, cu oamenii care trăiesc într-un univers secular și desacralizant, marcați fie de scepticismul gnostic, fie de scientism. La noi, o separație între aceste categorii și Biserică s-a produs odată cu apariția statului românesc modern și a continuat un curs ascendent. Același lucru s-a întâmplat și în celelalte țări ortodoxe, iar deceniile de comunism au adâncit prăpastia. În acest răstimp au putut vorbi liber și în limbajul omului contemporan o singură categorie de teologi: teologii ruși din exil. Încă înainte de 1989 circulau în unele medii, în copii xerografiate, cărți semnate de Lossky, Berdiaev, Evdokimov, Bulgakov, Florenski. Unii dintre aceștia le erau de altfel cunoscuți intelectualilor noștri interbelici și chiar sub egida Bisericii s-au tradus atunci câteva volume. Sorin Dumitrescu, în calitate de director al editurii „Harisma”, mai întâi, apoi la editura „Anastasia”, a imprimat lucrarea lui Alexandr Schmemmann *Din apă și duh*, apoi concentrata meditație a lui Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii Răsăritului*, și tot el a imprimat un remarcabil teolog român din exil: pe principesa Ileana, devenită în monahism „maica Alexandra”. Cartea sa, *Sfinții îngeri*, abordează domeniul subtil și diafan al angheologiei. De la Nae Ionescu, care a ținut în anii '30 un curs de angheologie, puțini s-au mai încumetat în acest teritoriu mistic.

La sfârșitul acestei încercări de bilanț, care ne apare pozitiv, trebuie să reamintim un lucru esențial: Cartea de teologie nu poate fi un scop în sine, cum se întâmplă în arta sau în cultura laică. Pentru credincios, oricare i-ar fi gradul de instruire, lectura teologică se împletește cu rugăciune și cu

mărturisirea. Potrivit dogmei creștine, setea de cunoaștere și operațiile intelectuale sînt daruri ale Duhului Sfînt.

(1992)

PAROHIA

Ne întîlnim și ne unim cu Dumnezeu nu în sala de conferințe sau în atenee, ci în biserică, unde există prezența harismatică a preotului. Liturgia, Sf. Taine, chiar predica nu pot fi substituite printr-un articol sau printr-o conferință, pentru că actul religios se trăiește, se experimentează, are un caracter atît individual cît și obștesc. Biserică nu înseamnă pentru credincios o instituție, ci parohia din care face parte, familia sa duhovnicească în fruntea căreia se află păstorul. Și pe care o poate prelungi și îmbogăți prin contactul cu mînaștirea.

Parohia constituie o familie spirituală concretă. În trecut, dar și în prezent uneori, ea acoperea un sat sau mahalaua unui oraș. Acolo oamenii se cunoșteau între ei, îi știa și preotul pe fiecare și astfel își putea desfășura lucrarea sfințitoare și învățătoarească. Credinciosul era pentru liturg ceea ce este elevul pentru diriginte. Îi urmărea viața sufletească, îl mărturisea și îl grija. Enoriașul nu era itinerant, nu schimba duhovnicul.

În această familie a parohiei se desfășurau, cu tactul și discreția specifice Bisericii noastre, operele de milostenie. Dacă trecea un om nevoiaș pe la biserică, sau un călător, era și el miluit, eventual găzduit. Noțiunea de „străin” nu avea un înțeles etnic, ci spațial - străinul fiind un semen, un frate de credință (ba chiar și de altă confesiune) aflat în lipsă de afecțiune și în nevoie materială.

Toate aceste „acțiuni caritative” se desfășurau firesc, instinctiv aproape și de-a lungul secolelor, ele au întărit renumele generozității ortodocșilor.

Pe de altă parte, un viitor preot, adică un tânăr care dorea să urmeze Seminarul, avea nevoie de recomandarea preotului din parohie, care îl forma și îl garanta episcopului. Preotul se punează chezaș pentru vocația și pentru rîvna lui. Acest bun obicei s-a păstrat pînă azi, dar a devenit adesea formal.

Oamenii care vor să regăsească ori să întâlnească Biserica trebuie să se îndrepte spre parohia lor. Lucrul e greu și pentru că această celulă bisericească s-a conservat mai bine la țară. Ne-o demonstrează și cifrele. Există, în mediul rural, la șase milioane de locuitori - opt mii de preoți. Pentru restul populației, la orașe, numărul preoților este doar de două mii. Discrepanța mă scutește de comentariu.

Și totuși, chiar în orașele mari, parohia poate fi o realitate. Cunoșc asemenea cîteva parohii în centrul Bucureștilor. Important este ca potențialul credincios ori enoriașul să știe că Biserica este identică cu Ea Însăși. Uneori însă, echilibrul îl strică înșiși preoții prin reputația lor mai degrabă magică. Cine n-a auzit de „deschiderea cărții”, de „învîrtitul cheii”, sau de așa-numitele „cununii legate” !?... Și atunci omul vede în preot mai degrabă un vrăjitor, sau îi impune ca un client intrat în prăvălie: „Mie să-mi citești, părinte, Molitvele Sfîntului Vasile !”

Ortodoxia este concretă. Oamenii strîmtorați sufletește sau aflați în impas nu se duc să întrebe, ca intelectualii, **Ce este răul ?** Ei n-au întruna pe buze un **de ce ?**, o aporie sau o problemă insolubilă. Ei au nevoie de ajutor, de înțelegere, de mîngîiere și solidaritate. Creștinii nu comunică mediat, prin televiziune sau gazete, ci „față către față”. În contextul parohiei, în comunitatea ei de iubire, acolo se poate

întreprinde ceva. Se poate împlini o nevoie, se poate alina o suferință, se poate găsi un corectiv pentru înstrăinarea și singurătatea care macină atîtea suflete într-un mare oraș.

În statul confesional, preoțimea deținea starea civilă, avea un cuvînt de spus în instanță, dar mai ales deținea răspunderi de gospodar și chivernisitor. Încă de la Sf. Ap. Pavel i s-a cerut preotului să fie bun administrator. Și parohii au știut să chivernisească, ajutați de epitropii din consiliul parohial, au fost în fruntea sau în comitetele unor bănci sătești, ale unor asociații agricole, au fost moderatori economici. Pentru că au trăit însăși viața enoriașilor lor. Mai ales la țară. Orașul, secular, înfumurat, surtucar și „progresist” i-a înlăturat cu dispreț și suficiență din locurile pe care le deținuseră sute și sute de ani. Întîi din cele de conducători sufletești, apoi din celelalte.

Intelectualii și dregătorii care tot discută despre preoți, care se întreabă, ca niște regizori nehotărîți, în ce rol să-i distribuie, nu cunosc decît vag istoria acestei țări și sînt complet ignoranți în ceea ce privește trecutul Bisericii. Altminteri ar căuta să-i distribuie pe preoți în rolurile pe care le-au deținut în mod organic, firesc.

Obişnuiți cu generalități, cu abstracții și cu categorii, nu înțelegem dimensiunea concretă a parohiei. Totodată, dacă am înțelege-o, am grăbi Statul să restituie parohiilor, respectiv mînaștirilor, bunurile care le-au aparținut. Pentru că o Biserică săracă nu poate fi eficientă decît parțial.

(1992)

ADEVĂR ȘI ADECVARE

Un scriitor, realmente distins, care vine adesea în redacția Cuvîntului, de cîte ori mă întâlnește îmi face cîntea

să-mi repete, ca pe un îndemn, termenul „Ecumenism”, adăugînd că o atitudine de habotnicie ortodoxă n-ar avea nici un sens, mai ales acum, cînd ne îndreptăm spre deschidere și democrație... Așa pusă problema, cred că e vorba mai degrabă de *aggiornamento* (acomodare cu prezentul) decît de ecumenism. Care înseamnă altceva. Să lăsăm etimologia și definițiile de dicționar. Cred că am priceput, în fine, ce înseamnă ecumenismul, din ultima carte, remarcabilă ca tot ceea ce scrie, a I.P.S. Mitropolit al Banatului, Nicolae Corneanu, intitulată *Quo vadis ?*

Ecumenism înseamnă să cauți, cu toată buna credință și cu toată sinceritatea, să-l înțelegi și pe celălalt, rămînînd tu însuși. Restul e literatură; mai mult sau mai puțin teologică.

Mișcarea ecumenică, schițată inițial în urmă cu un secol, reflectă lumea contemporană și mai cu seamă pe cea actuală, respectiv tendințele ei: curmarea sau măcar estomparea conflictelor, preferința pentru soluție în detrimentul disputei și-al diferendelor, planetarizarea... Pentru că Mișcarea ecumenică e un fel de Ligă a națiunilor tradusă în termeni confesionali.

Biserica lui Hristos a fost una și s-a fărîmițat, s-a parcelat de-a lungul timpurilor întocmai ca un vast domeniu, dar părțile au păstrat nostalgia întregului. Ortodocșii au rămas la forma inițială a moștenirii lor spirituale și n-au acceptat, pînă azi, nici o concesie dogmatică; cesiunea în acest plan deschizînd drumul spre erezie sau fiind erezie de-a dreptul. Obsesia ortodocșilor a fost și a rămas „dreapta”, adică corecta credință: un *ne varietur* dogmatic. De aici s-a operat un transfer de imagine: ortodoxia fiind asimilată cu anacronismul, cu învechirea, cu înțepenirea întocmai ca acel club de englezi care nu acceptă telefonul și automobilul în virtutea unui tradiționalism aprioric. În realitate, vigilența și intransigența pravoslavnicului este exclusiv dogmatică: nu

poate accepta diminuarea, micșorarea Persoanei Sf. Duh (*Filioque* - la care au renunțat, totuși, catolicii), dar călătorește bucurios în Mercedes sau în supersonic.

Celelalte ramuri ale creștinismului au procedat cum au crezut de cuviință și toate sînt convinse că au avut dreptate. În numele acestei încredințări, care nu o dată ascundea substraturi politice, au avut loc războaie sîngeroase. Creștinii între ei, sau între creștini și alte religii. Mișcarea ecumenică caută să găsească asemănările, nu deosebirile. Acest ONU confesional are deschidere și către religiile și sectele necreștine, pentru că sînt și ele o realitate.

Religiile sînt multe în lumea noastră, însă fiecare credincios nu poate îmbrățișa decît una, nu există ubicuitate confesională. (Chiar trecerile, convertirile, presupun succesiunea). Și fiecare om credincios își are religia sa. Că s-a născut în cadrele ei și-a supt-o odată cu laptele mamei; că și-a ales-o deliberat - omul o singură credință mărturisește. Și este convins că ea îi este proprie, că reprezintă „adevărul și calea”. De aceea oamenii au murit mai întii pentru credință și de aceea în vechime patria s-a identificat cu „legea”.

Un credincios obișnuit se simte în credința sa ca miezul în coajă; se simte la largul său. Credința primită la botez era o fatalitate, un dat și numai unui excentric i-ar fi trecut prin minte s-o schimbe. Convertirile, destul de numeroase în ultimele două sute de ani, sînt o consecință a laicizării și-a desacralizării societății - oameni porniți în bejenie spirituală. Altădată, comunități întregi își lăsau rostul în sens invers: pentru a-și putea păstra identitatea spirituală.

Așa încît, trebuie să rămii tu însuși: a-l înțelege pe celălalt, a-l respecta, nu înseamnă să devii ceea ce este el. Și Ortodoxia a fost mereu ecumenică: mai aproape sau mai departe de biserica bizantină se ridica în România domul

catolic, lăcașul luteran, geamia ori sinagoga. Noi am avut o varietate etnică și spirituală; am avut nuanța.

Omul care mărturisește o religie socotește că aceea este cea adevărată. Pentru că îi este proprie; adecvată. Când eu spun: în cutare problemă, la catolici (sau la protestanți) lucrurile stau altfel decât la noi, vreau să spun că noi n-am putea accepta soluția lor. Pentru că ar fi improprie. Sau greșită.

De fapt, tot ce știu eu despre catolici, protestanți sau neoprotestanți e cunoaștere mediată; livrescă. O religie nu e o cultură, nu poate fi cunoscută decât din interior, adică trăită. O religie nu e o gnoză pe care s-o deguste erudiții, plescând dubitativ din limbă întocmai ca un client care nu știe pentru ce vin să se hotărască. O religie se asumă. Poate de aceea majoritatea ortodocșilor nu-și „cunosc” foarte bine religia - pentru că o mărturisesc.

(1992)

ACADEMIA ȘI TEOLOGIA

S-a discutat și poate se va mai discuta despre componența Academiei Române. Ea numără, potrivit Președintelui ei, la ora actuală, 157 de membri. 65 dintre aceștia au fost aleși în trecut; 92 au devenit membri corespondenți sau titulari după 22 Decembrie 1989. Între ei - un singur om al Bisericii: Părintele profesor Dumitru Stăniloae. „Arhiereul teologiei românești” a trebuit să fie însă mai întâi membru corespondent - la vârsta de 86 de ani - pentru ca abia doi ani mai târziu să poată deveni plin. La alegerea Prea Cucerniciei Sale - membru honoris causa al citorva universități - s-a opus acad. C. Ionescu Gulian. E un mod erostratic de a rămîne în istorie. Prin această negație

bizară și impotentă, academicianul Gulian are mai multe șanse să fie pomenit în viitor decât prin contribuția sa științifică.

Academia din vremea regimului comunist, chiar dacă, începînd din anii '60, a cooptat și oameni de reală valoare, nu a numărat decât doi preoți: pe Gala Galaction și pe Ion Agârbiceanu. Cel dintîi era și un remarcabil teolog, dar nu în această calitate a fost academizat, ci pentru opera sa literară și mai ales pentru aderența copios manifestată la „democrația-populară”. Agârbiceanu, preot greco-catolic, om de ținută morală și gingășie sufletească, era indubitabil un scriitor.

Academia epocii comuniste, în afară de Galaction și Agârbiceanu, nu numai că n-a promovat nici un cleric, teolog sau ierarh, dar l-a exclus din rîndurile sale pe istoricul bisericesc Niculae M. Popescu. Și nu numai pe el.

O serie de profesori teologi, tineri în perioada interbelică, cînd au început să se afirme, au ajuns la deplinătatea puterilor intelectuale după război, adică în anii cei mai vitregi pentru Biserică. Părintele Stăniloae este exponentul cel mai strălucit al acestei generații. Dar alături de el trebuie să-i numim pe profesorul Iustin Moisescu - ulterior patriarh -, pe preoții profesori teologi de fericită amintire Liviu Stan, Ilarion Felea, Milan Șesan, D. Fecioru, Grigorie Cristescu; pe istoricul bisericesc Teodor M. Popescu... Aproape toți au trecut prin închisoare. Aproape toți ar fi meritat un fotoliu la Academie dacă această instituție ar fi fost cu adevărat cel mai înalt for de cultură al țării.

Prin alegerea la Academie a părintelui Stăniloae, care a trecut cu smerenie prin interludiul „corespondenței” la vîrsta și la notorietatea sa, reparația rămîne simbolică. Un scriitor și teolog, om de mîna întîi în ambele domenii, părintele Bartolomeu V. Anania, a fost refuzat pentru calitatea de membru corespondent de același Gulian. Văzînd diriguitorii

Academiei că e prea de tot ce-au făcut, au călcat în altă groapă: i-au oferit părintelui Anania calitatea de „membru de onoare” al conclavului lor. Cu o smerenie ne străină de ironie, călugărul-scriitor a respins ambiguitatea. Pentru că nici nu locuiește peste mări și țări, nici nu-și deapănă declinul intelectual și biologic pe un pat de sanatoriu. E om în putere, care tocmai a încheiat o versiune a Noului Testament. Asta nu spune nimic nepoților lui Akademos? Că parcă toate academiile naționale, de la cea franceză citire, au o mare pondere filologică.

Calitatea de membru de onoare al Academiei trebuie să-i fi făcut cu siguranță plăcere Înalț Prea Sfințitului Nestor, basarabean convertit la practici oltenice și ajuns în această ipostază datorită unor diligențe (lirice) jienești. Oamenii din Biserică, sau aceia care au asistat la susținerea tezei de doctorat a înaltului ierarh ce și-a dobândit titlul la frumoasa vîrstă de 56 de ani, trebuie să fi surîs la aflarea veștii.

Adevărul este că pentru academicienii noștri teologia românească este o cenușărească și din cauză că domeniul ei le este necunoscut. Ei nu au nici o legătură și nici o atingere - valorică ori sufletească - cu Biserica. Ei s-au gândit la Biserică și la reprezentarea Acesteia în auritul for în termenii în care s-ar fi gândit politicienii la minoritatea lipovenilor sau a ceangăilor: să aibe, acolo, un reprezentant ca să nu se spună că sînt ignorați.

La Facultatea de teologie din Sibiu predă părintele profesor Mircea Păcurariu. Este autorul, între altele, a unei strălucite sinteze, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, lucrarea de referință nu numai pentru că impune cantitativ - trei tomuri masive -, ci pentru că întrece tot ceea ce s-a scris în materie; inclusiv cartea lui Iorga. Și totuși nimeni nu s-a gândit să-l cheme pe părintele Mircea Păcurariu la Academie.

La I.P.S. Nicolae Corneanu, teolog și patrolog ales, iarăși nu s-a gândit nimeni; nici la I.P.S. Antim Nica, teolog care chiar dacă a scris puțin, a publicat, încă din 1939, un studiu referențial despre isihasm iar traduceri sale - scrisorile lui Vasile de la Poiana Mărului, de pildă - sînt de o mare frumusețe literară. Sadoveaniana, aș zice. Oare decanul de vîrstă al Sfințului Sinod nu merita să fie membru de onoare al Academiei Române?

În Constituție s-a evitat orice referire la Dumnezeu și orice lagămint creștin. Pragmatic, viclean și indiferent la cele spirituale, pe Stat nu-l interesează Biserica. Dacă o ține după umeri la chermesele sale politico-patriotice și se pozează astfel cu Ea, o face pentru gură-cască și pentru prostime. Iar Academia, prin atitudinea sa, ne dovedește încă o dată că nu este decît reflexul acestui Stat: bucățică axiologică ruptă din Stăpînire.

(1992)

BISERICI NOI

Se crede adesea, în mod eronat, că biserica, sub aspect de lăcaș de cult, trebuie să fie un edificiu impunător - o „catedrală” - sau un „monument” istoric patinat de trecerea vremurilor; că pereții săi trebuie să fie înnegriți, ca și pictura, de fumul lumînărilor care au ars acolo vreme de secole.

Să lămurim mai întîi ce înseamnă *catedrală*. Nici mai mult, nici mai puțin decît biserica în care slujește episcopul. Și un asemenea lăcaș trebuie să aibe alte dimensiuni decît o biserică de parohie. E de la sine înțeles. La fel și *biserica domnească*, termen ce desemnează, în înțeles bizantin, biserica în care se încoronează monarhii - domnitori sau regi

- și în care aceștia, împreună cu suita, cu dregătorii, participau la slujbă duminică și la marile praznice creștinești.

Însă în accepția dogmatică și canonică, Biserica există oriunde există Episcopul și se săvârșește Liturghia. Pentru că preotul slujitor este un delegat al Episcopului în parohia sa. Așadar, nu zidurile sau contraforții constituie centrul de greutate al bisericii, al spațiului eclezial, ci Sf. Liturghie la care credincioșii sînt chemați nu să „asiste” - cum iarăși se spune greșit - ci să participe nemijlocit.

Enoriașul nu poate fi itinerant. El trebuie să aparțină de o biserică și de un preot care este duhovnicul și păstorul său. Totalitatea credincioșilor alcătuiesc o parohie. În vechime, aceasta se acoperea cu un sat sau cu o mahala; cu un cartier. Aceasta deoarece preotul nu poate cunoaște și îndruma decît cîteva sute de oameni. Nu poate intra într-un dialog eficient cu cîteva mii.

Din nefericire, în anii comunismului, cînd extrem de rar s-au mai construit biserici și s-au înființat parohii, preotul ajungea, în orașe, să deservească uneori chiar și zeci de mii de oameni. Situația convenea autorităților atee și ateiste, deoarece creștinul - sau așazisul creștin - intra poate să aprindă o luminare, stătea uneori la slujbă, dădea un pomelnic, dar nu se spovedea și nu se împărtășea; nu ajungea să-i comunice preotului întrebările și nedumeririle care-l frământă... La rîndul său, preotul nu avea cum să-l întâlnească pe enoriaș decît atunci cînd venea cu icoana. Și au existat persoane care n-au avut altă atingere cu Biserica decît la propriul botez, la nuntă sau la înmormîntare. În aceste condiții nici milostenia, opera de caritate, nu putea avea eficiență.

Așadar, nu de catedrale, nu de coloși este nevoie, ci de biserică obișnuită în care să încapă cele cîteva sute de credincioși dintr-o parohie. Căci și Sf. Sofia sau marile catedrale rusești nu au exprimat atît Biserica pe cît au

reflectat Statul. Apoi, un spațiu eclezial unde ar încăpea mii de persoane nu ar mai fi ortodox. Pentru că specifice sălașului ortodox sînt căldura, intimitatea, discreția. Ele crează atmosfera rugăciunii adevărate; ele mijlocesc apropierea tandră și tainică de Dumnezeu; comuniunea cu El.

Îndată după prăbușirea comunismului au existat la noi două curente privind construcția de biserici. Unul, îmbrățișat de arhitecți mofluji și de oficialități municipale care vroiau să creeze vaste catedrale. Exponenții acestui punct de vedere erau atît de ignoranți încît nu înțelegeau că o catedrală, implicit o biserică, nu poate să aibă hramul „Libertății” sau al „Eroilor”, ci trebuie să fie afierosită creștinește. S-a vehiculat insistent chiar ideea unei „Catedrale a Neamului”; un fel de Casa Poporului eclezială.

Al doilea curent îl reprezentau oamenii Bisericii și creștinii autentici care doreau să se ridice nu coloși ci biserici în adevăratul sens al cuvîntului. Și am avut bucuria, foarte recent, să constat că în multe locuri din Eparhia Dunării de Jos, a învins curentul cel autentic creștin. La Galați, am văzut pentru prima oară cîteva biserici noi sau aflate în construcție, ridicate între blocuri. Albe, zvelte, cu turla sclipind în soare, aceste lăcașuri respectau cu sfințenie atît canoanele cît și specificul Ortodoxiei. Bisericele cu hramul „Sf. Ilie”, respectiv „Sf. Ion”, le-am văzut în cartierul *Dunărea* din Galați. Altele trei, ridicate în alte cartiere, două în Țiglina și una în Aviatorilor. Așezate cu altarul spre Răsărit, bisericile nu erau nicidecum copiile unui prototip. Ele înseamnă și cinci noi parohii și reprezintă și numărul de biserici demolate în Galați în anii lui Gheorghiu-Dej.

Într-o comună de la nord de Galați, Matca, am reținut simetria dintre noua biserică, clopotnița și casa parohială, și ele noi și frumos proporționate. Am întrebat care este numele arhitectului. „Noi nu lucrăm cu arhitecți” - mi s-a răspuns. Am

lucrat cu meșteri. Și cred că acesta este secretul liniei atât de pure, de românești și de ortodoxe. Pentru că biserica din Matca, dar și cea din Umbrărești, mențin modelul bisericii moldovenești cu pridvor închis și cu sugestii de gotic local. Păstrând linia, meșterii au învins însă orice ispită de ifos și de „monumentalitate” stearpă și calpă. O biserică se zidește pe smerenie, nu pe orgolii de artist năzuos.

(1993)

LITERATURA ȘI CREDINȚA

Pentru a fi poet mistic, trebuie să fii mai întâi poet. Criteriul estetic este acela care decide în orice fel de artă. Altminteri judecăm tezisist și în loc de poezie sau proză străfulgerată de credință obținem... material didactic creștin. Care își are însemnătatea și rolul său, dar care nu este artă, sau calitatea artistică e de nivel scăzut. Sub ochii noștri se derulează, de mulți ani, impasul unui fost poet remarcabil - Ioan Alexandru. Acesta compune ode și „imne” religioase kilometrice mînat de cele mai bune intenții - buna intenție era și drama poeziei patriotice - dar fade și irelevante. Este o lirică programată, iar inefabilul nu se obține deliberat, printr-un act de încăpăținare și voință.

Împărtășesc părerea lui E. Lovinescu privitoare la antumele lui Crainic. Acest scriitor a întemeiat un curent literar și o revistă menite să reîncreștineze literatura noastră și demersul lui nu a fost lipsit de rezultate, dar s-a dovedit în cele din urmă hibrid. Ca și în situația lui Ioan Alexandru, la Crainic se resimte confuzia dintre *idee* și *formă*, binecunoscută nouă, românilor. Noi confundăm adesea ideea, care poate fi incitantă, fertilă, cu tiparul pe care vrem să-l preluăm ad litteram. Poezia, imnografia dreptmăritoare

bizantină s-au zămislit sub bolțile unei lumi și-ale unui stat teocratice. Formele acestea nu pot fi reînsuflețite, noi trăim într-o societate secularizată, antropocentrică, în care există o artă pe măsura ei. Duhul creștin și mistic al poeziei bizantine (sau al celei apusene, religioase) poate fi însă un ferment. Și încă în ce măsură, ne-o arată poezia lui Konstantinos Kavafis, în *biserică*, sau lirica lui Ion Barbu, pentru a nu mai vorbi de Rilke (care trebuie citit în traducerea înduhovnicită a lui Mircea Vulcănescu).

Arta nu este predică protestantă ori ambalaj pentru catehizare: negreșit că, versificați, cum a fost făcut Traian Dorz, psalmii se memorează mai ușor - i-a stihuit și Dosoftei - dar rămînem la faza de lucru „stimabil” și, iarăși, de material didactic. Și pentru că am amintit de Dosoftei, acesta era înainte de toate poet, cum a arătat profesorul Alaxandru Elian într-un binecunoscut articol intitulat chiar „Dosoftei, poet laic”.

Omul este ceea ce mănîncă, ceea ce citește, ceea ce cugetă, iar interioritatea, lăuntrul său nu coincid întotdeauna cu imaginea pe care vrea să o lase despre sine. El se definește prin ceea ce iese din el. Și I.L. Caragiale, în *Năpasta*, prin Ion nebunul, creează un moment de apoteoză creștină, superior nuvelei *Păcat* unde pune chiar problema pecabilității și a consecințelor sale.

În definitiv, o carte bine scrisă, dacă nu vine în contradicție cu concepția divină despre om și despre menirea sa - pentru că există și asemenea opere - este o carte creștină; una ziditoare. Căci arta e doar...creația creaturii, iar frumosul emană de la Dumnezeu, frumusețea fiind unul din atributele lumii întocmite de El.

Există o artă canonică, supravegheată dogmatic de Biserică, constituită - atât în Răsărit cît și în Apus - în vremuri în care umanitatea era teocratică. Din ea s-a desprins, s-a

emancipat cealaltă artă, „antropocentrică”, însă cele două elemente continuă să comunice între ele și pe ambele trebuie să le măsurăm cu etalonul valorii.

Nu-i putem împărți pe artiști în credincioși și necredincioși; după cum nu-i putem împărți între laici și oameni ai Bisericii - în rîndurile celor din urmă găsim mari, foarte mari poeți lirici. Să-i mai numim pe Sf. Ioan al Crucii, pe Tereza d'Avilla ori pe Cuviosul Roman Cîntărețul?... Nu se poate spune, iarăși, că arta tradiționalistă ar fi mai potrivită pentru traducerea unei intuiții mistice sau a unei rugăciuni decît arta modernă...

Tot ce putem, este să constatăm că există artiști prin care duhul, viziunea, problematica mistică, implicit creștină, se manifestă puternic și relevant. Și mai putem constata că adesea „mesajul” lor este marcat de asumarea istorică a credinței. Mai mult decît florentin și italian, Dante, în „Divina Comedie”, este catolic - e cel mai reprezentativ scriitor catolic; tot așa cum Dostoievski e cel mai important scriitor al lumii răsăritene. Nu întîmplător s-au ocupat de opera lor nu numai criticii și istoricii literari, ci și teologii.

O literatură poate fi citită și prin perspectiva raportului autorilor săi cu Dumnezeu. O asemenea lectură mai poate indica și măsura în care trăirea istorică a credinței (ortodoxie, catolicism, protestantism) a determinat mentalitatea poporului respectiv. Faptul acesta nu schimbă însă cu nimic datele problemei: dacă nu e valoroasă sub aspect estetic, o operă de artă nu convinge nici spiritual.

(1991)

CARTEA PĂRINTELUI BRIA

Se vorbește mult, frumos și chiar meșteșugit despre relația cult - cultură însă cred că ne aflăm în faza declarațiilor de principiu. E adevărat, multe reviste consacră numere tematice Ortodoxiei sau Creștinismului, problematicii creștine, celebrează marile sărbători, însă cartea autentică de teologie nu este încă receptată. Și apar multe asemenea cărți.

Poate cea mai reprezentativă este concentrata Iisus Hristos, publicată de părintele profesor Ion Bria în colecția „Orizonturi spirituale” a Editurii Enciclopedice. A apărut în toamna anului trecut și costă numai o sută de lei. E un îndreptar pentru tot omul din ziua de azi: adică pentru persoana cu studii mijlocii sau pentru intelectualul format pe coordonate „pozitive” și raționaliste, îndeobște mefient sub raportul pietății. Omul acesta a pierdut ritmul liturgic al vieții și sensul bucuriei sărbătorii creștine. Lumea lui e agresiv conceptuală și nu mai este realitate pe cît e sistem de semne (nu de simboluri !). El judecă la rece, frigid și distant. Iar dacă uneori are nostalgia misterului divin, limbajul liturgic al Bisericii îi rămîne impenetrabil. Și e foarte greu să i te adresezi acestui tip omenesc, spre deosebire de țăranul care frecventează ereditat Biserica și al Cărei ritm îi curge în sînge ca muzica prin vinele dinastiilor de instrumentiști.

Performanța părintelui Bria - pentru că este o performanță - constă în faptul că poate vorbi într-un limbaj limpede și lapidar despre Mîntuitor; că i se poate adresa intelectualului fără să impieteze cu nimic asupra dogmei și a Predaniilor. Textul său nu e rece, e chiar o meditație disimulată și are avantajul conciziunii. Faptul decurge dintr-un precedent: părintele Bria este autorul unui „Dicționar de teologie ortodoxă” ajuns la a doua, dacă nu chiar la a treia ediție. Iar o asemenea experiență este similară cu experiența

aforismului pentru un scriitor. De aceea cartea la a cărei lectură îndemnăm nu este o viață a Mîntuitorului de felul celor binecunoscute în Apus (la noi Sterie Diamandi este autorul unei asemenea lucrări). Nici urmă de pietism și sentimentalizare, deci. - De altfel teologii noștri s-au abținut să trateze Persoana divino-umană a lui Hristos în termeni de biografie.

Părintele profesor Bria nu ignoră însă contextul istoric; „rama” epocii în care se face trecerea dinspre Vechiul spre Noul Legământ. Mai mult, realitățile vremii sînt explicate și lectorul poate înțelege ce era un fariseu, un saducheu sau un levit; ce raporturi existau între Octavian Augustus care domnea la Roma și vasalul său Irod. Iar acestea sînt lucruri foarte importante. Ca și „fizionomia” Dumnezeuului manifestat prin Lege, prin patriarhi și profeți.

Părintele Bria tălmăcește poruncile și adevărurile Evangheliei în limba omului cu carte de azi. Și cuvintele P.C. Sale sună clar, lapidar, drastic de concis. De pildă: „Noutatea adusă de Evanghelie constă în faptul că orice este cu putință celui care crede.” (p. 70.). „Calea credinței este calea inimii” (p. 56). „Pentru evanghelistul Ioan, credința este inseparabilă de mărturie, nu numai pentru că discipolul inițiat trebuie să transmită învățătura dascălului său spiritual, ci și pentru că harul credinței este dat și primit anume ca să fie dăruit mai departe.” (p. 72) ... Cele cîteva rînduri despre Schimbarea la față ca anticipare a învierii sînt memorabile (cf. p. 73) și voi încheia citatele cu această definiție a Bisericii: „La singular, Biserica este totalitatea celor ce mărturisesc împreună cu Apostolul Petru: «Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Celui Viu» și care s-au convertit la Hristos, s-au botezat în numele Sfintei Treimi și-L urmează pe Iisus în sînul unei comunități disciplinate. În acest sens, există o singură Biserică sau un singur popor, deoarece există un singur

Domn, o singură credință, un botez unic. Iisus este capul Bisericii, Biserica este trupul Său iar creștinii sînt membrele trupului. Unitatea Bisericii vine din faptul că Iisus S-a răstignit și S-a adus jertfă de răscumpărare o dată pentru totdeauna. // La plural, bisericile sînt adunările creștinilor într-un anumit loc pentru a comemora istoria lui Iisus și a celebra Euharistia (Liturgia) în zi de Duminică.” (p. 95).

Nu putem fi decît mîndri și bucuroși că un teolog român a scris o asemenea carte, catehism strălucit, elaborat pentru contemporanii noștri, mai ales pentru intelectualii, care, dacă l-ar parcurge și l-ar avea în bibliotecă, ar fi scutiți de penibile confuzii dogmatice și ecleziologice. Ar renunța, de pildă, să vorbească de... mitul creștin, sau ar abandona imaginea unui Iisus bucolic și neoprotestant.

(1993)

REVANȘA RĂSĂRITULUI

I

Nae Ionescu a reprezentat în cultura și, într-o oarecare măsură, în viața noastră publică interbelică, cea mai puternică și mai coerentă revanșă a spiritului răsăritean și a mentalității răsăritene. Părerea, sau intuiția, pe care continui s-o îmbrățișez, este aceea că conflictul Apus-Răsărit, declanșat mai devreme decît schisma din 1054, se păstrează. Trecerea timpului nu i-a tocit asperitățile chiar dacă i le-a nuanțat. Astăzi el își păstrează trăsătura esențială care constă în aceea că Apusul - catolic sau protestant - vrea să impună Răsăritului modelul său, mecanismul său politic, social, cultural. Cît de reală e problema, o arată un pasaj dintr-un text al lui Alexandru Soljenițin: „Studiind istoria și cultura chineză, tailandeză sau

a cine știe căru popor african, cercetătorul subînțelege ca indispensabil să manifeste respect pentru originalitatea lor. Când vine însă vorba de creștinismul răsăritean vechi de o mie de ani, cercetătorii occidentali nu încearcă decît dispreț și mirare: cum de această lume ciudată, continentul acesta întreg, se încăpăținează să nu adopte ideile occidentale și să nu îmbrățișeze calea occidentală atît de evident superioară ?

O convingere identică a formulat, de zeci de ori, în articole sau la cursuri, Nae Ionescu. Numai că el nu avea nimic de împărțit cu apusenii, ci cu propriii lui compatrioți. Problema se pusese și într-o Rusie anterioară celei în care a trăit Soljenițin: în Rusia secolului XIX (care a cunoscut o acerbă polemică între slavofili și occidentalști.)

La noi, în cultură, chestiunea părea tranșată de pașoptiști și de generația Junimii: odată adoptate instituțiile apusene, cu tot tributul pe care îl implică și îl subînțelege mimetismul, aceasta era calea. După Eminescu, adversar pătimaș al importului de instituții, și pe urma lui, Iorga va aduce atitudinea sa realistă. Numai că acest om de geniu, așa cum a observat un critic literar, era cu desăvîrșire lipsit de „celulă metafizică”.

Cel dinții care mută discuția pe teren metafizic și religios este Nae Ionescu. El readuce în discuție cealaltă componentă din plămada sufletului românesc - complementară latinității - Ortodoxia. Adică religia noastră răsăriteană în care Iorga nu văzuse decît o „instituție” care ne-a făurit vreme de secole cultura și care era chemată mai departe să joace un vag rol în modelarea „morală” a națiunii. În felul, completez, în care apusenii - catolici sau protestanți - văd, de la Revoluția franceză încoace, chemarea bisericii.

N. Iorga cunoștea în amănunt cultura răsăriteană; o cunoștea și o prețuia și a editat chiar *Vieți de Sfinți*. Putem spune fără exagerare că o iubea - după cum iubea și prețuia

arta bizantină - dar atitudinea sa era aceea a istoricului: trata toate aceste elemente ca pe un depozit din care mai putea fi comunicat ceva doar oamenilor din popor pe care în mod abstract și nediferențiat îi socotea simpli și buni.

Dar iată, în acest sens, un reproș cît se poate de reverențios pe care i-l adresa Nae Ionescu într-un articol din *Predania*, în anul 1937: „Înălțarea cugetului și îmbunătățirea inimei - oricît ar fi ele de necesare - nu pot fi considerate ca scop al învățămîntului religios în școlile secundare. A afirma că se poate înlocui studiul religiei creștin-ortodoxe - care uneori se luminează și prin cunoașterea unor canoane - printr-o predică morală, înseamnă a crede (ceea ce probabil nu este cazul d-lui profesor Iorga) că religia se poate reduce la morală. Asta însă ne-ar îndepărta de «adevăratul sens al ortodoxiei» și ne-ar arunca în lagărul unui «protestantism care a luat cîmpii». (Pentru a întrebuița chiar termenii d-lui profesor)”.

A mai existat, desigur, Pârvan care a ținut prelegeri despre **problema salvării** în antichitate, însă el nu și-a asumat doctrina creștină și cu atît mai puțin învățătura creștin-ortodoxă ca factor de actualitate și izvor spiritual concret.

Negreșit, în perioada de după primul război mondial, în anii '20, plutea în aer, în cultura europeană, o undă puternică de spiritualitate de care Nae Ionescu a amintit adesea și ar fi suficient de pomenit de Papini, Maurras sau Léon Bloy iar de unda aceasta nu erau străine nici lecțiile lui Pârvan. Exista o recrudescență metafizică, dar ceva mai puțin una realmente religioasă. Iar acolo unde aceasta exista, terenul era catolic sau protestant întrucît Ortodoxia se afla în mare restriște: revoluția bolșevică redusese aproape de zero „a treia Romă”, implicit țara în care credința colorase puternic cultura modernă. E locul, totuși, să amintesc că în anii '30, în

plin apogeu stalinisto-ateist, Nae Ionescu - și textele stau mărturie - nu s-a îndoit de caracterul profund religios, profund ortodox, al poporului rus și de faptul că credințioșii acestuia nu poate să dispară așa de ușor și așa de repede. Ziua de azi îl confirmă cu prisosință pe filosof.

II

Spuneam că Nae Ionescu a încarnat revanșa spiritului răsăritean în cultura noastră interbelică. Un om format într-o universitate apuseană (după studiile din țară) și un cunoscător al arcanelor teologiei catolice, respectiv protestante, în loc să regrete că nu sîntem și noi, românii, catolici, vorbește de marile adîncuri și frumuseți ale Ortodoxiei. Întîi, și încă din 1919, de superioritatea soluției creștine față de alternativele celei eline, respectiv, budiste; apoi de connaturalitatea noastră cu ortodoxia. Trăsătură pe care intelectualii noștri o tratau cu complezență sau scepticism - în cel mai bun caz.

Pentru Nae Ionescu apartenența noastră la ortodoxie, respectiv la spiritul și la mentalitatea răsăriteană, cu tot ce implică ea, era un lucru organic și firesc; mai mult o fatalitate decît o opțiune. Problema nu se punea pentru milioanele de credincioși - pentru „biserica țăranilor” îndeosebi - care urmau fără aporii învățătura bizantină, ci pentru intelectuali și chiar pentru unii teologi care confundau cultura cu civilizația. Este motivul pentru care dichtonomia Răsărit - Apus apare cu o mare frecvență în articolele sau în cursurile lui Nae Ionescu. „Problema aceasta - spune el la un moment dat -, pe noi, creștinii orientali, ne privește foarte de aproape, pentru că pentru noi universul este o existență pe care noi o trăim: pentru cei din Apus universul este o existență pe care ei o cunosc. Noi ne aflăm înlăuntrul universului, apusenii

stăpînesc, într-un oarecare fel, universul; ei îl cunosc, noi nu-l cunoaștem, noi îl pătimim, am zice, suntem sub influența lui. Noi nu ne ridicăm deasupra universului, noi suntem înlăuntrul lui. De aici nota caracteristică, contemplativă, a metafizicii Răsăritului, și în al doilea rînd, lipsa noastră de inițiativă. Pentru noi, cum lămuram altădată, acțiunea nu este un ideal etic. Ar fi fost imposibil ca cineva din țara românească, din tot Răsăritul european sau din Asia, să scrie partea a doua din *Faust*. (...) // Dacă există un spirit și o posibilitate de metafizică răsăriteană, aceasta se datorește în bună parte tocmai lipsei de penetrație a elementului de cultură romană, în Răsărit - oricît de ciudată vi s-ar părea această afirmație a mea.”

Eforturile acestea ale lui Nae Ionescu, pe cît de sincere, pe atît de repetate, nu au mers în gol. Ele au marcat o generație, o elită intelectuală, o epocă. Mai mult, ecourile acestui demers s-au resimțit dincolo de hotarele țării, de vreme ce Eliade a vorbit despre religiile răsăritene, despre spiritul răsăritean în universități apusene, iar de peste 40 de ani Cioran nu face altceva decît să cobească, într-un fermecător registru stilistic, sfîrșitul civilizației occidentale. (Pe aceasta s-a întemeiat succesul său incontestabil).

Într-o universitate, mai întîi, apoi într-o cultură și chiar într-o opinie publică în care exista, în mare, consensul asupra superiorității apusene în toate domeniile și unde, în duhul veacului al XIX-lea, oamenii continuau să se închine Renașterii, Luminismului, „progresului” și „evoluției” și înainte de toate științei majusculizate, Nae Ionescu a adus cu sine revanșa spiritului răsăritean. Desigur, au mai existat tentative asemănătoare, dar ele erau de nivel modest, chiar dubios și de expresie îndoielnică (Nichifor Crainic). Nae Ionescu a reprezentat însă nivelul cel mai înalt și mai realist al revanșei la care mă refer. Căci alte încercări de a readuce la suprafață „revolta fondului nelatin”

(Dan Botta, Blaga) admirabile în plan stilistic și estetic, nu aveau priză asupra realității.

Izbînda lui Nae Ionescu a fost metafizică și religioasă. Un om care marchează o epocă, care își lasă atît de puternic amprenta asupra ei, nu mai este un „paradoxal” sau un „extravagant” care joacă teatru la curs. Așa încît nu omul în sine - culme de urbanitate altminteri - putea să polarizeze revărsări de venin și antipatie. Ci învățătura lui.

Nae Ionescu nu a căutat să convertească pe nimeni la mentalitatea răsăriteană sau la o ortodoxie disciplinată și coerentă, ci a dorit ca aceste trăsături să nu mai fie înăbușite sau ignorate - involuntar sau aprioric - de înșiși purtătorii lor.

Mulți dintre potrivnicii lui Nae Ionescu, și m-am gîndit în nenumărate rînduri la această ironie a sortii, au ajuns să pătînescă (în închisori, în dezamăgire sau în dizgrație) realitatea, existența, universul pe care erau convinși, ca orice buni europeni, că-l stăpînesc. Să se fi gîndit ei și la preopinentul lor atunci cînd destinul i-a constrîns să schimbe mîndria pe smerenie ?

(1991)

PRIMEJDII IMAGINARE

Cei mai mulți își amintesc de Dumnezeu atunci cînd îi constrîng împrejurările. Așa se face că puțină lume se gîndea la El și la Biserică în perioada de falsă euforie din anii '68 - '70, cînd foști deținuți politici renunțau la ultimele rămășițe de circumspecție și se înscriseră în partid. Chiar oameni ai Bisericii au mușcat atunci din nada ispitei. Oricum, în cultură cel puțin și îndeosebi la tineri, nu știu să se fi manifestat o propensiune spiritualizantă. Și ea nu s-a conturat nici concomitent cu semnele clare ale dezamăgirii. Abia în deceniul trecut, îndeosebi spre sfîrșitul lui, a apărut întrebarea „Ce face Biserica ?” Însă cînd

pui problema în felul acesta, o pui implicit din exterior, întocmai ca personajul lui Caragiale care întreabă ritos: „Ce face Statul ?”

O biserică ortodoxă nu este o „instituție” și cu atît mai puțin un sindicat duhovnicesc, după cum nu poate fi redusă la morală - pentru că nu e protestantă. Acolo primează eticul. La noi, spiritualul și harul. Biserica romano-catolică și cu atît mai mult cultul protestant și dizidențele sale ulterioare sînt compatibile cu lumea aceasta desacralizată și raționalistă în care trăim: ele au știut să-i facă cu ochiul și lumea le-a răspuns cu o mișcare din gene, afirmativ. S-au dat, aceste confesiuni, după veac.

Biserica ortodoxă, în schimb, nu e cochetă cînd vine vorba de temelia ei. Au existat însă, în rîndurile sale, ierarhi sau preoți - și asta nu de ieri, de azi - care au jertfit micimii lor personale pînă la îngreșare, parcă pentru a confirma cît de restrîns și de supus stricăciunii și decăderii e omul. Dar dacă Petru, fundamentul romano-catolicilor, a adormit cînd i s-a cerut să vegheze și dacă s-a lepădat întreit de Hristos, ce să ne mai mirăm de alții ?

Lumea în care trăim noi, sincretică și alexandrină, e lumea grupurilor și-a colectivităților, implicit lumea generalităților. Protestanții, care au făcut atîta caz de eu, au redus persoana la individ. Ortodoxia a continuat să țină seama de identitatea fiecăruia, pentru că ea nu tratează făptura generic și nediferențiat, nici nu operează cu standarturi. Tocmai de aceea și este, totodată, comunioară. Ortodoxia are în vedere lăuntru tainic al omului, sufletul lui, este înainte de toate metafizică și numai secundar - sau implicit - se poate vorbi în cazul ei de un impact social. Dar nu și politic.

Cineva a pierdut un apropiat, își pune problema păcatului sau pe a fericirii, se dorește mai aproape de Dumnezeu sau resimte lipsa de iubire... Iată împrejurări în care Ortodoxia poate da soluții, pentru că ea este în primul rînd o „cale”, un răspuns la întrebările

concrete, și abia apoi o doctrină. De aici decurge și mefiența sa față de intelectualizare, speculație și sofism - aspecte atât de dragi belferilor flatați de operațiile Cunoașterii și de spectacolul agilității cerebrale. Lipsa de smerenie i-a întors pe cărturari la antichitate, deopotrivă cu aplecarea lor organică spre îndoială și scepticism.

Să lăsăm Lumea - care e mai pregătită în acest sens - să ne dea ea soluții în problemele seculare: politica e proprie partidelor, forumurilor, asociațiilor, unde se află la ea acasă și unde impune cu îndreptățire exigențele pluralismului și ale democrației. Biserica nu se împotrivesc nici politicii, nici militantismului social, nici științei, pentru că nu se teme - vorbesc de Biserica Ortodoxă - de concurența oamenilor cîtă vreme deasupra Ei stă Dumnezeu. Mai mult, Biserica trebuie să fie conștientă că libertatea politică îi folosește, îi este chiar imperioasă, scutind-o de perspectiva catacombei. Numai că oamenii care au fost investiți harismatic, ispitiți ori poticniți, uită adesea aceste adevăruri și prin echivoc sau încovoiere deplorabilă consimt să falsifice ei înșiși chipul Bisericii.

S-a spus, cu neascunsă comizerăție, că Biserica Ortodoxă e caracterizată prin lipsă de avînt prozelit, prin toleranță și prin discreție. Acestea nu sînt defecte, ci calități. Cînd sînt slab, atunci sînt tare, zice Apostolul. E vorba de-o slăbiciune aparentă, pentru că nu se întemeiază pe mîndrie.

Ortodocșii nu s-au speriat de celelalte confesiuni, nu pentru că erau slabi, ci pentru că erau trainici. Numai scriitorul mediocru intră în panică atunci cînd altul publică un roman bun. Dacă are încredere în sine, puțin îi pasă. Tremură cine e vulnerabil. În plus, discreția aceasta „anacronică” și lipsa de impact asupra puterii lumești, au făcut ca forțele desacralizante să nu ia ca țintă Ortodoxia. S-au năpustit asupra catolicilor, scutindu-ne, prin suficiența lor vanitoasă, de zgudui. Evident, asta s-a întîmplat

pînă la apariția comunismului, care a fost un demolator ireductibil și satanizat.

Așa încît, Ortodoxie cu bîta nu s-a făcut niciodată; cele două elemente sînt incompatibile. Oamenii care au mînuit toroipanul, chiar dacă și-au zis ortodocși, nu erau. Se prevalau de Ortodoxie. Iar împrejurările în care religia aceasta a fost folosită drept paravan sau de fațadă au avut urmări pentru ea; ca și situațiile în care Ortodoxia a înclinat spre...ortodoxism. Tot așa și cu naționalismul amestecat cu pravoslavie: e specialitatea catolicilor să rezolve probleme politice cu arsenalul teologic. Cînd s-a încercat lucrul acesta în interiorul Ortodoxiei (Rasputin în Rusia; Petrache Lupu la noi) a fost un dezastru.

De viitorul Ortodoxiei se îngrijorează naturile politice sau foarte lumești. Eu nu mă tem pentru ea. Pnevmatică prin excelență, ea constituie un fenomen de adîncuri, nu de suprafață și de vitrină. E puternică tocmai pentru că e aparent slabă și împiedicată. Dar frumusețea naturală precumpănește asupra celei contrafăcute, pentru că nici o gimnastică din lume nu poate îndrepta picioarele strîmbe și nici un fard nu poate resorbi încrețiturile pleoapelor.

Or să mai treacă cîteva zeci de mii la neoprotestanți sau la catolici ? Ducă-se sănătoși. Ei tot nu știu ce este Ortodoxia, deîndată ce își închipuie că putem schimba o confesiune întocmai cum schimbăm cravatele. Acum vreo șaiszeci de ani s-a mai tras semnalul de alarmă și în acest răstimp poporul nostru tot ortodox a rămas: chiar dacă ne-a zguduit spiritualicește din temelii, comunismul a pierdut partida. Ortodoxia nu e cantitativă, ci calitativă. Dar și numeric vorbind, zările Ortodoxiei noastre se extind prin basarabenii care au rămas tari în credință.

Ortodoxia nu e în pericol.

(1991)

„FILOSOFIA NOASTRĂ ESTE SMERENIA”

I

Cred că sînt aproape doi ani de cînd intenționez să scriu ceva despre mișcarea paisiană, mișcare duhovnicească de inestimabilă importanță, care, pornită de pe pămînt românesc în secolul XVIII, a înnoit și înprospătat atît viața monahală românească, cît și - mai ales - pe aceea din Rusia. Efectele ei s-au resimțit puternic și în lumea laică a credincioșilor din ambele Biserici și în acest sens accentul românesc (pus de călugării cernicani) a avut o latură proprie. Subiectul e vast, dar și actual. Nu numai prin interesul pe care, de cîteva decenii, Apusul li-l arată lui Paisie de la Neamț (Velickovski) și paisioților, în numeroase cărți și studii, ci și prin actualitatea învățămintelor stărețești. Iar în mîinștirile noastre e vie și azi această sinteză de tipic athonit și spiritualitate națională.

Această mișcare stărețească de amploare, starcescvo, această briză duhovnicească a adiat la noi, bogat și eficient, peste lumea anonimă a credincioșilor. Însă nu și-a făcut drum printre intelectuali. Noi nu am avut o Optina, în secolul trecut, de care să fie legați scriitori și oameni de gîndire, pentru că îi cîștigase total curentul evropenist. Pînă la Nae Ionescu - al cărui ucenic Racoveanu a tipărit o bibliografie a lui Paisie - nu am avut intelectuali înduhovniciți sau atrași de trăirea creștină. Iorga a abordat patristica răsăriteană și Bizanțul numai în calitate de istoric. A intuit între primii rolul mișcării paisiene și i-a acordat locul cuvenit în istoria literaturii noastre vechi, dar perspectiva sa e culturală, nu spirituală.

Dar dacă un Gogol, un Dostoievski s-au apropiat de Optina, înalta societate rusească de la mijlocul secolului trecut nu era mai puțin indiferentă sub raport spiritual decît a noastră. Ne-o demonstrează corespondența unui exponent al curentului paisian

- starețul Macarie al Optinei - cu o credincioasă din lumea bună muscălească. E vorba de un set de "Scrisori adresate de starețul și ieromonahul Macarie al Optinei unei creștine pravoslavnice, care trăind în lume și avînd bărbat și copii îi cere egumenului sfat și povață spre a putea duce o viață duhovnicească lăuntrică potrivită cu învățătura Sf. Părinți ai Bisericii ortodoxe..."

Un studiu asupra acestor epistole, din care se reproduc ample pasaje, am găsit în numărul 1/1989 al revistei *Irenikon*.

Deși a fost doar ucenicul unui paisiot, Atanasie Zaharov, starețul Macarie Ivanov, care a condus mîinștirea Optina între anii 1841-1860, s-a format pe deplin în duhul acestei mișcări. Ajutat de ucenici ai marelui stareț Ambrozie, Macarie a editat texte patristice fundamentale, o viață a lui Paisie Velickovski și a lăsat o bogată corespondență (447 scrisori).

Timp de doi ani și cu puțină vreme înaintea morții sale, starețul Macarie răspunde în scris întrebărilor unei fiice duhovnicești, o femeie măritată, cu trei copii, aparținînd lumii bune contemporane (familia are casă, vilă la țară, guvernantă), dar spre deosebire de această lume care îi socotește pe călugări niște pierde-vară; o fire foarte credincioasă. Paginile starețului Macarie, ce-i sînt adresate, ne arată că poți să trăiești creștinește chiar în vîltoarea lumii și chiar aparținînd social unei categorii pentru care preceptele evangheliei sînt mai degrabă subiect de ironie ori scepticism. De aici actualitatea poveștelor starețului Macarie, care, mai întîi îi recomandă corespondentei sale să suporte criticile anturajului său quasi ateu și să nu dezbată probleme de credință, întrucît „e cu neputință să-i convingem pe toți de dreptatea faptelor noastre.” Important e ca femeia să vorbească cu smerenie și nu cu un ton apodictic sau de stăpîn.

Recursul acesta la smerenie, la modestie și pocăință revine mereu, ca un leit-motiv în misivele starețului Macarie. Tot un leit-motiv este și respingerea oricărui formalism, al oricărui bigotism. „Starea lăuntrică, învață el, nu trebuie descoperită

oricînd și oricui. Dumnezeu scrutează (cîntărește) inimile. Cînd sîntem singuri, ne putem arăta sentimentul interior, dar și atunci numai cu multă smerenie." „Dragostea noastră pentru Dumnezeu noi ne-o vădim în împlinirea poruncilor, dar chiar și împlinindu-le trebuie să ne socotim slugi netrebnice."

Există aici un accent cît se poate de ortodox pus pe interiorizare, pe „cămara de taină” și pe inima înfrîntă. Ele dau măsura omului, nu actele exterioare; nu patetismul.

Post ? Desigur ! Trebuie să ne abținem de la mîncărurile de fruct, deîndată ce Biserica ne-o cere, și să dăm astfel exemplu celor neglijenți. Dar și aici dreapta socotință, întrucît ceea ce i se cere unui călugăr nu i se poate pretinde unui mirean care muncește, unui om bolnav sau copiilor. Trebuie să fim condescendenți și față de trup. Important este să fim smeriți. Smerenia acoperă mulțime de păcate.

Îndemnul acesta repetat la smerenie mi-a amintit memorabila vorbă a Sf. Ioan Gură de Aur: „Filosofia noastră este smerenia”. Vom urmări și data viitoare sfaturile pe care starețul Macarie al Optinei i le dă fiicei sale duhovnicești.

II

Despre moderația postului recomandat de starețul Macarie, am vorbit. Milostenia are și ea o importanță deosebită pentru creștin, mai ales dacă e și înstărit - situația corespondentei. Cît privește spovedania: Să ne mărturisim păcatele fără a încerca să le justificăm și așa vom afla iertare.

Acum, să-l ascultăm pe stareț privitor la pravila individuală: „Îmi cereți să vă fixez cîteva rugăciuni zilnice. Necunoscîndu-vă condiția familială, ocupațiile și posibilitățile, nu pot să mă pronunț cu precizie. Dar, dacă sînteți de acord, iată ce vă propun: cînd vă treziți, citiți rugăciunile dimineții, și dacă vă rămîne timp o

catismă din Psalmi sau un capitol din Evanghelie. Seara, rugăciunea «Și ne dă nouă, Stăpîne, celor ce mergem spre somn...», apoi, în cursul zilei, dimineața sau seara, canonul Maicii Domnului sau rugăciunea către îngerul păzitor; sîmbăta acatistul Maicii Domnului și duminica acatistul lui Iisus, Apostolul și Evanghelia (pericopa zilei) și cîteva mătănii însă totul făcut cu smerenie, fără mulțumirea de sine a fariseului. În cazul în care nu ajungeți să împliniți canonul, fiind împiedicat de cine știe ce motive sau din cauza leneviei, nu vă tulburați, nu vă descurajați, nici mîhniți, dar fiți smeriți și socotiți-vă cea mai neînsemnată dintre toți." Starețul are în vedere nu cantitatea, ci calitatea (dispoziția, starea inimii): „Mulțumește-te cu cît ai putut să te rogi și Dumnezeu îți va primi rugăciunea. Nu e treaba ta să o evaluezi, ci a Domnului." „Nu părăsi rugăciunea, chiar dacă este rece, uscată, ori făcută în clipe de acedie ori lene. Toate astea ne ajută să înaintăm." Nu trebuie să căutăm „rugăciunea curată”, „rugăciunea neîmprăștiată” ori pe cea „fierbinte”. Deoarece curăția rugăciunii, ardoarea ei și lacrimile sînt un dar al lui Dumnezeu făcut celor smeriți ori desăvîrșiți. Cel smerit nu se socotește pe sine bun niciodată.

Smerenia, zdrobirea inimii sînt temelia oricărei rugăciuni și-a oricăror fapte plăcute lui Dumnezeu. Asta mai ales pentru aceia care practică Rugăciunea lui Iisus. Și asemenea duhovnicilor ruși, starețul o recomandă mirenilor, dar o face cu nedisimulate rezerve: „Te sfătuiesc să nu tinzi la o asemenea înălțime (pîndită fiind de mari ispite dacă nu ai smerenie), ci să-L invoci pe Dumnezeu prin această rugăciune cu toată libertatea și cu umilință cu prilejul impulsurilor pătimașe și al momentelor de slăbiciune." Macarie a redactat de altfel un „Avertisment adresat celor care citesc opere patristice și doresc să practice rugăciunea inimii a lui Hristos." O observație a starețului este și aceea că Dumnezeu dă într-adevăr daruri duhovnicești oamenilor de rugăciune care sînt smeriți și vrednici, dar că nu le dă decît arareori. Și dacă

vechile texte patristice ne descriu efectele acestei rugăciuni, nu o fac pentru ca noi să le căutăm, ci ca să devenim smeriți și conștienți de marea noastră sărăcie.

Dacă vrem să învățăm să ne rugăm, este imperios să avem un duhovnic, să îl ascultăm, să fugim de zgomot și de vîrtejuri, de tristețe și de griji, să fim liniștiți și tăcuți și să dăm slavă lui Dumnezeu pentru tot, recunoscîndu-ne slăbiciunile, suportînd vitejește ispitele, punîndu-ne nădejdea în Dumnezeu și așteptînd de la El folos sufletesc. Însă înainte de toate, azvîrlindu-ne într-un abis de smerenie, socotindu-ne din tot sufletul păcătoși și nefolositori, mai răi decît toți ceilalți, pentru că smerenia ne acoperă multe slăbiciuni și e dintre toate virtutea care îl înduioșează cel mai mult pe Dumnezeu. Cît privește ordinea darurilor duhovnicești, pe care le primim treptat, aceasta ar fi: întîi cel mai mic, teama de Dumnezeu, apoi cumpătarea în toate și blîndețea, apoi credința vie, mila față de aproapele, bunătatea, apoi îndurarea supărărilor și încercărilor launtrice și exterioare, după care urmează părăsirea gîndurilor pătimase și-a oricăror patimi.

Și urmează o observație demnă de toată atenția: În lupta contra gîndurilor și a patimilor, smerenia este o armă mai puternică chiar decît rugăciunea deoarece vrăjmașul poate să i se împotrivească rugăciunii, să ne hărțuiască, însă o va lua la fugă dacă îl confruntăm cu smerenia. Smerenia este deci începutul și temelia păcii noastre sufletești, al isihiei și-al întregii vieți creștinești. În scrisorile starețului Macarie se repetă adesea întreitul îndemn: „nu te tulbura, pocăiește-te și fii smerit.” Și se cuvine reprodușă remarcă pe care o face autorul studiului: Isihia (liniștea) creștină nu se reduce deci pentru starețul Macarie la „rugăciunea lui Iisus” (rugăciunea inimii) și încă și mai puțin la anumite tehnici sau norme. Ea nu este nici monopolul unei minorități, de exemplu al celor care au primit darul rugăciunii neîncetate. Starețul extinde

astfel isihia la întreaga viață creștină și la toți creștinii, și mai întîi la cei smeriți, indiferent dacă sînt călugări sau mireni.

Autentica viață creștină nu are nimic comun cu „tehnicile spirituale” așa cum atît de eronat se crede uneori, și nici nu este etică ori morală, așa cum au falsificat-o protestantismul și neoprotestantismul. Ea nu e nici excepție, ci normalitate, cale de mijloc. Recomandările pe care le face starețul Macarie fiicei sale duhovnicești le fac și azi duhovnicii din mînaștirile noastre.

(1993)

„ȘI S-A FACUT OM”

Obişnuim să spunem că oamenii dinaintea noastră erau mai buni și mai credincioși decît noi. Ca și cum credința ar depinde exclusiv de vremuri. Este adevărat că există epoci în care lumea s-a aflat mai aproape de Dumnezeu, și altele în care s-a îndepărtat de El. Dar nu poate să nu ne surprindă consternarea pe care, potrivit lui Mircea Vulcănescu, o producea în anii '20, un tînar dascăl de filosofie pe nume Nae Ionescu. Acesta, se șoptea printre studenți, nu numai că merge duminică de duminică la biserică, dar mai și înghenunchiază în anumite momente ale slujbei, așa cum cere tipicul.

În anii '20 religia se preda în școală, statul era laic dar nu ateu, îndepărtat de Dumnezeu era însă spiritul vremii. Poate că mult mai mulți intelectuali au crezut și s-au rugat lui Dumnezeu în închisorile comuniste decît în cu adevărat libera epocă interbelică.

O mare categorie de oameni cer dovada existenței lui Dumnezeu. Certitudinea istorică a existenței Mîntuitorului o atestă cronicarii timpului. Recensămîntul organizat de Octavian August

e și el consemnat în anale. Ba chiar și arhieriei care l-au prigonit pe Hristos au fost recunoscuți ca atare de către istorici. Iar dacă Iisus n-ar fi existat, nu puteau exista nici ucenicii Săi, care în pofida tuturor prigonirilor au întemeiat o comunitate de iubire - comunitatea creștină - și o religie care odată cu anul 313 își deschide drum spre universalitate.

E adevărat, chiar și spiritele sceptice, puse în fața probelor pomenite, acceptă aceste realități. Acceptă că a existat un om cu numele de Iisus Hristos, dar nu se grăbesc să-l recunoască divinitatea. Ei nu pot pricepe cum s-a putut întrupa Dumnezeu în acest Iisus și cum a putut el învia după moarte !?... Motivul ? Din punct de vedere rațional, e cu neputință ca o femeie să nască fără să fi cunoscut fizic bărbatul și să mai și rămână fecioară după aceea.

Cu asemenea întrebări lumea s-a luptat dintotdeauna. Ele țin de natura omului, nu de vremuri, deindată ce Sf. Ioan Hrisostom, vorbind despre Nașterea Domnului, le spunea contemporanilor săi, oameni obișnuiți din Antiohia secolului al IV-lea, următoarele: „Să se iscodească, așadar, ceea ce este potrivit firii; dar ceea ce este mai presus de fire să se cinstească în tăcere, nu ca ceva care trebuie evitat, ci ca ceva inexplicabil și vrednic de cinstit în tăcere.”

Temeiurile credinței noastre sînt raționale, dar rațiunea are o limită, spre deosebire de Dumnezeu care este nemărginit. De fapt, a fi smerit, înseamnă a trăi cu convingerea că ceea ce este cu neputință pentru oameni, e la îndemîna lui Dumnezeu. Dar uneori chiar un exces de pietate i-a făcut pe oameni să rătăcească drumul adevărat și astfel au apărut ereziile hristologice care micșorau fie umanitatea, fie divinitatea Dumnezeului întrupat. Cum putea Dumnezeu să îmbrace nenorocitul și perisabilul nostru trup ? ! Umanitatea lui a fost „aparentă”; Iisus era numai o umbră ca om !

A trebuit să vină Sinodul de la Calcedon, din anul 451, să aducă limpezirea dogmatică: Hristos este Dumnezeu deplin, pe cît este și om deplin. Fără ca cele două ipostaze ale Sale, nedespărțite, să se amestece. Prin Înviere noi am trimis un mesager al nostru în Cer.

Dumnezeu a devenit om pentru ca omul să se îndumnezeiască. Și accesul omului la harul divin, la energiile necreate, e o dovadă și o arvună în acest sens. Omul nu se poate împărtăși de Ființa lui Dumnezeu, Ea îi rămîne inaccesibilă, dar poate accede la puterile, la energiile care izvorăsc nemijlocit din Ea. Și aceasta e o minunată consecință a Întrupării.

Dumnezeu s-a făcut om pentru noi și a noastră mîntuire, cum se spune în Simbolul credinței, dar El nu se putea naște ca un om, ci ca un Dumnezeu. El vine să restaureze și să transfigureze nu numai pe om, ci și Cosmosul, întreaga-l zidire coruptă de păcat.

Dimensiunea acestui eveniment, capital pentru noi, a acestui fapt cu adevărat singurul nou sub soare, ne-o dau Sfinții Părinți în expresii memorabile, în formulări simple și totodată nespuse de complexe, la care teologii vremurilor noastre nu se mai ridică. Și cităm iarăși din predica Sfîntului Ioan Hrisostom: „Dar ce vă spun sau ce vă grăiesc ? Minunea mă înspăimîntă. Cel bătrîn de zile s-a făcut copil; cel care stă pe scaun înalt și prea slăvit este așezat în iesle; cel nepipăit, cel simplu, cel necompus și cel necorporal este cuprins de mîini omenești; cel care a rupt legăturile păcatului se înfașă în scutece, pentru că vrea aceasta. Căci vrea să prefacă necinstea în cinste, să îmbrace ceea ce este neslăvit cu slavă, să arate chip de viețuire virtuoasă ceea ce de regulă era supus insultei. Pentru aceasta ia corpul meu, ca eu să fac loc Cuvîntului lui; și luînd corpul meu, îmi dă Duhul lui...”

Toate acestea noi am voi să le pricepem pe cale „rațională” cum s-au petrecut ! Nu le putem însă „pricepe” decît prin asumare.

Adică prin credință. Credința e transgresare, depășire a hotarelor firii. A accepta evidența, dovada materială, ține de bun simț, nu de credință. A crede înseamnă însă a sparge barierele firii și ale limitelor noastre la care nu se reduce Realitatea.

(1992)

VREMEA TINERILOR

REGELE ȘI PATRIARHUL

S-a scris despre episodul vizitei regelui Mihai I, în prima zi de Crăciun, în România și am așteptat să văd dacă alături de atâtea aspecte - abdicare, cetățenie, viză - va fi abordat și cel bisericesc. Mă surprinde că le-a scăpat cu desăvârșire tocmai oamenilor cu simpatii pentru monarh. Pe de altă parte, persoana pusă în cea mai „ambarasantă” situație de venirea regelui trebuie să fi fost Prea Fericitul Părinte Patriarh. Și, implicit, Sf. Sinod. Să vedem de ce.

Privit din punct de vedere strict laic, un rege este capul unui stat. Și poate abdica - de bunăvoie sau constrâns. Odată devenit simplu „cetățean”, i se poate retrage și cetățenia printr-un decret. Din punct de vedere spiritual și potrivit dreptului canonic în vigoare în țările ortodoxe, care urmează legislația bisericească bizantină, regele este unsul lui Dumnezeu. Potrivit bisericilor creștine, monarhia emană de la Dumnezeu și nu de la oameni (a se vedea și tratatul lui Dante „De Monarchia”). - Biserica însăși este adânc implicată în instituția monarhiei. Chiar și Napoleon III a primit recunoașterea Papei ! A primit coroana de la el, oricât de laicist și de laicizant va fi fost acest împărat.

Noi, românii, ca și celelalte popoare ortodoxe, am adoptat de-a lungul istoriei nu o tradiție, ci o practică bizantină: a puterii supreme considerate ca emanație divină: domnitorul fiind socotit unsul lui Dumnezeu. Și faptul în sine

a fost valabil și pentru monarhii constituționali, când statul era departe de a mai fi teocratic. Ca și în Bizanț, regele, fie el Carol II sau Mihai I, avea dreptul să pătrundă în Sf. altar prin Ușile Împărătești.

Deci, pentru o singură instituție regele Mihai I este și rămîne ca atare pînă la sfîrșitul vieții: pentru Biserica Ortodoxă Română.

În Bizanț, Patriarhul era șeful spiritual al Statului; monarhul duhovnicesc. Așa cum este azi la noi Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, care, cum știm, s-a retras în ianuarie 1990 (a abdicat). Revenind, în aprilie același an, nu a fost nevoie de o nouă consacrare. Din punct de vedere canonic asemănarea dintre cele două abdicări este evidentă. Deosebirea constă numai în faptul că P.F. Părinte Patriarh a fost un monarh mai norocos.

Spuneam că persoana pusă în cea mai mare încurcătură de vizita regelui Mihai trebuie să fi fost Prea Fericitul nostru Patriarh. Potrivit canoanelor, ar fi trebuit să-l aștepte cu Evanghelia la Otopeni. Unul lui Dumnezeu rămîne unul lui Dumnezeu: ceea ce consfințește Acesta prin Biserica Sa nu poate fi anulat de oameni, decît dacă monarhul se face vinovat față de Biserică și e sancționat spiritual (excomunicat). Ori sub acest aspect nu a existat nici un reproș. Cît îi privește pe simpatizanții monarhului, le recomandăm cercetarea dreptului canonic și al istoriei Bisericii răsăritene: ar găsi acolo argumente **spirituale**. Argumente pe care însuși regele le-a sugerat, și încă în două rînduri: cînd a afirmat că dorește să prăznuiască Sf. Paști în țară, respectiv cînd a ales ca destinație a vizitei o mînaștere. Monarhul e deci legat de Ortodoxie și înduhovnicit.

Cu atît mai mult Sf. Sinod trebuie să ne spună cum îl ia în considerare: ca pe unul lui Dumnezeu sau ca pe un ortodox oarecare ? Oricum l-ar lua, acest credincios al Bisericii

Ortodoxe Române vrea să prăznuiască Paștile în țară - adică laolaltă cu frații săi de credință - și e împiedicat să o facă; vrea să se roage de Crăciun la mormintele strămoșilor și e întors din drum. Puterea laică se împotrivesc unui demers **spiritual**, iar Biserica tace; stă cu mîinile-n sîn. Dacă regele ar fi declarat că scopul vizitei sale sînt peisajele din Carpați sau o partidă de fotbal nu am fi așteptat o lămurire din partea Bisericii. Dar cînd e vorba de rugăciune și mînaștiri...!?

(1991)

REVENIREA PATRIARHULUI

Revenirea Patriarhului Teoctist, de care am aflat abia în prima zi de Paște (pe aeroportul din Roma), mi-a amintit de venirea sa în fruntea Bisericii noastre. Era în noiembrie 1986 și știam că există trei alternative: Mitropolitul Moldovei, acela al Olteniei și răzbătătorul mitropolit al Ardealului. I. P. S. Nicolae Corneanu, omul de mare cultură și blîndețe duhovnicească de la Timișoara, era în afara oricărei candidaturi. Atunci, în toamna lui 1986, am dorit să ajungă Patriarh al României I. P. S. Teoctist. Cunoștea ambițiile și statura provincială - pe toate planurile - ale celorlalți doi posibili succesori ai Patriarhului Iustin.

Și Mitropolitul Moldovei a venit la București. Împrejurările erau grele pentru Biserică. Însă ierarhul avea reputația unui monah și ceva din „stilul” lui Justinian Marina - care era stilul unei întregi generații de chiriarhi -, adică experiență, blîndețe, o vorbă bună, o dojană spusă mai degrabă părintește decît autoritar. Era îndubitabil, om al Bisericii, dar și al unor vremuri în care dajdia Cezarului era necruțător de mare. Vremuri de catacombă și de... ispită în care, totuși, **s-a făcut ceva**. Dar s-a și alunecat, din pricina

unor ambiții, emblematice fiind cele antoniene, a lipsei de unitate a Sf. Sinod și a lipsei de experiență politică - tipică ortodoxiei. Lipsa aceasta de experiență, dusă până la dezarmantă simplitate, s-a văzut atât în ultimul an cât și în zilele care au urmat Revoluției.

Așa s-a făcut că Patriarhul a lăsat privegherea și s-a repezit la Televiziune. Și împreună cu cine? Cu episcopul-vicar Nifon Mihăiță celebru pentru rolul de rîndaș al puterii lumeste! Apoi, Patriarhul a aruncat în văzduh acel „fluturaș” impulsiv și prost redactat dar ...semnat anonim.

Cei dinții care s-au gândit la o primenire - care nu putea fi decît parțială - a Sf. Sinod, au fost intelectualii, urmați de Grupul de reflexie, care cuprindea mulți oameni de valoare din însuși sinul Bisericii și care cunoșteau această Biserică mai bine decît o cunoșteau oamenii de carte. S-au obținut promisiuni de retragere, însă procesul nu a fost urmărit pînă la capăt, ci abandonat la jumătate. (Un articol nu este suficient în asemenea împrejurări). Părea că după retragerea Patriarhului - care a fost un act de demnitate -, va urma retragerea altor ierarhi. Și lucrurile nu s-au petrecut așa. S-a uitat că pentru român puterea apare întotdeauna înconjurată de-o aură harismatică, mai cu seamă puterea bisericească, și nu s-a lucrat la nivelul adunărilor eparhiale, la nivelul și în condițiile de jurisdicție bizantină care sînt atât de diferite de...democrația parlamentară. Așa s-a făcut că ideea de unitate a credincioșilor, în jurul păstorilor respectivi, a prins.

Nu e prima dată cînd între intelectuali și masă rămîne un spațiu gol de tipul cordoanelor sanitare. Și asta ar trebui să dea de gîndit. Ca și protestul intelectualilor și artiștilor privitor la revenirea Patriarhului. Pentru că el este semnat și de persoane care nu mărturisesc ortodoxia. Ori eu, de pildă, nefiind catolic, nu aș putea protesta împotriva Papei sau a

episcopului catolic local deîndată ce nu mă aflu sub jurisdicția sa spirituală. Împotriva unui ierarh ortodox nu te poți pronunța în plan politic, ci în plan spiritual (duhovnicesc).

Pe de altă parte, ne putem da seama de raporturile Patriarhiei cu intelectualii și din aceste cuvinte: „Teoctist dice allo scrittore Artur Silvestri, che gli è stato vicino in tutti questi giorni: «Mi sono liberato di un peso»”. (Teoctist îi spune scriitorului A. S. care i-a fost alături în toate aceste zile: «M-am eliberat de o greutate»”). Fraza a apărut în bilunarul catolic *Il Regno* de la Bologna (an XXXV, nr. 633, 15 febr. 1990, p. 123).

În același număr de revistă (cf. p. 125), Mitropolitul Antonie pomenește de „miei oltre venti libri che ho scritto...”, care nu sînt, în realitate, decît vreo 6-7, restul fiind ediții îngrijite de I. P. S. Sa care, într-un număr din *Episkepsis*, laudînd faptul că autoritățile comuniste ale timpului permit imprimarea preoților și ierarhilor pînă și în cadrul editurilor de stat, socotea antologia *Pagini dintr-o arhivă inedită* (Ed. Minerva, 1984), nici mai mult nici mai puțin decît... „un livre de moi” (sic!).

Mi se pare că răposatul Miron Radu Paraschivescu a spus că în România poți să te dai peste cap ca să devii ridicol, fără să reușești s-o faci.

(1990)

MINCIUNILE MITROPOLITULUI ANTONIE

Am mai amintit aici despre bilunarul catolic *Il Regno* (Împărăția), care apare la Bologna și care, în numărul său din 15 februarie ne-a consacrat un amplu reportaj intitulat *Romania: la rivoluzione nella chiesa*. Autorul, pe nume

Francesco Strazzari, i-a interviewat - între alții - pe patriarh și pe cei trei mitropoliți ai Bisericii Ortodoxe Române. Era în ziua retragerii Patriarhului. Răspunsurile, mai ales acela al I. P. S. Nicolae Corneanu, sînt măsurate, smerite, pline de tact. Excepție - Mitropolitul Ardealului, care, la întrebarea: „Eminență, sînt aproape ceasurile zece seara ale acestei zile dramatice. Cum vă simțiți?”, răspunde ca nuca-n perete și în ton cu proverbul „țara arde și baba se piaptănă.” Să-l auzim: „Vreau să subliniez cu tărie, chiar dacă alții ar afirma contrariul, că Biserica n-a abdicat de la misiunea ei. Este adevărat că nu și-a putut îndeplini misiunea așa cum ar fi voit deoarece era împiedicată de regim: supraveghere neîntreruptă, controale, cenzură, obligată adesea să accepte texte care nu-i aparțineau; texte impuse. Nu puteam publica un rînd fără a fi cenzurați și adesea eram umiliți prin respingerea textelor noastre. S-a întîmplat uneori să ni se impună texte pe care nu le voiam”. De aici încolo trebuie să cităm însă în original: „*Per quel che mi riguarda sono contento di dirle che nei miei oltre venti libri che ho scritto non ho fatto mai il nome del tiranno, benché tutti gli uomini di cultura, di scienza, di arte fossero obbligati a riportare citazioni del dittatore*”.

Deci: „În ceea ce mă privește sînt bucuros să vă spun că în cele peste douăzeci de cărți pe care le-am scris nu l-am pomenit niciodată pe tiran, cu toate că toți oamenii de cultură, de știință, de artă erau obligați să dea citate din dictator.”

Întîi sare în ochi prostia: păi dacă era atîta cenzură și-atîta opreliște, cum de a reușit mitropolitul Ardealului să publice „peste douăzeci de cărți”? (care, în realitate, pentru a li se stabili numărul real, trebuie împărțite cu 3 sau chiar cu 4). Apoi sare în ochi jignirea adusă, jignire crasă, tuturor oamenilor de cultură, de știință, etc. care nu l-au pomenit niciodată pe Ceaușescu. Cînd l-au pomenit Blandiana sau

Pleșu sau Petru Creția?! (Uite, chiar și eu nu l-am pomenit niciodată). Cîte citate din Ceaușescu au dat Corneliu Baba sau Ileana Mălăncioiu; cîte a dat Nicolae Manolescu sau Gelu Naum? Dar părintele Stăniloae, dar părintele Galeriu, dar Valeriu Anania?... Că doar au publicat și ei în aceeași perioadă.

Să admitem că Mitropolitul Ardealului, I.P.S. Antonie Plămădeală, dacă l-a pomenit cu nemiluita pe Ceaușescu în cuvîntări și pastorale, nu l-a menționat într-ale sale (auziți!) „oltre venti libri”. Ia să deschidem una, la întîmplare. De pildă, *Dascăli de cuget și simțire românească*, Ed. Inst. biblic, București, 1981. Indicele de la pagina 532, face mențiune la un *Ceaușescu N.*, trimițînd la pagina 389. Nu se poate! Nu ne vine să credem, dar citim: „1877 este fără îndoială un an de cotitură în istoria românilor, dar independența, cum spune frumos Prof. Virgil Cândea, e o «permanentă a istoriei românilor», o constantă a vieții, a idealurilor și aspirațiilor românești. Hăituiți și hărțuiți mereu- pînă și cuvintele acestea sună strident în urechile noastre - ne-am dorit mereu liniștea și pacea între hotarele noastre. Străinilor pe care împrejurări istorice piredute în negura trecutului i-au hărăzit să trăiască împreună cu noi, tot așa cum și românii noștri pe care împrejurările similare i-au situat în afara granițelor noastre firești, împrejurul cercului românesc, - delimitările exacte n-au fost niciunde și niciodată în firea românilor - au căutat să se dezvolte în pacea națiunilor care i-au cuprins între granițele lor. Despre aceasta vorbește foarte frumos în discursul său cu prilejul Centenarului independenței, Președintele României, Domnul Nicolae Ceaușescu.” Iar în subsolul paginii se reproduce un consistent citat din domnul respectiv.

În ultimii doi ani, mitropolitul Antonie a tot căutat să dezmință un interviu în care a afirmat unui gazetar străin că nu s-a demolat nici o biserică în România. Textul din *Il Regno*

ne dovedește că dragostea de adevăr nu-l dă afară din eparhie. În fine, o întrebare: Pe cine socotește tâmpiți mitropolitul Antonie ? Pe noi sau pe catolicii italieni ? Sau mai degrabă îi crede tâmpiți pe ardelenii pe care îi păstorește ?... (1990)

TOT DESPRE MITROPOLITUL ANTONIE

În numărul trecut ne-am ocupat de două minciuni ale Mitropolitului Antonie al Ardealului: că nu l-a menționat niciodată pe Ceaușescu în vreo carte a I. P. S. Sale, respectiv că toți oamenii de cultură, știință, artă de la noi l-au citat copios, spre deosebire de înaltul ierarh. Întrucât afirmația, dubla afirmație, a fost publicată de o revistă străină, am crezut că e vorba de o minciună de export. Sînt dezamăgit să constat că prima minciună a fost destinată și publicului românesc și bine am făcut apucîndu-mă să recitesc interviul pe care Dan Pavel i l-a luat I. P. S. Mitropolit în numărul din 20 ianuarie al revistei „22”. Iată ce se poate citi în acest interviu: „Important este că n-am pronunțat niciodată numele dictatorului în slujbele mele sau cînd am vorbit credincioșilor, după cum nici nu l-am scris în cărți, studii sau articole.”

Am văzut: l-a scris în cărți, ba a și citat, după Scînteia, din discursurile respectivului. La liturghie, la vecernie sau la pavecerniță oricum nu putea să pomenească numele cu pricina întrucît n-o îngăduie tipicul. E ca și cum cineva și-ar face un merit din faptul că nu s-a plimbat pe asfalt cu vaporul.

Un alt pasaj, scurt, din interviul luat de Dan Pavel mitropolitului ne atrage atenția: „Oficial, eram obligat să spun în organismele internaționale o mulțime de minciuni, dar în particular am spus tuturor adevărul.”

Din nefericire, obișnuința îndelungată cu minciuna, cum se vede, duce nu numai la confuzia de planuri (generalul și particularul) dar și la neputința de a te dezbăra de ea. Oricum, dacă pînă pe 22 Decembrie 1989 înaltul ierarh a mințit în numele cuiva, după această dată a mințit exclusiv în numele său.

Tot în interviul din „22” se vorbește mult despre înmormîntarea lui Noica, la Păltiniș. Fie-mi îngăduit să reproduc un fragment dintr-o scrisoare pe care am primit-o de la domnul Adrian Marino în decembrie 1987. Textul respectiv e de-acum un document:

«Ceremonia, prezidată de Prea Sfinția Sa Antonie Plămădeală, care a vorbit și despre ilustrul dispărut, a fost un amestec pe care numai noi îl putem realiza: de omagiu sincer și mondenitate, de reculegere devotată și farsă. Trec peste turiștii atrași de curiozitate, peste numărul enorm de participanți (cred, peste 500 !), peste foarte mulți „tineri” și foarte puțini „bătrîni” (M. Șora, Doinaș și cu mine, nici un reprezentant al Uniunii, altor foruri; nimic). (...) Dar un detaliu „tehnic” trebuie reținut: toată ceremonia funerară (catafalc în fața schitului, sobor de preoți, cor etc.) a fost... filmată, din cel puțin trei unghiuri. Prima asociație de idei: era nevoie, pentru cine știe ce arhivă, de un document despre... participanți, așa, să fie, „la dosar”...Dar nu ! Prea Sfinția sa pleca... luni la Geneva, unde are loc - precum știți - o conferință post-Helsinki și se simțea nevoia unui „document”: slujbă în aer liber, participare numeroasă etc. Să mai spună cineva că religia nu este etc. etc. Dar lumea nu venise pentru Mitropolit (care a vorbit curățel, onest, fără mari pretenții, dar fără gafe sau stridențe ori citate rituale), nici pentru slujbă în aer liber, ci pentru Noica. Orice s-ar spune, rolul său a fost simbolic: al stimulării unei formule culturale paralele,

alternative, „privatizate” - ceea ce - categoric - nu este puțin lucru. »¹

Cum Înalt Prea Sfințitul Antonie reproduce, sau reproducea, într-o rubrică din *Telegraful Român*, consemnări privitoare la propria-i persoană (pînă și dedicații de pe cărți), sîntem bucuroși că putem să-i punem la dispoziție material în acest sens. (Eventual și un facsimil). Textul emană nu de la fite cine, ci de la Adrian Marino.

Dacă pentru dl. Alexandru Paleologu, Înalt Prea Sfințitul Antonie era un **Cațavencu mitropolit**, pentru dl. Marino este **curățel**. (Este epitetul folosit de Pampon pentru Mița Baston). Și iată cum doi oameni de cultură, independent unul de altul și la distanță de doi ani, se întîlnesc: ambii recurg la Caragiale pentru a caracteriza un mitropolit.

(1990)

A FOST ALES MITROPOLITUL MOLDOVEI

Se cunosc trei împrejurări de locotenență prelungită în istoria Mitropoliei Moldovei: după ultima păstorire a lui Veniamin Costachi (febr. 1842 - febr. 1844), după suspendarea lui Sofronie Miclescu (nov. 1860 - mai 1865) și după venirea actualului patriarh la București (nov. 1986 - iunie 1990). O locotenență durează circa trei luni.

În ultimii ani Moldova fusese anume lăsată fără conducător bisericesc de către stat. Ea reprezintă temelia ortodoxiei românești și dacă lumea este și azi mai credincioasă aici, mai practică, faptul se datorește atît tradiției voievodale - marii ctitori de mînaștiri - cît și profundei

¹. Reprodus cu consimțămîntul autorului.

împrospătări a vieții monahale și, în genere, duhovnicești, înfăptuite de Paisie Velicickovski (+ 1794) în cele trei decenii de stăreție succesivă la Dragomirna, Secu și Neamț. Atunci ortodoxia a găsit energia necesară pentru a ține piept vîntului laicizant care sufla peste Europa înainte și după Revoluția franceză; în același veac în care Petru cel Mare lovise greu biserica țării sale iar uniaticismul era în plină ofensivă în Transilvania sau în Ucraina. Dar acestea sînt chestiuni de domeniul istoriei.

Așadar, Moldova rămăsese fără mitropolit și poate ar mai fi stat așa dacă nu venea Revoluția din decembrie trecut. Urmarea ei a fost și alegerea unor ierarhi noi care nu mai erau formați în duhul cel vechi și, bineînțeles, nu mai erau „aleși” abia după ce li se iscălise... decretul prezidențial de recunoaștere. Episcopii aceștia noi, tineri, foarte instruiți, cu doctorate în teologie luate la vreme și nu datorită engolpionului, erau numai vicari și relativ puțini la număr. Primerirea încă nu se resimțea în Biserică, în Sf. Sinod, cu atît mai mult cu cît doi mitropoliți uitaseră de propriile făgăduinți de retragere făcute în ianuarie și în februarie. Unul dintre acești ierarhi, I.P.S. Nestor Vornicescu, mitropolit protocronist și autor al unei gafe de ultimă oră - membru într-un colegiu redacțional laic alături de... Ștefan Pascu, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu -, Arhieria Sa, deci, a candidat la scaunul Moldovei (se pregătea și praznicul victoriei la Institutul teologic) și chiar a obținut 33 de voturi din cele 102 cîte a întrunit Colegiul Electoral Bisericesc. Dacă ar fi fost ales, însemna că a triumfat în Biserică spiritul vechi, mentalitatea statornicită, generația sinodală de-acum la zenit și sentimentul că trecutul nu se lasă așa ușor înlăturat.

Însă a vrut Dumnezeu ca Mitropolit al Moldovei să devină un om din generația tînără; unul în care se puneau multe speranțe. E vorba de P.S. Daniel Ciobotea, devenit în

urmă cu trei luni episcop vicar. European în orizonturi, fel de a fi, în cultură, dar mărturisitor neclintit, neispitit, al credinței răsăritene. Și de o smerenie neprefăcută, nepomădată - o smerenie realistă. Acesta a fost sentimentul pe care mi l-a lăsat, atunci când l-am cunoscut (era în aprilie 1989, la Căldărușani), tânărul și proaspătul protosinghel abia întors din străinătate. Desigur, oamenii evoluează, se schimbă, mai ales când sînt confrunțați cu o ascensiune fulgerătoare; fulgerătoare dar îndreptățită, meritată. I.P.S. Sa e o nădejde și o certitudine: corespunde timpului pe care am început să-l trăim și nu are nici o legătură cu vremurile pe care le-am lăsat. Iar biografia sa îmi sugerează vii corespondențe cu ierarhii cei mai cultivați din Biserica noastră: după un doctorat strălucit, la 36 de ani, I.P.S. Antim Nica devenea episcop de Ismail; iar la 39 de ani - vîrstă pe care o va împlini în curînd I.P.S. Daniel - devenea mitropolit I.P.S. Nicolae Corneanu, și el intelectual de rasă. Din eparhia sa provine noul arhipăstor. Nădăjduim ca asemănarea să meargă mai departe, în sensul ca I.P.S. Daniel să rămînă în continuare un activ om de cultură, așa cum ne-a demonstrat-o că este, pentru că grijile eparhiilor au frînt multe opere. Teologul Daniel Ciobotea a reușit să-l definească, într-un medalion concis, pe părintele Stăniloae, iar paginile din *Convorbiri duhovnicești II* dau măsura unei înzestrări intelectuale profunde, neafectate, și-a unui limbaj teologic elegant și precis.

Sarcina sa e mare, căci zările spirituale ale Moldovei sînt acum mai largi, pe de o parte, iar pe de alta, noul înalt ierarh ne va reprezenta, cred, - ar fi cel mai potrivit - Biserica în străinătate și va trebui să arate că această Biserică nu mai este împovărată de dajdii necuvenite către Cezar; necuvenite și chiar deochiate. Deocamdată avem toate temeiurile să-i spunem cu sinceritate: **Axios ! și Întru Mulți Ani !**

(1990)

O AMINTIRE SUGESTIVĂ

Biserica Ortodoxă Română, și prin aceasta înțeleg Sf. Sinod, nu știe ce s-a petrecut în București în zilele de 13, 14, 15 iunie. N-a văzut și nu a auzit nimic. Dar dacă ne amintim că Bucureștiul se află sub jurisdicția Preafericitului Patriarh, căci doar este Arhiepiscopul Capitalei, ne dăm seama că nu știe absolut nimic din ceea ce s-a petrecut în eparhia Preafericirii Sale. Dacă Patriarhul ar fi văzut sau auzit ceva, nu era nevoie de vreo întrunire a Sf. Sinod. Căci ar fi acționat la el acasă.

Cum ? În felul în care prin însăși chemarea ei acționează Biserica creștină - fie ortodoxă, catolică ori protestantă - adică îndemnînd la nonviolență, conciliere, înțelegere, împăcare... **Pacea e de patru ori mai mare decît dreptatea** spune Sf. Ioan Scărarul. Și cînd pacea, fie aceea lăuntrică, fie cea exterioară e amenințată, Biserica nu poate să rămînă indiferentă.

* Au existat, săptămîna trecută, două capitole de violență cumplită în București; au fost două momente de dezbinare între frați, ca să folosesc vocabularul adecvat. Biserica s-a făcut că nu are cunoștință de ele. Ori unul din rolurile majore ale Bisericii lui Hristos este să stingă, să atenueze orice focar de ură, minie, răzbunare, dezbinare, indiferent de unde ar veni. Dezlegată politicește prin doctrina ei, Biserica ortodoxă e chemată, cînd se ivește un conflict, să ia act de el ca atare, indiferent care ar fi părțile implicate, dat fiind că pentru Biserică nu există partide, ci există oameni.

Nu pretindem Preafericitului Patriarh să se fi urcat în Cadillac și să fi debarcat acolo unde se petreceau actele de teroare și violență. Dar se putea adresa prin radio ori televiziune, îndemnînd la cumpătare, la renunțare la ură, la

brutalitate. Iar dacă aceste îndemnuri nu i-ar fi fost ascultate, cu atât ar fi fost mai blamabilă atitudinea făptuitorilor. Prea Fericitul ştia drumul Televiziunii, aşijderi P.S. Nifon Mihăiţă, că doar s-au dus acolo pe 22 Decembrie 1989 odată ce Revoluţia a izbîndit, ca s-o binecuvînteze.

Să i se fi refuzat Patriarhului Teoctist accesul la radio şi televiziune ? Nu prea ne vine să credem şi nici nu avem vreun indiciu în acest sens.

Să ne fie îngăduit să întrebăm: De ce s-a mai întors mai marele bisericii noastre strămoşeşti de la Sinaia ? Păi, l-au cerut înapoi credincioşii de acolo de unde Arhieria Sa cu smerenie se retrăsese la mijlocul lui ianuarie. Bine, dar cînd domnii credincioşi au avut nevoie de el, de povaţa şi de atitudinea Sa, Prea Fericitul s-a manifestat ca şi cum ar fi fost tot la Sinaia. Întocmai ca un proin-patriarh. Şi este drept că unui fost patriarh nu i se poate pretinde să spună: Fraţilor, nu vă mai omorîţi între voi, nu vă mai păruţi, nu mai daţi cu ranga în semenii voştri că acestea sînt lucruri drăceşti, scoate-ţi-l din sufletul vostru pe Necuratul !

Prea Fericitul Patriarh s-a purtat întocmai ca pe vremea lui Ceauşescu cînd Biserica nu putea ajunge, prin reprezentanţii ei, la Radio sau la Televiziune şi cînd lucrarea Ei se făcea, îndeosebi, pe lîngă săvîrşirea tainelor, prin mijloace de catacombă: sugestie, simbol, limbaj în dodii. Prea Fericitul ne-a dovedit săptămîna trecută că trăieşte asemeni celui personaj din *Cronică de familie* de Petru Dumitriu, Buzescu, care citea ziare apărute cu decenii în urmă şi exclama în plină vară: „A îngheţat Sena !” Patriarhul s-a speriat să ia o iniţiativă care îi incumba. Iar oamenii, fie şi aceia peste care s-a revărsat Duhul Sfînt, sînt judecaţi după atitudinea, după felul de-a reacţiona în anumite momente. Patriarhul a pierdut prilejul să se spună despre Prea Fericierea Sa ceea ce s-a spus despre Patriarhul Nicodim la Moscova: „Vto Patriarh !” (Ăsta

patriarh). A pierdut prilejul să ne arate că aveam nevoie de el, că l-am judecat cu pripită şi părtinitoare asprime, şi, în consecinţă, să lăsăm capetele în jos şi să ne smerim. Dar, nimic din toate acestea, ci numai o sugestivă aducere aminte...

(1990)

DUPĂ ŞASE LUNI

Săptămîna trecută am văzut - înregistrată pe o casetă - o emisiune a televiziunii franceze realizată în ianuarie la Bucureşti. Era o întîlnire cu mai mulţi intelectuali români de frunte, prezentată de cunoscutul comentator Fr. Mitterand. Şi am admirat franceza impecabilă, sau măcar fluentă şi degajată, pe care o vorbeau participanţii la această întîlnire. Dezbateră era vie cu adevărat, iar nivelul general elevat. Spre sfîrşitul emisiunii a fost anunţat cu multe şi sincere cuvinte elogioase din partea prezentatorului, un preot ortodox. Nu-l voi numi. Falnicul părinte, în reverendă, a deschis gura articulînd cuvintele, în franceză, cu un accent tîrşit care amintea de elocinţa bieţilor diplomaţi comunişti. Frază de elev care are dificultăţi cu limbile străine, conţinut de catehism simplist; analogii împiedicate între ortodoxie şi... partidele politice. Şi asta după ce, anterior, dl. Mihai Şora spusese nişte lucruri foarte frumoase despre isihasm. Cu politeţea franţuzească (implicit ironică), Fr. Mitterand l-a întrerupt pe reverend mulţumindu-i pentru prestaţie.

Situaţia aceasta rezumă simbolic evoluţia Bisericii noastre în primele şase luni de după 22 Decembrie. S-a aşteptat mult de la Biserică, a existat entuziasm, bunăvoinţă, nădejde, însă aşteptările au fost înşelate. Şi totul a culminat

cu atitudinea Bisericii și-a arhipăstorului ei din și imediat după zilele de 13, 14, 15 iunie.

Aceasta nu înseamnă că Biserica noastră nu are oameni de valoare. Nu-i prea are la vîrf și în genere vîrfurile unei structuri sînt în ochi la o privire din afară și în funcție de această parte superioară este judecat întregul.

Au fost investiți, e adevărat, șase ierarhi noi iar alegerea celui mai important dintre aceștia - Mitropolitul Moldovei - ne-a bucurat. Era omul cel mai potrivit. Dar au rămas cei doi mitropoliți - la Sibiu și Craiova - împiedicați în stilul de lucru al trecutului; a mai rămas la București un episcop vicar din aceeași plămădă. Și balanța înclină spre statu quo ante.

Să luăm un exemplu. Doi preoți de la două biserici din București au refuzat să facă un parastas mareșalului Ion Antonescu, de la a cărui moarte s-au împlinit 44 de ani pe 1 iunie. Ce motive împiedică pomenirea ? Antonescu a murit spovedit și împărtășit, mărturisind credința ortodoxă.

Pînă la urmă, după cum anunțau ziarele, slujba de pomenire s-a ținut - la Biserica Sf. Elefterie - dar după ezitări și retractări și exact trei săptămîni mai tîrziu decît pe 1 iunie. Ar trebui văzut dacă preoții respectivi, care au refuzat succesiv această slujbă, au făcut-o din proprie inițiativă, sau dacă, cerînd dezlegare Arhiepiscopiei Bucureștilor, aceasta nu le-a fost acordată. Sau dacă, dimpotrivă, pomenirea a avut loc în cele din urmă din dispoziția Arhiepiscopiei.

Cum în fața lui Dumnezeu oamenii sînt egali, de la rob pînă la împărat, iar un defunct nu este altceva decît un suflet - iar slujbele pentru morți sînt prescrise de biserică tocmai pentru odihna duhurilor - nu vedem care ar fi fost temeiul impedimentului. Mă refer la temeiul canonic. El nu exista, oricît l-am căuta. Exista însă teama, grija de a nu supăra pe cineva. Adică mentalitatea cea veche.

Dar în aceste șase luni, și încă de la început, a apărut și o rază de speranță în Biserică. E vorba de Grupul de reflexie... care întrunește cîteva nume demne de respect din însăși sînul Bisericii. Și au mai sugerat opțiunile lor înnoitoare studenții teologi de la institutele din București și Sibiu.

Semne, deci, și de o parte și de alta: caracteristici ale trecutului, dar și ale înnoirii. Însă a fost un lucru care mi s-a părut dureros de semnificativ în urma evenimentelor de la mijlocul acestei luni. Nu numai că Patriarhul nu a luat vreo atitudine, dar tăcerea Sa nu a mai surprins aproape pe nimeni. Ca și cum palatul din Dealul Mitropoliei ar fi fost pustiu sau ferecat.

(1990)

CONTRASTE

Am citit textul pastorală pe care Monseniorul Ioan Robu, Arhiepiscopul catolic al Bucureștilor, a adresat-o clerului și credincioșilor Săi, cu privire la evenimentele din 13-15 iunie. Am citit și am admirat atitudinea înaltului ierarh. Mai mult, ne-a reținut atenția o expresie: „cu smerenie dar și cu fermitate”. Din punct de vedere creștin, cei doi termeni nu se exclud, dimpotrivă, unul îl reclamă pe celălalt cînd e vorba de mărturisirea lui Hristos.

Numai motive de spațiu ne împiedică să reproducem această pastorală, scrisă într-o românească sobră și limpede, străină de terminologia artificial latinizantă a vocabularului greco-catolic. Desigur, reproducerea unei pastorale catolice, într-o cronică ortodoxă, ar putea părea excentrică sau paradoxală, dar în felul acesta Patriarhul și sinodalii noștri ar înțelege ce anume s-a așteptat de la Arhierii lor (acea care am mai așteptat, totuși, ceva). Ni s-ar putea spune că Biserica

Romei are o tradiție politică și o mai mare atingere de aspectele vieții istorice și sociale, însă mesajul la care ne referim este înainte de toate duhovnicesc (spiritual, ar spune catolicii) și întemeiat ca atare pe pasaje din Sf. Scriptură. De altfel, el se deschide cu un verset semnificativ din Ps. 138: „Bărbați vărsători de sânge, depărtați-vă de la mine !” și este motivat în continuare în același sens.

Dacă și Biserica noastră ortodoxă - Biserică majoritară - ar fi luat o atitudine similară, am fi avut o frumoasă pildă de solidaritate creștină. Căci asta va să zică ecumenism, nu plimbări pe la congrese internaționale și alte parlamente pluriconfesionale. Există momente în care deosebirile - atâtea câte sînt - dogmatice și, mai cu seamă, istorice, dintre catolici și ortodocși, pot fi depășite. Îmi vine în minte un exemplu, inclus de Al. Marghiloman în însemnările sale: cînd, în 1917, au fost reîntoarse din apropiere de Giurgiu, moaștele Sf. Dimitrie Basarabov, furate de bulgari (deci de niște ortodocși), primul care l-a vizitat pe Mitropolitul primat pentru a-i exprima compasiunea și simpatia, a fost episcopul catolic al Capitalei.

„Nu avem dreptul să păstrăm tăcerea atunci cînd violența amenință să sugrume dorința de libertate, dreptate și pace a poporului, atunci cînd sînt încălcate fie și numai drepturile unui singur om.” (s.n.), se spune în pastorală Episcopatului catolic.

Monseniorul Ioan Robu a stat în fruntea catolicilor de la noi și în vremurile de dinainte de decembrie 1989, cînd, sub dictatură, pentru a cita un ziar italian, nici această biserică locală nu s-a distins prin cine știe ce fapte de vitejie - dar de minimă decență, da !, adăugăm noi. Însă deîndată ce s-a ivit o rază de speranță și libertate, chiriarhul catolic a arătat că știe să fie pe măsura acestor vremuri. Și nu putem să nu luăm act de gestul său, să l-l prețuim și să ne doară, ca ortodocși, că ierarhii noștri au tăcut ori s-au spălat pe mîini. A proceda

altfel, pe motive de așa-zisă unitate și nedezbinare, ar fi o greșeală. Și ar mai însemna să cădem în cursa pe care fosta dictatură o întinsese românilor pe plan religios. Să nu căutăm deosebiri între catolici și ortodocși acolo unde nu sînt și, mai ales, să nu ignorăm punțile - asta înseamnă pontifical - reale, ratate încă o dată de arhieriei noastre luna trecută.

Este interesant un lucru. Singurele gazete care îi apără pe cei doi mitropoliți ortodocși compromiși sînt „protocroniste”, întocmai cum erau și acești dregători bisericești care s-au ocupat mai mult de istorie decît de teologie (ca și cum s-ar afla în sec. XVII sau XVIII !). Să fie ortodoxia inactuală ? Nicidecum. Inactuali au fost și rămîn, ba chiar anacronici, acești oameni care rămîn legați de refugiarea în complexul unui localism falimentar. Paseismul, fie și agresiv, este expresia lipsei de contact cu prezentul. „În epocile de criză ale istoriei unui neam - scria Mircea Eliade - întoarcerea la «rădăcini», la «originar» și «specific», opunerea sau chiar negarea «universalismului», este un fenomen desori verificat.”

Luînd act de aceste discrepante arătăm că sîntem lucizi și, nu mai puțin, ortodocși, mărturisitori ai Bisericii Răsăritului în care continuăm să credem nestrămutat.

(1990)

UN MITROPOLIT SEMIDOCȚ, SAU UN „NEGRU” INCOMPETENT ?

Să urmărim aceste citate în care sublinierile ne aparțin:

1. „Am avut întotdeauna drept scop să asigur Bisericii, credincioșilor, posibilitatea de a avea o biserică

deschisă și un preot la dispoziție pentru **satisfacerea nevoilor religioase** și pentru continuarea tradițiilor strămoșești."

2. "Am predicat în catedrală absolut la toate slujbele la care am participat. Am ținut predici apologetice de **dovedire a existenței lui Dumnezeu**."

3. "Am invitat în România pe renumitul predicator Billy Graham care a făcut în toată țara un turneu de predici de mare succes, ceea ce mi-a adus serioase admonestări din partea autorităților dictatoriale."

4. "Eu l-am înmormântat pe marele erou al Unirii Basarabiei din 1918, Ion Pelivan, adus de la Satu-Mare la Cernica. Pe acea vreme (anii '70) era **asumarea unui mare risc**."

Pasajele acestea sînt extrase dintr-un text de aproape o pagină de revistă, care, aflăm din caseta redacțională ce îl însoțește, nu a fost acceptat spre difuzare de Televiziune „și nici de vreun ziar din România.” Păi cu asemenea „stil” și-asemenea sintaxă !...Textul este intitulat **Spovedania unui mitropolit** și, la capătul lui, autorul semnează : **I. P. S. dr. Antonie Plămădeală**.

Acum, cîteva întrebări. La punctul 1: ce va să zică „satisfacerea nevoilor religioase” în biserică ? Noi știm că acolo se săvîrșesc Sf. Taine, în frunte cu Sf. Liturghie. Prin intermediul lor credinciosul își „satisfacă nevoi” poate **spirituale**, eventual și sufletești și este luminat sub aspectul doctrinei creștine, al dogmei. Cît despre „tradițiile strămoșești”, acestea țin de ordinea seculară: una e tipicul Bisericii și alta e datina folclorică. Sfînta Tradiție, sau Predania, nu are nici o legătură cu „tradițiile strămoșești”. Acestea din urmă pot fi colorate mistic, infuzate de creștinism, dar nu i se pot insinua liturgului. Altminteri ar însemna să confundăm Biserica lui Hristos cu Muzeul Satului.

La pct.2. Fraza e pleonasm, deîndată ce apologetica este tocmai ramura teologiei sistematice „care încearcă dovedirea existenței lui Dumnezeu prin probe raționale sau argumente logice”. Dar pe lîngă faptul că e pleonastică este și confuză: mitropolitul lasă impresia că a și dovedit, prin propriile-i predici, existența lui Dumnezeu.

La pct.3. Pasajul acesta e mai „lumesec”: din el aflăm că oamenii unui cult, fie el și neoprotestant, merg în turneu asemenea cîntăreților de muzică ușoară și, întocmai ca și aceștia... au succes.

Însă un alt aspect trebuie luat în considerație: Mitropolitul Ardealului l-a invitat deci pe predicatorul american Graham în România (în 1988, n.n.), așa, simplu, cum aş pofti eu pe cineva la masă. Abia la sfîrșit, după „turneu”, înaltul ierarh s-a ales cu „serioase admonestări”. Păi era libertate religioasă în România ceaușistă dacă un mitropolit putea chema un predicator de talia lui Graham cu de la sine putere, dîndu-i posibilitatea să se adreseze mulțimilor ! Fără ca nimeni să-l stingherească pe ierarh, decît post-festum. Dl. Ion Cumpănașu, fostul președinte al fostului departament al cultelor ar avea toate motivele să se simtă flatat. Dar de fapt e vorba de altceva: mitropolitul a rămas cu aceeași forma mentis de pe vremuri, cînd trebuia să laude regimul pentru „deplină libertate religioasă din România.” Clișeul a rămas lipit de creierul chiriarhal. Căci, după o asemenea logică, în timpul dictaturii constituia un „mare risc” înmormîntarea unui bătrîn basarabean, dar era ușor să-l inviți pe Billy Graham în România.

La sfîrșitul „spovedaniei” ne lasă perplecși formula de semnătură: **I.P.S. dr. Antonie Plămădeală**. Desigur, „Înalt Prea Sfințitul” este un titlu de prezentare - și posesorul lui poate fi trecut ca atare, să zicem, într-un sumar de revistă (cum se și obișnuiește în sumarele publicațiilor teologice), dar nici un

mitropolit nu iscălește în felul acesta. Pînă acum, nici arhipăstorul ortodocșilor ardeleni nu a mai adoptat o asemenea parafă: nici în pastorale, nici în articole, nici pe...cărți. Ce-am zice dacă un laic s-ar semna dedesubtul unui articol „domnul XY” ? Am rămîne descumpăniți.

Exprimare împiedicată, tautologie, confuzii teologice, formulări lumești, manieră inedită de a semna... Eu nu cred că I.P.S. Antonie e un mitropolit semidoct. Și atunci rămîne ipoteza unui „negru”: care-i incompetent sau a fost derizoriu... blagoslovit. Altminteri nu ar face figură de chirurg care uită bisturiul în burta pacientului.¹

(1990)

DE LA COMUNICAT LA INTERVIU

Pe ultima pagină din *Vestitorul ortodoxiei românești* nr. 9-10 apare textul interviului pe care Prea Fericitul Patriarh Teoctist l-a acordat - nu ni se spune la ce dată - ziarului *The Daily Telegraph*. Iată cum sună prima întrebare și, respectiv, primul răspuns: „În tradiția regulamentului ortodox este posibil ca un patriarh să-și dea demisia ?”

„ - Conform canoanelor și legiurilor noastre bisericești ortodoxe, un patriarh se poate retrage numai temporar din motive de sănătate. Acest lucru s-a întîmplat și în cazul meu (s.n.). Nicidecum nu a fost vorba de o demisie, care ar fi fost anticanonică. De aceea, la chemarea Sfîntului Sinod, după însănătoșire, am revenit la slujirea de întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române.”

¹ *Spovedania unui mitropolit* a apărut în <<Națiunea>>, an I, nr. 6, 23-30 iunie 1990, p. 6.

Să observăm, mai întîi, că Prea Fericitul Patriarh nu răspunde la întrebarea, generică și delicată, am spune: îngăduie canoanele unui ierarh să se retragă definitiv ? Noi știm că îngăduie și că o asemenea retragere se numește *paretisis*. Care nu înseamnă altceva decît retragere; demisie. S-au retras în felul acesta, de-a lungul vremurilor, atîția și-atîția patriarhi.

Din răspunsul Patriarhului Teoctist reiese că banalul concediu (de odihnă, de sănătate - nu importă) este tot un fel de retragere, o *mini-paretisis* și că întîistătătorul Bisericii, dacă vrea să-meargă la băi trebuie să ceară încuviințarea Sinodului. Se pare că după acest interviu dreptul canonic ortodox se va îmbogăți.

Noi știam că Patriarhul se retrăsese și că a revenit. Pe chiar prima pagină a aceluiași bilunar, *Vestitorul*, numai că în numărul 3, Părintele Arhim. Bartolomeu Anania scria pe patru coloane despre *O retragere demnă*. Probabil că în felul acesta își lua rămas bun de la un patriarh plecat pentru scurt timp să-și caute sănătatea. Un mod inedit desigur; o premieră.

Însă tot în același număr și tot pe aceeași pagină întîi din *Vestitorul* este dat și un comunicat - reprodus de altfel, pe 19 ianuarie, și de presa laică de tiraj - din care vom reproduce esențialul: „În ziua de 18 ianuarie 1990 a avut loc ședința extraordinară a Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (...) // În cadrul lucrărilor, P. F. Patriarh Teoctist a depus cererea de *retragere la pensie* din motive de sănătate și *vîrstă înaintată*. // Sfîntul Sinod a luat act de această cerere și a hotărît, *potrivit canoanelor* constituirea unei locotenente (...) care urmează să funcționeze potrivit rînduielilor canonice și bisericești, pînă la alegerea noului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.” (sublinierile ne aparțin).

Știm că sănătatea se poate reface. Dar vîrsta...!?

Comunicatul Sfântului Sinod e limpede: el vorbește de alegerea unui nou patriarh. Și ne vine în minte articolul profesorului Andrei Pippidi, intitulat **Al șaselea patriarh**.

Întrebarea ziaristului britanic era deci retorică: răspunsul se afla, ca miezul în coajă, în comunicatul sinodal. Dar răsfoirea colecției **Vestitorului** e instructivă. Iată ce se poate citi în nr. 7-8 sub titlul **La închiderea ediției**: „Pe adresa Patriarhiei Române sosesc continuu telegrame și scrisori, de la diferite personalități bisericești și laice, din țară și din străinătate, care își manifestă bucuria pentru revenirea Prea Fericitului Patriarh Teoctist la cârma Bisericii Ortodoxe Române.”

Chiar ne era dor de telegrame. Uitasem de ele și de adeziuni. Părea că dispăruseră pentru totdeauna. Păcat că **Vestitorul** nu reproduce câteva. Poate că unele sînt semnate (mă refer la „personalitățile bisericești”) chiar de membri ai Sinodului - același Sinod care a dat comunicatul invocat mai sus.

Noi știam, privitor la retragerea Patriarhului și, implicit, la revenirea P.F. Sale, o altă versiune. Mai poetică: P.F. Sa într-adevăr, se retrăsese, făcuse paretisis, dar l-au chemat înapoi credincioșii (cu jalba-n proțap sau cu telegrame - e mai puțin important). Poate însă că această versiune nu l-ar fi satisfăcut pe ziaristul care a luat interviul: englezii, flegmatici de felul lor, nu sînt nici lirici și nici sentimentali.

(1990)

PRIMELE ROADE

A trecut o lună de cînd s-a desfășurat, între 25-27 septembrie, ultima noastră ședință a Sf. Sinod. Nu a comentat-o nimeni în publicistica noastră, deși, într-un interviu

acordat suplimentului - sau paginei - **Lumea creștină**, editat de „România liberă”, I.P.S. Nicolae Corneanu i-a sugerat însemnătatea. - În ce ne privește, am lăsat să treacă puțin timp pentru a vedea dacă sare în ochi - pentru că trebuia să sară - succesul repurtat de Biserică. Nu a sărit. Impresia generală a fost că accentul a căzut pe alegerea celor trei ierarhi. E drept că și aceasta a avut o semnificație. Și mă gîndesc la faptul că s-a preferat, la Constanța, fostul vicar - devenit arhiepiscop - unei presoane tinere, anglofone dar prea maculată. S-a preferat un om vîrstnic, fără mare strălucire, dar poate tocmai prin aceasta mai smerit. De altfel, toate cele trei opțiuni au mers pe linia de înnoire a Sf. Sinod, pe începutul produs în iarnă (chiar dacă nu a fost vorba de oameni din exteriorul ierarhiei), început pe care l-am salutat. Și ne-am bucurat încă și mai tare cînd Mitropolit al Moldovei, respectiv numărul doi în ierarhie, a devenit I.P.S. Daniel Ciobotea.

Acest Sinod împrăștiat și întinerit a adoptat în ședința de la finele lui septembrie hotărîrea separării Bisericii de Stat. O măsură legislativă de mare însemnătate, reală, nicidecum decorativă. Ea implică și o răspundere: punîndu-se la adăpost de potențialele ingerințe ale Statului, Biserica nu va mai putea spune că a fost silită să ia anumite decizii.

Să remarcăm întîi că Biserica Ortodoxă Română este prima biserică din răsăritul ortodox al Europei care face acest pas. Ceea ce nu-i deloc puțin.

Caracterul de „premieră” al gestului apare însă și pe alte planuri. În trecut, adică pînă la sfîrșitul ultimului război, Biserica noastră a fost o biserică afumată de stat. De un stat care, de la Cuza încoace, i-a administrat mai multe lovituri grele și care a obișnuit-o, a antrenat-o cu ideea de dependență. Statul nu mai era teocratic, ci secular. Imixtiunile sale erau adesea brutale. În anii '40, de pildă, un om deosebit,

un vas ales, părintele Benedict Ghiuș, nu a fost validat ca episcop pentru că s-a împotrivit Mihai Antonescu. Veto-ul puterii lumesti a prevalat.

Cînd au venit comuniștii, drumul era oarecum pregătit.

Acum, Biserica s-a recules repede - în decurs de numai zece luni - și a făcut pasul. Lumea îi cerea să acționeze, să facă, să construiască. Dar pentru a construi trebuie să existe mai întîi terenul. Nu se poate zidi pe hîrtie. Ei bine, terenul achiziționat e tocmai separarea de care vorbeam și pe care puțini au înțeles-o. De abia de acum încolo pot fi tocmiți zidarii și arhitecții.

Să mai observăm că s-a procedat discret, iar discreția este și un garant al eficienței. Și s-a demonstrat că dincolo de ritual și slujbe televizate poate să existe și altceva: casa zidită pe stîncă ori sămînța semănată în pămînt fecund. Și tot anul acesta s-au inaugurat noi seminarii și noi facultăți de teologie și s-a mai pus un început, fie el și simbolic, în domeniul introducerii religiei în învățămînt. Și fiindcă tot am pomenit de semne, de o aparte semnificație îmi apare legiuirea pomenită: ea joacă și rolul batistei fluturată din trenul pus în mișcare trecutului rămas pe al gării peron. Un exemplu realist care poate fi sugerat acelor care vorbesc, gesticulează dar rămîn în faza vociferării.

Îmi amintesc acum ce-mi spunea odată părintele arhim. Ciprian Zaharia, starețul Mănăstirii Bistrița: „Mie îmi trebuie aprobarea pentru repararea unei turle și odată avută, refac toată biserica.” Știa starețul de ce pune atîta preț pe patalama. Și Biserica are de-acum un cadru legal prielnic. O felicităm. Fără a retracta nimic însă din ceea ce am scris pînă acum în cadrul acestei rubrici. Pentru că fără un Sinod împrăștiat, fără contribuția Grupului de reflexie și înnoire, fără un mitropolit tînăr și înzestrat la lași și chiar fără chirăielile (uneori isterice) din public, fără diatribele

intelectualilor și zgîlțielile presei, nu știm dacă s-ar fi ajuns la recolta din 25 septembrie.

(1990)

SELECȚIA NATURALĂ

Era la începutul lui august 1986. După înmormîntarea patriarhului Iustin a avut loc masa de pomenire. La sfîrșitul ei, cîțiva dintre invitați au fost poftiți discret să mai rămînă într-un salon din palat la o ceașcă de cafea; erau membri ai Sf. Sinod, persoana care mi-a povestit întîmplarea și reprezentantul statului la funeralii - Gogu Rădulescu. Între acesta din urmă și I.P.S. Antonie s-a înfiripat o discuție filosofică. Probabil că înaltul ierarh își aduce aminte cu nostalgie de ea: vîntul îi sufla din plin în pînze și venirea sa în scaunul de la București părea după unii iminentă. În decursul dialogului urmărit cu respectuoasă tăcere de asistență, mitropolitul i-a declarat pe un ton aforistic interlocutorului că vrea să fie un om al vremii sale. Demnitarul i-a cerut să nuanțeze, însă chiriarhul, întocmai ca un artist care nu își poate explica opera, a eșuat în tentativa de tălmăcire.

Eu cred mai degrabă că vremurile își aleg oamenii și nu invers. Indubitabil, I.P.S. Antonie a fost omul ultimelor două decenii. Dar de aici nu reiese că poți fi omul oricăror vremuri. Nu! Ca să folosim tropii Ecleziasului, există perioade pentru îmbrățișare și altele pentru desprinderea din îmbrățișare. Ce a făcut înaltul ierarh de la începutul anului și pînă acum? S-a apucat să se disculpe - recurgînd chiar și la minciună -, să folosească tot mai des conjuncțiile adversative dar și însă, să se explice, să susțină că nu a săvîrșit cutare lucru sau că l-a săvîrșit numai pe jumătate... Pladoarie plictisitoare și nesărată, cu atît mai mult cu cît, vorba lui

Guicciardini, oamenii nu trebuie să se laude că n-au făcut și n-au zis, căci adevărata mândrie este să poți spune: am zis, am făcut ! Cam așa se comportă un... om al vremii sale. Alții, aflați aproximativ în situația I.P.S. Sale, au tăcut cu prudență și n-au ieșit la drumul disculpărilor. Iar o altă categorie, tot din Sf. Sinod, sau, în general, din Biserică, chiar a înfăptuit ceva: pentru că între acești oameni și prezentul pe care îl trăim există o afinitate organică. Persoanele care sînt legate prea puternic de trecut își întorc însă capul instinctiv către asfințit: de-acolo așteaptă o mîntuire iluzorie și de aceea nu reacționează. Sau reacționează pe dos. Scriptura ne spune că unde e comoara ta se află și inima ta. Tezaurul I.P.S. Antonie se încadrează în *passato remoto*. Nu mai știu cine a spus că dacă îi iei eparhului nostru fotoliul de avion, e ca și cum i-ai estropia personalitatea și de aceea de un an încoace e ca un matroz exilat pe uscat. Ce frumos povestea I.P.S. Sa într-un interviu (cf. *Vatra*, nr. 5 / 1989) cum începe un manuscris la Tokio, îl continuă la Buenos Aires și-l încheie într-o metropolă europeană ! Sau măcar acordul final îl pune la Păltiniș (din patriotism).

Însă nici „pe plan intern” I.P.S. Antonie, prins cu „attende que je t'explique”, nu s-a mai distins în anul acesta care stă să se termine: nu ne-a mai dat nici o operă nemuritoare, n-a mai descoperit niciun răvaș al lui Miron Cristea, nu ne-a mai comentat cu aceeași familiaritate zglobie viața culturală și revistele la rubrica *Semnalăm...* (defuncta rubrică zisă și „Veselia”) din „Telegraful Român”...

Nu poți fi omul tuturor vremurilor: soarele nu rămîne fixat în strălucirea de amiază. Astrul acesta este itinerant și în timp ce declină peste o regiune, își trimite în alte părți dogoarea. Așa se face că reunită în cea de a treia sesiune, Conferința Națională a Preoților Ortodocși „dezavuează orice tentativă de a provoca tensiuni interetnice (...), tensiuni de

ordin social, ca cele (cacofonia ar fi putut lipsi, n.n.) din 13-15 iunie de la București, sau mai ales, tensiuni de natură interconfesională...” Așa se face că I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei, acordă un interesant interviu revistei „Opinia studențească” (nr. 47) în care declară: „Trebuie să ne debarasăm de mentalitatea că orice întîlnire a Bisericii cu oficialitățile este o aservire”...De la Timișoara, I.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, își trimite adeziunea Alianței civice, iar „România liberă” o reproduce cu reverențiozitate în facsimil. Gestul înaltului ierarh ne arată, nu numai simbolic, că ortodoxia nu este deloc demodată sau anacronică și că poate vorbi fluent limba vremii sale...La Alba-Iulia, episcopul locului, P.S. Andricuț, scoate de sub tipar o ediție a *Patericului* și presa se grăbește să salute faptul... Istoria nu stă pe loc iar o bună parte din oamenii Bisericii dovedesc promptitudine, mobilitate și eficiență creștină.

Vremea merge cu instinct sigur către oamenii săi. Înalt Prea Sfințitului Antonie îi rămîn amintirile. Și perspectiva memoriilor. Poate că vom regăsi acolo și episodul dialogului filosofic de care pomeneam la început. Pentru că una este să iei cunoștință de el la mîna a doua și alta să-l afli direct de la sursă, narat de protagonist.

(1990)

CENZOR ȘI MITROPOLIT

Un tînăr dascăl de la Institutul teologic din Sibiu, căruia îi vine ca turnat dictonul „valoarea nu așteaptă numărul anilor”, a scris un articol în care pune problema colaborării ierarhiei noastre bisericești cu dictatura comunistă. Articolul a fost inclus în sumarul revistei *Mitropolia Ardealului*, de unde l-a scos cu tăraș, înaltul ierarh al locului, Dr. Antonie

Plămădeală. Care va să zică, cenzor. Din mila lui Dumnezeu: Cenzor și mitropolit.

Înțelegem, e greu să vorbești de funie ... Dar ne amintim că într-un interviu din revista 22, I.P.S. Antonie se plîngea că cenzura defunctului Departament al Cultelor îl persecuta. Așa de tare încît a scos cu nemiluita cărți pe care și-a așternut dregătoria bisericească și numele. Acum, I.P.S. vrea să continue. Se pare că recipisele rămase de pe urma lui Miron Cristea și needitate sînt nesfîrșite. Pe N. Steinhardt, care a fost închinoviat într-o mînăstire din Ardeal, să-l publice laicii, pe duhovnicul Teofil Pîrîianu, tot ei ! S-a cules la Sibiu o carte a părintelui profesor Dumitru Stăniloae - e pentru prima dată cînd se întîmplă - și restul spațiului tipografic a fost arvunit de mitropolit.

După ce a evitat iminenta retragere - paretisisul -, după ce nu îl mai apărau decît „România Mare” și „Națiunea” d-lui Drăgan (greco-catolicul la nevoie se cunoaște), după ce un mare scriitor l-a numit „Cațavencu mitropolit”, I.P.S. Antonie s-a gîndit că la noi memoria oamenilor e scurtă. A luat-o mai întîi cu simpozioanele. În schimbul unei țuici oferite la Sf. Mînăstire Sîmbăta participanților la un colocviu consacrat lui Cioran, s-a putut afla și I.P.S. în sală. Se pare însă că Dan C. Mihăilescu e insensibil la aperitive, dacă am înțeles bine din comentariul publicat ulterior în *Contrapunct*.

Că Emil Cioran este un mare stilist și un cugetător în vogă în Apus, nu încapă nici o îndioală. Dar, într-un moment de demonizare, a scris niște pagini infamante despre Apostolul Pavel. Nu mai pomenesc de alte reflexii la adresa creștinismului. Și atunci, să fie I.P.S. Antonie un mitropolit masochist ? Pentru că ceea ce e permis unui laic, nu-i este îngăduit unui om al Bisericii. Pravila ortodoxă interzice „să ne rugăm cu ereticii”, dărmite să mergem la praznice consacrate detractorilor credinței noastre. Însuși tatăl lui Cioran, care a

fost preot, a cumpărat întregul tiraj al unei cărți publicate în anii '30 de fiul său și l-a ascuns într-un pod sau l-a distrus.

Nereușind să spună mai nimic din sine însuși - și va împlini 65 de ani - I.P.S. Antonie a ales o cale mai potrivită și mai modestă: lustruirea idirectă, prin atingerea de alții; fie vii, fie morți. A încercat să-l călugărească pe Noica și s-a mulțumit să-l înmormînteze, făcîndu-și un merit din asta; apoi să se împrietenească măcar cu ucenicii filosofului, care i-au întors spatele dezgustați după interviul din 1988; interviu în care spunea că nu s-a demolat nici o biserică în România... I.P.S. Antonie juca la chintă în două capete: lăuda în *Telegraful*... și pe Andrei Pleșu și pe Artur Silvestri; și pe Mihai Șora și tandemul Mușat - Ardeleanu; și pe Al. Zub și pe I.D. Bălan; și pe Nicolae Manolescu și pe M. Ungheanu... Numai că oamenii nu au vanitatea atît de facilă, pe cît își închipuie arhiepiscopul Sibiului, încît să-i încînte două-trei rînduri de elogiul stereotip și anodin.

Și ar mai fi un amănunt pe care l-am descoperit recent, răsfoind antologia *Pagini dintr-o arhivă inedită*; un lucru care mi-a scăpat atunci cînd am citit-o inițial: I.P.S. Antonie nu e numai anglofon, ci și maghiarofon. I.P.S. Sa a tradus din ungurește teza de doctorat a lui Miron Cristea, care se intitulează în original: „Eminescu, élete és művei...” Iată ce spune interpretul la p. VIII a volumului tipărit la Minerva în 1984: „Lucrarea (...) era uitată (...) sau mai degrabă necunoscută, ceea ce ne determină s-o reproducem în întregime în *Addenda*, în traducere.” La finele textului tălmăcit, nu apare nici o semnătură. E firesc, deîndată ce parafa I.P.S. Antonie este așternută pe pagina de gardă, în calitate de îngrijitor al ediției și de autor al studiului introductiv.

I.P.S. Antonie a devenit mitropolit al Ardealului în anul 1982, iar în 1984 a și tipărit cartea. În doi ani a învățat așa

de bine ungurește încît a reușit să traducă o teză de doctorat scrisă în limba maghiară. Gestul acesta nu-i poate lăsa indiferenți pe maghiarii din România !

Pe de altă parte, volumele I.P.S. Antonie au ceva din societățile pe acțiuni. Astfel, în lucrarea „Contribuții istorice privind perioada 1918-1939”, textul autorului semnat pe copertă se întinde între pp. 5-89 iar al lui Miron Cristea între pp. 91-422. Nostim este că de la un cap la altul al bucoavnei întâlnești colon-titlul „Antonie Plămădeală”. La fel și cu „Lazăr-Leon Asachi...”, și cu „Românii din Transilvania...” și cu „Lupta împotriva deznăționalizării...” etc. etc.

I.P.S. Antonie știe cum să ia fața la negustori.

„Cațavencu mitropolit” ?!...Mai degrabă - Gore Pirgu (1991)

O SCRISOARE DESCHISĂ

În periodicul patriarhal **Vestitorul ortodoxiei românești**, I.P.S. Pimen, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților, publică o scrisoare deschisă. Mesajul chiriarhului, semnat și de Consiliul eparhial, deși are în vedere probleme cu care se confruntă arhiepiscopia Sucevei -probleme locale, deci - are și o netăgăduită rezonanță generală. E vorba de lucruri vitale pentru Biserica Ortodoxă Română, începînd cu monopolul lumînărilor. „Acum, spune I.P.S. Pimen, Biserica Ortodoxă Română nu mai are nici o posibilitate materială datorită economiei de piață liberă ce se practică și care pentru noi înseamnă sărăcie; sursa de bază a veniturilor Bisericii realizate în trecut din vînzarea lumînărilor, este în mîna particularilor și veniturile de la credincioși sînt cu totul neînsemnate. Solicitarea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pentru

decretarea monopolului Bisericii asupra lumînărilor și a altor articole bisericești a rămas fără răspuns.”

Pentru a sugera ce a însemnat acest monopol pentru Biserică, voi aminti răspunsurile pe care patriarhul Justinian le-a dat unui episcop străin la următoarele întrebări:

- Cum adunați atîția creștini la Biserică ?
- Cu clopotul.
- Și cum strîngeți atîția bani ?
- Cu lumînărica.

Este, așadar, imperios pentru Biserică să își păstreze monopolul asupra lumînărilor și al obiectelor de cult („colportajul”), cu atît mai mult cu cît aceste obiecte - icoanele în primul rînd - nu au valoare spirituală dacă nu sînt sfințite. Statul actual trebuie să arate că acordă respect și prețuire Bisericii nu prin participarea Acesteia la ceremonii și sfințiri, care au devenit excedante, ci prin măsuri concrete.

De-a lungul timpului Biserica Ortodoxă a reușit să lase o amprentă atît de puternică în viața poporului român, să creeze opere de spiritualitate și cultură și chiar să ajutoreze pe frații de credință mai săraci, și datorită bunurilor pe care le-a deținut și pe care a știut să și le chivernisească. De la Cuza încoace, însă, Biserica a început să fie deposedată de averi; proces pe care regimul comunist l-a dus la apogeu. Recenta Lege funciară nu a dat decît prilej de reparație simbolică și ajunși aici îl vom cita din nou pe I.P.S. Pimen: „După revoluția din Decembrie 1989, Biserica, prin faimoasa Lege a fondului funciar, nu poate primi din terenurile avute decît o infimă parte: 10 ha. mînăstirea; 5 ha. schitul și parohia, restul de terenuri confiscate Bisericii de comuniști rămîn pe mai departe confiscate. Prin aceasta să înțelegem că noii legiuitori apreciază ca binevenită confiscarea averilor bisericești ?”

Un neprevenit s-ar putea întreba la ce-i folosesc unei mînăstiri proprietățile de teren ? Pentru a ne face o idee

trebuie arătat că au existat mănăstiri cu sute de călugări în țara noastră pînă la decretul din 1959 care a decimat monahismul. Dar și în prezent există mănăstiri cu zeci de călugări, cu schituri aferente. Acești călugări trebuie să își agonisească hrana, să ofere pelerinilor mîncare și adăpost la arhondaric, să desfășoare opere de binefacere, să sprijine parohii mai nevoiașe, să plătească lucrările de refacere și restaurare ale propriei mănăstiri... Se vorbește insistent despre rolul caritativ al Bisericii, ori, ca să poată să dea, Biserica trebuie la rîndul Ei să aibe. Aceasta a fost rațiunea pentru care secole de-a rîndul mînăstirile, sau chiar parohiile, au fost înzestrate cu averi imobiliare, cu terenuri, cu uzufructul unor prăvălii... Și trebuie să recunoaștem că Biserica a știut să își administreze averea. Chiar în anii comunismului, cînd bunurile Sale ajunseseră simbolice sau infime, Biserica - îndeosebi stareții mînăstirilor - a fost un exemplu de chibzuință și bună gospodărire.

Se subînțelege din scrisoarea I.P.S. Pimen că în cei doi ani care au trecut de la prăbușirea dictaturii, Biserica a adoptat o atitudine de expectativă în raporturile cu Statul. Care a fost consecința acestei „blîndeți”? Ne-o spune tot chiriarhul: „În prezent statul și guvernul actual alocă sume foarte mici față de cele alocate de statul comunist și nu pentru toate lucrările ce se impun.” (s.n.)

Confruntată cu o asemenea situație, Arhiepiscopia Sucevei își reclamă bunurile care i-au aparținut și cităm iarăși din textul scrisorii I.P.S. Pimen: „Nu ne ajută nimeni din cei în drept și avem nevoie să fim ajutați materialicește. Dacă nu puteți să ne ajutați, cerem: 1. Retrocedarea fondului bisericesc al Bucovinei; 2. Retrocedarea tuturor imobilelor bisericești din Bucovina, luate abuziv de comuniști (...); 3. Despăgubiri pentru imobilele dărmate; 4. Restituirea sau despăgubirea pentru obiectele de cult (icoane și obiecte

bisericești de aur și argint) aflate în muzeele țării sau în visteria Statului.”

Dacă Biserica și-ar primi înapoi bunurile ce i-au fost expropriate, Ea ar face față propriilor nevoi materiale. (S-ar cuveni însă ca să i se recunoască monopolul - vital pentru Ea - al lumînărilor și colportajului). Mai mult, Biserica - credem noi - ar putea să asigure salariile slujitorilor Săi, salarii pe care Statul nu le-a mai plătit din 1959, cînd le-a înlocuit cu o „subvenție” care pînă la 1 aprilie 1991 a fost de opt sute de lei pentru un preot paroh...

Biserica, lasă I.P.S. Pimen să se înțeleagă, n-ar fi vrut să adopte această atitudine radicală, dar o silește Statul, prin indiferența sfidătoare cu care a tratat-o sub aspect material în ultimii doi ani.

Oare se vor ralia Sf. Sinod și P.F. Patriarh la soluția I.P.S. Pimen ?

(1991)

VREMEA TINERILOR

Părintele Ioan Dură, paroh din diaspora, a tipărit la Bruxelles o broșură intitulată *Arhiepiscopia ortodoxă română pentru Europa Centrală și Occidentală*, cu sediul la Paris, de la 1 ianuarie 1990 pînă la 1 aprilie 1993, și perspectivele acesteia.

În cele șaizeci de pagini de text, părintele Dură se face purtătorul de cuvînt al păsurilor și nedumeririlor preoților români canonici din străinătate. Înainte de a le pomeni, să explicăm ce înseamnă, raportat la diasporă, preot „canonic”, respectiv „necanonic”.

La sfîrșitul anilor '60, dar mai ales la începutul anilor '70, Patriarhia a înființat o serie de parohii, în Statele-Unite,

Europa sau Australia, instalînd acolo păstori. Inițiativa nu era atît a Patriarhiei, cît a Ministerului de Externe și-a serviciilor secrete, care, pe de o parte căutau să capteze emigrația română și s-o aducă la sentimente mai bune față de regimul comunist, iar pe de alta să contracareze influența și autoritatea preoților „necanonici”. Aceștia din urmă, hirotoniți de ierarhii ruși din exil sau aflați sub jurisdicția directă a Constantinopolului, aveau o atitudine net anticomunistă. Cum se întîmpla la Biserica română din Paris, cîștigată pentru o scurtă perioadă de timp de Bucureștiul duhovnicesc, dar ai cărei enoriași s-au recules repede.

Despre păstori canonici s-a scris mult, mai ales în exil, iar cărțile generalului Pacepa nu lasă nici un dubiu în acest sens. E suficient să deschidem volumul *Moștenirea Kremlinului* la pagina 328 și să cităm: „Un accent deosebit trebuia acordat creării de «deplin conspirați» în rîndurile preoților ce veneau în contact cu parohiile emigranților din țările vestice.”

Tipic pentru categoria aceasta de preoți era părintele Dumitru Găină din Australia, care în preajma zilei de 22 decembrie 1989 își îndemna enoriașii să facă o demonstrație de sprijin lui Ceaușescu, sau parohul Marin Braniște de la Viena, înlocuit iarna aceasta. În Statele-Unite, Arhiepiscopia „canonică” trebuia să atenueze activitatea arhiepiscopiei conduse de Valerian Trifa. O momeală curentă era și naționalismul bisericesc, reflex al naționalismului oficios al Bucureștiului. Evident că opera aceasta de dezbinare și defăimare insidioasă rămîne o pată. De aceea ne surprinde că părintele Ioan Dură, teolog remarcabil, care s-a purtat cu demnitate și a refuzat să vină în țară în ultimii ani ai deceniului nouă, e solidar cu parohii „canonici” și cu arhiepiscopul demisionar Adrian Hrițcu.

În opera aceasta securisto-duhovnicească, trebuie să reamintim, s-a distins I.P.S. Antonie, mitropolit al Ardealului, în calitatea sa de dregător bisericesc însărcinat cu relațiile externe ale Patriarhiei, secondat din 1985 de P.S. Nifon Mihăiță. La fel, părintele Părvu. Și iată că această ctitorie se părăginește și se ruinează. Patriarhia, ne spune în jalba sa tipărită părintele Ioan Dură, își cam întoarce fața de la preoții „canonici”, după ce l-a determinat pe arhiepiscopul Adrian să facă paretisis, și mută centrul de greutate de la Paris pe Berlin, unde a creat iarna aceasta o Mitropolie. Parisul va deveni deci sufragane Berlinului. Mai mult: se manifestă un sincer interes pentru reconcilierea cu preoții „necanonici”, cu Arhiepiscopia anticomunistă Vatra din Statele-Unite, preotul Marin Braniște e înlocuit fără măcar să i se mulțumească pentru prestație, „canonicii” nu mai primesc nici colportaj din țară... Deocamdată, așa cum știm, șapte preoți „necanonici” din Germania au optat pentru oblăduirea Patriarhiei.

Acestea sînt faptele, deci. Și ele ne arată că Biserica știe să fie realistă și chiar să purceadă bărbătește la ștergerea unor greșeli. Dar faptele aparțin unor oameni. În situația noastră, unor oameni tineri, respectiv Mitropolitului Daniel al Moldovei și P.S. Teofan Sinaitul care din iarna anului trecut a preluat însărcinările înaintașului său de tristă amintire, P.S. Nifon, respectiv „externele” și parohiile din străinătate. Nu știu dacă P.F. Teoctist l-a citit pe Nae Ionescu și cunoaște adagiul acestuia Tinerii au întotdeauna dreptate, dar a procedat în acest spirit. Pentru că și I.P.S. Daniel, și P.S. Teofan sînt oameni tineri și destoinici. Și iată că - acesta e numai un aspect - au reușit să spele obrazul „extern” al Bisericii, iar această realitate reiese à rebours tocmai din tînguirile preoților instalați în Occident în anii '70.

E lesne să ne imaginăm ce s-ar fi întîmplat dacă în iunie 1990 ar fi fost ales în scaunul de la Iași I.P.S. Nestor,

fostul candidat pe listele senatoriale fedeseniiste. E iarăși adevărat că și I.P.S. Daniel a bijbuit la început: ne gândim la înscrierea sa în „Vatra românească” și la momeala pe care i-o întinsese acel Marius Chicoș Rostogan îmbogățit, pe nume I. C. Drăgan. Însă toate acestea țin acum de domeniul amintirii.

Prezența tinerilor în Sf. Sinod se arată a fi mai eficientă decât e prezența tinerilor în societatea laică românească. Numai că tinerii ierarhi nu sînt pisici cu clopoței, ci oameni care traduc gîndul în faptă. Amprenta lor se vede nu numai în planul „externelor”, ci și la Alba-Iulia sau la Galați. S-a văzut recent și la Sibiu cu prilejul vizitei Părintelui Rafail, fiul lui Constantin Noica. Acesta s-a ferit să-l întâlnească pe Mitropolitul care își făcuse prilej de reclamă din înmormîntarea lui Noica. S-a dus la Sibiu, dar ca oaspete al vicarului !

Patriarhul însuși, în decurs de opt-nouă luni, a făcut cîteva gesturi pe care opinia publică le-a prețuit și reținut: Apelul formulat cu prilejul alegerilor din septembrie '92, reactivarea Mitropoliei Basărabiei, Pastorală de Paști... Parcă e alt Patriarh decât acela care debarca însoțit de diacul zbîrlit de furoare P. I. David și de zaharisitul său amic Ciurea !

(1993)

REGELE ȘI BISERICA

Paștele acesta, al treilea prăznuit după căderea comunismului, a fost și cel mai autentic. A fost cu adevărat prilej de bucurie și de entuziasm creștin. Vibrația trăirii lui s-a apropiat de ceea ce era odată pentru român învierea lui Hristos. Emoție, fior, prilej de regăsire și de reîmpăcare și nu „ceremonie”.

Și asta datorită prezenței Regelui care a umplut un gol în comunitatea de iubire a Bisericii.

Să nu fie surprinși oamenii puterii laice și oamenii mentalității laice. Pentru ei religia, creștinismul constituie un mit sau un marafet care nu are decât însușire formală. Ei le consideră depășite și nici măcar nu au meritul înțîietății în acest sens. Începutul s-a făcut mai demult, cam odată cu revoluția franceză. Între puterea lumească și adevărurile credinței revelate nu există o legătură organică, ci doar aceea vagă „toleranță”. Și lucrul acesta nu întîrzie să se dea pe față. Pentru că intuiția, pînă la urmă, nu poate fi mistificată. Spune unei femei că o iubești: dacă nu crezi, dacă nu trăiești ceea ce mărturisești, ea va simți lucrul acesta și impostura va eșua.

Poporul este afectiv și intuitiv - și nu numai el, chiar și unii dintre noi aceștia care ne socotim mai „citiți”, mai „subțiri” sîntem la fel. Pentru că Dumnezeu a pus în oameni simțire și afectivitate, nu împietrire. Și lumea a simțit, a reacționat afectiv la prezența de Paște a Regelui, pentru că nu sîntem niște bușteni raționali și „progresiști”. Sîntem oameni, făpturi plămădite după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

De Paște s-a trecut în România un examen de creștinism. Au ieșit la suprafață seve de trăire religioasă pe care scepticii le credeau secătuite odată pentru totdeauna. Pînă acum Biserica părea amortită în formalism, în rolul care-i fusese destinat: rol de actor osîndit să spună doar „A venit trăsura” sau „Masa e servită !” Și deodată Ea a trecut în primul plan, a redevenit ceea ce este: Protagonistă.

Regele și-a ales terenul duhovnicesc (o făcea pentru a treia oară) și a stat ferm, pînă la sfîrșit, pe acest sol al Spiritului pe care numai El îl poate fertiliza, pentru că harisma lui de la Dumnezeu derivă, prin mijlocirea Bisericii. De aici și consternarea posomorită a laicatului politic. El nu crede că peste economic și peste politic mai poate exista o putere, și

încă mai mare, pentru că nu crede în Dumnezeu. Pariez că în lunile următoare vom asista la serenade. Trubadurii Stăpînirii lumești vor lua cobza la subțioară și se vor duce sub balconul Bisericii. I se va mai atribui niște pămînt acestei Sfinte Cenușărese, va fi întrebată mai des de nevoi și sănătate... Însă intuiția de care vorbeam va deosebi grîul de neghină, adică credința de interes.

Să nu uităm că Biserica a luat, în sfîrșit, o inițiativă; poate singura adevărată, pe față, și mare inițiativă din ultimii cincizeci de ani: l-a invitat pe Rege în țară. Dar n-a luat-o cumva și fiindcă a fost jignită și dezamăgită de puterea care o plasase în formalismul cel mai pur?! Care o subestimase brutal?... Să nu uităm, iarăși, că în postura de tăietor al nodului, de Alexandru duhovnicesc, Dumnezeu l-a ales pe I.P.S. Pimen, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților. Încet-încet i s-au alăturat și alți ierarhi: P.S. Gherasim Vrânceanu, de față la Putna; P.S. Andrei, Episcop de Alba-Iulia, I.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului care îl va vizita pe Rege vara aceasta, la Versoix, pentru a-l face o invitație la Timișoara...

... Nu putem să nu reținem nici tactul și blîndețea discret-afectivă a Prea Fericitului Patriarh, care a desemnat, mai întîi, pe cel mai tînăr ierarh din Sf. Sinod, P.S. Teofan, să facă slujbă arhierască în București, iar la Curtea-de-Argeș, lipsind ierarhul locului, a trimis un alt vicar, cu pogorămîntul să facă și slujbă de pomenire, în Săptămîna luminată, adică într-un interval în care nu se săvîrșesc parastase.

Era firesc ca Biserica, pînă la urmă, să se tragă instinctiv către Acela care o mărturisește și o cinstește cum se cuvine. Și atunci ce rost mai au insinuările prostești de „stil vechi” de felul aceleia că Regele ar fi... catolic, cînd, potrivit Constituției din 1923, monarhul și descendenții săi trebuie să fie ortodocși și cînd toate aceste prerogative au fost respectate cu sfințenie?!

Biserica e cler și popor și realitatea aceasta s-a văzut mai bine ca oricînd cu prilejul acestor Paști care au fost cu adevărat marcate de lumină și bucurie, de comuniune și concordie.

Biserica l-a invitat pe Rege, iar Regele a ridicat din adîncuri icebergul Ortodoxiei românești din care se vedea numai vîrfurile.

Cît privește evlavia Regelui față de Biserică, aceasta s-a păstrat identică pînă la sfîrșitul vizitei. Nu întîmplător în cuvintele de rămas bun sînt incluse și următoarele: „Toate acestea nu s-ar fi putut realiza fără sprijinul Sfintei Noastre Biserici.”

(1992)

MĂRTURIE ȘI DOCUMENT

La sfîrșitul lunii mai, oprindu-mă împreună cu doi ziaști de la Londra la Mînăstirea Bistrița, am avut ocazia să-l cunosc pe dl. inginer Dumitru Pârșcovanu, specialist în consolidări și restaurări de monumente istorice. Se afla acolo alături de alți doi experți în materie. Tustrei - oameni care au sprijinit mult Biserica, mai întîi în cadrul Direcției Monumentelor Istorice, iar după desființarea ei de către Ceaușescu, în mod particular, discret, dar nu mai puțin eficient și asumîndu-și riscurile aferente. Nu sînt singurii oameni din corporația lor care au procedat astfel după 1977; anul dezintegrării Direcției. Dar nu despre asta vreau să vorbesc, ci despre o mărturie pe care dl. inginer Pârșcoveanu a ținut s-o presteze în ianuarie 1990 în fața Grupului de reflexie pentru înnoirea Bisericii. O mărturie care implica un înalt ierarh. Demersul domnului Dumitru Pârșcoveanu a rămas însă fără nici un ecou atunci. Cum avea o copie a textului la

d-sa, mi-a dat-o, deopotrivă cu libertatea de a o face publică. Deși au trecut numai doi ani și jumătate de când a fost așternut pe hîrtie, textul respectiv a dobîndit virtuți de document; unul legat de trecutul recent al Bisericii noastre.

Iată ce mărturisește dl. inginer Pârșcoveanu: „Prin natura serviciului meu (inginer la monumentele istorice), am fost în măsură, chiar și fără voia mea, să aud și să cunosc multe fețe bisericești mai din toată ierarhia, prin vorbe și fapte. Departate de mine gîndul de a mă apuca să le împart și categorisesc, neavînd nici chemare, nici dreptul creștinesc de a face așa ceva, mai ales că pînă la urmă nici nu pot cu toată tăria să bag mîna în foc. De aceea singura întîmplare trăită de mine, în cel mai neînchipuit mod, dar legată de o importantă față bisericească a țării, țin să v-o relatez:

În mai 1989 am plecat, ca turist în Canada, împreună cu soția mea, bolnavă de cancer, pentru a vedea, poate pentru ultima oară pe fiul său, stabilit acolo din anul 1983, cu soția și nepoții. Soarta a vrut ca în adevăr să fie ultima întîlnire pentru că soția mea s-a prăpădit, trebuind înmormîntată creștinește acolo. // În ziua decesului soției mele, fiul meu a chemat, pentru împărtășanie, pe preotul dr. Petre Popescu, parohul bisericii Buna Vestire din Montreal, pe care l-am văzut prima oară în viață și care și-a făcut așa cum trebuie datoria, atît la slujba de înmormîntare, cît și la prăznuirea de 9 zile. // Din nefericire, între acele slujbe, stînd de vorbă cu fiul meu și cu dînsul, am înțeles că acolo în Montreal el reprezintă persoana nedorită și stigmatizată de biserică și autoritățile din țară, neacționînd probabil în slujba dictaturii interne și a verigilor ei de peste hotare. Această impresie mi-a fost transformată în convingere aproape totală cînd revenind în țară, singur de astă dată, în mai puțin de o săptămînă de la sosire, casa mi-a fost spartă de făptași rămași necunoscuți. Înscenarea a fost mare (au rămas și cîteva mii de

lei aproape la vedere), iar așa-zișii ofițeri de miliție, prezentați în civil, care s-au perindat în număr mare, au fost mult mai interesați să-mi cunoască ce rămăsese în casă decît ce se furase. Dar asta nu e totul, căci, ca o culme a întîmplării, îl cunoșteau și pe preotul Petre Popescu din Montreal și tare doreu să știe cum de am nimerit la el și pentru ce nu la celălalt preot român de acolo, care probabil informase asupra evenimentului. Negăsindu-se nimic compromițător am fost încă două săptămîni terorizat, găsind ușa de la intrarea în apartament, la 2-3 zile, descuiată. În acest timp mi s-a verificat convingerea că preotul Petre Popescu era adevărat om al bisericii și că puteam să-mi îndeplinesc mandatul ce mi-l încredințase.

Acest mandat din partea sa a fost de a mă adresa Înalțului mitropolit Nicolae Corneanu (pe care i-am spus că-l cunoșteam) cu îndemnul de a rezista în continuare ca înalt slujitor al Bisericii, presiunilor făcute de regim asupra sa, să lupte pentru adevărata biserică. Dînsul spunînd că asta este și dorința celorlalți preoți aflați în exil cu care domnia sa se află în contact. În același timp să-i transmit dacă poate să-i expedieze anumite buletine și reviste tipărite de Mitropolia Banatului.

Am transmis acest mesaj Înalțului mitropolit Nicolae, iar modul în care am fost primit de dînsul mi-a dovedit ce bine am făcut. În acest sens am primit și mulțumirile sale cuprinse într-o scrisoare din 11 octombrie 1989, pe care o am și o pun la dispoziție.”

Aici se încheie mărturia domnului Pârșcoveanu. Deși a rămas din ianuarie 1990 și pînă acum inedită, ea nu e și solitară. Într-un interviu publicat în 1990, în *Timpul*, profesorul Paul Miron de la Freiburg, devenit între timp doctor honoris causa al Universității din Iași, destăinuia lucruri similare sau aproape identice despre Exarhul plaiurilor (1992)

I.P.S. NESTOR CANDIDEAZĂ LA UN POST DE SENATOR

În cursul lunii iulie unele forțe politice au ispitit doi înalți ierarhi cu candidatura la președinție. Este vorba de I.P.S. Nicolae, mitropolitul Banatului, și de I.P.S. Pimen, arhiepiscopul Sucevei. Ambii aveau capital spiritual și moral. Mitropolitul Banatului, deținând această demnitate duhovnicească din 1962, a fost întruna rău văzut de fostul regim. În biografia sa există chiar acte de rezistență. Apoi, e o mare personalitate teologică.

I.P.S. Pimen a avut curajul, printr-o scrisoare deschisă, să ceară fără echivoc Stăpînirii proprietățile deținute de Biserică în eparhia sa și este autorul unui gest istoric: invitarea Regelui Mihai în țară. Pe care l-a poftit în calitate de „uns al lui Dumnezeu” și, cum se zicea în Bizanț, de episcop al treburilor din afară.

Cei doi sinodali au învins însă ispita. Au rămas fermi pe terenul duhovnicesc și n-au acceptat să împrumute împărăția Cezarului cu capital din visteria lui Hristos. N-au amestecat planurile. - O notă bună pentru Sf. Sinod, deci, implicit o sugestie pentru clericii amatori de politicianizare.

Desigur, existau precedente: după căderea Bizanțului patriarhul ecumenic era și etnarh, reprezentant al intereselor civile ale grecilor din Constantinopol; un rol oarecum similar, în secolul trecut, l-a jucat Șaguna, iar în secolul nostru, în Cipru, binecunoscutul arhiepiscop Makarios. Însă acestea erau situații cu totul speciale. Iar uneori, cumului de spiritual și lumesc, a avut finaluri neprevăzute. Un mitropolit grec a fost în 1967 prim-ministru. Odată căzut regimul care îl desemnase, nu numai că și-a pierdut, consecință a ipostazei de premier, arhieria, dar pînă și episcopii pe care i-a hirotonit n-au fost recunoscuți.

Cele de mai sus ni le-am amintit aflînd că I.P.S. Nestor, Mitropolitul Olteniei, și-a depus candidatura pe listele F.D.S.N. De ce a procedat el invers decît ceilalți doi colegi din Sf. Sinod ? Pentru că I.P.S. e o natură mai degrabă laică decît duhovnicească; pentru că ascensiunea sa nu a fost străină de sprijinul puterii lumești; pentru că face parte din acea categorie care, în fostul regim, s-a înălțat mai mult dînd din coate și trampînd cu stăpînirea decît prin merite proprii; pentru că și în Biserică sînt ariviști... Poate și pentru faptul că o biografie mai săltăreacă, la Sofronie Vulpescu ori Nifon Niculescu, a lăsat pe undeva urme și dovezi pe care ierarhul nostru ar vrea să le știe sub pecetea tainei. - Dar și pentru că este, structural, un om vechi, exponent și beneficiar al trecutelor vremi. Ca și I.P.S. Antonie, care, totuși, caută să o mai dreagă, ba cu înmormîntarea lui Noica, ba cu o autoinvitare la simpozioane Blaga ori Cioran.

I.P.S. Nestor a fost trecut în colegiul de redacție al revistei „România Mare” și nu a protestat. Împreună cu Patriarhul și cu I.P.S. Antonie s-a dus la manifestări patronate de omonimul partid extremist. Neșterse amintiri culinare au determinat cîțiva academicieni cotroceniști să-l facă „membru de onoare” al clubului lor. Și gros trebuie să le fie obrazul științific dacă au preferat un ierarh cu operă morganatică părintelui profesor Mircea Păcurariu ori mitropolitului Nicolae. De altfel I.P.S. Nestor nu ca membru de onoare, nu ca ambalaj academic se recomandă în public, ci ca academician sadea. Iar impostura aceasta o propagă și mediile de informare. Nostim e faptul că I.P.S. Nestor e poate cel mai vîrstnic doctor în teologie român: a decroșat acest titlu la etatea de 56 de ani.

Să aibe I.P.S. Nestor o irepresibilă vocație politică, pe lîngă aceea duhovnicească ? Un precedent există, însă el poate fi inclus mai degrabă în categoria carbonarismului.

Astfel, în 1972, pe când era episcop-vicar la Craiova, la moartea mitropolitului Firmilian, nu s-a împăcat cu ideea să rămână, cum se zice-n armată, „bun în grad”, și să lase să se instaleze în palatul Vorvorenilor actualul patriarh Teoctist. Așa că I.P.S. Nestor a organizat ceea ce s-a numit „răscoala protopopilor” din eparhie, instruindu-i să susțină că ei nu-l vor mitropolit pe episcopul de Arad. Până la urmă încercarea n-a reușit, iar la scurtă vreme, episcopul-vicar de pe atunci s-a ales, într-un grav accident de automobil, cu câteva coaste rupte; accident în care mulți au văzut răsplata lui Dumnezeu.

Acum, cine știe, cu experiența sa în rebeliuni protopopești poate mai pune la cale una și în FDSN.

I.P.S. Nestor e un fruct pîrguit, copt și cules (de putere) în vremurile anterioare lui decembrie 1989. Și este emblematic pentru o aripă din Sinod, dar și pentru un procent de preoți și chiar de călugări. Potrivit principiului vaselor comunicante, ei reprezintă în Biserică ceea ce reprezintă stînga în societatea de azi: paseismul. Acum, efectivul acesta bisericesc nu se mai întâlnește cu generalii, cu demnitarii, cu activiștii petrecăreți la mesele pe care le oferea în dosul perdelelor, ci pe listele aceluiași partid. Acum nu mai e vorba de victimă și de călău (clericul și prigonitorul ateu), ci de tovarăși de drum. În definitiv, n-a fost I.P.S. Nestor membru în FDUS ? De ce n-ar fi și în FDSN ?! Cine-l oprește ?!

Mitropolitul Olteniei nici nu are de ales: pentru menținerea jilțului arhieresc are nevoie de o proptea politică. Dacă ies în alegeri FDSN-ul și Ion Iliescu, poate-l vedem și patriarh... Numai că metodele acestea nu mai merg la sigur: în iunie 1990, când a candidat la Mitropolia Moldovei, I.P.S. Nestor, care pregătise și festinul victoriei în sala de mese a Institutului teologic, a recoltat numai 33 de voturi. Poate va avea mai mult noroc pe listele mirenești. Lumeț cum îl știm, nici nu ne-ar surprinde.

(1992)

CAM TÎRZIU, DAR EFICIENT

Foarte frumos, și foarte în spiritul Ortodoxiei, Apelul Patriarhului Teoctist, difuzat joi seara de Televiziune, privind campania electorală și alegerile. Numai că acest mesaj sosește destul de târziu, cel puțin în privința primei sale părți. E vorba de recomandarea făcută clericilor de a nu candida în alegeri. Cleric înseamnă **diacon, preot și episcop**. După cum, tot din cler - din cel inferior - fac parte cîntărețul ori paracliserul.

Abținerea de la politica de partid este un imperativ ortodox, chiar dacă el nu a fost respectat întotdeauna; la noi și pretutindeni. Disciplina Bisericii, ca și aceea a Armatei, e de o natură aparte. Clericul nu mai este un cetățean: el îi aparține mai întîi lui Hristos, Căruia i s-a afierosit necondiționat și Bisericii Sale, și numai în subsidiar Cetății. Pe care o slujește tot prin Hristos. Adesea mai eficient decît ar sluji-o prin Cezar, deîndată ce spiritualul primează.

Începutul Apelului patriarhal vine destul de târziu deoarece deja arhim. Simeon Tatu și mitropolitul Nestor Vornicescu și-au depus candidaturile. Iar candidatura chiriarhului de la Craiova ne arată de ce Apelul, îndemnul patriarhului nu a fost adoptat de întregul Sinod. Pentru că I.P.S. Nestor a spart unitatea Sinodului; a fisurat sobornicitatea. Însă acest lucru s-ar fi văzut și mai bine dacă P.F. Teoctist ar fi pus mai întîi problema necandidării clericilor în Sfîntul Sobor, sau dacă și-ar fi făcut publică chemarea-i pastorală înainte de depunerea listelor electorale. Așa, Apelul Său poate părea o consecință a nefercitei inițiative nestoriene. Însă oricum ar fi, în urma Apelului, Mitropolitul Olteniei ar trebui să își retragă imediat candidatura. Să nu uităm că I.P.S. Sa s-a logodit implicit cu ideologia unui partid care este împotriva predării religiei în școli și care este pentru

neîncreștinarea oștirii. Mitropolitul Nestor contravine astfel și părții secunde din Apelul patriarhal, potrivit căreia un creștin nu poate vota opțiuni atee, ateiste, neocomuniste, șovine, rasiste. Și această a doua parte e cât se poate de creștină. Cum ar putea vota un creștin, și încă unul ortodox, un partid care promove aruncarea maghiarilor de pe turla Bisericii negre din Brașov, sau care face propagandă antisemită ?!

Prin Apelul Său, Patriarhul Teoctist i-a dezlegat pe creștinii ortodocși români de PRM, PUNR și FDSN. Și sub acest aspect mesajul nu mai este tardiv, ci vine în timp util. Să-mi fie îngăduită puțină slavă deșartă: Când am spus că pe 9 aprilie 1992 - am spus-o în Cuvîntul - I.P.S. Nestor și I.P.S. Antonie l-au ispitit pe P.F. Patriarh trădându-l după ei la Cernica, la o manifestare organizată de „România Mare”, nu am greșit. Pentru că azi I.P.S. Nestor candidează pe liste FDSN iar Patriarhul recomandă turmei cuvîntătoare să se delimiteze de naționalism, șovinism, rasism.

Mesajul de care vorbim a fost transmis, cum spuneam, joi seara (3 septembrie) de Televiziune. A doua zi nici un cotidian de tiraj - independent, oficios sau de partid - nu l-a reproduș. Asta arată că opoziția nu cunoaște Ortodoxia și nu-și cunoaște bine obiectivele.

I-am putea reproșa Patriarhului Teoctist că nu a uzat de autoritatea Sa în legătură cu cele două candidaturi. Dintr-un studiu privitor la prerogativele Întîistătorului, publicat în urmă cu cîțiva ani de profesorul canonist Nicolae Dură, știm că acestea nu sînt deloc neglijabile. Evident, în Biserica Ortodoxă, autoritatea e de natură părintească și nu cezaristă; autocrată. Arhimandritul impostor Simeon Tatu (care se recomandă stareț fără să fie, așa cum nu este I.P.S. Nestor academician) putea fi chemat la ordine și pus să își retragă candidatura de către Patriarhul sub a cărui jurisdicție

nemijlocită se află. Sub o altă formă putea fi chemat la ordine și I.P.S. Nestor.

Preferînd imperativului chemarea părintească, P.F. Teoctist a făcut și mai stridentă îndepărtarea lor de Biserică și de Ortodoxie. Pentru că în Bizanț călugării mureau sub aspect politic și social. Ei nu mai aveau nici un fel de drepturi civile. Iar arhimandritul și mitropolitul fedeseniști au uitat că sînt călugări.

Am spus odată cum I.P.S. Antonie a dat interviul acela de pomină (în care afirma că nu s-a demolat nici o Biserică în România), în 1988, pe puntea unui vas, în Rusia, sub privirile Patriarhului. Într-un mod similar a procedat Prea Fericitul Teoctist și acum: respectînd libertatea celor doi rătăciți și implicit a altor clerici care se vor fi aflînd pe liste electorale.

Dacă punem Apelul patriarhal - și cronologia ne-o impune - după refuzul net al I.P.S. Nicolae, respectiv al I.P.S. Pimen, de a candida în alegerile prezidențiale, gestul I.P.S. Nestor apare cu atît mai incalificabil și mai antisobornicesc.

Să ne reamintim că atunci cînd omulețul de la Plumbuita, împotriva tuturor canoanelor, s-a ridicat în Parlament ca o păpușă mînuită de sforari politici, împotriva invitării Regelui în țară de către I.P.S. Pimen, Patriarhul a blamat public acest gest. Acum Patriarhul dezavuează candidatura clericilor la dregătorii lumești și recomandă credincioșilor să nu meargă cu partidele care au pus în programele lor ingrediente anticreștine ori necreștine. Așa ceva n-a făcut Prea Fericitul în preajma Duminicii Orbului din 1990. Progresul este evident.

(1992)

I.P.S. ANTONIE, MONARHIST

Ziarele de săptămîna trecută anunțau pe prima pagină că în ziua de 22 septembrie, în cadrul Serilor de la Schitul Darvari, patronate de Fundația „Anastasia”, va fi prezentat volumul „Sfinții Îngeri” al Maicii Alexandra (Principesa Ileana), tradus în românește de P.S. Irineu Bistrițeanul, Episcop Vicar la Cluj. Pînă aici nimic surprinzător. Însă nu ne venea să credem, citind mai departe, că „Evocarea personalității celebrei monahii”... o va face I.P.S. Antonie Plămădeală. Desigur, alăturarea epitetului **celebru** calității de monah, trădează viziunea antoniană. Noi știm că monahii și călugărițele sînt în primul rînd smeriți și că a spune **schivnic** **celebru** e sinonim cu babă frumoasă. Nu știm dacă I.P.S. Antonie și-a amestecat pana în anunțul respectiv, dar, fără a psihanaliza morțiș, e întreaga concepție despre lume și viață a chiriarhului sibian aici. I.P.S. Sa dorește puterea și notorietatea mai tare decît dorește cerbul apa izvoarelor. Și această arșiță nu i-a fost deloc stîmpărată în perioada postrevoluționară. Baladarea pe la simpozioane s-a dovedit un eșec, creanga care-l ținea în mișcarea ecumenică s-a rupt, întreținerea conflictului dintre ortodocși și greco-catolici, discret dar ferm, s-a trecut, voiajele în străinătate s-au redus drastic pentru I.P.S. Antonie, iar în martie la Constantinopol, de pildă, și o știm din cele mai sigure surse, altcineva s-a distins: Mitropolitul Daniel al Moldovei...

În ultimii doi ani au urcat pe firmamentul Bisericii noastre nume de ierarhi care au în vedere mai mult binele obștesc decît folosul propriu, în frunte cu I.P.S. Nicolae și I.P.S. Pimen. Apoi, și alți ierarhi, mai tineri, arată că vor să pășească pe același drum drept. Greu atîrnă, în acest sens și Apelul Patriarhului Teoctist, privitor la alegeri, făcut public la începutul lunii septembrie.

I.P.S. Antonie rămăsese la cochetăria cu trecutul, nu chiar așa pe față și din topor ca I.P.S. Nestor, care ajunsese să candideze pe listele FDSN, dar rămăsese pe același raft al paseismului. Dovadă că în nr. 16 (85)/1992 din revista „Totuși iubirea” i se mulțumea la **Poșta redacției** pentru „emoționantele cuvinte de felicitare cu ocazia sărbătorilor de Paști”. Mitropolitul îl felicita de Paște pe poetul care de un alt Paște, cel din anul 1976, îi închisese pe mii de tineri la un spectacol dat la Sala Polivalentă, împiedicîndu-i astfel să meargă la Înviere. Patriarhul Justinian nu și-a ascuns atunci indignarea și se zice că nici nu și-ar fi economisit afuriseniile. I.P.S. Antonie felicita totodată un poet care îl ridicase în slăvi pe dictatorul demolator de biserici.

Cam în aceeași vreme cînd i se răspundea la poșta redacției ca unui debutant, I.P.S. Antonie mai mergea și la un praznic al PRM, la Cernica. Și iată că după cinci luni, același eparh, prezintă volumul călugăriței de os domnesc. Ortodoxia e prevalent simbolică și nu trebuie cine știe ce osteneală irmineutică pentru a decipta mesajul acesta. I.P.S. Antonie a devenit subit monarhist și ne-a comunicat-o într-un limbaj cît se poate de limpede.

Nu-i mărturisea IPS Antonie răposatului Gogu Rădulescu, de față cu martori, că vrea să fie un om al vremii sale ?!...Că prin asta chiriarhul înțelegea să fie un Argetoianu sinodal, adică un oportunist, că aceasta e interpretarea; o știm. Pînă la paradox. Așa se face că în toamna anului 1986, într-unul din numerele sale, revista de limbă română **Facla** din Israel susținea că patriarh mai bun ca I.P.S. Antonie pentru Biserica Ortodoxă Română nu s-ar putea găsi. În țară însă I.P.S. Antonie era naționalist convins și protocronist sadea.

Dacă n-ar fi existat Apelul din 2 septembrie al Patriarhului, am crede că I.P.S. Antonie ne sugerează monarhismul în virtutea unui scenariu; în virtutea unei

discreditări. Însă nu mă îndoiesc deloc de sinceritatea oportunismului I.P.S. Sale: *C'est le cri du coeur*.

I.P.S. Antonie a văzut că... ăsta-i drumul. Și fundația „Anastasia” i-a oferit podiumul și cadrul necesare pentru o adeziune publică. I.P.S. Antonie a plecat cu o zi mai devreme la ședința Sfintului Sinod de săptămîna trecută și a dejugat la Schitul Darvari, adică acolo unde se oprise și P.F. Patriarh în urmă cu vreo zece zile. Acompaniamentul P.S. Irineu își are rostul lui diplomatic, deși nu știm ce l-a determinat pe acesta din urmă să debarce într-o asemenea tovărășie. Afinități „externe”?!...Adică faptul că unul a studiat la Londra și celălalt la Princeton?...

Oricum, Fundația „Anastasia” promite să devină un institut specializat în spălarea reputațiilor ecleziale; un fel de „Nufărul” clerical. S-ar putea ca următoarea seară de la Darvari să-l aibe oaspete pe P.S. Nifon Mihăiță. Că doar și P.S. Sa tot la Londra a studiat.

Monarhismul pe care ni-l sugerează I.P.S. Antonie trebuie întâmpinat însă cu replica eroului din schița lui Caragiale: „Bine, Costică, acuma vii?...”

(1992)

MĂGĂRII ACADEMICE

Arătam în luna aprilie, tot aici, că într-o Academie Română care numără 157 de membri, titulari și corespondenți, dintre care 92 au fost aleși după căderea comunismului, numai unul dintre ei aparține Bisericii: părintele Stăniloae. Și că și acesta, deși e socotit în prezent cel mai mare teolog al lumii răsăritene, la o vîrstă matusalemică a fost nevoit să rămînă o bucată de vreme în vestibulul corespondenților.

Dintr-o Biserică națională cu peste zece mii de preoți, profesori teologi și ierarhi, numai unul a fost socotit demn de Academie, și acela izbindu-se inițial de opoziția tombaterelor marxiste de felul lui C. I. Gulian. Raportul era de 1/157.

După decembrie 1989 s-a completat și o listă de membri post-mortem ai Academiei Române. În această suită de umbre nu a fost găsit un loc pentru nici un preot sau profesor teolog. Istoricul bisericesc Niculae M. Popescu, epurat din Academie de către comuniști, n-a fost reintegrat în felul acesta. Nimeni nu s-a gîndit să aducă un omagiu formal lui Teodor M. Popescu, lui Liviu Stan sau mitropolitului Tit Simeedrea; ultimul fusese și el „epurat”. Și lucrurile s-au întîmplat așa din cauza ignoranței. Pentru că ce legătură putea să existe între academicienii comuniști și post-comuniști și Biserica, respectiv Teologia românească?!

Spun aceasta deoarece Academia actuală e mai puțin strînsă la punga axiologică formal. Ea l-a desemnat membru de onoare pe săltărețul mitropolit Nestor și a încercat să-l ispitească și pe părintele Anania. Președintele Drăgănescu a umblat după diortositorul Noului Testament ca un maître d'hotel după clientul care nu vrea să-i calce în prăvălie în condiții oneroase.

Acum, recent, Academia a mai ales trei membri de onoare aparținînd Bisericii noastre, respectiv ierarhiei. Doi sînt mitropoliți: I.P.S. Nicolae, respectiv I.P.S. Antonie.

Nu știu cum va fi reacționat la aflarea știrii cel dintîi înalt chiriarh. Pentru că, măcar prin natura demnității, este un om activ, în putere și surprinzător de tînăr în raport cu vîrsta de 68 de ani. Eu mi-l imaginez pe I.P.S. Nicoale susținînd comunicări, vorbind despre raportul Blaga-Șaguna, despre simbolurile religioase, ori în calitate de patrolog. I.P.S. Nicolae nu este omul care să fie adus de subțiori la ședințe, o dată pe an, și să moțăie în fotoliu. Ar trebui să refuze „onoarea”.

I.P.S. Antonie e sensibil la „titluri” ca negrii la sticla colorată. Iubește forma și va primi bucuros medalia, dar dacă îl comparăm cu cel de-al treilea ales, P.S. Emilian Birdaș, I.P.S. Antonie e chiar un luceafăr.

Desemnarea P.S. Emilian ca membru de onoare al Academiei este elocventă mai degrabă sub raport social decât „științific”. Există o categorie de oameni ai trecutului care nu s-au resemnat, care, speculând cu sfruntare haosul și lipsa de memorie, dar mai ales faptul că marea majoritate a celor chemați să decidă sau să omologheze n-au fost nici ei sfinți, caută să profite. Dar dacă nu pot să se reîntoarcă pe pedestalul pierdut, măcar să reurce câteva trepte pe scara care duce acolo.

M-a frapat faptul că la recenta alegere a Episcopului Oradiei, P.S. Emilian a obținut, în primul tur de scrutin, 22 de voturi, adică 20 la sută din totalul lor. Deci, acesta e procentul restauraționiștilor în Sinod și în Adunarea Bisericească.

P.S. Birdaș este un I.P.S. Nestor mai mic, mai „județean”. Episcop de Alba-Iulia, al unei eparhii reînființate de Ceaușescu, P.S.S. s-a distins prin naționalism și prin lipsă de gust: e singurul birou de ierarh în care am văzut flori artificiale. Prieten la cataramă cu Adrian Păunescu, avea toate trăsăturile omului vesel la petrecere (chiar excesiv de vesel) și violent la mînie. A fost singurul ierarh care își altoia preoții. Asta nu înseamnă că dl. președinte Drăgănescu sau vreun alt academician riscă să se aleagă cu un dos de palmă sau cu un cap în gură de la P.S. Emilian. După ce preoții și-au alungat eparhul, acesta a tras unele învățăminte din noua-i situație. Inedită și paradoxală. Pentru că nu se poate ca un profesor, dat afară, să zicem, de la Universitatea din București, să reapară... conferențiar la Cluj. Sau un general să devină colonel. S-a putut însă ca un episcop eparhiot să dispară din

Alba-Iulia, și să ajungă... arhiereu-vicar la Arad. Dar în Sfîntul Sinod se poate orice. N-a fost bîntuită ierarhia noastră interbelică de numeroși văduvoi tocmai pentru că se politicianizase Sinodul ?!

Mîngîierea dată P.S. Emilian are substrat de castă și politic. Există o „frăție” a oamenilor vechi; o solidaritate care nu este doar paseistă, ci și eficientă. Așadar, Academia continuă să considere Biserica și Teologia națională numai sub aspect **formal**. În zadar își sporește părintele Păcurariu opera, cu o Istorie a Bisericii din Ardeal și cu o alta - scurtă dar concentrată - a Bisericii din Basarabia. Academicienii nu sînt nici măcar patrioți. (Sau regizorii lor din umbră.) În zadar există ierarhi tineri cu contribuții remarcabile; de pildă, despre isihasm. Nu pe ei îi vom vedea la Academie, ci corelativul fostului episcop de Alba.

Dar ce operă are acesta din urmă ? **Absolut niciuna**. A editat Noul Testament de la Bălgrad, în a cărei prefață se poate citi la pagina 27: „Mai întîi ne îndreptăm gîndul și inima, cu cea mai aleasă prețuire și recunoștință, către înțeleptul nostru conducător, primul bărbat al țării, ocrotitor al științei și culturii românești, luptător neobosit pentru bunăstarea poporului nostru și cauza păcii în lume, Excelența Sa Domnul...” ș.a.m.d.

Cînd actualul Patriarh a editat Biblia lui Șerban Cantacuzino, n-a scris decât o predoslovie scurtă și duhovnicească. Atît. La fel și cînd a editat, la Iași, Dumnezăiasca Liturghie a lui Dosoftei.

Iar dacă reprezentările în Academie sînt formale, simbolice și politice, dacă sîntem mai degrabă la nivelul fostei Mari Adunări Naționale, decât al unui for de cultură, atunci de ce n-a fost chemat Patriarhul, că doar și el e... șef de cult. Nu ?!

(1992)

SCRISOAREA PATRIARHULUI ALEXE II

De la întâlnirea panortodoxă din Fanar, care a avut loc în martie, delegația noastră bisericească, formată din Patriarhul Teoctist și Mitropoliții Daniel și Antonie, s-a întors foarte optimistă. Titulescul nostru eclezial, I.P.S. Antonie, s-a și grăbit să dea un interviu în „România liberă”, în care arăta că situația Bisericii basarabene e ca și rezolvată, că Patriarhul Moscovei a luat act de cererile și chiar de soluțiile Bisericii noastre în această problemă, că discuțiile vor continua...

Între timp, fără să întrebe pe nimeni, Patriarhul Alexei II acordă o autonomie cât se poate de formală Bisericii unor state care s-au desprins de defunctul URSS. Implicit și Bisericii Basarabiei, care, întocmai ca și Bucovina, făcuse parte din Patriarhia Română. Și totuși în bisericile ortodoxe din acest stat „suveran și independent”, la Liturghie e pomenit în continuare Patriarhul Alexei.

Ce s-a mai întâmplat, se știe: la Chișinău s-a alcătuit o partidă eclezială rusofilă, în jurul arhiepiscopului Vladimir, iar la Bălți una românofilă - care dorește realipirea la Biserica mamă, Biserica românească, în jurul Prea Sfințitului Petru Păduraru, care a îndurat și îndură umilințe, jigniri și amenințări.

În zilele de 24-25 septembrie a avut loc ultima ședință a Sf. Sinod al Bisericii noastre și s-a luat atitudine în favoarea fraților basarabeni, s-a făcut mai mult decât se face pe plan politic și s-a dat un comunicat elocvent. Actul acesta, pentru că a fost un act demn de toată lauda, n-a rămas fără urmă. Patriarhul Alexei a trimis Patriarhiei noastre o scrisoare care nu e deloc irenică, ba e chiar insolentă, și, cu toate că întîistătătorul Moscovei și-al întregii Rusii este eston după trup, strălucește prin logică rusească. Printr-una demnă de personajele lui Cehov.

E păcat că Patriarhia n-a făcut public textul scrisorii. Ca pe un pandant la Comunicatul propriu privitor la Biserica din Basarabia dat după ținerea ședinței sinodale din septembrie. Cu atât mai mult cu cât acest mesaj moscovit a fost luat în discuție de Sinodul Permanent al Bisericii noastre la sfîrșitul săptămînii trecute.

Ce se spune în epistola Patriarhului Alexei, la al cărui text am ajuns pînă la urmă și noi? Între altele, nici mai mult nici mai puțin decât că pactul Ribbentrop-Molotov n-are absolut nici o legătură cu aspectele canonice și cu cele de jurisdicție. Ca și cum nu în virtutea acestui pact, Patriarhia Rusă ar fi ajuns să oblăduiască duhovnicește pămîntul românesc din Basarabia și pe cel din Bucovina ●... Se mai spune ceva și despre o jurisdicție efemeră în anii 1791-1792, și chiar există o afirmație în doi peri referitoare la momentul 1918 cînd Basarabia a revenit țării căreia îi aparținea.

Finalul scrisorii Patriarhului Alexei II constituie iarăși o capodoperă de logică muscălească: „Repet împreună cu de-a pururea pomenitul patriarh Tihon afirmația conținută în mesajul mai sus amintit adresat Sfințitului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, potrivit căruia orice problemă bisericească controversată poate fi rezolvată în mod canonic numai cu eforturile unite ale întîistătătorului bisericilor implicate în aceasta. Este de la sine înțeles că în acet caz trebuie să ținem neapărat seama de voința poporului lui Dumnezeu.”

Așadar, după ce Biserica Rusă a luat, în chestiunea basarabeană, hotărîrile pe care le-a luat, fără să se consulte cu ierarhii români, așa cum promisese la Constantinopol, și cu atât mai puțin cu „poporul lui Dumnezeu”, vine cu această trăsură de final epistolar.

Pas de te plînge la Patriarhia Ecumenică! Constantinopolul ține aproape pe față partea Rusiei. Și asta s-a văzut mai ales din faptul că la aceeași întîlnire din martie

Biserica ortodoxă din Ucraina, care numără atâtea milioane de suflete, n-a dobândit autocefalia. Și nici Biserica Macedoniei. Dar cum ar fi putut s-o dobândească, din moment ce Grecia are groază de eventualitatea înființării unui stat cu acest nume la hotarele ei, iar ierarhii de la Constantinopol sînt greci ?!...Bisericii ortodoxe albaneze autocefale, revenite la suprafață, i-a fost trimis un ierarh grec care s-o ajute să se reorganizeze. Și respectivul mitropolit a devenit pînă la urmă capul Bisericii albaneze, repet !, autocefale.

(1992)

UN ECHIVOC ELOCVENT

Despre pseudo-mînăstirea „Noul Ierusalim” din apropiere de Pucioasa, Filip Florian a publicat în această revistă un reportaj amplu și documentat, în urmă cu aproximativ o lună. Cîteva zile mai tîrziu aborda și revista clujeană **Nu** același subiect, în două numere consecutive. Inițial se promitea un interviu cu P.S. Irineu, Episcopul vicar de la Cluj; interviu pe care acesta nu l-a mai acordat. Așadar, echivocul persista. Era sau nu implicat vicarul de la Cluj în apariția „Noului Ierusalim” ? Acționase el pe teritoriul unui alt ierarh ? Își amestecase pana și în redactarea rînduielilor așezămîntului ?!...

Primul care a rupt pînza de păianjen a ambiguităților a fost, în aceeași revistă **Nu**, I.P.S. Vasile, Arhiepiscopul Țirgoviștei, adică al eparhiei în care se află comuna Glodeni. De la I.P.S. Vasile am aflat că P.S. Irineu fusese la Glodeni și tot de la Arhiepiscop, care este și un remarcabil teolog, am reținut expresia **ședințele de rugăciune**; expresie ce trimite la practici sectante. Primit cu rezerve la Glodeni în toamna anului trecut, I.P.S. Vasile a fost la rîndu-i ispitit de acești

sectari, însă nu s-a pierdut cu firea și i-a adus Patriarhului la cunoștință ce se întîmplă lîngă Pucioasa.

La sfîrșitul lunii trecute, inițiații așteptau cu interes Ședința Sinodului Permanent, format din Patriarh și cei patru Mitropoliți, deoarece se spunea că se vor discuta două subiecte care numai de rutină nu erau: Scrisoarea Patriarhului Alexei II, respectiv gradul de implicare al P.S. Irineu în clamoroasa poveste de la Glodeni.

Una din urmările acestei ședințe a fost, cum menționam, retragerea la o mînăstire a P.S. Irineu vreme de trei luni, răstimp în care se va alege, la 20 ianuarie 1993, și noul Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului. Scaun rămas vacant în urma morții lui I.P.S. Teofil. Or, faptul că P.S. Irineu, rămas locțiitor de Arhiepiscop, e trimis la odihnă și meditație în asemenea împrejurări, ne arată că echivocul său era mai mult decît semnificativ.

S-a spus: pe poarta așezămîntului de la Glodeni e săpată în lemn o strofă din Imnul regal, iar P.S. Irineu este un mărturisit monarhist. Ergo: prin „compromiterea” P.S. Irineu se urmărește compromiterea Casei Regale. Numai că asta e hermeneutică de bodegă. Și o asemenea „interpretare” duce, de fapt, la dovada implicării P.S. Irineu în nebuloasa mistică de la Glodeni, nicidecum a Regelui. Ce poate avea comun Regele cu niște analfabete rele de muscă - vezi reportajul lui Filip Florian ! - și cu bazaconiile lor eterodoxe ?!

Afacerea de la Glodeni are similitudini cu controversatele viziuni ale lui Petrache Lupu și cu „vedeniile” maicii vladimireștene Veronica. Din păcate, în anii '30, Biserica a blagoslovit pe ciobanul Petrache Lupu și atitudinea Ei a dus la politizarea „iluminatului”. Față de cele petrecute la Vladimirești în anii '50, Ea s-a arătat însă fermă sub aspect canonic și dogmatic.

Nu numai mîntuire nu există în afara Bisericii, cum a spus Ciprian al Cartaginei, dar nici har nu există în exteriorul Ei. Or femeile de la Glodeni opreau la poarta aşezămîntului lor preoţi hirotoniţi pe motiv că ar fi „impuri”. Îl primeau cu reticenţă ostilă pe ierarhul locului. Făceau proorociri ambulante la o viitoare Românie care datorită începutului pus la Glodeni va deveni un nou Canaan şi un fel de axis mundi. Şi ajunşi aici, trebuie să reţinem cronica plastică a d-lui Pavel Şuşară, publicată în două numere din „România literară”. Acest critic cu reală cultură teologică, comentînd expoziţia „Noul Ierusalim” deschisă recent în Bucureşti de Marian Zidaru, vedea în ea expresia unui substitut de protocronism. Sau a unui protocronism misticizat şi recoafat. Sînt de acord cu această interpretare.

Dacă nu ar fi existat echivocul P.S. Irineu, deci al unui membru al Sf. Sinod, Biserica putea să nu se sinchisească de chermiza sectară de la Glodeni. Sau putea, cel mult, să explice că apetitul pentru minuni e simptom de crasă necredinţă, ori că dracul poate fi nu numai bun teolog, ci şi strălucit taumaturg... Mai putea să dezvăluie că emfaticul limbaj în care e redactată rînduiala pseudo-mînăstirii, e şubred şi specios...

Dar iată că avem dovada amestecului P.S. Irineu în eresurile de la Glodeni prin trimiterea sa temporară la odihnă. La un echivoc semnificativ, Biserica ne răspunde simbolic.

Eu am mai pomenit aici de stilul şi de limbajul generaţiei Patriarhului Justinian; stil şi limbaj pe care le-a adoptat şi Prea Fericitul Teoctist. E firesc. Ambii aparţin aceleiaşi generaţii sinodale şi au lucrat împreună mai bine de un sfert de veac. Dar dacă discreţia, îndelunga răbdare, acoperirea blîndă a vinovatului (ca la Pateric) îşi aveau raţiunea lor în vremuri de prigoană şi strîmtoare, există fapte care trebuie acum abordate la lumina zilei şi cu cărţile pe

faţă. Credinciosul din ziua de azi nu prea e versat în arcele limbajului bizantin. Iar într-o problemă precum raportul P.S. Irineu - „Noul Ierusalim”, după măsura pe care a luat-o, Bisericii nu i se cere decît o simplă traducere. Una care ar putea constitui şi un binevenit prilej de cateheză. Nicidecum de smintire.

(1992)

PETIȚIUNE

Cotidianul din 15 ianuarie publică textul unei Scrisori semnate de „peste o sută de intelectuali credincioşi ortodoxi (sic !) ai Clujului - profesori universitari, cercetători, avocaţi, scriitori, ziarişti, plasticieni, ingineri, medici etc.” Scopul epistolei lor este sprijinirea, de către membrii Sf. Sinod, a Episcopului vicar Irineu, la alegerea de Arhiepiscop al Vadului, Feleacului şi Clujului; alegere care va avea loc în zilele de 20-22 ianuarie.

Nu ştim cine sînt aceşti distinşi intelectuali clujeni, dar ne surprinde flagranta lor lipsă de cultură ortodoxă. Şi asta încă din primul aliniat al petiţiunii lor. Pentru că se adresează cu... „Onoraţi membri ai Sfîntului Sinod”. Ca şi cum Sinodul ar fi un parlament !

Numai că nu cei 29-30 de membri ai Sf. Sinod aleg ierarhii, şi implicit Arhiepiscopul cu reşedinţa la Cluj, ci membrii Adunării Naţionale Bisericeşti unde este inclus Sinodul şi unde ponderea o reprezintă principiul şagunian de participare: 2/3 mireni; 1/3 clerici. Pentru acest principiu au luptat clericii şi mirenii ardeleni îndată după Unire. Validitatea lui a demonstrat-o, de asemenea, un mare canonist ardelean, profesorul Liviu Stan, iar lucrarea lui Mireni în Biserică (Sibiu, 1938) rămîne fără seamăn şi pereche în întreaga Ortodoxie.

Așa încât onorații intelectuali clujeni ar fi trebuit să se adreseze Adunării Naționale Bisericești în care și eparhia din care fac parte este proporțional reprezentată.

Tot din petițiunea ortodocșilor intelectuali mai aflăm că P.S. Irineu „a păstorit și pînă acum eparhia aceasta, cu rîvnă și credință, acumulînd experiență și respectînd doctrina și tradiția Bisericii.”

Să nu știe semnatarii misivei că pînă în toamna anului trecut Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului a fost I.P.S. Teofil Herineanu ? Că acest distins ierarh a păstorit aici din 1957 și pînă în 1992 ?!... Chiar dacă, dată fiind vîrsta-i înaintată, bună parte din treburile eparhiei au trecut în sarcina vicarului, înființat a fost vreme de 35 de ani Arhiepiscopul Teofil. Reîntors la Ortodoxie, I.P.S. Teofil a fost un păstor demn și nu știm să se fi dăruit vreoaică - așa cum lasă a se înțelege intelectualii clujeni - pe cuprinsurile cărora le-a fost eparh.

Dar să reproducem și alt pasaj din scrisoare: P.S. Irineu „se numără printre episcopii aleși după 1989, numai din mila lui Dumnezeu, fără imixtiunea autoritară a fostului Departament al Cultelor.” Păi dacă Departamentul nu mai exista, cum putea el să se mai amestece ?!... Oare avocaților ortodocși clujeni nu le-a sărit în ochi lipsa de logică a acestui paragraf ?

Și totuși răposatul Departament al Cultelor a jucat un rol și în viața P.S. Irineu, deci înainte ca acesta să devină episcop. L-am apucat și noi, în anii '80, ieromonah la Mînăstirea Sinaia, de unde a plecat, în 1986, cu o bursă la Princeton. Or fără „imixtiunea autoritară” a Departamentului, ieromonahul Irineu Pop n-ar fi putut ieși din țară; cum nimeni nu ieșea, temporar, fără „imixtiuni” asemănătoare.

Pînă aici, afirmațiile intelectualilor clujeni ireniști nu vin în atingere cu învățătura (și nu „doctrina”) Bisericii Ortodoxe.

Însă vin în atingere și în contradicție flagrantă următoarele rînduri din textul lor: „nu înțelegem tendința de culpabilizare a Episcopului Irineu pentru un fenomen mistic sau de parapsihologie, care ar exista la Pucioasa. // Vizionari și viziuni au existat în toate perioadele istorice ale Bisericii. Pentru a judeca aceste fenomene, trebuie răbdare și dreaptă credință, pe lîngă serioase cercetări de specialitate. Chiar dacă fenomenul Pucioasa - de care este legat și numele P.S. Irineu, dar la care a promis și a făcut declarații în presă că nu va mai face act de prezență - ar fi o eroare, este exclus să fi provocat atîta derută în popor, cîtă a provocat compromisul pe care l-au făcut cu puterea atee un reprezentant al Bisericii sub regimul trecut.” (Dezacordul gramatical aparține autorilor; dacă nu este o eroare de corectură).

Le sîntem recunoscători petiționarilor clujeni către Sinod că certifică implicarea P.S. Irineu în erezia de la Pucioasa. De altfel, ei o și împărtășesc. Mai mult: Acești „ortodocși” - am dori să le cunoaștem numele - nu au încredere deplină în dogmele și în Predaniile Bisericii. Ei pun pe picior de egalitate Ortodoxia și... parapsihologie și reclamă „serioase cercetări de specialitate”. Adică, să avem răbdare, să vină niște savanți care să ne spună dacă la Pucioasa a lucrat Vrajmașul ori Dumnezeu. Iar pînă atunci să fie ales P.S. Irineu în Scaunul vlădicesc de la Cluj... !

Acest text apărut în *Cotidianul*, dacă nu este apocrif, trebuie reținut ca o probă da candoare și ignoranță în materie de Ortodoxie a unor oameni cu carte și, probabil, cu merite incontestabile în domeniile pe care le ilustrează. Nu s-a schimbat nimic de pe vremea în care Nae Ionescu publica articolul intitulat „Științificii și Teologia” în *Predania*.

Și totuși Sf. Sinod ne-ar fi putut scuti de un atare spectacol dacă ar fi luat o atitudine clară față de erezia de la Pucioasa. Dacă Patriarhul e ferm în probleme de jurisdicție

bisericească - ne referim la reactivarea Mitropoliei Basarabiei - sau în corespondența cu Mircea Snegur, să fie și în aspectele duhovnicești ! Pentru că acestea sînt infinit mai importante. Chiar dacă nu aduc succes și publicitate.

(1993)

UNITATEA BISERICII

Alegerea Arhiepiscopului de Cluj - cea mai „palpitantă” din decembrie '89 și pînă acum, s-a desfășurat în condiții tensionate și ne-a arătat unitatea unei Biserici care nu se lasă ispitită de bufeurile presei, de manevre politice, sau de peste o sută de intelectuali memorandiști care strigă că vor eparh pe cutare persoană ! Părintele Anania a primit cele mai multe voturi de cînd alegerile din Adunarea Națională sînt cu adevărat alegeri.

În zadar niște foi marginale i-au făcut o propagandă fierbinte Prea Sfințitului Emilian Birdaș. A obținut 5 voturi din 120. Cercurile paseiste care îl susțin pe nemîngîiatul ierarh pot constata de cîtă trecere se bucură în Biserică. La fel și Academia care l-a ales „membru de onoare” fără să fi scris măcar cît Maurer ori Bîrlădeanu. Cît privește jalbele expediate unor electori, în care își evoca meritele, n-au avut nici ele succes. Oare fostul episcop de Alba-Iulia nu pricepe că în tot ceea ce se întîmplă e mîna și voința Proniei ?!

Ca să fiu sincer, nu am crezut că Părintele Anania va deveni ierarh. Refuzase această perspectivă în mai multe rînduri. În 1984, după moartea episcopului Iosif, i-a refuzat pe vilcenii care l-ar fi vrut în fruntea eparhiei lor. L-a refuzat net și pe Gelu Voican Voiculescu, care în ianuarie 1990 îl ispitesc în numele Puterii cu patriarhatul; a respins cam tot atunci perspectiva de a se instala la Iași, la Mitropolie... De aceea,

în urmă cu vreo două săptămîni, discutînd cu un stareț despre alternativele succesiunii la Cluj, am rămas uimit să aud: „Sinodul îl vrea pe părintele Anania !” uimit, pentru că, după ce terminase diortosirea Noului Testament, o începuse pe-a celui Vechi, la Văratec. - Așa încît, e impropriu a spune că părintele Anania a candidat la Scaunul arhiepiscopal din Cluj. Pentru că în realitate s-a supus voinței Adunării Naționale Bisericești. Problema era să accepte, deoarece un refuz postelectoral ar fi complicat lucrurile.

Alegerea de săptămîna trecută trebuie corelată cu atitudinea Prea Sfințitului Irineu față de „fenomenul Pucioasa”. Oamenii Bisericii s-au gîndit la părintele Anania într-o împrejurare aparte și-au arătat că opțiunea lor diferă radical de opțiunile unor gazetari, intelectuali ori artiști. Și asta mi se pare dureros.

Oameni cu carte, făurari de frumos sau țărani analfabeți, noi tot mireni sîntem. Ne putem da cu părerea într-o alegere de ierarh - și de aceea sîntem reprezentați în Adunările eparhiale alături de clerici -, dar nu o putem face în probleme dogmatice ori sacerdotale și nici în cele canonice. Ori aici cele două aspecte se împlăteau. Și iată cum: Știm că Sfîntul Sinod pentru întreaga Biserică și fiecare ierarh în parte pentru eparhia sa, sînt autoritățile supreme în toate problemele de credință; în toate problemele bisericești. Or, P.S. Irineu - care este episcop-vicar - vine din eparhia Clujului și se pronunță asupra unui... „fenomen mistic” petrecut în Arhiepiscopia Țirgoviștei. E ca și cum un profesor de latină l-ar asculta pe un elev la istorie și ar pune notă, evident fără asentimentul colegului. Arhiepiscopul Țirgoviștei, I.P.S. Vasile, are un alt punct de vedere: fenomenul e de esență sectară, deși se pretinde ortodox. Sau hiperortodox.

Apare o divergență, evident din cauza episcopului Irineu care a încălcat rînduiala bisericească. Că așa au stat

lucrurile, ne-o sugerează trimiterea sa la odihnă vreme de trei luni. P.S. Irineu se întoarce însă la Cluj mai înainte de Crăciun. Asupra Fenomenului există deja două păreri. Opuse. Și faptul devine un subiect de pagina întâi a ziarelor, iar intelectuali și artiști se împart în două tabere și polemizează ca două școli filosofice ori literare, ignorând că Sf. Sinod - care are și o Comisie canonică - trebuie să hotărască unde așezăm Pucioasa: între cele de-a stînga ori între cele de-a dreapta ?

Că mai degrabă la stînga, adică la ispită ori erezie, ne-o arată și cele nouăsprezece voturi primite joi de I.P.S. Vasile. Adunarea Națională Bisericească nu are nevoie de un alt Petrache Lupu, oricît s-ar supăra intelectualii, artiștii ori ziariștii. Iar unitatea aceasta e cît se poate de îmbucurătoare. Ierarhia noastră s-a pronunțat în legătură cu Pucioasa; clar și în răspăr cu artiștii. Să nu uităm că noi avem numai dar, în vreme ce clericul și episcopul au har.

În Clujul răscolit de păreri ireniste și de pasiuni funariste, vine Arhiepiscop Înalt Prea Sfințitul Bartolomeu. Și cum nu l-au ispitit cu decenii în urmă vedeniile de la Vladimirești, sînt convins că nu-l vor ispiti nici cele de la Pucioasa. Și pentru că este și un remarcabil scriitor, deci un artist, poate că îi va face pe colegii mireni să priceapă că dacă în Artă primează gustul, în comunitatea de iubire a Bisericii are înțietate suverană Dogma.

Întru Mulți Ani !

(1993)

TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE

I

Biserica noastră nu prea știe să vorbească despre sine. Neîndemînarea ei în acest sens reiese din recursul stereotip pe care îl face la trecut și la tradiție. Nu la Predanie, ci la tradiția ei locală. Ni se repetă întruna lucruri bine cunoscute învelite într-o retorică (glie, neam, strămoși) asemănătoare cu nesăratele slogane folosite pînă mai ieri de putere. Însă nu acesta e inconvenientul principal, ci faptul că de cînd e lumea și pămîntul, oamenii trăiesc în actualitate și orientați înspre viitor. Iar abuzul de retrospectivă poate sugera nu numai paseismul, ci chiar pana de actualitate. Firește, nu e acesta cazul Ortodoxiei. Așa încît, să încercăm mai întîi să distingem sursele acestui „malentendu de neînțelegere”, iar apoi să punem problema raporturilor Ortodoxiei cu prezentul și cu viitorul.

Atitudinea aceasta galeșă, paseistă și lirică poate fi și un aspect de nivel, după cum poate să reflecte și realitatea că mulți membri ai Sf. Sinod au trecut de vîrsta de 70 de ani. Lucrurile sînt însă mai complexe. Am mai vorbit de marginalizarea Bisericii noastre de la Cuza încoace. Procesul acesta l-a cunoscut întreaga pravoslavie și îl sublinia într-un eseu, nu de mult, profesorul Alexandru Dușu, el însuși teolog: După ce a favorizat apariția statului național, Biserica s-a văzut pusă sub controlul statului care, în toate țările ortodoxe, a adoptat rapid și necritic forme ale laicismului european. Pentru statul modern, Biserica a devenit un gen de «bastion național»; de aici și primejdia, care nu a putut fi mereu evitată, de a manipula Biserica în scopuri strict politice...

Dar Statul acesta modern a și rupt bisericile răsăritene de familia Ortodoxiei, de conștiința ecumenicității și-a

universalității și le-a vîrît pe gît localismul. De cîte ori să repet că Ortodoxia nu are nimic comun - în forma ei autentică, neperversă și nealterată - cu naționalismul, șovinismul sau cu rasismul?! Bizanțul - spune și subliniază lorga - exclude pînă la sfîrșit și pînă în transmisiunile sale moderne tot ceea ce are vreo tangență cu naționalitatea. Greci, români, bulgari, sîrbi au trăit pînă în primele decenii din secolul trecut cu conștiința apartenenței la o familie spirituală. Naționalismul pe care ni-l reproșează azi Apusul, el ni l-a adus. Cavour - și cartea lui Alexandru Marcu stă mărturie - dorea unirea principatelor dunărene nu atît din simpatie neolatină, ci pentru că faptul în sine servea indirect unificării Italiei. Noi încă nu ne-am însușit adevărul că în politică nu există prieteni, ci interese...

Așa încît Biserica noastră are nostalgia explicabilă a unei vîrste de aur în care a avut un cuvînt de spus în societate și fenomenul acesta de anamneză e oarecum firesc. Statul modern românesc a fost întemeiat de oameni formați în Occident, într-o epocă desacralizantă, cînd se credea în progresul infinit și în știința majusculizată și cînd demersul ateu și secularizant, început în secolul luminilor, ajunsese la apogeu. Stăpînirea și intelectualii întorseseră spatele Bisericii, sau o luau în considerație în termeni protestanți, apreciind morala creștină; cum a făcut Spiru Haret. Nici lorga n-a procedat altfel. Pînă la generația lui Mircea Eliade religia și mistica au fost subiecte de ironie și scepticism în rîndul cărturarilor.

În tot acest răstimp, Biserica s-a sprijinit pe popor, pe țărani și pe tîrgoveții care o urmau așa cum o urmaseră secole de-a rîndul și cum aveau s-o urmeze și-n anii comunismului. Preotul trăia viața obștii. Limbajul lor comun nu era cateheza, ci calendarul liturgic păstrat intact, autoritatea sacerdotului fiind înaintea de toate harismatică. Iar oamenii simpli, temelia acestei Biserici, sînt receptivi la argumentele

sentimentale și la faptul că li se întrebuițează graiul molcom și locuționar. Pietatea lor pentru trecut și pentru datină e adînc înrădăcinată; se poate vorbi pe drept cuvînt de o **etnologie**. Ei sînt deprinși cu poezii de Coșbuc și Vlahuță, autori care nu întîmplător figurează și azi la loc de cinste în programa de admitere în seminarii și institute teologice.

Oamenii aceștia, în majoritate țărani, constituie baza Bisericii. Ei nu se vîd, nu se manifestă public, dar există și cred că constituie 30-35 la sută din populația țării. Intelectualii de la oraș nu pot ajunge la sufletul lor, oricît ar fi de bine intenționați, pentru că nu au acces la limbajul simbolic. Preotul poate fi un bun tîlmăc și - în paranteză o spun - oamenii politici care s-au grăbit să culpabilizeze clerul au făcut o gafă. Gafă de oameni ruși de realitate și străluciți în calcule pe hîrtie.

Învățați cu o optică superficială, noi judecăm o prăvălie în funcție de vitrină - care poate fi modestă ori sclipitoare - și nu ne uităm în depozit, deși el atestă bunăstarea sau pauperitatea negustorului. Pentru cel puțin două generații Biserica ortodoxă își are baza asigurată. Una pe care carnavalul prozelitist nu poate s-o afecteze decît superficial. El poate afecta însă pe fiii țărănilor ortodocși pomeniți mai sus, adică pe proaspeții orășeni, pe semidocti - în primul rînd! -, pe unii intelectuali, pe snobi; adică giruetele expuse tuturor vînturilor. Pentru aceștia limbajului liturgic și simbolic trebuie să-i fie antemergător limbajul conceptual. Însă catehizarea copiilor nu poate fi una de tip protestant - ca înotul învățat pe uscat cu manualul -, ci una integrată ritmului liturgic al Bisericii.

Am văzut de ce recurge Biserica la trecut, la meritele istorice și la o retorică specifică și am mai văzut că are în continuare șanse în mediile pe care le putem numi

tradiționale. Rămîne să examinăm, data viitoare, care sînt perspectivele Ortodoxiei în contextul actual; într-un cîmp mult mai larg.

II

Există astăzi, pretutindeni, o căutare a lui Dumnezeu; o nevoie de certitudine spirituală și de odihnă lăuntrică. O manifestă chiar și apusenii care au dat măsura unei mari civilizații materiale și care, incontestabil, au înflorit în istorie, creînd și o impresionantă cultură. Însă eforturile i-au obosit, iar ideologiile n-au constituit nici pe departe un panaceu. Nu un răsăritean a spus că secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc, ci Malraux, iar cu mai mulți ani în urmă, Maurice Clavel a făcut o observație care se verifică: „La religion est bien ce qui rest quand l'Etat a tout détruit et quand les idéologies se sont reniées”.

Terenul general e, deci, propice reapropierii omului de divinitate; a omului care, deși creatură, a crezut că poate să se emancipeze de Dumnezeu. Are viitor Ortodoxia în acest context? Iată ce ar putea să-i intereseze pe intelectuali, pe tineri, mai mult decît faptul că Ștefan cel Mare îl avea confident pe Daniil Sihastru.

Pînă și teologii catolici sau protestanți apreciază faptul că Ortodoxia și-a păstrat intact tezaurul dogmatic și liturgic. Apoi, Ortodoxia a trecut prin examenul catacombei pe care alte confesiuni nu l-au cunoscut decît vag - dacă socotim în procente - și a rezistat năpraznei atee. Bizanțul după Bizanț s-a perpetuat pînă la noi nu în instituții ori stil arhitectonic (unde e perimat), ci în lăuntrul omului. Există și azi sihaștri în țara noastră și trebuie să existe și în alte spații pravoslavnice... Falimentară în mesianismul ei tulbure și

pustiitor, pocăită, Rusia se întoarce la credință. S-a împlinit vedenia călugăriței de la Fatima.

Se vorbește de originile comune ale totalitarismului (fascismul și comunismul), dar nu există și-o sursă comună a ateismului? Nu își are el obîrșia tot în Occident? Apusenii au crezut cei dintîi că se pot dispensa de Dumnezeu. Prefacerea pietrelor în pîini - bunăstarea - li s-a părut o soluție ispititoare de care n-a fost străin nici marxismul care a preferat apoi utopia sîngeroasă.

Sleiți, umiliți economic și frustrați pînă la isterie, ignorăm ascendentul spiritual al Răsăritului, de care Occidentul a trebuit să țină seamă fie și numai din anii '70, cînd au început să se răspîndească volumele lui Soljenițin. Există un prestigiu al civilizației materiale, dar există și un prestigiu al suferinței care a rodit întocmai ca bobul de grîu îngropat. Și există chiar și un prestigiu teoretic al Ortodoxiei, ale cărui rădăcini contemporane coboară pînă în anii '20 cînd Keyserling își pusese nădejdi în acest Orient, urmat ulterior de Heidegger; după cum există încă de mult un viu interes pentru teologii ruși din exil, amplificat în zilele noastre. Mulți se vor mira aflînd că autorul român, trăitor în țară, cel mai tradus în străinătate, este un teolog: părintele Stăniloae. Și e locul să amintim că, culturalicește vorbind, Apusul s-a dezinteresat de admiratorii săi și n-a plecat urechea decît la scriitorii care l-au pus în chestiune (aspect pervers de bine speculat de Cioran), sau la aceia care veneau cu alte soluții decît ale sale. Prevăd un interes real dincolo de hotare pentru cărți precum Jurnalul fericirii, Închisoarea noastră cea de toate zilele ori Rugați-vă pentru fratele Alexandru! E vremea documentului și a mărturiilor.

Și dacă există într-adevăr o tendință de resacralizare a lumii, atunci am avea de spus și noi ceva, deopotrivă cu celelalte țări în care omul, prin credință, a schimbat năpasta

în plenitudine, cum s-a întâmplat cu Țuțea, cu Steinhardt, cu Radu Gyr și cu alții. Adevăratele, trainicele bucurii se întemeiază pe restriște, disperare și suferință, nu pe simpozioane evanghelice. Creștinismul se trăiește, se experiază, nu se studiază la Universitate. Toate acestea nu s-au întâmplat în cine știe ce secol, ci în vecinătatea noastră cronologică. Și noi știm că în ispită se verifică credința. Sint lucruri de cea mai evidentă și palpabilă actualitate. În fine, Ortodoxia - repet iarăși: cea autentică - mai are și reputația toleranței și-a spiritului irenic. Și nu se opune democrației, săpunului sau asfaltului. Preocupată de grija sufletului și privind peste streășina istoriei, n-are ambiții sau vanități pămîntești și nici nu caută la fața omului.

(1991)

EPILOG LA FENOMENUL PUCIOASA

A dat Dumnezeu și agitația stîrnită în jurul fenomenului Pucioasa a încetat. Totul s-a terminat cu bine. Și nici nu putea să existe un alt final, chiar dacă s-ar fi soldat cu o caterisire, pentru cine cunoaște Ortodoxia și e familiarizat cu Biserica. Aceasta nu se poate scinda decît în mintea unui reporter de la „Evenimentul zilei” care abia își ascundea dezamăgirea față de epilogul la care a asistat.

Biserica nu este un parlament în care există opoziție și putere, după cum nu poate fi vorba, în sînul ei, de conservatori și de reformați cînd vine vorba de dogmă și de canoane. Biserica e imuabilă și indentică cu Ea Însăși pentru că învățătura Ei ne-a fost revelată odată pentru totdeauna de Hristos. Cum arăta recent părintele Stăniloae, cine susține că a primit o altă revelație, înseamnă că a și întemeiat o altă Biserică. Și tot P.C. Sa sublinia aspectul moral pe care

pedalează cenaclul mistic de la Glodeni. E aici o boare de protestantism (o simțise și I.P.S. Vasile cînd vorbea de ședințe de rugăciune). Dar să reproducem din declarația marelui nostru dogmatist, făcut „României libere” din 23 ianuarie: „Deci nu există decît o singură Biserică, după înomenirea Fiului lui Dumnezeu și nu există decît o singură «piatră»: piatra credinței în dumnezeirea Lui. Cine vine cu pretenția unei noi revelații și de fapt a unei noi «Biserici», se rupe de Biserică. Mi s-ar putea răspunde că cei despre care vorbim zic că nu s-au rupt de Biserică, argumentînd aceasta cu o seamă de învățături și practici pe care le țin și care sunt mai mult de ordin moral. Firește, acelea sunt bune: să postești, să duci o viață mai curată. Prin acestea însă nu au dreptul să spună că au întemeiat Noul Ierusalim pentru simplul fapt că după înomenirea Mîntuitorului, Noul Ierusalim este Biserica în întregul ei (...) Cînd spui Noul Ierusalim, spui de fapt o altă biserică și prin aceasta te-ai rupt de Biserica adevărată”.

Noi, oamenii, sîntem supuși modificării și transformărilor. Nu însă și Dumnezeu. De aceea în Biserică nu există progres. Orice încercare de variație sau schimbare în materie de dogmă ori de Tradiție duce inevitabil spre alunecare; spre erezie. Adevăr pe care credincioșii îl trăiesc atît de puternic încît pînă și îndreptarea calendarului a fost întîmpinată ca o abatere. Sau revizuirea cărților de cult. Nu mai departe de toamna trecută, un episcop vicar a intervenit la aspectul strict grafic al calendarului de perete și a fost nevoie să se tragă o nouă ediție. Credincioșii murmurau. Alt exemplu: om fi noi, românii, de gîntă latină, dar călugării nemțeni au preferat alfabetul cel vechi timp de decenii și a trebuit multă vreme pentru a se obișnui cu cel nou. Cînd, în 1848, patriarhii răsăriteni îi răspundeau lui Pius al IX-lea, care îi îmbia la unire, că în Orientul creștin adevăratul apărător al

credinței este însuși poporul, nu făceau demagogie. Nici măcar retorică.

Așadar, evlavia pentru adevărul dumnezeiesc care ne-a fost descoperit e atât de mare în cler și în popor, încât chiar și operații strict formale, oricât de mici, provoacă suspiciune sau teamă. Surtucarul rupt de Biserică de o generație sau două nu le poate pricepe. Pentru el n-au nici o noimă, cu atât mai mult cu cât trăiește într-o lume ale cărei cuvinte de ordine sînt varietatea și schimbarea.

Păcatul teologic, păcatul spiritual e mult mai mare decît sînt inerentele alunecări omenești. De aceea și dau duhovniciei epitimii extrem de aspre în aceste împrejurări decît dacă ai mîncat carne în zi de post, ori, cum spune la molivtelnic, ți s-a rănit inima de frumusețe străină.

Pentru mulți din aceia care se așteptau la nu știu ce schismă ori deznodămînt teatral, epilogul de care vorbim poate fi luat și ca un prilej de cateheză. S-a întîmplat, în istoria Bisericii, ca tentativele eretice să întărească Biserica și să strîngă rîndurile în jurul ei. Iar ierarhii noștri n-au făcut din Glodeni un nou Maglavit. Pentru că Maglavitul interbelic nu putea deveni loc de pelerinaj fără concurs sinodal.

Însă buba a fost lăsată să coacă prea tare. Echivocul, întreținut prea mult, capătă o spoială de mister. Așa încît, să nu ne spună I.P.S. Antonie că n-a aflat decît tîrziu de tot de isprăvile sufraganului său. Le erau cunoscute atît P.F. Patriarh cît și unei părți dintre sinodali încă din primăvară. Și toți îl îndemnau pe P.S. Irineu să renunțe la eresurile cu care se solidarizase. Abia astă-toamnă a aflat I.P.S. Antonie de zăpăcirea vînturată pînă și la televizor ?!... Și privitor la declarația I.P.S. Antonie din „România liberă”, o paranteză: Mitropolitul Ardealului ne povestește acolo o discuție cu P.S. Irineu în care i se adresează acestuia din urmă cu **mata și matale**. Poți fi Mitică la Academie; merge. Dar nu în Sinod ! Iar un

asemenea mod de-a vorbi mai arată și dureroasa discrepanță dintre pretențiile unui om și nivelul său real.

Cînd a fost propus arhiereu P.S. Irineu, fostul său stareț de la Sinaia i-a sugerat P.F. Patriarh Teoctist să nu se grăbească. I s-a răspuns cu o glumă colțoasă. Dacă l-ar fi ascultat, poate n-am fi asistat la deriva spirituală a unui membru al Sf. Sinod și n-am fi fost martorii atîtor avataruri.

(1993)

„VIZIUNI” ȘI „VIZIONARI”

Noi întrebuițăm adesea cuvintele corupîndu-le sensul, îndeosebi în cazul terminologiei creștine. Poate că ar merita să mă opresc odată asupra sintagmei **lider harismatic** pentru a arăta cît de departe unul de altul se află cei doi termeni. La fel stau lucrurile și cu alte noțiuni mistice. De pildă: **contemplație** și **viziune**. Pentru că noi înțelegem prin contemplație acțiunea de a privi îndelung și stăruitor, cu satisfacție sufletească și estetică, un peisaj, o priveliște, un răsărit sau un apus de soare...

Contemplația mistică e însă de cu totul altă natură, așa cum mărturisesc acei oameni, atît de puțini, care s-au învrednicit de ea. Și s-au învrednicit ca urmare a unei vieți aspre, de privațiuni și asceză, însă nu în sensul unei răsplăți pentru osteneli, ci în virtutea harului dumnezeiesc care are alte criterii de alegere decît cele omenești. Ori toți acești contemplatori dăruiti de Duh, în frunte cu Sf. Simeon Noul Teolog, ne reconfirmă și ne întăresc un mare adevăr evanghelic: acela că **Duh este Dumnezeu**.

Esența dumnezeirii e tocmai nematerialitatea. Dumnezeu, așa cum se spune în Simbolul de credință, e creatorul a două universuri: lumea văzută, aceea în care trăim,

respectiv lumea nevăzută: imaterială sau pur spirituală. Cele două tărîmuri constituie realitatea. Omul însuși, creat după chipul lui Dumnezeu - singura creatură dotată cu această însușire - trăiește vremelnic pe pămînt, urmînd să treacă în veșnicie, într-o stare în care, cum spune Evanghelia, oamenii nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sînt ca îngerii din ceruri.

De aceea asceții tind să se rupă de vicisitudinile vieții terestre și să guste încă de pe pămînt arvuna existenței celeste. Acesta e motivul care îi determină să renunțe cît mai mult la cele materiale. Să se apropie, prin aceste privațiuni consimțite bucuros, de starea de îngeri în trup. Lepădînd astfel grijile, poverile, dar și satisfacțiile lumesti, ei ajung să se integreze într-o anumită măsură, lumii nemateriale. De aceea Sf. Simeon Noul Teolog, în *Imnele iubirii dumnezeiești* mulțumește în mod repetat Creatorului Său pentru faptul că prin viețuirea mînăstirească l-a rupt de lume și de greutatea ei. Tot odată el mulțumește pentru darul contemplației; pentru faptul că i s-a dat să vadă neînsurată lumină dumnezeiască; lumină de altă natură decît lumina materială, imposibil de descris în cuvinte sau în imagini. Pentru că e o lumină care mișcă inima, sensibilitatea și se percepe printr-un organ duhovnicesc pe care l-am putea numi *intuiție mistică*. La fel și Sf. Ap. Pavel, care a fost ridicat pînă la al treilea cer, mărturisește că a văzut lucruri pe care omul nu și le poate imagina, care n-au echivalent pentru ochiul și urechea omenească. - Iată deci cît de radical deosebită este noțiunea noastră de contemplație în raport cu contemplația mistică !

Același lucru este valabil și pentru viziunile de care oamenii sînt setoși; de viziuni de teofanii. Spre deosebire de ei, asceții sînt mai mult decît circumspecți. Și asta deoarece diavolul, potrivit aceluiași Pavel, poate lua oricînd chip de înger luminos; poate ispiti și sminti. Să nu uităm că Vrăjmașul

omului aparține tot lumii nemateriale. Mîndria l-a prăbușit din cer, dar nematerialitatea și-a păstrat-o; devenită una malefică.

Așadar, asceții cît se poate de versați au evitat cu maximă circumspecție viziunile. Pentru a nu cădea ei înșiși pradă suficienței, și pentru că nu poți avea certitudinea naturii unui duh; a unei viziuni. Așa se face că un călugăr din Pateric, întrebă de un pretins înger dacă vrea să-l vadă pe Hristos, a răspuns: Mulțumesc ! Nu vreau să-L văd pe Hristos aici; vreau să-L văd pe lumea cealaltă.

La rîndu-i, Sf. Antonie cel Mare a răspuns că alungă din principiu orice viziune duhovnicească, motivînd astfel metoda sa: Dacă e diavol, am scăpat de un dușman; dacă e înger adevărat, știe de ce l-am alungat.

Iată, dar, cum oameni atît de versați sub aspect ascetic se arată nespuse de circumspecți în raport cu viziunile și teofaniile, și chiar cu îngerii luminoși. Nu înseamnă că ei nu au premoniții și intuiții care se adevăresc. Numai că ele sînt de altă natură decît vedeniile după care se omoară oameni atît de nepregătiți spiritual. De altfel, călugării, dar și credincioșii obișnuiți, îndată ce au avut viziuni mistice, trebuie să le împărtășească duhovnicului.

De aceea Biserica a spus încă de la începuturi, prin glasurile ei, că este de preferat un om cu credință puternică și viață virtuoasă, oricărui vizionar. Pentru că e propriu omului credincios să nu alerge după minuni și după fenomene pe care în temeiul aceluiași limbaj corupt noi le numim supranaturale. Iar setea de supranatural e semn de puțină credincioșie, sau chiar de necredință.

(1993)

UN RAPORT AMUZANT

Acum, cînd s-a estompat interesul public pentru șezătoarea mistică de la Glodeni, și, din punctul de vedere al Sinodului, problema s-a clasat, organul Mișcării pentru România - „Mișcarea” - publică un **Raport privind fenomenul de la Pucioasa**. Textul se întinde pe aproximativ patru pagini de revistă și partea descriptivă este destul de interesantă, chiar dacă datele sînt în genere cunoscute. Mai jos este bine conspectat Manualul de sectologie (probabil al lui Deheleanu), iar tonul sobru și rece al dării de seamă evocă sociologia și instrumentele sale.

Ne aflăm în fața unui fenomen sectar, susțin autorii, și nu greșesc. Totul merge bine pînă la supoziții și concluzii, întrucît Fenomenul se dezvoltă pe baza unui plan (Cf. Cap. V, punctul 5). De aici încolo Raportul are o indelebilă savoare stilistică. Cităm: „Dar înnoirile promovate de gruparea în cauză (anunțate ca o revenire la creștinismul primar) se încadrează transparent în cadrele unui discurs de tip ecologist, rudimentar ca fond ideatic și în flagrant dezacord cu tezele fundamentale ale credinței și rînduiriile noastre tradiționale”.

Am auzit de Tezele din iulie, dar nu și de Tezele Ortodoxiei. Cît privește o Ortodoxie modernă, pînă la Raportul publicat în „Mișcarea”, numai pe domnul Alexandru George îl știu să se fi pronunțat astfel. Domnia Sa susține că Biserica noastră s-a ... modernizat odată cu Statul „liberal” românesc. Autorii Raportului sînt și ei de aceeași părere: „Ortodoxia românească este, prin ea însăși, modernă și adecvată civilizației contemporane. (Cf. Cap. VI)”.

Avem deci o Ortodoxie lovinesciană, spre deosebire de ponositele și aretratele Biserici ortodoxe surori - greacă, rusă, bulgară etc. - care au rămas de căruță. De aceea, susțin autorii Raportului: „Analizînd întreaga amploare a acțiunilor

contemporane anticreștine, Biserica Ortodoxă Română trebuie, credem, să adopte o strategie axată pe un mai pronunțat caracter ofensiv, unificînd în jurul său forțele responsabile, adoptînd un registru mai larg de acțiune, adaptat anvergurii noii agresiuni.”

Și Raportul continuă pe un ton pe care l-ar invidia Filip Teodorescu dacă ar fi și el ortodox. Transcriem: „Dacă această acțiune este o agresiune sau de natură a favoriza o agresiune, sunt absolut necesare măsuri deosebit de severe. Fără o ripostă fermă agresorul va fi încurajat și grupul subversiv va beneficia în continuare de aura protectoare a loialității față de Biserica strămoșească.” În acest caz, dezvoltarea în continuare a acestui grup «disident», mărirea influenței sale, ar conduce la...” Și urmează niște ineptii cu numic mai prejos decît cele publicate în ianuarie în „Evenimentul zilei”. Nu e de mirare. Că doar un teolog, Nicolae al Cusei, a spus: *Coincidentia oppositorum* !

Naționaliștii noștri contemporani n-au noroc cu Ortodoxia. Unii sînt baptiști ori greco-catolici și cînd e să-i adopte straiile se încurcă rău în pulpanele ei. Cei care susțin că o mărturisesc și se tem pentru viitorul ei, o tîlmăcesc în așa hal încît pare că mesajul Evangheliei a trecut mai întîi prin cancelaria lui Ghadafi ori a lui Khomeiny. E situația raporturilor noastre care, ni se spune, și-au trimis contribuția atît Patriarhului cît și Sfîntului Sinod. Sinodalilor, ei li se adresează cu : „Prea Cucernici Părinți” ! E ca și cum i-ai aborda pe niște academicieni cu... Stimați luminători ai satelor. Pentru că prea cucernicii sînt preoții de mir, aceia care au nevastă și copii, spre deosebire de cuvioșii călugări din rîndurile cărora se alege ierarhia, care-i altă treaptă harică.

O liftă păgînă, un străin de neam pot susține că Ortodoxia românească se identifică cu teoriile lovinesciene și

că nu-i mai lipsește decât un pronunțat spirit ofensiv ca să fie ea însăși, dar o mișcare creștină sadea ?!...

La o elementară lipsă de cultură ortodoxă, autorii Raportului adaugă o surprinzătoare lipsă de credință. Obsesia aceasta a pericolului iminent, a dezastrului care pîndește Biserica, în fine, a drobului de sare, nu aparține mentalității pravoslavnice, ci opusului ei. A trăi Ortodoxia înseamnă a experia bucuria evanghelică și pacea lăuntrică, nu a tremura de spaimă și bănuială.

Caliban, du-te la Biserică !

(1993)

LORDUL

Așa i se spune în Sinod Înalt Prea Sfințitului Antim, Arhiepiscopul Dunării de Jos, care, la 24 februarie a împlinit optzeci și cinci de ani. De asemenea, I.P.S. Antim deține în Biserica noastră un record istoric de longevitate arhierescă: patruzeci și nouă de ani. A fost hirotonit episcop de Ismail la 23 ianuarie 1944. O biografie fericită, un ritm existențial molcom și sobru în pofida zguduiriilor istorice din ultima jumătate de veac. Și atitudinea contemplativă a omului care știe, simte organic că partea cea mai frumoasă a valorii rămîne discreția.

Print al Bisericii în sensul răsăritean al cuvîntului și contrast izbitor pentru arivism și gîfială ascensională; biografie exemplară prin rotunjimea și consistența ei.

Născut în anul 1908 în Bogzești Orheiului - își va consacra teza de licență în Teologie bisericii din satul natal - I.P.S. Antim Nica va urma seminarul și Facultatea de Teologie din Chișinău. În anii '30 studiază mai întîi la Paris și Strasbourg, apoi în Anglia și în cele din urmă la Academia

Misionară „Near East School of Theology” din Beirut. Experiența Orientului și reflexiile asupra ei le va formula în teza de doctorat „Misionarismul creștin între mahomedani în Orientul Apropiat” susținută în anul 1940 la Universitatea din Iași. Iar peste decenii, în calitate de Episcop vicar patriarhal, același precedent îi va folosi la stabilirea legăturilor Bisericii noastre cu Bisericile Vechi Orientale (necalcedoniene). Azi, cînd Ortodoxia este optimistă în privința refacerii comuniunii cu aceste Biserici, e bine să ne reamintim de inițiativa I.P.S. Antim și de faptul că a văzut departe și drept.

Tot de anii '30 se leagă și intrarea I.P.S. Antim în monahism, ca și experiența stăreției și a exarhatului. Atunci, adică în 1939, a scris un studiu referențial despre isihasm, publicat în revista Biserica Ortodoxă Română, deci în același timp în care părintele Stăniloae își publica lucrarea despre Sf. Grigorie Palama, iar Iustin Moiescu, la Atena, teza de doctorat consacrată lui Evagrie din Pont. Niciodată I.P.S. Antim nu s-a gîndit la reimprimarea lucrării sale de doctorat, a studiului din 1939 - pe care i l-a reproduș în 1991 o revistă, nici la strîngerea altor contribuții între coperti de carte. Fostul său consilier cultural, părintele Drăgoi, îmi povestea cît de mult a trebuit să insiste pe lîngă ierarhul său pentru a-l convinge să dea la tipar traducerea unei scrisori a starețului Vasile de la Poiana Mărului și comentariul aferent privitor la înaintemergătorul lui Paisie Velicickovski. I.P.S. Antim ar fi putut să scrie lucruri care să depășească atît osteneala de pionierat a protoiereului Serghie Cetvericov - despre Paisie și ucenicii săi - cît și investigațiile apusene în materie atît de numeroase azi. Ar fi putut arunca noi și proaspete fascicule de lumină asupra mișcării stareților, a Optinei și a marelui lor impact spiritual care și-a avut nucleul aici, pe pămînt românesc.

O traducere dă întotdeauna măsura autorului ei. (I.P.S. Antim a făcut, dealtfel, studii de Litere și Filosofie). Iată numai un scurt pasaj din acest juvaer neopatristic care este scrisoarea lui Vasile de la Poiana Mărului către Alexie Filevici: „Bine ar fi ca tu, dragostea mea, să poți veni pînă la sărbătorile Învierii Domnului, deoarece părintele Teodosie este mereu bolnav de picioare. Ostenește-te să aduci și cartea Sf. Simion Noul Bogoslov, numai ca să o citim și apoi o vom trimite înapoi ca să ajungă în mîinile părintelui Paisie. Aud că aceasta nu este întocmai cu cartea ce o avem noi. Dacă vei afla și alte cărți, pe care nu le avem noi, atunci cere-le părintelui Paisie, în numele meu, numai pentru cetit.”

Acest înalt ierarh care împletește distincția cu fermitatea era reputat pentru lipsa de maleabilitate; pentru faptul că nu se înțelegea cu autoritățile vechiului regim. În decembrie '89 sau la începutul lui 1990, cînd s-au rupt pecețile de pe trecut, s-a descoperit la fostul Departament că avea cel mai negativ dosar. Îmi amintesc ca azi, în urmă cu zece ani, dezgustul său neascuns - și schima din colțul gurii - cu care a pronunțat numele lui Ceaușescu. Tot așa cum mi-l amintesc, după Paștele din 1988, în Duminica Mironosițelor, la Mînăstirea Căcoșul, cu plete de un alb orbitor, semănînd frapant cu George Calboreanu în rolul lui Ștefan cel Mare. Toamna trecută, cînd am avut iarăși prilejul să-l întîlnesc, I.P.S. Antim era neschimbat: aceeași privire de un albastru răsăritean; aceeași măsură în vorbire și gesturi, aceeași egalitate cu sine. A omului care a învins ispitele - poate nu chiar așa ieftine - de a căuta să fie văzut, atotprezent, familiar și mai ales... popular.

(1993)

O PRIVIRE RETROSPECTIVĂ

I

Îndată după Revoluția din decembrie s-au spus lucruri deosebit de grele și de dure despre Biserica Ortodoxă Română. Unii au acuzat-o în totalitatea ei de colaboraționism și demisie, alții - mai avizați - s-au referit la ierarhie și, în fine, oamenii și mai inițiați, au țintit nominal: în anumite persoane din Sf. Sinod.

Atitudinea de osîndire integrală a Bisericii noastre, dacă nu are nici o justificare, are o explicație. Revoluția din decembrie a fost înainte de toate o mișcare spirituală. Am formulat printre cei dintîi punctul acesta de vedere (Cf. Să fie canonizați mucenicii, Amfiteatru, nr. 1/1990) și realitatea ne-a confirmat. În al doilea rînd, oamenii aveau cunoștință de rolurile pe care le-au jucat, în contextul emancipării, Biserica catolică din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și, într-o mult mai mică măsură, Biserica protestantă din Germania Răsăriteană. Lumea nu cunoaște însă deosebirile dintre ortodoxie și catolicism, experiența politică și de implicare socială a catolicismului, deși chiar și în ortodoxie accentul istoric n-a lipsit. În al treilea rînd, oamenilor li se părea o blasfemie supunerea, fie și formală, a ierarhiei noastre bisericești față de o dictatură care întrecuse orice limită. Lumea vedea în Biserică o instituție care întruchipa ultimul refugiu al imaculării moral-spirituale. Și, paradoxal, acesta e mai degrabă o dovadă de misticism colectiv. De aici virulența nediferențiată a reacțiilor la nivelul masei care intuia că preotul este mai mult decît un biet om supus și el vremelniceii și slăbiciunilor: cum să-l auzi predicînd despre „realizări” și despre „domnul președinte” ?!...

O altă categorie, mai restrânsă și mai practică, a înțeles că cel puțin în unele cazuri, preotul ori călugărul, consimțind la duplicitate, salvează ce mai poate fi salvat. Și alții, încă și mai puțini, vedeau că există liturghi care nu abdică de la menirea lor. - Ultimele două categorii au păstrat un contact permanent cu Biserica - fie cu parohia lor, fie cu mănăstirea - și le-au susținut material. Poate că au avut și prilejuri de sminteală, dar au preferat să nu judece. În general, și mai cu seamă într-un context de ofensivă ateist-secularizantă, poporul nostru a dat dovadă de credincioșie.

Două fapte i-au făcut pe oameni să se cutremure. Întâmplarea, fără precedent la noi, a dărîmării de biserici sau a translării lor și lipsa ierarhilor, a preoților din preliminariile revoluției. Desigur, funcționa și un instinct de conservare al Ortodoxiei cu rădăcini împlintate în Bizanț, dar **absența** aceasta nu putea fi trecută cu vederea. Nu trebuia uitat, iarăși, că nucleul mișcării revoluționare l-a constituit solidaritatea dintre un preot - dar unul reformat - și parohienii săi: faimosul pastor Tokës de la Timișoara.

Preoți cu crucea-n frunte nu au fost văzuți în ajunul lui 22 Decembrie în mulțimile de manifestanți de pe străzile Bucureștiului sau ale altor orașe. Deși lumea ieșită l-a invocat pe Dumnezeu și și-a pus nădejdea în ajutorul Său. Excepții or fi fost, dar numai excepții.

Ierarhii, respectiv superiorii acestor preoți, nu au dat nici un semn de raliere. Cunoscutul unui episcop care chiar după ce Patriarhul alergase la Televiziune, mai precis în noaptea de 22 spre 23 decembrie, s-a derobat de orice colaborare cu revoluționarii care intenționau să-l includă într-un comitet provizoriu de administrare a județului. - Așa încît trebuie să înțelegem **frustrarea** populară. Că așa au stat lucrurile ne-o dovedesc: 1. retragerea Patriarhului; 2. hotărîrea

de a se retrage a mai multor ierarhi (ei au revenit asupra deciziei); 3. cenușa în cap pe care și-a pus-o public Sf. Sinod; 4. apariția **Grupului de reflexie**... format din oamenii ce se bucură de respect și autoritate în sînul Bisericii; 5. alegerea de noi ierarhi.

Cînd apele s-au mai liniștit, prin vreo două publicații, oamenii Bisericii au început să se rățoiască la intelectualii și la persoanele care au avut o atitudine critică. Mai mult: au început să vorbească despre preoți și călugări care au murit sau au zăcut în închisori, despre episcopul Nicolae Popovici, despre alte atitudini demne... Numai că toate acestea se petrecuseră cel mai devreme în urmă cu 30 de ani. Căci nu se puteau lăuda cu actele de curaj ale părintelui Gheorghe Calciu pe care Sf. Sinod l-a caterisit în 1979 !

Iată de ce ne-am gîndit că ar putea fi utilă o aruncătură de ochi asupra Bisericii Ortodoxe Române în vremea comunismului. Se găsesc destule pagini frumoase în răstimpul 1944-1989. După cum există și reversul. Le vom răsfoi în cadrul cîtorva articole.

II

Orice fenomen istoric are rădăcini înfipte în trecut și ramuri întinse spre viitor. Strîmtorarea Bisericii ortodoxe din România, îngrădirea ei, nu începe odată cu instalarea comunismului, ci mult mai devreme: odată cu statul național modern. Cuza și colaboratorii săi erau admiratorii structurii statale franceze, secularizante. Astfel, în 1863 are loc exproprierea averilor mănăstirești și reforma învățămîntului: preotul nu mai este și institutor, școala din tinda bisericii - pe care a mai apucat-o Creangă - dispăre. Biserica frămîntă în continuare viața intimă a națiunii, îndeosebi a țăranilor, dar

noua societate e laică și „progresistă”. Nu numai la noi, dar și în Grecia, învățământul teologic ia forma universității apusene, mai puțin compatibilă cu Ortodoxia care își trăiește învățătura, nu o predă noțional, iar acela care o transmite trebuie să fie părinte duhovnicesc, nu magistrul.

Așadar, pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război avem de-a face cu un stat nu ateu, dar laic, despărțit de Biserica pe care mai mult o tolerează decît o sprijină: i se recunoaște Ortodoxiei caracterul de religie națională și-atît. Sinodul este și el angrenat uneori în atmosfera politică, ierarhii nu sînt întotdeauna străluciți, dar nici nu tîrîsc Biserica în aventuri. Astfel, deși mișcarea de dreapta de la noi a fost declarată mistică și ortodoxă, simpatiile pe care le-a exprimat clerul față de ea au fost individuale. Sinodul nu s-a lăsat ispitit. A fost sprijinit însă războiul din Răsărit pentru că era și un război ideologic, dus împotriva comunismului ateist.

La sfîrșitul lui își fac apariția comuniștii. Celebra zicală: **Ca părintele Burducea / Și cu steaua și cu crucea se referă la** un preot cu acest nume, ministru al cultelor în guvernul Groza. Însă patriarhul Nicodim (1939-1948) a avut o atitudine demnă și precaută, inclusiv în decursul vizitei sale la Moscova din 1945. Dar, deja comuniștii se gîndeau la ierarhi care să fie de conivență cu ei. Mai întîi se gîndesc însă la desființarea Bisericii greco-catolice - care însemna o fereastră deschisă spre Occident (Roma) - însă aleg, oricît ar părea de paradoxal, un procedeu folosit de catolici: rezolvarea unei probleme politice cu mijloace religioase. Ei folosesc Biserica ortodoxă, dar mai cu seamă intimidarea și reprimarea, și lasă - mai degrabă vor să lase - impresia unei reveniri la ortodoxie a greco-catolicilor: actul din decembrie 1948.

Din iunie același an, Biserica ortodoxă avea un nou patriarh: pe Justinian Marina (1948-1977). Cum la noi orice moarte trebuie să pară suspectă, a circulat zvonul otrăvirii

patriarhului Nicodim care avea, totuși, 79 de ani. Noul arhipăstor era un preot văduv prin deces care în decurs de trei ani a urcat toate treptele arhieresti. Cu concursul unui publicist, nu s-a dat în lături de la montarea unei campanii denigratoare la adresa Mitropolitului Moldovei Irineu Mihălcescu, om de cultură, autor de cărți; inițial profesor de teologie.

Însă din preotul de țară căruia Iustin Moiescu, profesorul îndepărtat de la catedră pe atunci, i-a spus de la obraz: **Pe vremea cînd d-ta adunai ouăle la Băbeni eu îmi dădeam doctoratul la Atena !**; din fostul preot Ion Marina, deci, a ieșit un patriarh model. El și-a dat seama că dajdia către cezarul ateu și ateist e mare și că trebuie să procedeze - dacă se poate spune așa - prin defensivă constructivă, să salveze ce mai poate fi salvat. Atunci s-a născut stilul acestui patriarh, adaptat la împrejurări și tipic unei echipe de sinodali din care mai trăiesc și astăzi I.P.S. Antim Nica, I.P.S. Teofil și actualul patriarh. Stilul acesta consta în primul rînd în conservarea materială a lăcașelor parohiale, a mînaștirilor, a gospodăriilor eparhiale, într-un cuvînt a bunurilor, în împrejurări în care restaurarea unei mînaștiri, dar și învelirea cu tablă a unei turle constituia o preformanță. L-am auzit povestind pe prof. George Potra, marele istoric al Bucureștilor, cît s-a luptat patriarhul Justinian, de pildă, ca să nu fie demolată biserica Kretzulescu aflată între fostul CC și Sala Palatului în construcție în 1959.

Epoca 1948-1960 a fost cea mai dificilă pentru Biserica noastră. Atunci s-a retras episcopul Popovici al Oradiei, atunci au fost întemnițați peste 500 de preoți, atunci au fost aruncați în închisori oameni de mare valoare ca părintele Stăniloae, p. arhim. Sofian Boghiu, p. Băbuș, iar duhovnici ca P. Cleopa Ilie se ascundeau prin munți; atunci a murit poetul Sandu Tudor în celulă; poetul devenit schimnic.

Și tot atunci, în anii '50, patriarhul trimitea pachete cu ajutoare unor „dușmani ai poporului” sau adăpostea în redacția revistelor teologice oameni de cultură, asigurându-le o leafă și un mijloc de existență (Edgar Papu, de pildă). În aceleași reviste publicau intelectuali încă interziși în tipăriturile oficiale (C. C. Giurescu). Iar în bibliotecile institutelor teologice de la București și Sibiu studenții puteau totuși citi cărți pentru care se făcea pușcărie: Berdiaev, Bulgakov, Șestov, Crainic, chiar Nae Ionescu.

În aceste condiții în care orice preot era un proscris iar fiii săi nu puteau candida la universitate, când agenții poliției secrete fotografiau pe cei ce mergeau la liturghie iar oficierea unui botez sau a unei cununii religioase constituia un risc, Biserica primește o mare lovitură: faimosul decret 410 din 1959. El a decimat mănăstirile de călugări și călugărițe și mai ales de închinoviații tineri. E anul în care disgrăția plutește peste patriarh. Acesta se retrage la Dragoslavele așteptând din clipă în clipă să fie ridicat. Sintem în momentul cel mai tensionat dintre Stat și Biserică. Dar și de data asta statul a lăsat impresia că ierarhii pot acționa ad libitum: și au existat episcopi mai rezervați și alții mai zeloși în îndeplinirea ucazului. Nu are rost să dăm nume.

III

Atmosfera aceasta de demnitate, sărăcie și proscriere a Bisericii a durat până pe la mijlocul anilor '60. Biserica și Statul erau două țărături distincte și nici un prim-secretar n-ar fi cutezat să chefuliască la o stăreție. Candidații la seminarii sau la teologie erau în majoritate fii de preoți ori de țărani credincioși. Desigur, ierarhii erau selectați de stăpânire. Așa

s-a făcut că Mitropolit al Moldovei a devenit pentru câțiva ani un protejat al lui Groza, fost și el preot de mir ajuns văduv și părinte a 17 copii: pitorescul Sebastian Rusan. Care s-a comportat totuși cu demnitate. Și fiindcă l-am pomenit pe Groza, nu trebuie uitat că acest om politic a fost până la moarte membru în Adunarea Națională Bisericească și creștin mărturisit. Funest pe alte planuri, Groza a sprijinit Biserica.

Tolerând, dar mai cu seamă încercând să reprime Biserica, Statul o dorea cât mai la marginea societății. Nici măcar nu se vroia lăudat de ea: cooptarea unor preoți la o manevră politică de anvergură est-europeană, Apelul pentru pace (1953) e mai degrabă un accident decît o practică. La rîndul ei, Biserica făcea toate eforturile să se mențină pe linia de plutire. Și soarta ei a fost evident mai bună nu numai decît soarta Bisericii ruse, dar și decît a Bisericii bulgare.

Aceasta a fost, deci, situația pînă la începutul anilor '60, cînd mai întîi, începe o slăbire a chingilor și chiar a ofensivei ateiste. E momentul cînd se schițează planuri de anvergură, suportate de stat, de restaurare a marilor mînăstiri - îndeosebi cele din Moldova și Bucovina. Restaurate, desigur, nu pentru că acolo se săvîrșea Sf. Liturghie, ci pentru că acolo existau opere de valoare arhitectonică și plastică, pentru că aceste mînăstiri erau monumente istorice. Și, într-adevăr, s-a făcut mult. Sistarea acestui program are loc brusc în 1977 cînd se desființează Direcția patrimoniului. S-a făcut mult, de asemenea, și sub raport editorial: tipografiile eparhiale au imprimat lucrări de istorie de reală valoare, iar în revistele bisericești au apărut studii remarcabile.

Subliniez, așadar, că pînă la mijlocul anilor '60 statul nu s-a gîndit că Biserica poate fi folosită. Ideea, și sînt convins că ea a aparținut serviciilor secrete, apare mai întîi în momentul în care se încearcă - cu reușite - captarea emigrației românești. Prin Patriarhie s-a dat o adevărată bătălie pentru

„recuperarea” bisericii române din Paris, pe care statul o și dobîndise pentru scurtă vreme - în 1968, dacă nu mă înșel - dar enoriașii s-au recules repede. Avînd în mînă o parohie din străinătate, aveai și diaspora din zona respectivă și puteai să o sensibilizezi, să o sugestionezi... Și așa încep să plece în tot felul de orașe europene și nu numai europene o serie de preoți români misionari. Pleacă, de-acum, și teologi bursieri, pleacă și doctoranzi, pleacă și ierarhi să cerceteze diaspora... Și pleacă tot felul de delegații bisericești - sinodale sau nu - la tot felul de congrese ecumenice și foruri interconfesionale unde Biserica Ortodoxă Română se grăbește să se afilieze.

Dacă reluarea legăturilor cu bisericile orientale de rit vechi - datorată în bună parte I.P.S. Antim Nica - a fost un lucru firesc și necesar, ori contactele stabilite cu fundații care ne-au ajutat cu hîrtie pentru tipărirea Bibliei, cu aparatură tipografică, au fost un lucru cît se poate de binevenit, turismul sinodal, fie între românii diasporei, fie pe la organizații și guverne occidentale, era... inspirat. Și nu de Duhul Sfînt. Ci de stat și de serviciile secrete.

Negreșit, statul nu a folosit numai Biserica Ortodoxă. Șef-rabinul comunității mozaice, dr. Moses Rosen, se ducea la Washington să pună o vorbă bună pentru clauză.

Pe scurt, Biserica era folosită pe plan extern, înhămată la carul propagandei și nu numai la el: Biserica trebuie să-i capteze pe emigranți, să le spună că statul și mai cu seamă șeful lui sînt naționaliști, anti-sovietici, iar rușii abia așteaptă să devore România.

Cred că Biserica a făcut acest joc, cel puțin la început, mai degrabă din naivitate și lipsă de experiență politică decît din calcul sau cinism. Dacă statul anilor '50 i se înfățișa Bisericii ca un adevărat dușman care vrea să o slăbească și apoi să o excludă din societate, statul anilor '70 s-a îmbrăcat

în haina ispitei înfățișîndu-se, dacă nu în înger de lumină, atunci de penumbră. Și vom spune de ce.

Biserica ortodoxă e, în sens bun, conservatoare. Ea nu acceptă concesii dogmatice sau deschideri secularizante (aggiornamento). Fiind astfel, e sensibilă la respectarea tradiției, a istoriei naționale, a datinilor. Acela care face elogiul tradiției nu numai că nu poate să meargă împotriva ei, dar trebuie chiar să țină cont de rolul ei istoric covîrșitor. Așa se face că naționalismul regimului a ispitit pe mulți oameni din biserică, nu numai ierarhi, ci și preoți, stareți, călugări. Și a trebuit să vină momentul în care regimul i-a demonstrat Bisericii că naționalismul lui nu exclude ateismul și că statul nu pregetă să se descotorosească de efemerul său partener după ce l-a mînjit și păcălit.

IV

În ultimii 45 de ani în Biserica Ortodoxă Română a face a fost sinonim cu a repara, a restaura, a consolida și chiar a zidi din temelie (acolo unde s-a putut - destul de rar, totuși - și cînd s-a putut). Destoinicia unui stareț sau a unui paroh a fost judecată în funcție de talentul său de gospodar, iar abilitatea în măsura în care acesta reușea să smulgă o aprobare sau o închidere a ochilor obținută adesea cu o masă ori cu o atenție. Și sub acest aspect omul în sine juca rolul decisiv.

În Moldova se rostesc cu respect numele unor stareți ca arhim. Iachint (Putna), Gherontie Ștefan (Secu; ulterior stareț la mînăstirea Căcoșu din Dobrogea), Ciprian Zaharia (Bistrița), Victorin Oanele (Sihăstria) - și acestea sînt doar cîteva exemple -. În Oltenia, maica Ierusalima, stareța

Tismanei, respectiv maica Fevronia, la Polovragi, au înfăptuit lucruri demne de admirația. La rîndul lor numeroși parohi ajutați de enoriași, și indirect chiar de autorități locale care se făceau că privesc în altă parte, sau chiar de inspectorii Departamentului, au reușit să surmonteze interdicțiile și vitregiile statului și ale ateismului său militant. S-a operat cu metoda națională pe care Noica a numit-o „lăturîș”. Cu mijloace neortodoxe dar eficiente. Au existat și ierarhi care nu tremurau ca frunza-n vînt în fața amenințărilor sau insinuărilor oficiale: de pildă I.P.S. Teofil Herineanu, arhiepiscopul Clujului sau I.P.S. Antim Nica.

Iar tot ce s-a întreprins (reparații, restaurări etc.) s-a făcut cu bani pe care statul nu i-a mai dat deloc în ultimii 10-15 ani chiar cînd era vorba de ctitoriile voievozilor pe care același stat îi invoca în mascaradele sale grotești. Bani pe care i-au dat însă anonimii, credincioșii, între ei numărîndu-se chiar membri de partid (existau destui care se spovedeau și se împărtășeau)... Așa se face că au existat mînăstiri care în cea mai bună tradiție ortodoxă puteau oferi, dacă nu oricînd, măcar de hram sau de marile sărbători o masă gratis pelerinilor și un pat la arhondaric. Și tot cu banii credincioșilor s-au putut imprima cărți costisitoare tipografic precum Biblia lui Șerban Cantacuzino sau Noul Testament de la Bălgrad; s-au putut repicta biserici sau spăla fresce de valoare, s-au restaurat icoane și obiecte de cult.

Credincioșia unui popor se poate constata și prin acest barometru material, pentru că mulți sînt evlavioși pînă la portofel. Și oamenii au deschis punga și au dat, mai cu seamă în Moldova, fie că a fost vorba de biserica lor de parohie, fie că a fost vorba de mînăstiri. La Ghelar, nu departe de Hunedoara, există acea biserică de proporții neobișnuite și foarte impunătoare care s-a construit din contribuția credincioșilor în anii '70. În van au încercat autoritățile politice

să sugrume, mai întîi proiectul și pe urmă însăși biserica, însă n-au reușit. În multe locuri și în multe împrejurări fermitatea enoriașilor a fost decisivă.

Am pomenit întruna, în aceste articole, despre ierarhi, despre stareți, despre preoți și despre călugări, însă am vorbit poate prea puțin despre credincioși: ei nu se văd dar prezența lor e de necontestat în acești 45 de ani și este strălucită la capitolul *cei doi dinari ai văduvei*.

De fapt, într-o țară, biserica națională, prin oamenii săi, îi modelează pe credincioși, dar și biserica este un reflex al nației într-un moment determinat: căci doar din sînul ei își recrutează slujitorii. N-aș merge pînă acolo încît să spun că un popor își are Biserica pe care și-o merită dar cei doi termeni - cler și popor - se cumpănesc reciproc, se influențează, se întrepătrund... Cam la vîrsta de 18 de ani - adesea și mai tîrziu - un tînăr ajunge la seminar sau la Institutul teologic. Pînă atunci familia, societatea și-au pus amprenta pe el: și poartă - prin limbaj, maniere, obiceiuri - marca momentului istoric. În 4 ani nu poți obține din el un om radical transformat. Doar în monahism situația este diferită. E și motivul pentru care credincioșii au o evlavie aparte față de călugări și de mînăstiri.

Stilul de care am vorbit, emblematic pentru Biserica noastră în ultimii 45 de ani, prezenta și un risc: acela de a face din chinovii niște gospodării excelente. Pentru că primatul nu mai era al duhovnicului, ci al gospodarului. Prevala adesea zidirea exterioară în dauna acelei lăuntrice (nu pretutindeni !), paharul era curățat cu mult sîrg și cu multă osteneală pe dinafară. Vremea nouă care pe mulți i-a surprins - mai ales pe ierarhi - își are imperativele sale duhovnicești.

De-acum oamenii bisericii nu mai sînt nevoiți să își consume zelul, imaginația și abilitatea pentru obținerea unei aprobări de construcție sau de materiale, nici să facă jocul

propagandei în țară sau în străinătate ori să umble cu săru'mîna după clauză... Asta a fost, odată cu oamenii vremurilor vechi. Vremea nouă are alte urgențe: catehizare, înduhovnicire, îmbisericare.

(1990)

ADDENDA

ERORI, PREJUDECĂȚI

Cultura ortodoxă a credinciosului obișnuit nu este de invidiat, știm, însă carențele ei - datorate și imposibilității de catehizare din ultimele decenii - sînt suplinite de evlavie și trăire în duh. Această trăsătură îi uimea și îi uimește pe străini. Ca și pietatea enoriașului român. Cum am întîlnit unele prejudecăți sau erori frecvente datorate lipsei de cunoaștere sau informării „după ureche”, cred că merită să ne oprim asupra a trei dintre ele. Sînt deosebit de frecvente; tipice. Din fericire, cea dintîi și-a pierdut orice actualitate.

E vorba de enormitatea că unii preoți ar fi fost și... membri de partid. Nici un preot - și nu numai cei ortodocși - nu a fost așa ceva. Cred că zvonul acesta a fost răspîndit în mod intenționat. Din nefericire a prins.

A doua prejudecată privește succesiunea patriarhală. Nu există o „tradiție” potrivit căreia mitropolitul Moldovei trebuie să urmeze automat în scaunul vlădicesc suprem al Bisericii Ortodoxe Române. Și mai trebuie adăugat că Biserica nu are ca temei „tradițiile” ci canoanele !

Este adevărat că scaunul chiriarhal al Moldovei este al doilea în ordinea însemnătății. După Unirea din 1859, cînd existau numai doi mitropoliți, cel din București fiind mitropolitul **primat** (terminologie catolică !), atunci succesiunea se producea. Pe de altă parte, și e bine și aceasta de știut, un mitropolit sau chiar un patriarh, poate fi

așezat în scaun ca atare chiar fără a fi ierarh (există trei grade harice: diacon, preot, episcop). Așa s-a întâmplat cu Grigorie Dascălul IV care din simplu ieromonah (preot călugăr) a devenit mitropolit al Țării Românești în prima jumătate din secolul trecut. Iarăși e bine să se știe că în ierarhia bisericească (deci în Sinod) nu pot ajunge decât călugării și sub nici un motiv preoții de mir (cei căsătoriți). Dacă un preot de mir rămâne văduv prin deces și se călugărește, atunci, da, poate ajunge în ierarhie (episcop, mitropolit). Au fost, din nefericire, cazuri în care, la noi, preoți de mir văduvi prin divorț și călugăriți ulterior au ajuns episcopi. Așa s-a întâmplat cu protopopul Lazăr Triteanu: el a ajuns vlădica Lucian, iar fosta lui consoartă... a ajuns Veturia Goga. - Bisericele ortodoxe surori au fost însă mult mai consecvente și mai intransigente sub acest aspect.

A treia prejudecată o constituie divorțul. Și pentru a o spulbera reproduc o pagină a unui teolog „nespecialist” - cum însuși se considera. - E vorba de Nae Ionescu. El luminează faptul mai bine decât ar face-o un canonist: „Imposibilitatea despărțirii unui bărbat de femeia lui, atunci când ei stau cu adevărat sub taina nunții și când în adevăr ei au realizat această taină, provine din faptul că doi oameni, legați prin taina nunții, nu mai sunt două ființe omenești, ci una singură, alta decât fiecare dintre ele. Cu alte cuvinte s-a operat un fel de sinteză spirituală și s-a creat un fel de ființă spirituală nouă. De aceea nici nu există, propriu-zis, posibilitatea de divorț. Știți că Biserica nu admite divorțul nicăieri. Lumea zice că divorțul nu este interzis decât la catolici; aceasta nu este exact; el nu este admis nici la ortodocși (s.n.): numai printr-o decădere a ierarhiilor bisericești s-a ajuns la aberația aceasta a divorțului, deoarece legătura aceasta în fața lui Dumnezeu nu se poate desface,

întrucât ceea ce se leagă sub egida divinității nu se mai poate deslega. Adică, dacă în adevăr s-a săvârșit taina nunții, trebuie să presupunem că există acea ființă nouă, că s-a operat acea sinteză spirituală. Dacă presupunem că acea sinteză nu s-a operat, aceasta însemnează că taina nunții nu este eficace; Biserica însă nu poate admite că o taină a ei n-ar fi eficace, prin urmare nu poate să admită că nu s-a operat acea sinteză de care vorbeam și prin urmare Biserica nu poate să admită divorțul. Biserica ar putea cel mult să spună că condițiile în care s-a operat, într-o anumită dată, taina nunții, n-au fost cele prescrise și deci actul nunții este nul, dar numai pentru cazul acela. // Și este logic și natural să fie așa. Biserica este o lume de realități aparte, care pleacă fără îndoială de la anumite premise, care nu sunt premisele realității concrete; în momentul în care ai intrat în premisele ei, este imposibil să mai ieși din ele. Este o logică și o stringență absolută, pentru că, de îndată ce ai admis că taina nunții există ca o realitate și are eficacitate, trebuie să admiți că este indisolubilă.” (Cf. Nae Ionescu, *Metafizica*, I, București, 1942, p. 189).

(1990)

MILITARI ȘI FELCERI ÎN SUTANE

A trecut o lună și mai bine de când poetul Ioan Alexandru a făcut homerică propunere de a pune armata sub ascultarea Bisericii. M-am gândit atunci: Ce păcat că Jean de la Vallette a trăit în secolul XVI și a fost catolic !... Dar nu este poetul nostru și autorul sintagmei „marea mișcare isihastă”, de parcă isihasmul ar fi fost o răscoală țărănească de tip husit !? Măcar poetul, amestec imnografic de Roman Melodul și Nichifor Crainic, are meritele sale în domeniul unei

ortodoxii băbești și sătești colorată (poate involuntar) protestant.

În Luceafărul din 30 ianuarie ne vine un mesaj aiuritor din partea lui Stelian Tănase, aflat, structural, la antipodul imnografului pomenit. Pentru că Stelian Tănase reprezintă tipul mobil, dinamic, itinerant, modern... Într-un dialog cu profesorul Sorin Alexandrescu, Stelian Tănase afirmă: „...Eu, de pildă, văd Biserica așa, ca în America de Sud, foarte implicată în viața socială, foarte implicată în spitale, foarte implicată în locurile unde e sărăcie și mizerie, foarte implicată în procesul educațional.”

Să mă ierte d-l Tănase, dar e cam urechist. D-sa a auzit ceva de „teologia eliberării” - un curent catolic sud-american aflat în conflict cu Vaticanul, a citit Jurnalul unui preot de țară sau a văzut filmul turnat după romanul lui Bernanos; a mai discutat cu vreun intelectual polonez despre Biserica din țara lui Walesa ș.a.m.d. Numai că toate acestea n-au nici o legătură cu Biserica ortodoxă care nu se poate transforma peste noapte într-o armată a Salvării. Menirea călugărilor și a călugărițelor ortodoxe este să se roage, să participe la Sf.Liturghie, să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu, nu să schimbe pansamente sau să completeze fișe medicale ori să predea cursuri de sericultură. Acțiune caritativă ? Da ! Dar între limitele și în măsura în care nu intră, această acțiune, în conflict cu menirea și cu mentalitatea acestei Biserici; **mentalitate** pe care Ea nu și-o poate schimba pentru că constituie tocmai rațiunea Sa de a exista.

Dl. Stelian Tănase a văzut probabil multe filme în care apar niște maici cu scufii albe, înalte și apretate, care răspund la telefoane în clinici și sanatorii, sau care întind bisturiul chirurgului. Așa ceva e propriu, e specific altei Biserici și altei mentalități.

Ce-ar fi dacă i-am propune d-lui Tănase să renunțe la vocația sa de romancier și la „mentalitate” ? Ne-ar prii surprins și indignat. Așa ar trebui să-i privească și oamenii Bisericii noastre pe intelectualii care vin cu asemenea propuneri și „programe”. Pentru că dl. Tănase recidivează în materie de urechism: se împlinește anul de când scria că românii n-au avut sfinți.

Spre deosebire de profesorul Sorin Alexandrescu, dl. Stelian Tănase habar nu are de Biserica ortodoxă, de ortodoxie, de dogmele și de Tradiția răsăriteană. Altminteri n-ar construi castele de cărți de joc pe seama Bisericii ortodoxe. Deci la un pol aberațiile pseudo-tradiționaliste ale poetului Alexandru, iar la celălalt - idealismul vesel, abstract și fără sens al romancierului modernist: două atitudini care se întilnesc sub formă de coincidentia oppositorum.

Ce vor zice un preot, un călugăr luînd cunoștință de aceste puncte de vedere ? „Ăsta vrea să ne militarizeze !”, respectiv: „Ăsta vrea să ne facă felceri !” și, preotul sau monahul se vor gîndi că, spre deosebire de intelectuali, inspectorul de la Departament sau primarul comunist, după ce mîncase și băuse bine la ei la masă, îi lăsase în pace și se dusesese într-ale lui.

(1991)

ORGOLIUL ULTIMULUI CUVÎNT

I

Domnul Alexandru George nu numai că își uită titlurile propriilor articole, dar își schimbă ideile de la o lună la alta. Astfel, în „Cuvîntul” nr. 1/1992, lăudînd statul modern

românesc, scria: „...personal, nu sunt așa de sigur de necredința și ipocrizia unor oameni care au întemeiat un învățămînt religios, au înglobat preoțimea în viața statului, iar pe patriarh l-au făcut regent, mai apoi prim-ministru, într-un guvern de «salvare națională»”. - Asta se întîmpla în ianuarie.

În februarie însă, în nr. 5/1992 din „Cuvîntul”, în articolul **Ceremonii, propagandă, profanare**, dl. Al. George susține un punct de vedere diametral opus: „A manevra situația Bisericii în favoarea unui regim politic a fost o eroare prea frecvent comisă în trecut și ea a culminat cu numirea patriarhului ca prim-ministru de către Carol al II-lea...”

În ianuarie, cum arătam în articolul meu **L-au „făcut” regent**, în nr. 2/1992 din „Cuvîntul”, dl. Al. George socotea învestirea patriarhului ca prim-ministru, drept un merit incontestabil al statului românesc „liberal” (ca să-i folosim expresia favorită). O lună mai târziu, același fapt devenea o eroare prea frecvent comisă.

Acum, merit sau eroare, numirea patriarhului a fost o realitate. Ea s-a produs în noaptea de 10/11 februarie 1938, iar patriarhul a deținut această demnitate, prezidînd succesiv trei cabinete, pînă la moartea Sa, survenită la Cannes, în ziua de 6 martie 1939.

În numărul 7/1992 din „Cuvîntul”, dl. Alexandru George mai publică un articol, intitulat **Jocul cu diavolul**, în care scrie între altele: „Ea (Biserica) a căutat o colaborare care s-a dovedit acceptarea unei tutele, iar alianța cu „dreapta” românească (în anii '30 și '40) a fost o eroare cu totul regretabilă, dăunînd mult prestigiului ei.”

Întîi, trebuie să repetăm că două partide politice se pot alia între ele, însă niciodată un partid și o Biserică. Apoi, trebuie să spunem că nici istoriografia comunistă nu a adus

Bisericii Ortodoxe Române învinuirea pe care i-o aduce dl. Al. George: cum că s-ar fi aliat cu „dreapta”.

Dl. Al. George înțelege prin Biserică nu trupul mistic al cărui cap este Hristos, nu comunitatea de iubire a Ei, ci conducerea, ierarhia, adică Sf. Sinod. Și șeful acestui Sinod era și primul-ministru al României sub dictatura carlistă și într-un răstimp în care au fost executați sute de legionari, iar alte mii internați în lagăre. Din primul cabinet Miron Cristea mai făcea parte și episcopul Nicolae Colan, în calitate de ministru, iar din următoarele două, în calitate de subsecretar de stat, preotul N. Popescu. După socoteala d-lui Alexandru George, primul-ministru Miron Cristea îi prigonea pe legionari, iar patriarhul Miron Cristea se alia cu ei. Sub guvernarea lui Miron Cristea erau omorîți Codreanu și alte căpetenii legionare și tot atunci Miron Cristea coopera cu „dreapta”. Asta logică de bronz !

Am spus că nici istoricii comuniști n-au susținut neadevărul unei alianțe dintre Biserică și „dreapta”. Iată, de pildă, ce scria un asemenea istoric, Al. Gh. Savu: „Regimul politic ale cărui baze au fost puse la 10/11 februarie 1938 a constituit temeiul unei guvernări autoritare, opuse în același timp unei eventuale dictaturi totalitare a Gărzii de Fier. Chemînd la putere un guvern de «unitate națională», regele Carol opunea cu abilitate Gărzii de Fier un front incluzînd biserica, armata și politicienii de orientare nehitleristă.” (s.n.).

Tandemul de istorici Mușat-Ardeleanu, referindu-se la aceeași perioadă a anilor '30, în care un preot, Petre Chiricuță, publica o carte intitulată „Antisemitism sau cea mai cumplită erezie a veacului”, scria doar că „dreapta” a reușit să atragă de asemenea și un număr de membri ai clerului ortodox de rang inferior.

Erau adeziuni individuale, lipsite de binecuvîntarea Bisericii, și ele se produceau într-o epocă în care N. Iorga, amintindu-și probabil de anii tinereții, a scris un articol intitulat **Doi băieți viteji: Moța și Marin**, pe care l-a inclus, de altfel, în vol. IV din „Oameni cari au fost”.

Tot patriarhul Miron Cristea a semnat un decret prin care preoții de „dreapta” au fost internați, la data de 16 aprilie 1938, în lagărul de la Sadaclia.

Domnul Al. George preferă generalitățile și afirmațiile neacoperite. Ne-a spus că lecția de deschidere a lui Nae Ionescu e „o simplă parafrază” după Max Scheler. De ce nu ne-o dovedește? De ce nu ne dovedește și felul în care patriarhul Miron Cristea putea realiza performanța de-a reprima, pe de o parte, „dreapta”, și de a se alia, de pe alta, cu ea?

Să nu știe dl. Al. George că nu patriarhul s-a întâlnit cu Corneliu Codreanu, în vederea unui „pact”, ci Iuliu Maniu și liberalul Gheorghe I. Brătianu? Să nu știe dl. Al. George că la începutul anilor '30 tot un liberal, Gh. Tătărașcu, favoriza „dreapta”?

Și pentru că tot a venit vorba de liberali, răsfoind niște cărți de istorie, am aflat că binecuvîntatul slogan al „dreptei”, omul și pogonul, nu-i decît un plagiat. Inițial îl scorniseră agitatorii liberali, în anul 1894, cînd s-a votat așa-numita Lege a maximului.

II

După moartea patriarhului Miron, survenită, cum spuneam, în martie 1939, urmează în scaun patriarhul Nicodim Munteanu. Acesta nu mai deține înalte dregătorii

lumești, dar în calitate de cap al Bisericii înfierează asasinarea, de către „dreapta”, a lui Armand Călinescu, pe care îl prohodește el însuși, iar cu prilejul înmormîntării, spune următoarele: „Cînd cineva atentează la viața unui om care are sarcina de a păzi ordinea și buna rînduială a unui stat și încă în niște vremuri excepțional de grele, cum sînt bunăoară cele de astăzi, acela atentează la siguranța statului, la siguranța patriei, la siguranța neamului, și în cazul acesta crima e contra statului, contra patriei, contra neamului.”

Așa cum poziția unui stat o exprimă regele, primul-ministru sau alți demnitari și nu nea Gheorghe ori badea Ilie, și poziția unei Biserici naționale o exprimă nu un preot sau un student teolog, ci Sinodul și patriarhul Ei. Aceștia îi dau orientarea. Și care a fost orientarea Bisericii în anii '30 cred că s-a văzut.

Domnul Alexandru George vorbește și de anii '40: „alianța cu «dreapta» românească (în anii '30 și '40)”. Dacă socoteala noastră e corectă, „dreapta” a fost zdrobită de Antonescu după 4-5 luni după ce și-o asociase la putere. Din ianuarie 1941 ea nu mai există decît clandestin. Patriarh era tot Nicodim Munteanu, iar mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului făcea demersuri în favoarea salvării evreilor din teritoriul cedat, la fel ca și episcopul Colan. Tustrei au rămas în scaun pînă la moartea survenită ulterior anului 1947. Așa încît nu mai înțelegem nimic.

Problema aceasta, a pseudo-alianței dintre Biserică și „dreapta” românească nu poate fi pusă decît în linii mari într-un săptămînal, fie el de nivelul elevat al **Cuvîntului**. Ea are necesita un studiu. Biserica noastră ar trebui să-l aibă în vedere. Pentru a-i pune la punct pe oamenii de rea-credință și pentru a-i lumina pe aceia care efectiv nu știu cum au stat lucrurile.

Ne obișnuiserăm să ni se arate strigoii "dreptei", aproape în orice împrejurare și îndeosebi în ultimii doi ani, nu de către partizanii democrației și ai liberalismului - cărora le aparține în mod mărturisit dl. Al. George - ci tocmai de către adversarii lor.

Probabil că tot orgoliul de-a avea ultimul cuvânt îl determină pe dl. Al. George, în articolul Jocul cu diavolul, să insiste în afirmația sa potrivit căreia și bisericele... se modernizează. Și, în consecință, scrie: „De fapt, în forma în care o cunoaștem, Biserica Ortodoxă Română e ea însăși o rezultată a modernizării României și nu doar prin partea ei laică (sic !) a contribuit la aceasta : de la 1821 și 1848, de la 1907 pînă în 1918, ea și-a împletit destinul cu acela al statului românesc în perioada sa liberală.”

În forma în care o cunoaștem, Biserica Ortodoxă e Biserica lăsată nouă de Mîntuitor, de Apostoli, de Sfinții Părinți și de cele șapte soboare ecumenice; e Biserica așa cum arăta în anul 787; Biserica ce s-a "încovoiat" sub fiecare stăpînire, fără să se identifice cu ea. A trecut Bizanțul, au trecut Țările Române, a trecut și statul "liberal" al d-lui Al. George, a trecut și cel comunist - și Biserica a rămas.

Marea confuzie o face dl. Al. George între stat și credincioși, între structura politică și turma cuvîntătoare. Biserica nu s-a identificat decît cu dreptmăritorii Ei, de la începuturi și pînă azi. Pentru că dacă „și-ar fi împletit destinul” - să zicem -cu statul bizantin, murea odată cu el, dacă nu și mai devreme, fie sub Balduin de Flandra, fie la sinodul unionist Ferrara-Florența unde ultimii Paleologi o oferiseră Romei pe tavă.

Negreșit, Biserica a suferit de-a lungul timpului transformări administrative, dar aceasta n-au însemnat nici „regres”, nici „progres”. Așa încît, fie că țara progresează ori nu,

Biserica rămînea identică cu Ea Însăși. Chiar și romano-catolicii condamnă evoluționismul ! Cît despre... partea laică a Bisericii, expresie folosită de dl. Al. George, e ca și cum ai spune că Mărioara are și o parte masculină.

În fine, oricîte argumente i-am aduce, dl. Al. George va rămîne la părerea că depozitarea de bunuri a Bisericii, pierderea de către Aceasta a numeroaselor drepturi și răspunderi pe care le avea în statul românesc confesional, anterior celui „liberal” - toate acestea au fost și rămîn pentru Ea niște mari binefaceri.

(1992)

RELIGIA ÎN ȘCOALĂ

S-a spus despre poporul nostru că nu strălucește sub aspectul catehezei. Și afirmația aceasta privește popoarele de religie ortodoxă în general. - Faptul e fapt și nu trebuie să-l justificăm numai prin cele cîteva decenii de ateism militant pe care le-am trăit. Rădăcinile sînt mult mai complexe și mult mai adînci.

Pînă la Reforma învățămîntului din 1864, respectiv pînă în vremea în care s-a produs o laicizare a statului român - una foarte brutală -, „religia” era implicată în viața oamenilor. Era dominantă, cu toate că nu se numea materie sau curs. În școala pe care a mai apucat-o Creangă, se pornea dinspre cult înspre cultură și nu invers. Copiii învățau pe ceaslov să scrie și să citească. Se începea cu rugăciunile elementare, iar viața de zi cu zi, impregnată de sărbători și datini, completa pe atunci ceea ce numim azi... „educația religioasă”. Colindele sînt și ele cateheză pe potriva copilului

sau a omului obișnuit. Apartenența la creștinism, mai ales la sate, era trăită; era asumată. Credința era fapt, nu „noțiune”.

A vorbi de religie, ca între cele două războaie mondiale, sau de educație moral-religioasă, ca în ultimii ani, e tot un subterfugiu pentru a desemna cateheza ori noțiunile de teologie elementară. Pentru că raportul omului cu Dumnezeu nu poate fi normat după aspectul unei „materii”, și pentru că aceste ore trebuie să devină o antecameră a credinței și a frecventării Bisericii. Dumnezeu trebuie trăit, nu doar „cunoscut”. De aceea misiunea dascălului de religie, cleric sau laic, este foarte dificilă. Pentru că dacă Dumnezeu și economia Lui rămân un simplu „obiect de studiu”, nu s-a realizat nimic.

Au trecut doi ani de când a început procesul de reintroducere a Religiei în școli și s-au întâmpinat multe obiecții. Întii prin caracterul facultativ al disciplinei, apoi prin periodicitatea ei - o oră la două săptămîni -, și nu în cele din urmă prin atitudinea circumspectă a celorlalți profesori. Ei priveau de sus aceste cursuri, adesea ca pe un corp anacronic ori străin de învățămînt. Că ostilitatea aceasta încă persistă, ne-o arată un fapt petrecut nu de mult în Moldova. Un domn director general în Ministerul Învățămîntului și Științei, care răspunde la numele de Paul Șova, s-a dus în inspecție la școala din comuna Viișoara din județul Neamț. Văzînd icoanele în clasele de curs, parcă i s-a aplecat. „Ce-i cu astea ?!” Și a poruncit să fie date jos, adăugînd tipica insinuare de vagmistru: „Știu eu ce spun !”

Oamenii din sat, enoriași ai Mînăstirii Bistrița - care este biserica lor de parohie - au fost indignați și imperioasei dispoziții nu i s-a dat curs. Aș adăuga că prezența icoanelor în niște clase de școală este cît se poate de binevenită: ea face parte din cateheza implicită de care vorbeam. Un

călugăr, licențiat în teologie, care predă și el religia, ne spunea: Păi, eu trebuie să-i învăț pe copii mai întii Tatăl nostru și Împărate ceresc, pe care ei nu le știu, și pe urmă data la care s-au ținut Sinoadele.... Negreșit, rugăciunea trebuie să aibe întîietate.

Și în acest sens e demn de toată lauda Abecedarul micuțului creștin, alcătuit de părintele Ioan Sauca. El cuprinde în primul rînd rugăciuni, colinde și cîntece de stea, iar la loc de frunte stă explicarea sfintei cruci și a gestului închinăciunii. Ilustrația este bogată, atractivă și dominată de imagini din spațiul eclezial. De aceea profesorul ideal de religie este preotul care are și parohie. Abia după el urmează teologul de cabinet sau provenit din alte ramuri „teoretice” care au apărut acum: Teologie - Litere; Teologie - Asistență socială. - Foarte bine este alcătuit și Îndrumătorul profesorului de religie, corelativ al Abecedarului amintit, alcătuit de preoții Sauca și Demian.

Predarea Religiei în școli a avut la început un caracter de apostolat. Și prin împotrivirile sau reticențele amintite, dar și prin faptul că dascălii de Religie nu erau retribuiți. Odată plătite orele de religie, ca orice altă disciplină, au început să se arate o rîvnă și un interes suspecte. Așa se face că au apărut unele conflicte, datorate micului miraj financiar, iar în unele școli elevii s-au trezit cu niște gospodine pioase care teologhiesc catastrofal.

Ajunși aici, nu mai putem interpela Statul, care, iată, îi plătește pe profesorii de religie la fel ca pe ceilalți profesori. Religia a devenit disciplină; și încă săptămînală. Încep să apară și manualele. Așa încît, e de datoria Bisericii să intervină prin chiriarhi și protopopi ca în unele locuri, cel puțin, cateheza în școli să nu devină, în loc de prilej de apropiere de

Dumnezeu, piatră de poticnire. Sau prilej de neatenție și plictiseală pentru elevi.

(1992)

DRAMA UNUI DIACON

În numărul său din 26 octombrie crt., „România Mare” publică un text de o coloană și jumătate intitulat *Epistole de la o față bisericească*. În cuprins - formulări ca „pui de vipere din incubatorul de reptile din subterana Institutului teologic din București, numindu-se «grup de reflexie»...”; „portarii iadului”; „satane în sutane”; „Rubrica de duminică «Lumea creștină», s-a transformat în lumea cretină...” (s. aut.) și multe altele în același registru. Tot în acest text pestriț și suburban sînt invecivați oameni de mîna întii din cultura română. Autorul acestor epistole este chiar un om al Bisericii, un diacon care mai este și profesor - îl știam numai conferențiar - la Institutul teologic din București. Aceia pe care semnatarul scrisorilor, pe numele său Petru David, îi numește pui de vipere sînt preoți și colegi de profesorat. Dureros spectacol pentru Biserică, nu numai penibil! În dosul lui se ascunde o dramă pe care nu ne face plăcere a o răscoli. Ne silește însă protagonistul ei. Părintele diacon Petru David este, contrar canoanelor, căsătorit a treia oară. Alte biserici ortodoxe nu tolerează așa ceva, la noi, se mai închid ochii. I-am fi închis la rîndu-ne dacă părintele și-ar fi văzut de ale sale. Diaconul, ca și preotul, trebuie să dea dovadă de smerenie, dreaptă socotință, cumpătate, să se ferească de vrajbă, de violență, fie numai și de limbaj, să nu recurgă la ocări și la vorbe necugetate... Probabil că părintele diacon David înțelege să își arate prin epistolele sale recunoștința -

față de Prea Fericitul Patriarh și de Sf. Sinod - pentru că este îngăduit, și la altar și la catedră, cu toată situația sa canonică cețoasă. Numai că își compromite involuntar binefăcătorii. Le-a cerut blagoslovenia înainte de-a pune violenta-i mîină pe condei ?!...

Un alt aspect al dramei părintelui Petru David ține de domeniul cărturăriei. Operă n-are, cu toate că a ajuns la vîrsta firelor albe. Ispitit de demonul protocronist, părintele diacon a decretat-o pe Sf. Elena... româncă și a trezit zîmbete. A mai încercat o tentativă hazardată de interpretare privitoare la diaconia lui Ion Creangă, dar părintele profesor Petru Rezuș a discreditat ipoteza... Altceva ? Părintele David este autorul indicelui de nume al unui volum de publicistică al I.P.S. Antonie. Impresionant, nu ?

Rector al Institutului teologic din București este un teolog cu bibliografie și un preot cu prestanță, Părintele Dumitru Popescu. Trebuie să-i atragem atenția că este inadmisibil ca un om al Bisericii să numească *satane în sutane*, într-un text tipărit, pe cei ce slujesc Sf. Liturghie. Spectacol fără precedent și incalificabil. Ce vor spune oamenii ? E prilej de sminteală. Ieșirea părintelui diacon Petru David esta mai mult decît iresponsabilă. Pentru asemenea defulări necugetate am dorit libertatea religioasă ? Așteptăm o explicație de la Părintele rector. Și măsuri.

(1990)

TELEORTODOXIA

După săptămîni lungi de secetă și de arșiță în care pămîntul și oamenii resimt nevoia ploii, se întîmplă ca aceasta -în sfîrșit - să vină, dar să fie atît de puternică încît în cele din urmă stricăciunile produse să depășească binefacerile. Cam

aşa ceva s-a întâmplat şi cu prezenţa Bisericii în mass-media. Pînă în decembrie '89, pînă şi cuvintele *mînaştire* ori *biserică* erau tabû, nu numai imaginile lor. Apoi a venit potopul, inundaţia eclezială.

Oamenii credincioşi, alţii indiferenţi spiritualiceşte - ca să nu mai vorbesc de ateii - sînt excedaţi de acest şuvoi religios în imagini şi cuvinte. Slujbe, predici, sfinţiri... Mai ales aceste sfinţiri de statui, de interioare şi de clădiri, de ceremonii laice în aer liber...

E bună şi necesară prezenţa preotului sau a soborului în mass-media după o lipsă atît de îndelungată; e firesc să regăsim pe ecran turlele bisericilor noastre şi icoanele sau frescele votive aflate sub acoperişurile lor, dar orice exces sfîrşeşte prin a produce un efect contrariu. Iar în cazul slujbelor ortodoxe, pentru necunoscătorii dogmei şi ai tipicului, se accentuează sentimentul de „ritual”. Şi anumite glasuri chiar încep să şoptească: un ritual este înlocuit cu altul. De fapt, ceea ce numim „ritual” sau „ceremonie” constituie părţile Sfintei Liturghii. Oamenii care au avut parte de cateheză, sau aceia care merg des la biserică ştiu că toate intrările şi ieşirile preotului, cîntarea, ecteniile, răspunsurile stranei, au semnificaţia lor precisă şi rostul lor. Dar necunoscătorii rămîn cu sentimentul celui ce ascultă doi inşi vorbind într-o limbă necunoscută. Un curs de iniţiere - cateheză adică - ar putea face televiziunea, instruind asupra limbajului Bisericii.

Problema transmiterii slujbelor la radio a fost pusă - pro şi contra - în anii '30 în revistele teologice de la noi.

Datoria credinciosului este să participe, nemijlocit, duminica la liturghie şi la praznicele Împărăteşti de peste an. Există de altfel un calendar liturgic. Numai omului bolnav, celui aflat în călătorie sau lipsit de libertate, audierea sau

privirea unei slujbe pe ecran îi poate aduce o mîngiere sufletească. Dar el rămîne în afara comuniunii, a rugăciunii colective şi-a comunităţii de iubire formate din credincioşii care iau parte la săvîrşirea Sfintei Jertfe unde însuşi Hristos şi îngerii sînt de faţă. Aşa încît, a privi o slujbă pe ecran nu are nici o valoare spirituală. E ca şi cum ai vrea să măninci la masă cu actorii care iau prînzul într-un film.

Televiziunea este în primul rînd un mijloc de informare, apoi de divertisment şi, în limite destul de generale şi vagi, unul de instruire. Televiziunea este eclectică: după slujbă, urmează un meci sau un spectacol de muzică uşoară. Deci, sacral e învelit între două episoade profane şi atunci de ce să ne mai mirăm că Biserica ni se înfăţişează sub aspectul unui articol social egal cu celelalte ?

Cei dintîi care ar fi trebuit să înţeleagă primejdiile excesului sacerdotal pe ecran trebuiau să fie preoţii. Nu şi-au dat seama de la început. Ținuţi timp de patru decenii departe de societate, abia toleraţi sau hăituiţi ca pe vremea catacombelor, oamenii altarului s-au bucurat de reintegrarea în cetate. Îşi recăpătau legitimitatea, poate şi jertfeau unei mîndrii omeneşti, dar cînd liturgul este înfăţişat exagerat de mult într-un context şi într-un ambalaj laic, faptul în sine trebuie să dea de gîndit. Ca şi numeroasele solicitări de slujbe şi ierurgii.

Ortodoxia nu a fost niciodată clericalistă, dar riscă să lase această impresie dacă va continua să ocupe rîndurile de frunte ale audiovizualului. Locul său este în altar şi nu pe ecran. Biserica Răsăritului a ştiut să cultive hieratismul, pentru că aici taina se află în elementul ei.

Noţiunile de cateheză, cele de cultură şi istorie bisericească, mesele rotunde pe teme teologice sînt compatibile cu ecranul. Dar şi acestea cu măsură. Iar preotul

care le vorbește telespectatorilor ar trebui să-i atragă spre biserică, cât mai aproape de Tainele ei. Altfel, apariția sa în văzul națiunii privitoare, nu are nici un sens.

(1991)

BIBLIE ROMÂNĂ SAU ANGLICANĂ ?

Un neprevenit care ar citi articolul Simpozionul Bibliei române publicat de Olga Gheorghe în pagina a șasea a cotidianului „Azi” din 16 aprilie a.c., ar fi îndreptățit să creadă că noi, românii, avem în limba maternă versiunea integrală a Scripturii abia din anul 1921 și că această versiune - datorată lui Dumitru Cornilescu - este „cea mai răspândită”.

Între popoarele est-europene, am fost cei dinții care am tradus și tipărit Sf. Scriptură, la 1688 - e vorba de Biblia zisă și de la București, sau a lui Șerban Cantacuzino. Asta după ce, în 1648, la Alba-Iulia, apăruse cea dinții versiune românească integrală a Noului Testament. Sînt lucruri care se învață la liceu. - Biblia din 1688 a constituit și constituie textul-matră al Scripturii în românește. Pînă în 1914 au apărut 6 ediții îndreptate. Și cele anterioare și cele ulterioare acestui an au purtat girul Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. De aceea Biblia ortodoxă românească nu a fost niciodată o traducere și o ediție „de autor”, ca Biblia lui Luther, de pildă. La noi, am mai spus-o, Biblia se filcuiește de către Biserică și de către liturg. Motiv pentru care Biblia editată de Gala Galaction și Radu Vasile la Fundațiile Regale, în 1938, nu a fost însușită de Biserică. A mai existat, în secolul trecut, o Biblie a mitropolitului Andrei Șaguna care nici ea nu a nesocotit textul din 1688.

Ce este, atunci, această Biblie „Cornilescu” despre care ni se spune - în mod grosolan de fals - că ar fi textul cel mai răspîndit al Scripturii în țara noastră ? Este o Biblie protestantă, mai precis anglicană, străină spiritului pravoslavnic al poporului nostru. Ea a stat la baza edițiilor de inspirație protestantă și neoprotestantă tipărite cel mai adesea în străinătate și destinate sectanților noștri, pentru că textul ei diferă de textul aprobat de Sf. Sinod. Biblia „Cornilescu” este tipică pentru fenomenul bibliolatrie ale cărui consecințe sînt ruperea credinciosului de Biserica națională, de tainele și de predaniile ei. Orice cult religios poate și trebuie să își aibe tipăriturile proprii, dar cînd protestanții și neoprotestanții români abia numără cîteva sute de mii de suflete, în vreme ce Biserica Ortodoxă - biserică cu adevărat națională - întrunește vreo 16 milioane de enoriași (cifră pe care Departamentul Cultelor o dădea chiar de pe vremea Dictaturii), cum se poate vorbi de Biblia „cea mai răspîndită” ?!...

Ziarul care-a adoptat refrenul „Nu ne vindem țara !” face să treacă drept preponderente niște culte marginale cantitativ și total rupte de spiritul nației. E ciudat și totodată semnificativ cum cei mai infocați naționaliști ai noștri sînt oameni cărora le lipsește certificatul de botez ortodox și connaturalitatea cu „credința strămoșească”. „România Mare” este un fief neoprotestant, dl. Iosif Constantin Drăgan - care patronează „Națiunea” - e un greco-catolic mărturisit și iată că și cotidianul „Azi” arborează un drapel... anglican. Pentru că protestanții și neoprotestanții spre asta tind: spre depășirea apartenenței la națiune printr-o înfrățire universală ipotetică. Cît privește spiritul protestant - ca și cel neoprotestant - acesta nu e din cale afară de duhovnicesc: lorga socotea demersul lui Luther... o mișcare de critică filologică.

Este iarăși surprinzător că Biserica Ortodoxă Română n-a protestat împotriva acestui fals grosolan - acela de-a numi o ediție anglicană a Scripturii, ediția „cea mai răspândită în limba română”. Și ar mai fi ceva de adăugat: la începutul anilor '20, Marea Britanie încerca să ne capteze politic drapându-și însă intențiile în falduri spirituale. Biblia „Cornilescu” e legată de caterisiri, anchete, de scandalul de la biserica „Cuibul cu barză” și de implicarea înfumuratului arhimandrit Scriban. Apoi raporturile cu anglicanii s-au mai îndulcit. Există chiar un amplu dosar, în arhiva Patriarhiei, al acestei evoluții. Ar trebui să ni se explice despre ce este vorba. Altminteri, cu concursul cotidianului Azi, o să se creadă că n-am avut Biblie în românește pînă în 1921 și n-am fi avut nici atunci dacă nu se milostiveau de noi anglicanii.

(1991)

VIRTUALA VIZITĂ A PAPEI ÎN ROMÂNIA

Așadar, săptămîna trecută, de la tribuna Parlamentului, deputatul FDSN Petre Țurlea l-a întrebat pe ministrul nostru de externe cum de a cutezat să-l invite pe Papa Ioan Paul II în România fără să fi avut blagoslovenia Patriarhului Teoctist.

Întrebarea e plină de haz și denotă o duioasă incultură: atît politică cît și religioasă. Pentru că după știința noastră dl. Meleşcanu nu este episcop și nici apocrisiar, ci ministru de externe laic. Pe de altă parte, Papa nu e doar capul unei biserici, ci și **șeful unui stat**.

Așa încît dl. Meleşcanu putea foarte bine să transmită șefului statului Vaticanului invitația președintelui României de a vizita țara noastră. Cum probabil a mai transmis și va mai

transmite invitații similare. La rîndul său, întîistătătorul Bisericii noastre invită omologi de-ai săi fără binecuvîntare de la puterea lumească. De la Cuza încoace nu mai trăim într-un stat confesional; el și Biserica nu mai au menaj comun; s-au separat.

Dl. Țurlea, dacă ai fi interpelat cu bună credință și nu ca să ia fața la negustori, trebuia să-l întrebe pe președintele Iliescu de ce i-a transmis prin dl. Meleşcanu o invitație Papei de a vizita Româna? De ce nu l-a consultat dl. Iliescu mai întîi pe Patriarh în această privință? Și așa mai venim de-acasă, cu atît mai mult cu cît un ministru de externe nu poate să invite decît un egal al său, necum un șef de stat.

A trecut cam o lună de cînd dl. Meleşcanu a fost în Italia, implicit în audiența la Papă. În comunicatul transmis atunci la Radio București se spunea că Papa e bucuros să vină în România și ca păstor spiritual, și își manifesta interesul pentru noua Lege a cultelor în curs de elaborare la noi. Și mi-am amintit cum a fost între cele două războaie cu Legea cultelor și cu Concordatul. A bon entendeur...!

Un stat laic, cum este România, are interese politice și nevoie de sprijin extern. Dar locuitorii acestui stat sînt în proporție de 87 la sută ortodocși constituiți într-o Biserică majoritară. Pentru ei Papa este doar episcopul Romei. Între cele două mari aripi ale creștinătății s-a produs în urmă cu apropae un mileniu o ruptură care în pofida amabilităților ecumenice, s-a adîncit. Totodată, Biserica noastră e parte din întregul Bisericii răsăritene și Patriarhul nu s-ar putea întîlni cu Papa pe pămînt românesc fără consensul sobornicesc al celorlalte biserici. S-ar crea un precedent. Raporturile noastre cu catolicii nu sînt strălucite; există un contencios care nu poate fi neglijat. Chiar dacă statul, îndată după decembrie '89, a înghițit să se numească ierarhi catolici în România și să

fie ridicată la rang o episcopie fără ca el să fi fost întrebat. În definitiv, e treaba lui.

Însă ni se poate replica: Dar Papa are în România peste un milion de supuși duhovnicești (romano și greco-catolici) și poate că vrea să-i viziteze. Cine-i deschide poarte să intre în țară? Răspuns: numai președintele Iliescu poate să i-o facă. Dar dacă i-o deschide și o face în dezacord cu Patriarhia, îi supără pe ortodocși. Aceasta e, vorba clasicului, dilema din care nu poate ieși.

Nu vreau să spun neapărat că Papa ar dori să intre pe o ușă politică într-un spațiu duhovnicesc. Dar succesul vizitei l-ar constitui penetrarea într-o țară preponderent „schismatică”. Realitățile spirituale se definesc simbolic.

Era normal, deci, ca Patriarhia să socotească vizita inoportună și să facă declarațiile pe care le-a făcut.

Altceva ne surprinde în această poveste legată de reacția domnului Țurlea. Întîi că ea se produce la o lună după întoarcerea domnului Meleşcanu din Italia. Apoi că nu-l credem atît de sărac cu duhul pe deputat încît să fie convins că ministrul de externe nu putea pleca la Roma înainte de a fi dat pe la Patriarhie.

Cred că Stăpînirea i-a promis Papei că îi va mijloci o vizită în România în condițiile dorite. Mireasma aceasta o și lăsa comunicatul radiodifuzat. Puterea a considerat că Sinodul va fi convins ori constrîns să accepte această vizită. Pe vremea lui Ceaușescu nici n-ar fi existat discuție.

Însă lucrurile s-au schimbat. Statul nu mai are mijloacele prin care să determine ierarhia să joace cum i se cîntă. Biserica, iată, chiar s-a despărțit de Cezar. Ea nu poate să se joace cu perspectiva unei vizite papale. Dar nici Puterii nu-i dă mîna să arunce mînușa Bisericii. Mai vin alte alegeri,

și zeci de mii de preoți și cinci mii de monahi ar putea să-și verse oful credincioșilor.

Înțelegînd Stăpînirea cum stau lucrurile, caută să retracteze eroarea fără să și-o asume. În consecință, montează monologul indignat al domnului Țurlea crezînd că ortodocșii sînt veniți cu pluta pe gîrlă și îl vor lua de bun.

(1993)

CUPRINS

MENTALITATEA RĂSĂRITEANĂ	5
MENTALITATEA RĂSĂRITEANĂ	
I	7
II	9
III	12
IV	15
ORTODOXIE ȘI CULTURĂ	18
DOUĂ TIPURI DE IUBIRE	
I	23
II	26
„BRAȚELE PĂRINTEȘTI”	29
SPIRITUL PATERICULUI	
I	32
II	35
MARIA EGIPTEANCA	38
REALISMUL CREȘTIN	41
RAPORTUL ORTODOXI	46
RAPORTUL ORTODOXI	44
TÎLCUITORII	49
TEOLOGIA RUSĂ	52
ÎN ORAȘUL LUI CONSTANTIN	56
REGĂSIREA PERSOANEI	58
IUBIRE ȘI LIBERTATE	61
DOUĂ MODURI DE CONSTRUCȚIE	64
GROZAVUL PARADOX	66
DEOSEBIRI DE LIMBAJ	72
DEMONOLOGIE	
I	74
II	77
MAREA	80
TEOLOGIA ICOANEI	82
DE UNDE VINE DISPREȚUL	85
CONTRARIUL PĂCATULUI	88
LOGOS, „RAI CUVÎNTĂTOR”	91
AFORISMUL PATRISTIC	93
VREMEA ÎNCERCĂRILOR	96
OMUL PĂRĂSIT	98
DESPRE ISIHASM	
I	101
II	104
O PARALELĂ ȘI DOUĂ ATITUDINI	
I	107
II	110
PĂCATUL DEZNĂDEJDI	113
PRIN ASIA MICĂ	116
VINOVĂȚIA SPIRITUALĂ	118
BUCURAȚI-VĂ!	121

SÎNTEM UN POPOR CREDINCIOȘ ?	125
PREOȚI MĂRTURISITORI ȘI MUCENICI	127
IISUS ÎN CELULĂ	130
PATRIARHUL ECUMENIC	
ȘI NEOMARTIRII NOȘTRI	133
ARMATA ȘI BISERICA	135
FILOSOFIA DE BODEGĂ	138
VIZIUNEA HARISMATICĂ A PUTERII	142
IREVERSIBILUL	144
URȚIUNEA PUSTIIRII	148
CRIZA SĂRBĂTORII	151
CRĂCIUNUL	156
PEDAGOGIA NĂDEJDII	158
SÎNTEM UN POPOR CREDINCIOȘ ?	
I	161
II	163
DUHOVNICI	168
DUMINICA FLORIILOR	170
UN ESEU AL PĂRINTELUI STĂNILOAE	172
OMUL ȘI LUCRAREA SA	
I	175
II	178
III	181
CARAGIALE ȘI ORTODOCȘII	183
ISIHAȘM LA BLOC	186
MANIFESTUL PREOTULUI GĂINĂ	189
BURTĂVERZIMEA ȘI VORONEȚUL	192
LIMBA DE LEMN	195
"GALILEENE, AI ÎNVINS !"	198
CE SÎNT SFINȚII	201
NOI N-AMEM MARTIRI	
DIN SECOLUL XX ?	203
CALITATIV ȘI CANTITATIV	206
PROTOCOLISM LA PUTNA	209
O CONFUZIE: ÎNTRE SFÎNT ȘI EROU	213
CĂLUGĂRIȚA DE OS DOMNESC	216
BRÂNCOVEANU	218
CTITOR, CTITORIE	222
DESPRE CURENTUL PAISIAN	
I	224
II	227
III	230
IV	233
RELIGIE ȘI CREDINȚĂ	237
RELIGIE ȘI CREDINȚĂ	239
CREDINȚĂ	242
SĂ DEFINIM BISERICA	244
PREOȚIA	247

"DATI ȘI VI SE VA DA"	249
CĂMARA CEA DE TAINĂ	253
ISTORIA SE REPETĂ	255
UTOPII	257
TURISM CONFESIONAL	260
PROSTUL GUST	263
NE AMENINȚĂ INFLAȚIA DE TEOLOGI?	266
CARTEA DE TEOLOGIE	269
PAROHIA	273
ADEVĂR ȘI ADECVARE	275
ACADEMIA ȘI TEOLOGIA	278
BISERICI NOI	281
LITERATURA ȘI CREDINȚĂ	284
CARTEA PĂRINTELUI BRIA	287
REVANȘA RĂSĂRITULUI	
I	289
II	292
PRIMEJDII IMAGINARE	294
"FILOSOFIA NOASTRĂ ESTE SMERENIA"	
I	298
II	300
"ȘI S-A FACUT OM"	303
VREMEA TINERILOR	307
REGELE ȘI PATRIARHUL	309
REVENIREA PATRIARHULUI	311
MINCIUNILE MITROPOLITULUI ANTONIE	313
TOT DESPRE MITROPOLITUL ANTONIE	316
A FOST ALES MITROPOLITUL MOLDOVEI	318
O AMINTIRE SUGESTIVĂ	321
DUPĂ SASE LUNI	323
CONTRASTE	325
UN MITROPOLIT SEMIDOC	
SAU UN "NEGRU" INCOMPETENT ?	327
DE LA COMUNICAT LA INTERVIU	330
PRIMELE ROADE	332
SELECTIA NATURALĂ	335
CENZOR ȘI MITROPOLIT	337
O SCRISOARE DESCHISĂ	340
VREMEA TINERILOR	343
REGELE ȘI BISERICA	346
MĂRTURIE ȘI DOCUMENT	349
I.P.S. NESTOR	
CANDIDEAZĂ LA UN POST DE SENATOR	352
CAM TÎRZIU, DAR EFICIENT	355
I.P.S. ANTONIE, MONARHIST	358
MĂGĂRII ACADEMICE	360
SCRISOAREA PATRIARHULUI ALEXE II	364
UN ECHIVOC ELOCVENT	366
PETIȚIUNE	369

304

UNITATEA BISERICII	372
TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE	375
I	378
II	380
EPILOG LA FENOMENUL PUCIOASA	383
„VIZIUNI” ȘI „VIZIONARI”	386
UN RAPORT AMUZANT	388
LORDUL	391
O PRIVIRE RETROSPECTIVĂ	393
I	396
II	399
III	403
IV	405
ADDENDA	407
ERORI, PREJUDECĂȚI	409
MILITARI ȘI FELCERI ÎN SUTANE	412
ORGOLIUL ULTIMULUI CUVÎNT	415
I	418
II	419
RELIGIA ÎN ȘCOALĂ	422
DRAMA UNUI DIACON	424
TELEORTODOXIA	
BIBLIE ROMÂNĂ SAU ANGLICANĂ ?	
VIRTUALA VIZITĂ A PAPEI ÎN ROMÂNIA	

Redactor: Cassian Maria SPIRIDON
Tehnoredactor: Ema ȚIRU

Tipărit la Tipografia F. E. D.
Calea Rahovei, nr. 147
Telefon: 623.66.61; 623.98.55